НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

СТУДІЇ

З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ

2015–2016

Київ 2017

УДК 81’373.6–81’373.2
ББК 81.2–3я5
С88

Затверджено до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України

Редакційна колегія:
С.О. Вербич, канд. філол. наук
Юрай Гладкий, доктор філософії (Словаччина)
О.П. Карпенко, д-р філол. наук (відп. ред.)
С.М. Пахомова, д-р філол. наук
В.П. Шульгач, д-р філол. наук

Рецензенти:
канд. філол. наук *Л.В. Рябець*
канд. філол. наук *Л.О. Кравченко*

Щорічник присвячено актуальним проблемам слов’янської ономастики та етимології. Він містить також рецензії на нові ономастичні видання

Для ономастів, істориків мови, етимологів

© Колектив авторів, 2017
© Шульгач В.П., ідея та назва серії «Бібліотека української ономастики», 2007–2017
© Інститут української мови НАН України, 2017

ISBN 978-966-02-8128-8

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ НАУЦІ

Раптово і несподівано залишив мовознавчу спільноту й відійшов у засвіти Роман Іванович Осташ, видатний український учений, дослідник історичної антропонімії, діалектолог, лексикограф.

Народився Роман Іванович Осташ 7 серпня 1947 року в селі Стриганці Івано-Франківського району (тепер – Тисменицького) Івано-Франківської області у родині хліборобів Ганни Григорівни та Івана Миколайовича. Важким було післявоєнне дитинство (у 1951 році втратив батька та старшого брата Ярослава (1934–1951), розумного і талановитого юнака, поета). Мати, інвалід II групи, поневірялась по чужих оселях, довго виборюючи право повернутися в рідну хату, в якій радянська влада вирішила зробити колгоспну контору. Навчання Роман Осташ розпочав у шестирічному віці в школі села Стриганці (1953–1961), згодом продовжив у сусідньому селі Рошнів (1961–1964). У 1964 році вступив на філологічний факультет (українське відділення) Львівського університету. Вибір майбутнього фаху не був випадковим: удома зібрав чималу бібліотеку української класики, багато читав, у сільській бібліотеці перечитав усі книжки. В університеті, який на той час був одним із провідних лінгвістичних центрів України, він слухає лекції П. Коструби (курс фонетики і фонології), Ю. Редька (курс морфології сучасної української мови), Є. Черняхівської (курс діалектології), Б. Кобилянського (курс історії української літературної мови) та ін. У цей період кафедру української мови очолював І. Ковалик, видатний дериватолог, дослідник проблем загального мовознавства, історії мовознавства, лексикології, термінології, лексикографії, ономастики. З Д. Бучком (у той час аспірантом) Роман Осташ у 1966 році їздив на діалектологічну практику на Бойківщину. Зауважимо, що вчителями Ю. Редька, який тоді викладав,

були відомі вчені Т. Лер-Сплавінський, Я. Янів, Т. Ґартнер, В. Ташицький та ін. Ю. Редько у цей час активно працював над створенням "Словника сучасних українських прізвищ"[1], залучав студентів та аспірантів. Роман Осташ та інші студенти курсу (2 групи по 25 осіб кожна на українському відділенні) збирали потрібний Ю. Редькові матеріал (на прохання вченого на картку писали своє прізвище, прізвище батька, матері, звідки родом батько, мати). Ю. Редько час від часу відвідував студентський гуртожиток, розмовляв зі студентами, для всіх охочих читав лекції про українські прізвища. На таких лекціях у гуртожитку на вулиці Пасічній бував і Роман Осташ[2]. Таке оточення, атмосфера, яка панувала на факультеті, згодом певним чином вплинули на наукову долю майбутнього дослідника-антропоніміста.

Упродовж наступних років (1969–1971) Роман Осташ перебував на військовій службі. Після демобілізації (1971 р.) повернувся до Львова. Кілька місяців працював методистом у Львівському обласному будинку народної творчості, а з жовтня 1971 р. – в Інституті суспільних наук АН УРСР (з 1993 р. – Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України). З цього часу і до "змушеного" виходу на пенсію (2009 р.) працював у цій установі. Інститут було утворено в 1951 р. на базі заснованих на початку 1940 р. львівських відділів київських гуманітарних інститутів. Відділ мовознавства було утворено 1 лютого 1940 р. на базі мовознавчої комісії Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка як відділ Інституту мовознавства АН УРСР ім. О.О. Потебні. З відділом пов'язана діяльність видатних мовознавців І. Свєнціцького, В. Сімовича, І. Ковалика, Ю. Редька. Згодом довголітнім керівником відділу стане Лукія Гумецька. У відділі працювали Михайло Худаш, Розалія Керста, Дмитро Бучко – відомі лінгвісти, які залишили вагомий слід у царині ономастики. Дослідник завжди формується в певній науковій атмосфері, під безпосереднім чи опосередкованим впливом інших учених. Саме в цьому науковому осередку відбувається становлення Романа Осташа як ученого, саме тут розвивається його плідна наукова діяльність. У період, коли Роман Осташ прийшов в Інститут, відділ завершив роботу над створенням "Словника староукраїнської мови XIV–XV ст."[3]. Ідея створення цього словника належала Л. Гумецькій, яка організувала перший в Україні осередок історичної лексикографії. Словник був удостоєний першої академічної премії ім. І. Франка (1981). Хроно-

логічним продовженням лексикографічного проекту став "Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.". Колектив його упорядників очолив Д. Гринчишин. У цей колектив укладачів прийшов Роман Осташ (1981 р.). До того, як став молодшим науковим співробітником відділу історичних словників (згодом – відділ історичної лексикографії, потім – відділ української мови), деякий час працював у відділі української літератури (до 1975 р.), коли цей відділ було ліквідовано, згодом обіймав інші посади в інституті. Робота над словником була різноманітною, захопливою, цікавою: співробітники укладали канон джерел, розписували документи зазначеного періоду, редагували картотеку майбутнього словника, укладали словникові статті. Роман Осташ стає укладачем словникових статей, заглиблюється в епоху досліджуваного періоду, у бібліотеці часто знаходить нові цікаві документи, вишукує в них відсутні у картотеці лексеми, поповнює ними картотеку. Коли натрапляв на якесь нове слово, якого не було в картотеці, дуже тішився. Таких новинок із часом назбиралося багато.

Робота над історичним словником вимагала не тільки глибокої філологічної ерудиції, але й знань з історії (не лише України), палеографії. Роман Осташ опрацьовує різні джерела, які видають історики, археографи, удосконалює свої знання про палеографічно-правописні особливості мови писемних пам'яток минулого, черпаючи інформацію з праць В. Панашенко, Ф. Ткача, В. Німчука та ін. За час роботи у відділі української мови виявив свій талант історика-лексикографа, стає автором значної кількості словникових статей[4], готує випуски словника до видання[5].

У нього остаточно формується основний напрямок наукових інтересів – українська історична антропонімія. Сприяв цьому і М. Худаш (з 1980 р. – доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України у Львові, професор), науковий керівник кандидатської дисертації Романа Осташа "Українська антропонімія першої половини XVII ст. Чоловічі власні особові імена (на матеріалі Реєстру Запорозького Війська 1649 р.)". Реєстр Війська Запорозького 1649 року – унікальна пам'ятка української мови половини XVII ст., унікальне джерело з історії українського козацтва і державності України. Цей документ вивчали мовознавці М. Худаш, С. Бевзенко (за публікацією О. Бодянського), історик Ф. Шевченко.

Роман Осташ на основі оригіналу уклав повний список чоловічих власних особових імен у великій за обсягом писемній пам'ятці (понад 40 тисяч осіб). Такого обсягу антропонімного матеріалу за один раз раніше в науковий обіг не вводили. Він дослідив фонетичні та словотвірні способи народної адаптації церковних імен, проаналізував усі словотворчі суфікси у цих іменах. Аналіз імен у Реєстрі проведено як на певному історичному зрізі, у синхронії (антропонімія середини XVII ст.), так і в контексті попередніх та наступних після Реєстру століть розвитку української антропонімії, у діахронії (у контексті XIV–XX ст.). Він зробив узагальнювальний огляд усього іменника́ Реєстру (церковних імен, слов'янських автохтонних імен, імен, запозичених у той час із інших антропонімійних систем).

26 лютого 1987 року в Ужгородському університеті Роман Осташ блискуче захистив кандидатську дисертацію[6]. Офіційними опонентами були доктор філологічних наук, професор П. Бевзенко та доктор філологічних наук, професор П. Чучка. Оцінка наукового рівня роботи членами Вченої ради була високою, дехто висував навіть ідею додати ще одного опонента, щоб затвердити роботу як докторську. Уперше дослідження Реєстру було проведено не за публікацією О. Бодянського (1875 р.), яка була з численними друкарськими помилками, а на основі оригіналу, який зберігається в Москві (Російський державний архів давніх актів, фонд Ф.Ф. Мазуріна). Реєстр відкрив для сучасників Ф. Шевченко, розшукавши в архіві оригінал[7]. Роман Осташ неодноразово працював у Москві в архіві. В архівній карточці на видання справи читачеві було єдине прізвище: Ф. Шевченко, після нього – Р. Осташ.

На початку 90-х років XX ст. разом з істориками Інституту археографії НАН України Роман Осташ узяв участь у підготовці видання тексту Реєстру та його науковому опрацюванні. Транслітерація тексту вийшла друком у 1995 році[8]. Окрім тексту пам'ятки, у "Додатках" уміщено дослідження Романа Осташа ("Ідентифікація особи в Реєстрі"[9], "Індекс власних особових імен" (у співавторстві з Н. Осташ)[10], "До походження прізвищевих назв Реєстру (Спроба етимологічного словника)"[11], "З історії дослідження "Реєстру Війська Запорозького 1649 року"[12], "Матеріали до бібліографії"[13].

Після захисту дисертації Роман Осташ продовжив роботу над Реєстром: у нього виникає задум створити словник українських власних особових імен середини XVII ст. Уперше історичну онімну лек-

сику (топоніми й антропоніми) було представлено в "Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст."[14], а в 1958 р. Л. Гумецька розглянула і проаналізувала власні назви в монографії "Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст."[15]. Спеціальних лексикографічних праць про власні особові назви XVI–XVIII ст. не було. Роман Осташ пропонує оригінальну і новаторську структуру словникової статті, у якій можна передати в синхронії та діахронії багатоманітність різних мовних і позамовних характеристик, що групуються навколо ядра – реєстрового слова. Побудова словникової статті пристосована до особливостей вивчення й опрацювання історичного антропонімікону. Її структура охоплює вісім розділів, у яких визначено походження й етимологію імені, приклади його вживання в Реєстрі, зазначено кількість носіїв особового імені в списках полків згідно із графічними або фонетичними варіантами, уживання імені або його основи в Реєстрі як прізвищевої назви, наявність цього імені в інших українських писемних пам'ятках і словниках минулих століть, фіксацію імені в сучасному нормативному словнику власних особових імен або у словниках імен інших типів, реалізацію імені у функції сучасного українського прізвища або його основи, паралелі з інших мов. Залучення для порівняння онімного матеріалу з інших слов'янських мов давало змогу побачити українські ономастичні явища в ширшому контексті. Уведений у науковий обіг у такому плані український антропонімний матеріал цінний для окреслення загальної картини слов'янської ономастики.

Робота над створенням словника тривала три десятиліття. Роман Осташ удосконалював його постійно, не поспішаючи друкувати. Перша ластівка – частина праці (літера А) – з'явилася у 2004 році під назвою "Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії"[16].

Згодом з'являються статті й на інші літери словника, які автор публікував частинами в українських і закордонних виданнях упродовж 2005–2010 рр. Починаючи з 2011 р., окремі частини словника виходять у співавторстві з Л. Осташ. Праця перебуває на стадії завершення і чекає на видавця та фінансову підтримку. Цей словник став сенсом життя вченого, над ним він працював до останніх хвилин свого передчасно обірваного життя.

Роман Осташ постійно перебував у вирі наукового процесу. Історична антропонімія спонукала його до з'ясування багатьох недо-

сліджених питань, до уточнень чи то етимологій антропонімів, чи часу їх функціонування, чи їхньої структури тощо. Він досліджує проблему однофонемних суфіксів[17], зв'язок антропонімії та етносу[18], функціонування чоловічих слов'янських автохтонних імен[19], проблему сучасних українських прізвиськ[20], функціонування суфікса **-к-о** в українській антропонімії першої половини XVII ст.[21], побутування українських прізвищ у світлі історичної та діалектної антропонімії[22].

Після 2009 року Роман Осташ працює лише над своїми науковими проектами. До речі, після звільнення з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України його запрошують на викладацьку роботу інші наукові установи, але він не дає згоди. Надходили пропозиції працювати і в закордонних університетах, але він працює вдома, у бібліотеці, бере, як і раніше, активну участь у науковому житті: пише рецензії на наукові видання, виступає з доповідями на численних конференціях, опонує на захистах дисертацій, публікує свої дослідження. У нього з'явилося більше можливостей відвідувати рідне село Стриганці[23], де йому і добре працювалося (завжди брав комп'ютер із собою), і думалося, і відпочивалося. А ще – це своєрідні діалектологічні експедиції, які він організовував разом із дочкою Любою. Думка про лексикографічне опрацювання лексики села Стриганці виникла в Романа Осташа давно. У рідному селі він сам чи з сім'єю бував часто, щоразу привозив багато діалектних записів від мами, родичів, односельців. Почав записувати матеріали на початку 70-х років. Назбиралася чимала картотека, яка згодом спонукала до роботи над укладанням словника. У другій половині 90-х років до записування слів і поповнення картотеки активно долучається Л. Осташ. Перші літери (*А*, *Б*, *В*) майбутнього словника автори починають публікувати з 2010 року[24]. У цих розвідках подано апелятивну та онімну лексику, схарактеризовано особливості стриганецької говірки, обґрунтовано наявність у словнику лексем, які збігаються з літературними. Чітко визначено фонетичні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні та стилістичні риси говірки. Обов'язкові в словнику транскрипція та виклад лексичного значення кожного реєстрового слова. При реєстрових лексемах наявні розлогі ілюстрації. У словнику також подано омоніми, позначено певними ремарками як при реєстровому слові, так і в ілюстративній частині переносність, образність, ситуативність мовлення. Словник містить велику кількість фразеологізмів. Завданнями словника передбачено макси-

мально детальну характеристику слова в межах словникової статті, а не просто констатацію його наявності на відповідній діалектній території. Уже опубліковано кілька частин словника. У майбутньому мовознавці (триває підготовка праці до видання) зможуть ознайомитися з повною версією словника.

Працюючи над різними лексикографічними проектами, Роман Осташ уважно стежить за розвитком ономастичних досліджень в Україні та за її межами. За характером і вдачею він був людиною відкритою, доброзичливою, безкорисливою, порядною, інтелігентною. Підтримував контакти як з авторитетними науковцями, так і з початківцями, яким він і дає поради, і ділиться з ними фаховою літературою, своїми знаннями та науковим досвідом. Він спілкується з ними на наукових конференціях (відомо: там, де є Роман Осташ, обов'язково виникають цікаві фахові дискусії), листовно, обмінюючись новинками мовознавчих видань. Роман Осташ був високопрофесійним дослідником, який уважно ставився до найменших деталей, не зносив наукової недбалості та поверховості: в оцінюванні таких явищ був безкомпромісним. Водночас у справі з'ясування тих чи інших проблем радився з іншими мовознавцями. Коло таких науковців було широким – Г. Аркушин, Д. Бучко, В. Горпинич, П. Гриценко, Й. Дзендзелівський, І. Желєзняк, О. Карпенко, В. Мойсієнко, С. Пахомова, М.В. Скаб, М.С. Скаб, М. Худаш, П. Чучка, В. Шульгач та багато інших.

У 2008 році Роман Осташ входить до складу відновленої Української ономастичної комісії (організовано в 1960 р.), бере участь у підготовці матеріалів друкованого органу Української ономастичної комісії – "Повідомлення Української ономастичної комісії". Тут він публікує "Роздуми про львівську ономастику"[25] та інформацію "Михайло Лукич Худаш"[26]. Роман Осташ уперше наважився з'ясувати значення наукової діяльності львівських ономастів (Л. Гумецької, Д. Бучка, Р. Керсти, О. Купчинського, Ю. Редька, М. Худаша, Є. Черняхівської) та їхніх учнів (Б. Близнюк, М. Демчук, З. Купчинської, Р. Осташа, М. Сенів, І. Фаріон), а також розкрити їхній новаторський внесок у розвиток українського мовознавства.

Інколи виникала потреба з'ясувати те чи інше питання з дослідниками-істориками, з якими він також підтримував і наукові, і людські дружні стосунки (доктори історичних наук В. Нечитайло, В. Степанков (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук

О.В. Тодійчук (м. Київ), кандидат історичних наук О. Луцький, доктор історичних наук Я. Дашкевич, відомий сходознавець Я. Полотнюк (м. Львів)).

Роман Осташ підтримував наукові контакти з відомими вченими інших країн – Е. Айхлером (Лейпциг, Німеччина), М. Гарваліком, М. Кнапповою (Прага, Чехія), І. Митнік (Варшава, Польща), М. Лесевим (Люблін, Польща), О. Суперанською (Москва, Росія), листувався, обмінювався з ними фаховою літературою, писав рецензії на їхні видання, зустрічався з ними на міжнародних конференціях.

У науковому доробку вченого чимало прорецензованих монографій, переважно з проблем ономастики, лексикографічних праць (рецензії на праці Г. Аркушина, Т. Гаврилової, З. Денисенко, І. Желєзняк, Н. Іванової, П. Радевої, Л. Олівової-Незбедової (L. Olivová-Nezbedová), М. Кнаппової (M. Knappová), Ї. Маленінської (J. Maleninská), С. Пахомової, І. Трійняка, П. Штєпана (P. Štěpán).

Як досвідченого антропоніміста, Романа Осташа запрошували опонувати кандидатські дисертації з різних проблем ономастики: І. Єфименко "Українські прізвищеві назви XVI ст." (2001 р.), Л. Кравченко "Антропонімія Лубенщини" (2002 р.), С. Шеремета "Антропонімія північної Тернопільщини" (2002 р.), Л. Ящук "Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст." (2008 р.), Н. Шульська "Неофіційна антропонімія Західного Полісся" (2011 р.), О. Нестерчук "Словотвір варіантів власних особових імен жителів Волинського Полісся" (2014 р.).

Роман Осташ написав десятки відгуків на автореферати кандидатських та докторських дисертацій. Приязні стосунки він підтримував із мовознавчими кафедрами різних вищих навчальних закладів України, із викладачами цих кафедр, цікавився їхніми науковими здобутками, ніколи не відмовляв, якщо потрібно було прорецензувати видання кафедри[27], дипломні чи магістерські студентські роботи.

За характером був оптимістом, веселим, життєрадісним, любив гумор. Завжди згадував, що під час військової служби в м. Овручі на Житомирщині його всі називали "лейтенант, який завжди усміхається". Був надзвичайно добрим, щирим, готовим будь-кому допомогти. На першому місці в нього були вічні християнські цінності. У побуті був скромним, невибагливим, матеріальні статки не були для нього життєвим пріоритетом. Не виголошував публічно патріо-

тичних гасел, але вболівав за долю народу, держави, був справжнім українцем-патріотом: у повсякденному житті глибоко досліджував проблеми української мови, антропоніміки, діалектології.

Доля не була до нього завжди прихильною: у 1989 році він пережив складну операцію, але зміг подолати життєві труднощі й далі віддаватися улюбленій справі. Був люблячим батьком і чоловіком, надзвичайно відданим сім'ї. Любив їздити у своє рідне село, у теплі місяці року міг там бути більш тривалий час. Навесні тішився тим, що купував різне насіння, яким засівав невеличкі грядочки. Любив спостерігати за тим, як насіння сходить, виростає, цвіте, плодоносить. Посадив біля рідної домівки фруктові дерева (яблуні, грушки). Разом із дочкою Любою садили і сіяли квіти. Щовесни і щоосені привозив квіти шипшини та зірвані грона калини з кущів, посаджених його мамою біля рідної хати. Кожної поїздки робив фотографії того, що зацвіло, виросло і надсилав електронною поштою, щоб потішити свою сім'ю.

Моє знайомство з Романом Івановичем Осташем почалося кільканадцять років тому завдяки рекомендації проф. В. Шульгача. Зустрівшись із ним, зразу зрозуміла, що переді мною людина світлої душі й непересічних людських цінностей, учений великих знань, захоплений цариною своїх наукових зацікавлень. Кожна зустріч і листування давали розраду і відчуття великої ласки й добра, яким наділяв Роман Іванович. Його наукові зауваги, поради й спостереження були для мене неоціненні. Сам завжди скромний, з великою пошаною ставився до інших. Допомагав щирим серцем, даючи більше, ніж можна було очікувати. Зворушувала його пам'ять і турбота, коли запитував, чи знадобиться мені нова книжка або коли просто надсилав матеріали, статті, книжкові видання, знаючи, що можуть стати в пригоді, врешті, коли кожного року вітав мене з нагоди Різдвяних та Великодніх Свят – попри те, що відзначаю їх в інший час. А коли передчасно відійшов, виявилося, що у своїх записках залишив для мене чергові матеріали з української історичної антропонімії, про які колись його просила. Я забула – він пам'ятав. Велике серце вченого виявляв і тоді, коли, співпрацюючи з кафедрою україністики Варшавського університету, радо рецензував статті для чергових томів наших наукових видань: часопису "Studia Ucrainica Varsoviensia" та колективної монографії "Тенденції розвитку української лексики та граматики". Бувало, не тільки оцінював, але й ділився з авторами

своїм науковим досвідом, рекомендував літературу, завдяки власній доброзичливій ретельності звертав увагу навіть на найдрібніші описки – аби лише процвітала наука.

Його серце зупинилося 12 вересня 2015 року. Похований у м. Львові.

Усе творче життя Романа Осташа було присвячено, за його визначенням, «прекрасній галузі науки – ономастиці» і тривало понад чотири десятиліття. Наукові здобутки вченого будуть допомагати ономастам-початківцям почувати себе впевненіше, опираючись на те, що створено до них, і розвивати науку далі.

---

[1]Цей словник від часу свого завершення (1975 р.) лежав у рукописі, був виданий лише згодом завдяки старанням Наукового товариства імені Шевченка у Львові (*Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007).

[2]*Осташ Р.І.* Роздуми про львівську ономастику // Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. К., 2012. Вип. 1 (16). С. 30–31.

[3]Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. 1–2.

[4]Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 3 / Уклад. Р. Осташ (*боклага – боѧчийсѧ; в – весьной*) та ін. Львів, 1996. С. 13–46, 157–251; Вип. 9 / Уклад. Р. Осташ (*ж – жовотъ; з – загонити*) та ін. Львів, 2002. С. 112–172, 185–255; Вип. 10 / Уклад. Р. Осташ (*загонъ – замылѧти; запрашати – заслонѧтисѧ; затврьдилый – затрачаючій*) та ін. Львів, 2003. С. 3–109, 163–200, 246–255; Вип. 11 / Уклад. Р. Осташ (*затраченє – заворати*) та ін. Львів, 2004. С. 3–37; Вип. 12 / Уклад. Р. Осташ (*зъѣдноченє – зѧть*) та ін. Львів, 2005. С. 218–244.

[5]Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 4 / Випуск до вид. підг. Р. Осташ та ін. Львів, 1997. 260 с.; Вип. 6 / Випуск до вид. підг. Р. Осташ та ін. Львів, 1999. 256 с.

[6]*Осташ Р.И.* Украинская антропонимия первой половины XVII века. Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г.: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)”. Ужгород, 1986. 16 с.

[7]*Осташ Р.І.* З історії дослідження “Реєстру Війська Запорозького 1649 року” // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 574–581.

[8]Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підготували до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. 592 с.

[9]*Осташ Р.І.* Ідентифікація особи в Реєстрі // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 505–512.

[10] *Осташ Р.І., Осташ Н.Л.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 513–516.

[11] *Осташ Р.І.* До походження прізвищевих назв Реєстру (Спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 517–567.

[12] *Осташ Р.І.* З історії дослідження "Реєстру Війська Запорозького 1649 року" // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 574–581.

[13] *Осташ Р.І.* Матеріали до бібліографії // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 582–585.

[14] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. 1–2.

[15] *Гумецька Л.Л.* Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. К., 1958. 297 с.

[16] *Осташ Р.І.* Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії [1. А] // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 392–410.

[17] *Осташ Р.І.* Власні особові імена з однофонемними суфіксами в українській антропонімії середини XVII століття // Linguistica slavica. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2002. С. 104–115.

[18] *Осташ Р.І.* Антропонімія і питання етносу // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького. Хмельницький, 1995. С. 118–119.

[19] *Осташ Р.І.* Чоловічі слов'янські автохтонні імена в козацькій антропонімії // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Л.М. Полюга. К., 1995. Вип. 2. С. 132–137.

[20] *Осташ Р.І.* Із життя сучасних українських прізвиськ. 1. // Українська пропріальна лексика : М-ли наук. семінару 13–14 вересня 2000 р. / Відп. ред. І.М. Желєзняк. К., 2000. С. 115–121; *Осташ Р.І.* Із життя сучасних українських прізвиськ. 2 // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Українське і слов'янське мовознавство. Ужгород, 2001. Вип. 4. С. 534–537; *Осташ Р.І.* Із життя сучасних українських прізвиськ. 3 // Діалектологічні студії. 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2006. С. 293–302.

[21] *Осташ Р.І.* Суфікс *-к-о* в козацькій антропонімії першої половини XVII ст.: лінгвогеографічний погляд // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2003. С. 84–110.

[22] *Осташ Р.І.* Корінні і некорінні прізвища // Українська історична та діалектна лексика. Львів, 2003. Вип. 4. С. 342–352; *Осташ Р.І.* Українські прізвища у світлі історичної та діалектної антропонімії // Наук. вісник Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. Вип. 354–355: Слов'янська філологія. С. 50–54.

[23] Село Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області розташоване за 30 км від м. Івано-Франківська і локалізовано на південному заході наддністрянсь-

кого діалекту. Вважають, що воно засновано у 1624 році. Село значиться на карті французького інженера-картографа Левассера де Боплана 1650 р.

[24] *Осташ Р.І.*, *Осташ Л.Р.* Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області [А, Б, В] // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2010. С. 347–410.

[25] *Осташ Р.І.* Роздуми про львівську ономастику // Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. К., 2012. Вип. 1 (16). С. 17–41.

[26] *Осташ Р.І.* Михайло Лукич Худаш // Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. К., 2012. Вип. 1 (16). С. 104–106.

[27] Див., напр., *Сербенська О.*, *Білоус М.* Екологія українського слова. Практичний словничок-довідник. Львів, 2003. 68 с.; *Захлюпана Н.*, *Кочан І.* Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів, 2002. 249 с. та ін.

Л.Р. Осташ (Львів)
І. Митнік (Варшава)

Розділ І. **ОНОМАСТИКА**

Г.Л. Аркушин
(Луцьк)

МОТИВАЦІЙНІ ГРУПИ СУЧАСНИХ ЗООНІМІВ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Навіть у найбільших українських лексикографічних працях (СУМ, ВТСУМ) відсутня словникова стаття *зоонім*, а в довідкових виданнях цей термін тлумачать як однозначний (пор.: "*Власна назва (кличка) тварин*" (Шульгач 194), "*Власна назва (кличка) домашньої чи дикої тварини*" (Бучко 92), однак у сучасних дослідженнях *зоонім* уживають у двох значеннях, як це відбито у Вікіпедії: «*Власна назва віку, вікостатевої групи або й окремої особини тварин; прізвисько для тварин*», тобто *зоонім* – це а) загальна назва тварини (апелятив) і б) власна назва тварини (кличка, тобто онім); пор. назви статей у пошукових системах Інтернету: "Символічне значення зооніма *кінь*", "Метафоричний потенціал зооніма *собака*" та ін. У статті терміни *зоонім* і *кличка тварини* вживаємо як синонімічні.

Зооніми як клички тварин – один із найменш вивчених шарів онімної лексики, що сформований за своїми внутрішніми законами, хоч і надзвичайно мінливий. Дослідник Р. Абрамов констатує: «В українському мовознавстві зооніміка й досі залишається найменш досліджуваним підрозділом ономастики» (Абрамов 26), особливо порівняно з антропонімікою чи топонімікою.

Головна причина цього, як нам видається, – відсутність фіксацій, на основі яких можна було б зробити певні висновки та узагальнення, оскільки клички тварин вживані переважно в усному побутовому мовленні, крім цього, одні з них можуть "жити" десятиліттями (клички коней, корів, собак), навіть передаючись від "батьків" "дітям", а інші побутують менше ніж рік (клички домашньої птиці,

© Г.Л. Аркушин, 2015–2016

кролів, свиней). Зауважимо, що й репертуар сільських кличок значно різниться від міського, оскільки більшість великих домашніх тварин (коні, корови, кози, свині), як і менші (собаки, коти, птиця) проживають, а отже, і побутують їхні найменування, переважно в сільській місцевості, де майже відсутні клички кімнатних песиків, папуг, хом'ячків, акваріумних рибок і т. д. Безперечно, на сільські клички впливає і говіркове оточення, насамперед фонетичні та лексичні особливості.

Як і людські особові імена в певний історичний період підпадають "суспільній моді", так і на вибір кличок тварин впливають зовнішні фактори: художня література (кіноніми *Каштáнка*, *Бім* чи *Мумý*), кіно- або мультфільми (феліонім *Матрóскін*), рекламовані найменння (ваконім *Мíлка,* курка *Ря́ба*) та ін., тому й народний зоонімікон надзвичайно мінливий, хоч іще зберігає деякі клички, що традиційно "прив'язані" до певного виду тварин, пор.: кіноніми *Рекс* (уживаний у 278 н.пп.) і *Дунáй*, ваконіми *Квíтка* і *Рабá*, гіпоніми *Óрлик* і *Гнідúй* та ін. Незважаючи на таке різноманіття традиційного та нового, за твердженням М. Сюська, «зоонімія, як і інші розряди власних імен, – не хаотична безліч і навіть не окремі розрізнені факти, а цілі тісно пов'язані між собою групи, які при емпіричній перевірці виявляють такий зв'язок, що зумовлює їх системний опис, вимагає встановлення відношень між зоонімами і незоонімами (апелятивами, топонімами, антропонімами і т. д.), а також між самими зоонімами як елементами підсистеми» (Сюсько 29).

Польський дослідник С. Вархол указує на важливість таких студій над зоонімами: «Особливо цінними, зокрема для досліджень етногенезу слов'ян, так звані традиційні клички тварин, насамперед назви корів і волів, коней і собак та овець, а з домашніх птиць – курей і гусей» (Warchoł 7).

Аналіз мотиваційних груп сучасних кличок тварин зроблено за матеріалами "Словника зоонімів північно-західної України" (Словник), основою якого стали студентські записи впродовж останнього чвертьстоліття (у цій лексикографічній праці для більшості кличок наведена їхня мотивація). У статті, як і в словнику, вжито терміни: *ваконім* – кличка корови, вола, *гіпонім* – кличка коня, *капронім* – кличка кози, *кіонім* – кличка собаки, *кунікулонім* – кличка кролика, *овіонім* – кличка вівці, барана, *орнітонім* – кличка птаха, *порконім* – кличка свині, вепра, *феліонім* – кличка кішки, кота (див.: Бучко).

Як слушно зазначає В. Шульгач, основними мотиваційними ознаками кличок тварин виступають: колір шерсті (масть), особливості анатомічної будови та особливості поведінки (Шульгач 194), що й підтверджують дані "Словника зоонімів північно-західної України".

В. Топтун пропонує докладніший поділ зоонімів, виділяючи реально мотивовані, що вказують безпосередньо на ознаку конкретної тварини, й символічно мотивовані, що безпосередньо не характеризують тварину, а вказують на певну ознаку за допомогою порівняння. Крім цього, виділено ще групу немотивованих кличок, які не містять характеристики тварин, це, зокрема, власні назви людей та апелятиви (Топтун 2008).

Однак, на нашу думку, усі клички мотивовані, і навіть така група "немотивованих" містить мотивацію, яку просто необхідно було зафіксувати, бо тільки невтаємниченим вона здаватиметься незрозумілою, пор. деякі клички зі "Словника зоонімів північно-західної України": кіноніми *Алаба́й* (*почула таку назву річки на уроці і так назвала пса*), *Дінáр* (*так нафантазував хазяїн*), *Бока́л* (*хлопчик вимовляв не Байка́л, а Бока́л*) та ін. Умотивовані також клички, що постали з антропонімів, тим паче, що деякі з них містять певну характеристику тварини: бик *Філíп* (*має великі карі очі*, *як у Філіпа Кіркорова*), кіноніім *А́нна Степа́нівна* (*кидалась під машини*, *як кинулась під поїзд героїня твору* "*Анна Кареніна*") та ін.

З цього погляду зооніми поділяємо на дві великі групи: ті, що безпосередньо містять характеристику тварини, і ті, що не характеризують, а свідчать про якийсь випадок, що трапився з нею, або вказують на власника тварини чи інші "віддалені" ознаки.

І. *Мотивовані клички як характеристика тварини*.

1. Зооніми, орієнтовані на масть (колір шерсті або забарвлення пір'я); це досить поширена мотивація з різними словотвірними варіаціями, пор.: гіпоніми *Гнідúй* (за даними словника, зафіксований у 101 н.пп.), *Гнідкó* (у 5), *Гнідуля* (в 1), *Сúвий* (у 43), *Сивкó* (у 4), кобила *Сúвка* (у 15), *Сивýля* (у 3); ваконіми *Бíла* (у 31 н.пп.), *Я́сна*, *Рабá* (у 239 н.пп.) та ін. Клички-порівняння з істотами та неістотами: ваконіми *Сорóка* (*на тулубі має плями*, *а сама хитра*), *А́йстра* (*гарна, як квітка*), *Мáльва* (*на спині пляма подібна до цих квітів*), *Волóшка* (*має блакитні очі*), бик *Медальйóн* (*має білу пляму на шиї*), кіноніми *Бéдрик* (*за вухом чорні крапочки*), *Патлáтий* ("*лахматий*"), феліоніми *Сніжкó* і *Сніжóк* (*білої масті*), *Óся* (*чорний з рижими смужками, як в оси*), *Вýглик* (*чор-*

ний), *Карамéлька* (*світло-коричневої масті*), півень *Красýнчик* (*гарного кольору оперення*) та ін. Сюди відносимо і такі характеристики тварин, як: феліонім *Мóшко* (“*рудої масті*, *як волосся у євреїв*, *які часто мали ім’я Мошко*”), порконім *Обáма* (*чорна*); для іменування іноді використані співзвуччя слів: ваконім *Мáшка-ромáшка* (*білої масті з чорними плямами*).

2. Клички як наслідки візуальних вражень: гіпоніми *Одновýх* (*малим відірвали вухо*), *Сліпáк* і *Слíпень* (*без одного ока*), ваконіми *Однорóга* (*має один ріг*), *Нéвє́ста* (*гарної масті*, *а роги сплетені у вінок*), *Тильбáта* (*з великим животом*), порконім *Опéцьок*, феліоніми *Борсýк* (*товстий*) і *Триногжка* (*народився без однієї лапи*), півень *Підстрéлюх* (*коротке пір’я на хвості*), кури *Чубáта* / *Чубáтая* та *Чубатýрка* (*на голові задертий чубчик з пір’я*).

Ця ж мотивація “захована” в порівняннях з іншими істотами та неістотами: ваконіми *Тáнка* (*великих розмірів*), *Козá* (*маленька і мало дає молока*), *Камбалá* (*має одне око*), *Макíтра* (*з короткими рогами та округлою головою*, *через що подібна до макітри*), *Верблю́д* (*горбата і висока*), *Мотоцúкл* (*роги нагадують кермо мотоцикла*), *Прíська Рогáта* (*господиню звати Прíська*, *а в корови ще й великі роги*), бик *Кутýзов* (*ще малим пошкодив око*), гіпоніми *Бýсько* (*має довгі ноги*), *Студéнт* (*високий, швидкий та хитрий*), *Пýшкін* (*кучерява грива*, *як волосся в поета*), кіноніми *Кабáн* (*ніс як у свині*), *Кутýзов* (*тільки одне око*), *Камáз* (*великого росту*), феліонім *Мікрóба* (*маленька*), порконім *Поварóтті* (*здоровий*, *огрядний*).

3. Клички, які вказують на норов та особливості поведінки: ваконіми *Пéрша* (*іде в табуні попереду всіх*), *Озéмуха* (*приводить* ‘народжує’ *теля через рік*; діал. *озéмуха* ‘ялова корова’), кіноніми *Бос* (*є хазяїном двора*), *Мовчýн* (*мало гавкає*), *Вулкáн* / *Вýлкан* (*непередбачуваний*), феліоніми *Тáпок* (*постійно ховався в кімнатні капці*), *Пахáн* (*його слухався навіть собака*), папуга *Чік* (*видає такі звуки*); у результаті звукової подібності виникла кличка коня *Мирóн* (*бо мирної вдачі*).

Порівняння з істотами та неістотами, використання слів-термінів: ваконім *Акýла* (*дуже зла*), кіноніми *Ревізóр* (*вештався по подвір’ю, скрізь заглядаючи*), *Рапсóдія* (*любить слухати музику та підспівує*), *Акóрд* (*гарно гавкає*), *Співáк* (*гавкіт нагадує спів*), *Вíтас* (*любить вити*, *як співак Вітас*), *Кабáн* (*малим багато їв*), *Разбóй* (*агресивний*), *Стáлін* (*дуже агресивний*), *Тáйсон* (*чорної масті та б’ється*, *як боксер Тайсон*), *Мýха* (*любить ловити мух*), *Наполеóн* (*ходить гордо*, *мов воєначаль-*

ник), *Ча́рлі* (*хода, як у Чарлі Чапліна*), феліоніми *Па́шка* (*лінивий, як сусід Пашка*), *Мо́царт* (*голосно нявкав*), *Шерло́к Холмс* (*худий і все обнюхує*), *Шті́рліц* (*ходив до сусідів ловити щурів*), *Акроба́т* (*швидко бігає і високо стрибає*), *Киш-Миш* (“*мишам буде киш!*”), *Ча́ща* (*половину життя проводить у лісі*), *Тримбі́та* (*голосний*), півні *Солове́й* (*вранці найголосніше від інших співає*), *Отама́н* (*виводить і заводить курей у курник*), *Андрі́й* (*на честь сина, якого ніколи не буває вдома, як і півня, що все бігає за чужими курми*), *Кличко́* (*вискакував малим дітям на голову і клював*), папуга *Бе́тмен* (*любить багато літати*), гіпоніми *Ба́інг* (*дуже швидкий*), *Ра́влик* (*дуже повільно тягне плуга*); пор. гуска *Ню́ра* (*бо жінка Нюра ходить, як гуска*).

Деякими зоонімами “увіковічнено” минуле “совіцьке” життя: ваконім *Комсомо́лка,* капронім *Парто́рг* (“*бо в хазяйстві один козел і 33 кози*”), порконім *Стаха́новка* (*першою кидається до корита їсти*).

4. Клички, які вказують на випадок, що трапився з твариною: ваконім *Троя́нда* (*зайшла у квітник і пожувала всі троянди*), кіноніми *Риба́лка* (*купаючись у річці, зловив велику рибу*), *Шматко́* (*вуха пошматовані зграєю інших собак*), *Рекс* (*цуценям розсипав пральний порошок* “*Рекс*”), *Ву́злик* (*малим грався шнурком, яким заплутав лапи і голову*), *Кані́стра* (*знайдений біля каністри*), *Па́льма* (*постійно ламала кімнатну пальму*), *Ру́блик* – а) *названий так, щоб водилися гроші*; б) *бо за нього заплатили 1 гривню*), феліоніми *Тракторі́стка* (*з білою шерстю влізла в мазуту*), *Капусня́к* (*одного разу з плити перекинув каструлю з капустою*), *Космона́вт* (*маленьким падав з горища*), *Ду́нік* (*часто лежав під возом у сусідки Дуні*), хом’як *Сімка* (*погриз сім-карту для мобільного телефону*).

5. Різні життєві ситуації, пов’язані з народженням або вирощуванням тварини: ваконіми *Побє́да* (*народжена 9 травня*), *Середи́нка* (*народилася в середу*), *Мали́на* (*народилася літом, коли достигає малина*), гіпонім *Піоне́р* (*після народження на шию зав’язали червону стрічку*), феліоніми *Мігра́нт* (*прийшов із сусіднього села*), *Сусі́д* (*подарунок від сусіда*), *Шко́льнік* (*прибився 1 вересня*), *Сере́жка* (*хазяйка на вухо йому причепила сережку*), курка *Сирі́тка* (*лишилася одна зі всього виводка*), кінонім *Бенла́ден* (*народився у день смерті Осами бен Ладена*), гіпонім *Ку́чма* (*народжений того дня, що і Л. Кучма*), бик *Я́ник* (*тварина народилася в день інавгурації В. Януковича*) та ін.

II. Мотивовані клички, які не містять характеристики тварини (лише для “невтаємничених” вони немотивовані).

1. Використання топонімів і гідронімів: ваконім і кіноніми *Во́лга*, кіноніми *Байка́л*, *Дон*, *Дунай*.

2. Відтопонімні назви, які вказують, звідки привезена чи де куплена тварина:

а) деривати від назви країни: курка *Білору́ска* (*привезена з Білорусі*), феліонім *Молдова́н* (*привезений із Молдови*), папуга *Ко́нго*; пор. гіпонім *Сябро́* (*куплений у Білорусі*), *Приба́лт* (*господар литовець*), кіноніми *Пшек* (*привезений із Польщі*; пор. *пше́ки* – прізвисько поляків);

б) утворення від назви міста чи регіону: гіпонім *Полта́вка* (*привезений із Полтави*), ваконім *Волиня́нка* (*привезена з Волинської області*); пор. кіноніми *Кунду́з* (*хазяїн служив в афганському місті з такою назвою*);

в) похідні від найменування сусіднього населеного пункту: ваконіми *Оле́ська* (*купили в с. Олеськ*), *Скомороха* (*із с. Скоморохи*), *Смі́динка* (*куплена в с. Смідин*), *Ви́жувка* (*куплена в Старій Вижві*), *Кам'я́нка* (*куплена в с. Кам'януха*), *Власю́чка* (*із с. Власюки*), *Тристи́нка* (*із с. Тристень*), гіпоніми *Радоши́нець* (*привезений із с. Радошин*), *Зелений* (*куплений у с. Зелене*), феліонім *Полівецький* (*принесли із с. Полівці*), кіноним *Згоря́нчик* (*привезений із с. Згорани*).

3. Використання антропонімів:

а) власні особові імена людей та їхні варіанти як твірні основи кличок: гіпонім *Тере́шко,* феліоніми *Са́ша* (*прибився до двору і став відкликатися тільки на це ім'я*), *Саве́та*, *Маргарі́та*, *Марго́*, пес *Ма́рик* (*привезений із Польщі*), лелека *Я́ков*, ваконім *Све́тка*, кіноніми: *Кузьма́* (*хазяїну подобався співак Кузьма*), *Фіде́ль* (*на честь кубинського лідера Ф. Кастро*), овіонім *Ма́ша*; пор. клички, що виникли в результаті римування: ваконіми *Тьо́тя-Мо́тя, Ху́ба-Бу́ба* (*постійно жує*), хом'як *Ларі́ска* (‹ *Кри́ска-Лари́ска*);

б) патроніми: півень *Петро́вич* (*хазяїна звати Петро*), кіноним *Пе́трович* (*такий патронім господаря*), кіноним *Пі́т Віта́льович* (*собака породи пітбуль у власності Віталія*), гіпонім *Васи́лівна* (*від імені господаря*), феліоніми *Прокопівна* і *Сан Санич*, бик *Іва́нович* (*народився у день виборів голови сільської ради Василя Івановича*);

в) прізвище як твірна основа зооніма: ваконім *Ба́деничка* (*від прізвища хазяїна Баденик*), порконім (кабан) *Дя́нчинко* (*куплений у чоловіка на прізвище Данченко*), кличка акваріумної рибки *Не́мо*, феліонім і кіноним *Гі́тляр*, *Пле́шик* (*від прізвища господаря Плех*); пор. прізвища сучасних політиків, "увіковічнені" в зоонімах: бик *Пу́тін*, феліонім *Чорноми́рдін*, порконіми *Оба́ма* і *Пороше́нко*;

г) прізвиська та псевдоніми: орнітонім (гусак) *Акаде́мік* (*за прізвиськом хазяїна*), кіноніми *Зозу́ля* (*взяли собаку в чоловіка на прізвисько Зозуля*), гіпонім *Ле́нін*, ваконіми *Гаври́лиха* (*прізвисько хазяйки*), *Шкілíха,* бик *Я́ник* (‹ Янукович), кінонім *Пшек*;

г) власні назви, запозичені з кіно-, теле- та мультфільмів: ваконім *Іза́ура* (*пам'ятний і до нині серіал* "*Рабиня Ізаура*"), феліонім, кінонім, ваконім, гіпонім і капронім *А́за* ("*Циганка Аза*"), феліоніми *Але́ксіс* (*серіал* "*Династія*"), *Алíса* (*казка* "*Буратіно*"), *Нафа́ня* (*з мультфільму*), гіпонім *Блейк* (*телефільм "Династія*"), кінонім *Зі́та* (*кінофільм* "*Зіта і Гіта*");

д) власні назви з художніх творів, казок: кіноніми *Мики́та* (*подібний до лиса з твору І. Франка*), *Ми́рон* (*улюблений твір хазяйки* "*Малий Мирон*"), капронім *Дереза́* (*казка* "*Коза-дереза*"), бики *Чук* і *Гек*, феліонім *Пан Ко́цький*, гусак *Теле́сик*.

4. Перенесення якихось ознак, вчинків із хаяїна на тварину: ваконім *Комсомо́лка* (*бабуся постійно повторювала*: "*Я ж була комсомолка*"), гіпонім *Комуна́рик* (*власник коня був комуністом*), феліоніми *На́ший* (*про знайденого кота сказали, що то буде наший* 'наш').

5. Найменування різних продуктів (як власні, так і загальні назви): кіноніми *Анальгíн, Дірóл*, порконім *До́ся* (*з реклами прального порошку*), феліоніми: *Дюше́с, Бонд* (*хазяїн палить цигарки* "*Бонд*"), *Ві́скас* (*від назви корму для котів*), *Твікс* (*любить шоколад*), *Пальмíра* (*від назви мийного засобу*), ваконім *Мíлка*.

6. Деякі зооніми виникали як результат неправильної дитячої вимови більш поширених назв: кіноніми *До́бік* (*так дитина вимовляла кличку Бо́бік*) і *Ме́дик* (*так хлопчик скоротив слово ведме́дик*), ваконіми *Ва́вочка* (*внук не може вимовити Ва́рочка*), *Зо́ська* (*кликали Цво́ська, а хлопчик переробив на Зоську*), *Ме́ська* (*так дитина вимовляла слово маленька*), феліонім *Ляпо́тік* (*так внучка вимовляла Леопольд, тому й переназвали кота*).

7. Гумористичні та іронічні клички: ваконіми *Ко́ма* (*у сусідки була корова Крапка, а цю хазяйка назвала Комою*), *Мітла́* (*билася хвостом під час доїння*), гіпонім *Алмаз* (*мав хворе око мутного кольору*), кінонім *Кабзо́н* (*любить вити під музику*), феліоніми *Баю́н* (*любить багато спати*), *Архіме́д* (*ліз по сливці за горобцем і впав у ночви з водою*) та ін.

Зв'язок між "батьками" і "дітьми": ваконім *Зірни́ця* (*її маму звали Зíрка*), кіноніми *Ту́зік* (*старого звали Туз, а малого назвали Ту́зік*), пес *Ци́ган* (*народжений Цига́нкою*), гіпонім *Íрмік* (*від кобили з кличкою Ірма*), феліонім *Маркíз* (*від Маркізи*) та ін.

Отже, вільність у виборі сучасних кличок тварин призвела до того, що деякі зооніми можуть належати різним видам тварин, тобто бути своєрідними омонімами, напр., кличкою *Лебідка* називають і корову, і курку, а *Сніжком* – а) кота, б) собаку, в) бика, г) кролика, ґ) козу, д) декоративну мишу; *Со́нею* (п. ф. *Со́ня*) може бути а) корова, б) кіт, в) собака, г) свиня, ґ) кінь, д) півень, е) папуга, є) хом'як, ж) черепаха, при цьому можлива різна мотивація: якщо кіт лінивий та багато спить, то півень – просто неспівучий, а козу доглядає бабця Соня (‹ Софія). Так само різні мотиви найменування кіноніма *Бакс*: "*купляли за долари*", "*купили за один долар*", "*купили за 10 доларів*", "*дарували собаку Бакса на день народження*, *щоб водилися бакси*", "*хазяїн любить гроші*", "*носив нашийник*, *де зображений долар*", "*щоб до себе притягувати таким чином гроші*" та ін.

Аналіз кличок тварин свідчить про те, що за мотиваційними ознаками вони найближчі до прізвиськ людей.

Література

Абрамов – *Абрамов Р.* До проблеми фелінонімії як окремого підкласу ономастики // Діалог мов – діалог культур. Україна і світ: ІІІ Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики. München, 1.–4. November 2012. – München; Berlin; Washington, 2013. S. 26–30.

Бучко – *Бучко Д.*, *Ткачова Н.* Словник української ономастичної термінології. Харків, 2012.

Словник – Словник зоонімів північно-західної України / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2016.

Сюсько – *Сюсько М. І.* Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апелятиви) в українській мові. Ужгород, 1985.

Топтун – *Топтун В.* Мотивація кличок в українській зооніміці // Режим доступу http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ltkp_2008_43_24.pdf

Шульгач – *Шульгач В.* Зоонім // Українська мова: енциклопедія. К., 2000.

Warchoł – *Warchoł S.* Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej. Lublin, 2007. T. I.

Н.А. Багамольнікава
(Гомель)

СПАЛУЧЭННЕ СІНХРАНІІ І ДЫЯХРАНІІ Ў СІСТЭМЕ ГЕАГРАФІЧНЫХ НАЗВАЎ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

Гістарычны падыход да мовы ні ў якім разе не абазначае адказу ад прынцыпаў сістэмнага даследавання мовы. Наадварот, па прычыне сістэмнай арганізацыі мовы моўныя змены таксама носяць сістэмны характар.

Сінхронная карціна мовы не будзе поўнай без гістарычнага погляду на яе. Любыя моўныя факты становяцца зразумелымі толькі пры звяртанні да іх гісторыі. Сінхранія дае адказ на пытанне “што ёсць у мове?”, а дыяхранія дазваляе зразумець, чаму гэта ёсць. Гістарычны падыход дазваляе ўбачыць праяўленне заканамернасцей не толькі ў асобных моўных фактах, але і ў моўных падсістэмах і нават у сістэме мовы ў цэлым.

Акрамя таго, у мове на кожным гістарычным этапе існуюць новае і старое. Менавіта пагэтаму ў любым слоўніку сучаснай мовы маюцца пометы “новае” і “ўстарэлае”. Лексікографы аб’ектыўна ўносяць у сінхроннае апісанне мовы элемент дыяхраніі.

Поўная граматыка або фанетыка таксама немагчымы без кваліфікацыі адных з’яў, што адыходзяць, іншых – як новых, а трэціх – як упаўне звычайных, без адцення архаічнасці або навізны.

Сучаснае і мінулае – гэта розныя этапы эвалюцыі адной сістэмы, таму сінхронныя і дыяхронныя апісанні заканамерна звязаны. Яны дапаўняюць і ўзаемна тлумачаць адзін аднаго.

Мовазнаўства новага часу прыйшло да паразумення дыялектыкі сувязей дыяхраніі і сінхраніі, статыкі і дынамікі ў мове. Вучоныя па-

© Н.А. Багамольнікава

казалі, што на любым сінхронным зрэзе няма абсалютнай нерухомасці. Быў убачаны ўнутраны дынамізм сінхраніі – дынамізм паўсядзённага моўнага існавання. Менавіта ў гэтым паўсядзённым існаванні адбываецца выкарыстанне варыянтаў вымаўлення, варыянтных граматычных форм і канструкцый, старых, звычайных і новых слоў.

У лінгвістычнай літаратуры апісаны дынаміка сінхроннага моўнага акта, які ўяўляе сабою ўзаемадзеянне гаворачага і слухача, адрасата і адрасанта (адрасат ↔ адрасант), і нейралінгвістычная дынаміка параджэння і ўспрыняцця мовы.

Змены мовы не з'яўляюцца адвольнымі і выпадковымі, а ўяўляюць сабою пастаянную сістэматызацыю. Ды і дзейнасць, што стварае мову, сама з'яўляецца сістэмнай. Пагэтаму пры даследаванні сістэмы мовы на канкрэтным часавым адрэзку патрэбна гаварыць не аб пазачасавай сістэме, а аб сістэме ў руху.

Побач з дынамікай сінхраніі была асэнсавана і акрэсленая статычнасць дынамікі. Зменлівасць мовы не можа быць абсалютнай. Змены на асобных узроўнях моўнай сістэмы суправаджаюцца нерухомасцю, устойлівасцю на другіх узроўнях. Таму праблемай гістарычнага мовазнаўства стала не толькі зменлівасць, але і ўстойлівасць мовы ў часе.

Падкрэслім, што адзначанае вышэй выяўляецца не толькі на ўзроўні апелятыўнай лексікі, але і анімічнай. На прыкладзе тапаніміі Гомельшчыны мы зробім спробу асэнсаваць, чаму і як спалучаюцца розначасовыя тапонімы на іх сінхронным зрэзе, выявіць прыкметы гэтага спалучэння. Адзначым, што рэзультатыўнае даследаванне складанага комплекса тапанімічных з'яў магчыма толькі пры адначасовым уліку лінгвістычных і гісторыка-геаграфічных характарыстык у іх гістарычным развіцці і ў асобна ўзяты перыяд як на вялікіх тэрыторыях, так і ў замкнутым рэгіёне.

Слоўнікавы склад лексікі заканамерна заўсёды адлюстроўвае гісторыю свайго народа. Лексічная сістэма сучаснай беларускай мовы – гэта розныя па часе ўзнікнення і па паходжанні словы. Па часе ўзнікнення асобных слоў ці нават цэлых тэматычных груп слоў у яе апелятыўным складзе ўмоўна лінгвістамі выдзелены наступныя асноўныя гістарычныя пласты: спрадвечная (індаеўрапейская) лексіка як самы стары лексічны фонд; праславянская лексіка (I ст. да н. э. – VI–VII ст. н. э.); старажытнаруская лексіка (VIII–XIV стст.); лексіка

перыяду беларускай народнасці (XIV– XVIII стст.); лексіка перыяду беларускай нацыі (з XIX ст. і да нашага часу).

Лексіка любой мовы пастаянна развіваецца. Адны словы "старэюць" і па гэтай прычыне знікаюць з актыўнага ўжытку, іншымі мова бесперапынна папаўняецца за кошт абазначэння новых з'яў, прадметаў, паняццяў, дыялектных слоў, запазычанняў. Іншамоўныя словы пранікалі ў нашу мову ў розныя часы, праходзячы пры гэтым розную ступень адаптацыі.

Прапрыяльная лексіка ў сінхраніі таксама ўключае ў свой склад апелятывы розных гістарычных перыядаў. Прасочым, як існуюць розначасовыя тапонімы на іх сінхронным зрэзе. Першае, на што можна звярнуць увагу, гэта наяўнасць ці адсутнасць матывацыі ў найменнях. Адным з асноўных крытэрыяў размежавання матываваных і нематываваных назваў становіцца вызначэнне таго, з'яўляецца тапонім рэальнай адзінкай сучаснай лексічнай сістэмы мовы ці не (Беленькая 16). Калі так, семантыка тапонімаў зразумелая тым, хто імі карыстаецца. У гэтым выпадку маюцца праўда, нешматлікія выключэнні – запазычанні, г.зн. "няясныя" для карыстальнікаў найменні, якія могуць пераасэнсоўвацца. Адсутнасць матывацыі ў найменнях прыводзіць да пошукаў этымалагічных значэнняў.

Самымі старажытнымі па часе ўзнікнення ў сінхраніі лічацца буйныя па памерах і ў цэлым нязменныя гідронімы. Большасць такіх назваў на старажытных мовах абазначае паняцці 'вялікая вада, рака, паток вады' ці проста 'вада, рака'. Мяркуем, што ў назвах рэк *Дон*, *Днепр*, *Днестр*, *Дунай*, *Дзвіна* ёсць агульныя часткі, якія ўзыходзяць да інд.-еўр.**danu* 'рака' (Фасмер 1, 528–529).

Назвы ж дробных водных аб'ектаў разнастайныя па форме і дадзены на мове тых насельнікаў, якія пасяліліся на іх берагах. Яны адлюстроўваюць вялікі аб'ём паняццяў, выкарыстоўваюць мясцовую лексіку, аднак тым не менш свае сакрэты раскрываюць не заўсёды. Сярод іх ёсць шмат безыменных рэчак, азёр.

На Гомельшчыне таксама выяўлена некалькі аднаасноўных, невытворных і вытворных у сінхраніі гідронімаў, што фіксуюць лексемы індаеўрапейскага моўнага адзінства, якія ў сучасным слоўніку беларускай літаратурнай мовы адсутнічаюць, таму такія назвы тлумачацца з прыцягненнем этымалагічных звестак, некаторыя ж гіпатэтычныя і на сённяшні дзень. Індаеўрапейскі след прасочваецца ў наступных гідронімах даследаванага рэгіёна:

Дрынь, назва ракі (Нар.), *Дрынішча*, назва балота (К.). Мы схільны тлумачыць, што онімы ўказваюць на тапаграфічныя ўмовы мясцовасці, у якой невялікія па памерах водныя аб'екты павінны пракладваць сабе з цяжкасцю дарогу, "прадзірацца". Наша меркаванне знаходзіць пацвярджэнне ў даследаваннях В.П. Шульгача, які ў падобных патанімічных і апелятыўных лексемах вылучае інд.-еўр. **der* 'дзерці' (Шульгач 84–85). Адзначаная матывацыя выяўляецца і ў назве в. *Дзертка* (Акц.), месца для якой, відаць, было падрыхтавана падсечна-агнявым спосабам распрацоўкі ляснога ўчастка.

Прыпяць, назва ракі. Адзінай думкі ў даследчыкаў няма. Большую вагу, на наш погляд, мае меркаванне І.М. Жалязняк, якая ўзводзіць найменне да інд.-еўр. **pet-* 'пашырацца' (Желєзняк 1987: 149).

Расія, *Расянка*, *Росово* – назвы балот (Жытк.), в. *Расава* (Св.). Этымалагічны аналіз узводзіць найменні да інд-еўр. **ros-* 'вільготнасць, сырасць, вада' (Желєзняк 1987: 9–10). Назва возера *Розонавато* (Лельч.) утрымлівае, на наш погляд, мадыфікацыю гэтага ж кораня, параўн. *Порозовица* ва ўкраінскай гідраніміі (Желєзняк 1988: 9–10).

Хідры – назва балота (Петр.). Многія даследчыкі бачаць у адзначанай інд.-еўр. лексеме **ghidra* значэнне 'рака'. На тэрыторыі Беларусі існуе некалькі аднайменных вёсак, усе яны размешчаны каля рэк ці балот (Жучкевич 390–391).

Выхад на этымалагічнае значэнне слова, што састаўляе аснову назвы, адносяць да першага ўзроўню значэнняў геаграфічных найменняў – датапанімічнага (Беленькая 15), семантыка якога, заснаваная на значэнні зыходнага апелятыва, мае першаступеннае значэнне для дыяхраніі і не абавязкова можа прама ўплываць на фактычнае функцыянаванне тапоніма.

Па-другое, на сінхронным зрэзе тапонімаў знайшлі сваё адлюстраванне ў якасці матывавальных асноў тэматычныя групы лексікі розных храналагічных пластоў. Сучаснымі носьбітамі мовы адчуваецца ўнутраная форма такога тапоніма і яе ўспрыняцце ў свядомасці: напрыклад, пажаданае найменне ці непажаданае (соцыялінгвістычны аспект тапанімікі).

Асноўная частка агульнавядомых і цяпер лексем індаеўрапейскага перыяду са значэннем прадметнасці тыпу *балота* (в. *Балотня,* Раг., бал. *Болотнэ*, Жытк.), *бераг* (в. *Бярэжцы*, Жытк.), *бор* (в. *Бор*, Карм.), *гара* (р. *Гарынь*, п. і в. *Гара*, Б.-К, К.), *грыва* (п. *Грыва*, Гом.),

верх (в. *Вярхі*, Ельск.), *вугал* (в. *Вуглы*, Нар., бал. *Вугал*, Жытк.), *горад* (в. *Гарадзец*, Раг.), *двор* (п. *Двор*, знік, Хойн., воз. *Двор*, К.), назвы некаторых раслін і іх частак: *бяроза* (р. *Бярозавая*, Нар., п. *Беразоўка*, Б.-К.), *бяроста* (в. *Берастоўка*, Б.-К), *вярба* (воз. *Вербка*, Маз.), *гарох* (в. *Гарохавішчы*, Акц.), *дуб* (р. *Дубава*, Нар.), *іва* (рэстаран "*Івушка*", Л.), *кара* (р. *Кора*, Петр.), *мох* (в. *Мохаў*, Л., бал. *Мохач*, Е.); назвы жывёл: *бабёр* (в. *Бабрэчча*, Петр.), *воўк* (бал. *Воўчае*, Жытк.), *вуж* (р. *Вуж*, Нар.), *жаба* (в. *Жабін*, Карм.), *каза* (в. *Коззе*, Рэч.), *мыш* (в. *Мышанка*, Петр.), *мядзведзь* (р. *Медведок*, Нар., воз. *Мядзведзішча*, К.) і інш. прадуктыўна захавалася ў прапрыяльнай лексіцы многіх класаў. Лексема *горад* (*град*) 'невялікае ўмацаванае паселішча' і яе дэмінутывы, напрыклад, толькі ў айконімах даследаванага рэгіёна называе 35 аб'ектаў: вв. *Гарадок* (Браг., Жл., Карм., Лельч.), *Гарадзец* (Раг.), *Мілаград* (Рэч.), *Стараград* (Карм.) і інш. У цэлым жа на тэрыторыі Беларусі гэты айканімічны рад аб'ядноўвае больш за 50 назваў (Лемтюгова 96–97). Спрадвечная лексіка ў тапаніміі ўключае прыметы і якасці: *востры* (в. *Вострая Карма*, Карм.), *высокі* (в. *Высокая*, Карм.), *крывы* (в. *Крыўка*, Раг., бал. *Крываль*, Петр.), *прамы* (вул. *Прамая*, г. Гомель), *новы* (вул. *Новая*, прадуктыўна, кан. *Новая*, Петр.), *стары* (в. *Стараград,* Карм.), *сухі* (п. *Сухі Востраў*, Жл.), *сыры* (в. *Сырод*, К.) і інш., радзей назвы дзеянняў, працэсаў, стану: *гарэць* (р. *Пагарэлле*, Маз., бал. *Падгарэлава*, Акц., воз. *Гары*, Лельч.), *гніць* (бал. *Гнілое*, Акц., кан. *Гнілая*, Жытк.), *капаць* (в. *Капань*, Рэч., воз. *Капаны*, Жытк.), *плесці* (бал. *Плеценка*), *сушыць* (воз. *Сушыныя*, Петр.).

Агульнаславянскі (праславянскі) пласт лексікі складаюць словы рознай тэматыкі і розных лексіка-граматычных класаў, што вылучыліся з індаеўрапейскага моўнага адзінства, прайшоўшы напачатку нязначныя семантычныя і фанетыка-марфалагічныя змены. Затым за шматвяковую гісторыю адзначаны лексічны фонд на аснове архаічнага кораня (архетыпа) утварыў новыя мадэлі пры дапамозе афіксацыі, асновескладання, семантычнага пераносу і г. д.

Значэнне некаторых онімаў рэгіёна, матываваных агульнаславянскімі апелятывамі, да цяперашняга часу таксама выклікае спрэчкі:

Лубедзь, назва балота (Хойн.) гіпатэтычная. Паходжанне тлумачаць ад тэрміна **луб* 'палоскі кары ліпы, вяза' (ТСБМ 3, 84–85), аднак нам здаецца больш пераканаўчай гіпотэза І.М. Жалязняк, якая прызнае праславянскі апелятыў *lybedь* 'мокрае месца, балота' (Желєзняк 1988: 13).

Але асноўны корпус тапонімаў матываваны як назоўнікамі агульнаславянскага перыяду тыпу *даліна* (п. *Даліна*, Б.-К.), *дар* (бал. *Верын Дар*, Акц.), *ваявода* (п. *Ваявода*, Гом.), *ветка* (г. *Ветка*), *востра* (в. *Астравы*, Гом., бал. *Востравок*, Жытк.), *любоў* (п. *Любоў*, Жл.), *роў* (аз. *Роў*, Жытк., Нар.), *сад* (в. *Садкі*, К., в. *Садовая*, Раг.), *струмень* (в. *Струмень*, Карм.), *шыя* (рр. *Шыя*, Жытк., К.) і інш., так і прыметнікамі: *белы* (в. *Белая*, Маз., воз. *Белае*, Петр. і далей даволі прадуктыўна), *бліжні* (воз. *Бліжняя Гара*, Петр.), *вузкі* (бал. *Вузкае*, К.), *высокі* (в. *Высокая*, Карм.), *глыбокі* (в. *Глыбоцкае*, Гом.), *глухі* (воз. *Глухое*, Жытк.), *жоўты* (бал. *Жоўтае*, *Жоўтыя*, Нар.), *цёмны* (бал. *Цёмны Лес*, К.) і г. д.

Асобныя лексемы ў тапаніміі пераасэнсаваліся. Так, апелятыў *баба* як тэрмін роднасці і свояцтва ў гідронімах Жытоміршчыны абазначае ‘топкае месца на балоце’ (Толстой 185). Аднак у большасці найменняў нашага рэгіёна, утвораных на базе ўзгаданай лексемы, у структуры прысутнічаюць афіксы: в. *Забаб’е* (Б.-К.), б-ы *Бабініха*, *Бабінішча* (Жытк.), *Бабінэ* (Лельч.), *Бабіна* (Маз.), *Бабіна* (вар. *Баба*) (Нар.), *Бабава* (Петр.), а асобныя онімы захоўваюць і ўказанне на час узнікнення аб’ектаў па аналогіі з узроставай характарыстыкай людзей.

Старажытнарускі (агульнаўсходнеславянскі) пласт лексікі сфарміраваўся ў мове ўсходніх славян – продкаў цяперашніх беларусаў, рускіх і ўкраінцаў. Тапонімы Гомельшчыны захавалі лексемы і гэтага перыяду: *бондар* (бал. *Бандарэчча*, Нар.), *волхвы* (р. *Волхва*, Жытк.), *мельнік* (бал. *За Мельнікам*, К.), *самараж* ‘самазабойца’ (в. *Самараж*, Св.) (назоўнікі); *вялікі* (п. *Вялікае Ляда*, Раг., бал. *Вялікая Лаза*, Хойн.), *каравы* (бал. *Караваткі*, Маз.), *куцы* (в. *Куцая Слабада*, Раг.), *мілы* (в. *Мілаград*, Рэч.), *рабы* (п. *Рабец*, Хойн., в. *Рабка*, Петр., бал. *Рабое*, К.), *харошы* (в. *Харошаўка*, Б.-К., воз. *Харошая Дуброва*, Петр., кан. *Харошын*, Нар.) (прыметнікі); *бурліць* (кан. *Бур’ялка*, Жытк.), *віляць* (р. *Павілістая*, Маз.), *ракатаць* (воз. *Ракатун*, Л.), *таргаваць* (в. *Таргашын*, Петр.) (дзеясловы) і інш., а таксама стараславянізмы *бакула* ‘маленькае балота’ (в. *Баклань*, Петр.), *хлупа* ‘бяда, нястача, беднасць, галеча’ (в. *Хлупін*, Жытк.).

Лексіка перыяду беларускай народнасці характарызуецца пераафармленнем спрадвечнага лексічнага фонду па фанетычных законах народна-гутарковай беларускай мовы, вызваленнем ад стараславянскіх фанетычных, граматычных і словаўтваральных элементаў і заменай іх усходнеславянскімі або ўласна беларускімі адпаведнікамі,

утварэннем рознымі спосабамі (суфіксальным, прыставачным, шляхам асноваскладання і субстантывацыі) ад асноў спрадвечных і запазычаных слоў спецыфічна беларускіх лексем (ЛСБМ 58–60). Сваё адлюстраванне знайшлі і новыя лексіка-семантычныя групы слоў.

Тапанімія сведчыць, што ў якасці яе матываватараў гэтага перыяду ў рэгіёне задзейнічаны значны колькасны склад назваў культурных раслін, якія часта былі прадметамі гандлю ці абмену: *боб*: в. *Бабоўка* (Жл.), бал. *Бабоўня* (Лельч.); *груша*: бал. *Грушка* (Ельск.), в. *Грушаўка* (Нар.); *грэчка*: в. *Грачыхіна* (Хойн.); *жыта*: в. *Жытоўля* (Гом.), воз. *Жыцец* (Жытк.); *канаплі*: бал. *Конопліщэ* (Жытк.); *лён*: бал. *Ляніха* (Х.); *мак*: в. *Макаўе* (Гом.), бал. *Макавае* (Маз.); *проса*: воз. *Прасяное* (Маз.); *рэдзька*: в. *Рэдзька* (Маз.); *рэпа*: в. *Рэпішча* (Рэч.); *соя*: бал. *Соі* (К.); *яблыня*: бал. *Яблынка* (Лельч.) і назваў свойскіх, дзікіх жывёл, якія мелі для чалавека гаспадарчае значэнне: *баран*: в. *Бараноўка* (Жл.); *лось*: бал. *Ласінае тапіла* (Х.); *конь*: бал. *Конскае* (Акц.); *свіння*: воз. *Свіное* (Жытк.).

Для апошняга перыяду характэрна пранікненне ў літаратурную мову лексікі народных гаворак, тэрытарыяльна абмежаваных слоў. Тапанімія таксама папаўняецца ўтварэннямі на аснове генетычна неаднародных рэгіянальных (абласных), дыялектных (вузкадыялектных) і мясцовых, вузкалакальных лексем.

На Гомельшчыне ў якасці словаўтваральнай асновы знайшлі адлюстраванне наступныя рэгіянальныя намінацыі: *верацея* ‘нізкае балоцістае месца’ (Толстой 129) (бал. *Верацея*, Жытк.), *віць* ‘сырое месца, багна’ (р. *Віць*, К.; в. *Вітлін*, Раг.), *віш* ‘дрыгвяністае балота’ (рр. *Віша*, *Віша Палеская*, Акц., К., Св.), *гусень* ‘вусені’ (ТС 1, 238) (в. *Гусявіца*, Б.-К.), *еўня* ‘прыбудова для тока’, ‘памяшканне для прасушкі снапоў, найчасцей ільну’ (п. *Еўня*, Раг.), *крокаць* ‘рэдкае, вязкае балота’ (бал. *Краколь*, Нар.), *лелька* ‘бусел’ (*Лялецкія балоты*, Петр.), *мерва* ‘вязкае, зыбучае балота’ (бал. *Мерва*, Лельч.), *небец* ‘балота з вокнамі’ (б-ы *Небец*, *Небецке*, Жытк.), *пласток* ‘сажалка’ (воз. *Пласток*, Лельч.), *студня* ‘калодзеж, крыніца’ (в. *Студзянец,* Жытк.), *яз*, *ез* ‘месца, якое не замярзае’ (вв. *Язвін*, *Язвінцы*, Св.). Як сведчаць прыклады, для онімаў прадуктыўна ўжыты лексемы ландшафтна-геаграфічнай тэматыкі, радзей – фаўністычнай і назваў пабудоў. Прадуктыўнасць першай тэматыкі абумоўлена сутнасцю геаграфічных назваў, якія ў значнай ступені вызначаюцца характарам абазначаемага геаграфічнага аб’екта і па названай прычыне часта ўтрымліва-

юць у якасці рашаючай марфемы адпаведны геаграфічны тэрмін. Назіранні паказваюць, што ў даследаваным рэгіёне геаграфічныя тэрміны выступаюць як самастойна, у выглядзе простых па структуры тапонімаў, так і ў якасці частак складаных і састаўных назваў.

Гэты прынцып намінацыі захаваўся і пры выкарыстанні ў якасці матыватараў дыялектных і мясцовых лексем, сярод якіх геаграфічная тэрміналогія таксама мае прыярытэт: слав. дыял. *берд* ‘горб, узвышэнне’ (Жучкевич 25) (в. *Бердыж*), дыялектызмы *буг* ‘бугор, месца ў бугра, узвышша) (в. *Пабужжа*, Ветк.), *вяліца* ‘сухастой’ (в. *Вялаўск*, Петр.), *грэбень* ‘верхні край, вяршыня чаго-небудзь’ (в. *Грабяні*, Лельч.; в. *Грэбень*, Жытк.), *парослі* ‘новыя пабегі’ (в. *Парасліша*, Акц.; п. *Пораслі*, вар. *Порасль*, Б.-К.), *холм* ‘невялікае ўзвышэнне’ (п. *Халмы*, Гом.; в. *Холмеч*, Рэч.), *хоўхла* ‘балоцістая нізіна’ (в. *Хоўхла*, Б.-К.), *чамуш* ‘дзікая цыбуля’ (в. *Чамышаль*, вар. *Чамушаль*, *Чамушы*, Карм.). Акрамя геаграфічнай наменклатуры, дыялектызмы ўжыты для характарыстыкі саміх аб’ектаў: в. *Хобнае*, вар. *Хобіна*, К. (зробленае наспех) (Жучкевич 393), *ясменны* ‘узбуджаны, усхваляваны’ (в. *Ясменцы*, Браг.).

Вузкалакальныя тэрміны выяўляюцца ва ўтварэннях ад назваў фаўны і флоры: мясц. *вутка* ‘качка’ (рр. *Вутвоха*, *Вуць*); *ляшчына* ‘арэх’ (бал. *Ляшчынскае*, К.), *осакар* ‘ясакар’ (бал. *Осакар*, К.), *плеценка* ‘хвошч’ (бал. *Плецень*, Лельч.), *чынтарэй* ‘цвінтарэй’ (бал. *Чынтарыя*, Петр.), *явар* ‘аер’ (бал. *Яварнік*, Жытк.).

У сістэму найменняў уцягваюцца ў асноўным тыя дыялектызмы, якія валодаюць канкрэтнай рэгіянальнай дыстрыбуцыяй.

Лакальныя лексемы замацоўваюцца менавіта таму, што яны выразна адлюстроўваюць аб’ектыўныя ўмовы, спецыфіку геаграфічнага асяроддзя.

Па-трэцяе, разгляд семантыкі найменняў «не можа не праводзіцца без уліку іх формы, так як у тапоніме, як і ў любым слове, адзінства формы і зместу непарыўна» (Беленькая 17). Іншымі словамі, сістэмнае апісанне тапонімаў патрабуе уліку семантычных і структурных асаблівасцей у іх неразрыўнай сукупнасці. Як і семантыка, марфалагічны тып тапоніма мае канкрэтную экстралінгвістычную абумоўленасць. Для кожнай гістарычнай эпохі тая ці іншая структура станавілася прадуктыўнай. Напрыклад, састаўныя па структуры онімы (гідронімы і айконімы) тыпу *Вялікі Бор*, *Новае Палессе*, *Чырвоны Партызан* – сведчанне больш позняга ўтварэння і, наадварот,

апісальныя канструкцыі ва ўрбанонімах тыпу вул-ы *Под горой*, *Под самым валом* (Мезенко 191–192) уласцівы ім на ранняй стадыі функцыянавання. Кожная назва ствараецца на аснове канкрэтных марфалагічных, семантычных і словаўтваральных тыпаў. Для яе афармлення выкарыстоўваюцца мадэлі, характэрныя для дадзенай мовы ў цэлым з улікам канкрэтнай гістарычнай эпохі.

Марфалагічнае даследаванне на сінхронным узроўні мяркуе раскрыццё будовы тапанімічных адзінак, што непасрэдна звязана з пытаннем аб іх фактычным сучасным успрыняцці. Працэс папаўнення тапаніміі за кошт стварэння новых назваў з'яўляецца пастаянным і актыўным, «паняцці аб тым, з чаго складаюцца гатовыя найменні і як яны могуць быць сфарміраваны, пастаянна пераплятаюцца» (Беленькая 17). Гэтыя паняцці патрэбна размяжоўваць у тым плане, што сучасная структура тапонімаў – з'ява сінхранічная, а ўзнікненне іх – з'ява дыяхранічная. У сінхронным даследаванні тапанімічнай марфалогіі сучасная будова можа адмаўляць гістарычна засведчаную структуру адзінкі. У такім выпадку патрэбна намеціць шляхі рэальнага члянення назвы для ўстанаўлення яе ўнутранай формы і семантычнай структуры, і такім чынам, высветліць, як успрымаюцца найменні носьбітамі мовы. Для выканання пастаўленай задачы разглядаюцца тапонімы, у якіх можна выдзеліць элементы, раўнацэнныя ў фонамарфалагічных адносінах. Паўтаральныя марфемы складаюць адпаведны тапанімічны рад, дзе вялікае значэнне набывае наяўнасць або адсутнасць дыэрэмы ў складзе комплекснай адзінкі. Пры яе наяўнасці тапонім разглядаецца як складаны. Пры дапамозе фармантнага метада, што цесна звязаны са структурным, назва патэнцыяльна раскладаецца на састаўныя часткі, якія раскрываюць і матывуюць яе семантыку (Беленькая 18). А гэта значыць, што форма і змест тапоніма ў сінхраніі выступаюць як адзінае цэлае. Напрыклад, на аснове супастаўлення ў анамастычным радзе тапонімаў Гомельшчыны *Добрыч*, *Ведрыч*, *Пціч* (рэкі) вычляняюцца ідэнтычныя фарманты *-ыч* (*-іч*), якія дазваляюць выявіць правільна каранёвыя марфемы: *добр-* ('добры'), *ведр-* (*вёдра* 'ціхае, яснае, сонечнае і сухое надвор'е') (Мурзаев 114), *пц-*. Старажытны корань *пц-*, *пьт-*, г. зн. ''пет'', ''пят'', ''пат'' са значэннем 'пашырацца, расцякацца', у сваю чаргу, вылучаецца не толькі ў назвах Гомельшчыны (рр. *Прыпяць*, *Пціч*), усходнеславянскага кантынууму, але і ў межах Славіі: гара *Припет*у Чэхіі, у гідранімііі іншых славянскіх зон: рр. *Гнілап'яць*, *Гнілап'ятка*, *Пят*,

Чарнапет, *Ікапет* (Никонов 312). Менавіта гэтыя адрозненні на фоне агульнасці, адрозненні ў сінхранічнай рэалізацыі агульных элементаў, тыя камбінацыі, што ўзнікаюць пры сутыкненні генетычна розных тапанімічных пластоў, і выяўляюць спалучэнне сінхраніі і дыяхраніі.

Аднак для выдзялення канкрэтных словаўтваральных тыпаў і ўзнаўлення першапачатковых семантычных структур, як бачна з прыкладаў, нельга абмежавацца толькі марфалагічным аналізам тапанімічнага матэрыялу. Патрэбна выявіць і марфаналагічныя адрозненні, што характарызуюць розныя пласты тапанімічнай сістэмы.

У выніку праведзенага аналізу мы прыйшлі да высноў, што дыяхранія і сінхранія ў сістэме геаграфічных найменняў паўднёва-ўсходняй часткі Беларусі (Гомельшчыны) спалучаюцца ў цэлым на аснове трох прыкмет: а) наяўнасці ў тапоніме матывацыі або яе адсутнасці. Няясныя назвы вымушаюць звяртацца да этымалагічных вышукаў; б) ужывання ў якасці матывавальных асноў пэўных тэматычных груп лексікі розных гістарычных эпох; в) уліку ў тапонімах адзінства формы і зместу, які прыводзіць да вызначэння марфалагічных тыпаў, характэрных для канкрэтных храналагічных пластоў лексікі.

Літаратура

Беленькая – *Беленькая В.Д.* Очерки англоязычной топонимики. М., 1977.

Желєзняк 1987 – *Желєзняк І.М.* Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпрянського Правобережжя. К., 1987.

Желєзняк 1988 – *Желєзняк І.М.* Гідронімія України й проблема слов'янського етногенезу // Слов'янське мовознавство. Доклады на X международном съезде славистов. София, сентябрь 1988. К., 1988. С. 5–156.

Жучкевич – *Жучкевич В.А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974.

Лемтюгова – *Лемтюгова В.П.* Восточнославянская ойконимия апеллятивного происхождения. Названия типов поселений. Минск, 1983.

ЛСБМ – Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. Мінск, 1994.

Мезенко – *Мезенко А.М.* Имя внутригородского объекта в истории. Об урбанонимах Беларуси XIV – нач. XX в. Минск, 2003.

Мурзаев – *Мурзаев Э. М.* География в названиях. М., 1979.

Никонов – *Никонов В.А.* Краткий топонимический словарь. М., 1966.

Толстой – *Толстой Н.И.* Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды. М., 1969.

ТС – Тураўскі слоўнік: У 5-ці т. / Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін і інш. Мінск, 1982. Т. 1.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5-ці т. / Пад гал. рэд. К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). Мінск, 1979. Т. 3.

Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Перевод с нем. и доп. О.Н. Трубачева. М., 1986. Т. 1.

Шульгач – *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). К., 1998.

Умоўныя скарачэнні

Акц. – Акцябрскі раён; аз. азёры; бал. – балота; б-ы – балоты; Браг. – Брагінскі раён; Б.-К. – Буда-Кашалёўскі раён; в. – вёска; воз. – возера; г. – горад; Гом. – Гомельскі раён; Ельск. – Ельскі раён; Жл. – Жлобінскі раён; Жытк. – Жыткавіцкі раён; К. – Калінкавіцкі раён; кан. – канава; Карм. – Кармянскі раён; Лельч. – Лельчыцкі раён; Л. – Лоеўскі раён; Маз. – Мазырскі раён; Нар. – Нараўлянскі раён; п. – пасёлак; Петр. – Петрыкаўскі раён; р. – рака; Раг. – Рагачоўскі раён; Рэч. – Рэчыцкі раён; Св. – Светлагорскі раён; Хойн. – Хойніцкі раён.

Walter Wenzel
(Leipzig)

Das Land der *Nisane* im Licht der Ortsnamen

Mit zwei Karten*

Nach den Erkenntnissen der Geschichtswissenschaft, der Archäologie und der Namenforschung stellt das Elbtal südlich und nördlich von Dresden das älteste slawische Siedlungsgebiet im später deutschen Sprachraum dar[1]. Aufgabe dieses Beitrages ist es, das von den aus Böhmen um ca. 600 eingewanderten Slawen in Besitz genommene Land genauer zu umgrenzen und nach Möglichkeit Etappen seiner allmählichen Erschließung mit Hilfe der Ortsnamentypologie, -geografie und -stratigrafie näher zu bestimmen.

Das neue Wohngebiet erhielt den Namen nach einigen in einem Tal siedelnden Einwohnern von deren Nachbarn, die sich auf etwas höher gelegenem Territorium niedergelassen hatten: **Niźane* ‘Niederungsbewohner’, abgeleitet mit dem Suffix *-jane* von der Wurzel **niz-* wie in dem urslaw. Adjektiv **nizъkъ*, dazu oso. und nso. *niski*, poln. *nizki*, tschech. *nízký* ‘niedrig’. Der Name dehnte sich dann auf das gesamte Siedlungsareal des Stammes, der sich im Laufe der Zeit herausgebildet hatte, aus. Die historische Überlieferung setzt bereits 948 mit *duarum regionum Behem et Nisenen* (Fälschung des 12. Jhs.) ein, es folgen 968 *Nisinen* (Transsumpt v. J. 1250), 970 in einer Originalurkunde *in quinque provinciis …Nisane…*, 996 *Nisenin*, 1012–18 *Niseni*, *Nisani* und weitere, wobei der slawische Wohngau vom 11. bis ins 13. Jh. in den Quellen als *pagus*, *provincia* oder *territorium* bezeichnet wird[2].

Grundlage unseres Aufsatzes bilden die Monografie von W. Fleischer “Namen und Mundart im Raum von Dresden” sowie die Studie von

*Die Reinzeichnung der Karten besorgte dankenswerter Weise Andreas Häffner.

© Walter Wenzel

E. Eichler und H. Walther "Ortsnamen und Besiedlungsgang in der Altlandschaft Nisane im frühen Mittelalter"[3].

Erste Voraussetzung für die siedlungsgeschichtliche Auswertung von OrtsN (= Ortsnamen) ist deren zuverlässige sprachliche Deutung. Diese erfolgte bereits in den genannten Abhandlungen, verlangte aber eine genauere Überprüfung, denn die kritische Durchsicht der von E. Eichler und H. Walther vorgelegten Liste erbrachte eine Anzahl von Namen, deren bisherige Erklärungen nicht befriedigen. Die betreffenden Namen wurden bereits an anderer Stelle in drei Gruppen vorgeführt und in ältere und jüngere Ortsnamentypen untergliedert, denen die unklaren OrtsN folgten. Hinzu kommt, dass rund zwei Dutzend Namen, die W. Fleischer in seiner Monografie behandelte und auf der dort beigefügten Grundkarte verzeichnete, in der Studie von E. Eichler und H. Walther fehlten. Sie erscheinen zusammen mit den anderen OrtsN alle auf unseren Karten, wurden aber vorher auf ihre Etymologie hin anhand des Kompendiums "Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße von E. Eichler sowie des Werkes "Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen" nochmals abgeglichen und gegebenenfalls neu gedeutet[4]. Es handelt sich um 35 verschiedene OrtsN, die aus Platzgründen und um den Leser nicht mit zu vielen Details zu überfordern, bis auf zwei Ausnahmen hier nicht wiederholt werden[5]. Beide dieser umstrittenen Fälle sollen zur Illustration etwas ausführlicher dargeboten werden, um die Probleme zu zeigen, denen der Forscher manchmal gegenübersteht:

†Leißnitz, sw. Dresden, 1465 *das dörffchen die Leyßnitz genant*, 1520 *Lyßnitz*, 1551 *Leißnitz*, 1694 *die Leißnitz*, altsorb. **Lisica* 'Siedlung, wo Füchse hausen', zu **lis* 'Fuchs', oder **Lisici* bzw. **Łysanici* 'Leute des Lis bzw. Łysan', mit *Łysan* aus **łysy* 'kahl'. Vorzuziehen ist, u. a. wegen der Lage an der Weißeritz, einem linken Zufluß zur Elbe, altsorb. **Liźnica* 'Siedlung an einer Landzunge oder an einer Stelle, an der das Wasser 'leckt', d. h. Boden abträgt', aus urslaw. **lizati*, dazu tschech. *lízat*, poln. *lizać* 'lecken', russ. *lizeń* 'Zunge'. Der Name läßt sich ähnlich wie *Leisnig*, Stadt w. Döbeln, sowie *Leißnitz* in der Niederlausitz erklären[6].

Roitzsch, w. Dresden, 1378 *Rocschicz*, 1408 *Royczicz*, 1445 *Roczsch*, 1629 *Roiczsch*, bisher als altsorb. **Ročici* 'Leute des Rok bzw. Roč' gedeutet, mit dem PersN (= Personennamen) als KurzF (= Kurzform) von *Rostisław* oder ähnlichen VollN (= Vollnamen). Eine solche KurzF mit auslautendem *-k* oder *-č* wäre ganz ungewöhnlich. Vertraut man den Belegen von 1408 und 1629, so erschließt sich altsorb. **Rojčici* 'Leute des Rojk

oder Rojka', mit dem PersN aus urslaw. **rojь* 'Bienenschwarm', einem Berufsübernamen für den Waldbienenzüchter, zahlreich vertreten in der Lausitz[7].

Insgesamt erfaßt unsere Untersuchung 160 Namen, von denen 67 als ältere Namen eingestuft und auf Karte 1 dargestellt werden. Es sind dies 50 -(*ov*)*ici*-Namen, davon 4 aus VollN, 18 aus KurzF und 28 aus ÜberN, ferner 5 -*jane*-Namen, 8 Namen vom Typ *Kosobudy / Žornoseky* sowie vier unklare Namen. Karte 2 verzeichnet 92 als jünger bestimmbare Namen. 3 von ihnen sind BewohnerN, 8 possessivische Namen mit dem Suffix -*jь*, davon 4 aus VollN, 1 aus einer KurzF und 3 aus ÜberN. Hinzu kommen noch 11 Possessiva mit dem Suffix -*in*, 13 Possessiva mit dem Suffix -*ov*, 52 deappellativische sowie 5 unklare Namen. Der Name der nicht genau lokalisierbaren Wüstung *Strannewitz* blieb unkartiert. Im Unterschied zu der Studie von E. Eichler und H. Walther finden die MischN (= Mischnamen) keine Aufnahme, von den beiden Autoren mit dem weniger geeigneten Terminus "Kontaktnamen" bezeichnet. Sie können erst nach der deutschen Eroberung des Slawenlandes aufgekommen sein, also nach 929, als König Heinrich I. den Stamm der Daleminzier besiegte und die deutsche Herrschaft über die Slawengaue an der Elbe errichtete. Die MischN müssen deshalb ausscheiden, weil es hier um die Rekonstruktion eines rein slawischen Siedlungskomplexes vor diesem Zeitpunkt geht.

Der siedlungsgeschichtlichen Interpretation der Karten sind grundsätzliche Bemerkungen zur Ortsnamenstratigrafie, d. h. zur historischen Schichtung des Ortsnamenbestandes, vorauszuschicken. Nach den bisherigen Erkenntnissen der slawischen Namenforschung gehören die patronymischen OrtsN auf -*ici* und -*ovici*, die Bewohnernamen vom Typ *Kosobudy / Žornoseky* sowie die Bewohnernamen mit dem Suffix -*jane* zum ältesten Stratum. Auch OrtsN aus apotropäischen RufN (Abwehrnamen) mit der Negationspartikel *Ne-* oder *Ni-* wurden schon sehr früh vergeben. Zu dieser ältesten Schicht rechnen E. Eichler und H. Walther auch die possessivischen OrtsN mit dem Suffix -*jь*, von ihnen zusammen mit den Patronymika und den Bewohnernamen in der Zeitzone A (bis ca. 600) angesiedelt. Unsere Untersuchungen zu den Oberlausitzer OrtsN zeigen aber, dass die -*jь*-Namen nicht nur auf Böden mit Werten über 50 Punkten vorkommen, sondern auch auf bedeutend schlechteren Böden, die von Patronymika und Bewohnernamen gemieden werden[8]. Ein ähnliches Bild bietet ein Vergleich mit den Karten slawischer Bodenfunde[9]. Eine Anzahl von -*jь*-Namen liegt in fundleeren Räumen. Die aus den Oberlausitzer OrtsN

gezogenen namenstratigrafischen Schlußfolgerungen bestätigt ein Vergleich der Niederlausitzer Ortsnamenlandschaft mit den Erkenntnissen der slawischen Archäologie: Eine beträchtliche Anzahl von *-jь*-Namen kommt in Gegenden vor, in denen in mittel- und spätslawischer Zeit (800–1000 bzw. 1000–1200) keine materiellen Hinterlassenschaften der Slawen nachzuweisen sind[10]. Die Verbreitung der *-jь*-Namen geht sowohl in der Ober- als auch in der Niederlausitz über den Altsiedelraum hinaus, der sich in der Oberlausitz übrigens auch mit Hilfe der Siedelformen bestimmen läßt[11]. Aus den angeführten Gründen dürften wir es bei den *-jь*-Namen mit jüngeren Bildungen zu tun haben, wenn man sie auch chronologisch noch vor den deanthroponymischen OrtsN auf *-in* und *-ov* einstufen kann, vor allem deshalb, weil sie im Gegensatz zu den zuletzt genannten beiden Typen oft VollN enthalten, die bekanntlich ein höheres Alter für sich beanspruchen als Kurz- und Koseformen sowie ÜberN. Aus den angeführten Gründen erscheinen bei uns die *-jь*-Namen zusammen mit den anderen possessivischen Namen, den OrtsN auf *-in* und *-ov*, auf Karte 2 "Jüngere Ortsnamen". Sie werden darüber hinaus entsprechend der ihnen zu Grunde liegenden PersN in OrtsN aus VollN, aus Kurz- oder Koseformen sowie aus ÜberN weiter untergliedert, um so, wie schon auf Karte 1 bei den *-(ov)ici*-Namen, gegebenenfalls Zentrum und Peripherie des von ihnen gebildeten Areals zu ermitteln.

Der konkreten Interpretation der Karten sollen einige allgemeine Bemerkungen zu den naturgegebenen Bedingungen frühmittelalterlicher Besiedlung vorausgehen[12]. Die Attraktivität einer Region hing in jener Zeit, als wir es mit einer spätgentil-frühfeudalen Agrargesellschaft zu tun haben, in entscheidendem Maße von den geografischen Verhältnissen ab, also der Höhenlage über Normal Null, der jährlichen Niederschlagsmenge, der Jahresdurchschnittstemperatur und der Bodenqualität, wobei eine wichtige Rolle spielte, ob die betreffenden Böden leicht oder schwer zu bearbeiten waren. Diese allgemeinen Rahmenbedingungen für die Besiedlung lassen sich für unser Untersuchungsgebiet, also grob gesprochen den Raum um Dresden, durch folgende Daten – die Bodenwerte vorerst ausgenommen – jeweils im Vergleich zu Leipzig, Bautzen und Annaberg (im Erzgebirge) wie folgt beschreiben: Dresden 112 m, 661 mm, 9,3°C; Leipzig 130 m, 545 mm, 9,2°C; Bautzen 205 m, 695 mm, 8,4°C; Annaberg 621 m, 982 mm, 6,2°C[13]. Diese Angaben charakterisieren die Situation zum Jahre 1961 und gelten bis auf die Höhenlage sicherlich nicht für die Zeit der slawischen Landnahme im 7. Jh. n. Chr. Nach den Erkenntnissen der Klimaforscher

lag die Jahresdurchschnittstemperatur in Mitteleuropa in der Zeit um 650 bei ca. 4°C, um dann gegen Mitte des 10. Jh., in der Zeit der deutschen Eroberung, knapp 9°C zu erreichen[14].

Die Bestimmung der Böden nach Bodenwerten stößt deshalb auf Schwierigkeiten, weil auf der betreffenden Karte von W. Stams einen beträchtlichen Teil unseres Untersuchungsgebietes die Stadtfläche von Dresden einnimmt, für die sich keine Bodenwerte mehr erheben ließen. Die noch im Elbtal liegenden Bodenareale erreichen südlich von Pirna und an den westlichen Rändern des Dresdner Stadtgebietes Werte zwischen 61 und 70 Punkten, daneben zwischen 51 und 60 Punkten, um stellenweise bis auf 41 Punkte abzusinken. Nur in 2 kleineren Arealen an der Westgrenze der Stadtfläche steigen die Werte bis auf 80 Punkte an. Man darf wohl für unser Untersuchungsgebiet einen Bodendurchschnittswert von ca. 60 Punkten annehmen. Diese Werte gehen deutlich östlich und westlich der Elbtalweitung zurück und sinken mit zunehmender Höhenlage besonders nach Südwesten hin bis auf 31 Punkte ab. Hinsichtlich der Bodenregionen gehört die Dresdner Elbtalweitung, die bei Pirna im Süden beginnt, zum sächsischen Lößhügel- und Lößtiefland[15]. Damit fanden die einwandernden slawischen Ackerbauern leicht zu bearbeitende Böden vor. Die Bodenarten und -werte ebenso wie die Höhenlage, die Jahresdurchschnittstemperatur und die jährliche Niederschlagsmenge – im Winter als Schnee – ändern sich aber westlich und östlich der Elbtalweitung sehr zu ungunsten einer seßhaften, auf Agrarwirtschaft angewiesenen Bevölkerung, weshalb diese Regionen im Frühmittelalter, vor der im 12. Jh. einsetzenden deutschen Ostsiedlung, unbesiedelt blieben. Insgesamt gesehen darf also die Elbtalweitung und damit das Land der *Nisane* auf Grund der oben beschriebenen Parameter für die damalige Zeit als sehr siedlungsgünstig bezeichnet werden. Die Besiedlung erfaßte nicht in einem Zuge und auf breiter Front die ganze Region, sondern breitete sich nach Ermittlung der vorteilhaftesten Standorte in geschützten und tieferen Lagen, in Talmulden, an Bachläufen und auf ertragreichen Böden allmählich immer weiter aus, wobei es zur Herausbildung einzelner Siedlungsinseln kam. Die weitere Aufsiedlung des Landes führte nicht nur zu einem immer engmaschigeren Siedlungsnetz, sondern erfaßte im Laufe der Zeit und gegen Ende der slawischen Landnahme sogar dichtere Waldgebiete in höheren Lagen mit niedrigeren Jahresdurchschnittstemperaturen und schlechteren Böden. Diese Entwicklung spiegelt sich bis zu einem gewissen Grade auf unseren Karten wider.

Bei der Betrachtung und Ausdeutung der Karte 1 fällt als Erstes auf, dass die ältesten slawischen Siedlungen die 200m-Höhenlienie nur an weni-

gen Stellen, und da auch nur auf kurze Entfernung, überschreiten, keine einzige von ihnen liegt höher als 300 m. Die Landstriche in höheren Lagen bleiben im Frühmittelalter unbesiedelt. Als älteste Niederlassungen der eingewanderten Slawen darf man die aus den zweigliedrigen VollN *Gostirad*, *Gostimir*, *Bezstryj* und *Premyslav* hervorgegangenen patronymischen OrtsN *Gostritz*, *Hosterwitz*, *Pesterwitz* und *Primselwitz* betrachten, gefolgt von den auf Kurz- und Koseformen sowie ÜberN beruhenden Patronymika, die über den ganzen Siedlungsraum verteilt sind und mancherorts über die 200m-Höhenlinie, so besonders im Westen, sogar hinausgehen. Die gleichfalls altertümlichen fünf *-jane*-Namen liegen bis auf Dresden alle an den Rändern, wobei *Krebs*, ursprünglich **Kravas*, eine Lokativform von **Kraśěane* 'Leute, die Kühe züchten', eine frühe alttschechische Form darstellt, worauf unten im Zusammenhang mit weiteren Namen gleicher Herkunft noch einzugehen ist. Eine Randlage im Areal nehmen die sieben Namen vom Typ *Kosobudy / Žornoseky* ein, von denen sich *Zauckerode*, altsorb. **Sukorady*, am weitesten von der 200m-Höhenlinie nach Westen hin entfernt, in ein einstiges Waldgebiet, worauf auch die Bedeutung des OrtsN hinweist, die man am ehesten als 'Siedlung der Waldbienenzüchter' beschreiben kann, denn aus **suk* 'Ast' und **rad* 'froh, gern' läßt sich 'Leute, die die Äste gern haben' herauslesen, also Leute, die in die Bäume steigen, um zu zeideln. Die gleiche Bedeutung hat übrigens altsorb. **Sukołazy*, *Zuckelhausen* b. Leipzig[16]. Beide Siedlungen liegen in ehemaligen größeren Wäldern. In diesen Zusammenhang gehört auch das ca. 6 km nw. von *Zauckerode* liegende *Roitzsch*, altsorb. **Rojčici* 'Leute des Rojk oder Rojka' mit *Rojk* bzw. *Rojka* als einem BerufsüberN für den Waldimker.

Durch die auf Karte 2 eingetragenen jüngeren OrtsN verdichtet sich der Siedlungslomplex im Elbtal, wobei sich das Siedlungsgeschehen mehr an die Ränder und damit in höher gelegene, weniger fruchtbare und einst mit Wald bedeckte Landstriche verlagert, wo auch eine etwas niedrigere Jahresdurchschnittstemperatur herrscht. Von den als älter einzuschätzenden *-jь*-Namen liegen die auf VollN beruhenden *Radebeul*, *Laubegast* und *Söbrigen* ganz in Elbnähe, während sich *Meusegast* weiter vom Fluß entfernt, aber noch einen vorteilhaften Standort an der Grenze der 200m-Höhenlinie einnimmt. Von den vier aus KurzF oder ÜberN hervorgegangenen *-jь*-Namen überschreitet *Welschhufe* mit dem ÜberN *Welkuš* bereits die genannte Höhenlinie in südwestlicher Richtung.

Die deanthroponymischen OrtsN auf *-in* und *-ov* liegen meist noch im Elbtal, einige von ihnen, so *Zöllmen* und *Rippien* im Westen sowie *Rockau*

im Osten, besetzen ein etwas höheres Territorium. Eindeutiger positionieren sich die deappellativischen OrtsN durch ihre Bevorzugung der Ränder des Siedlungsareals. So liegen ganz an der Peripherie im Westen und Süden *Podemus*, *Pennrich*, *Saalhausen*, *Weißig*, *Borlas*, *Quohren*, *Lungkwitz*, *Schlottwitz* und *Seidewitz*, im Osten *Weißig*, *Daube* und *Posta*. Aber auch in der Mitte des Areals sind sie relativ häufig vertreten, wo sie die Erschließung des von den ersten Besiedlungswellen noch nicht erfaßten Territoriums widerspiegeln. Bei den Deappellativa handelt es sich meist um Namen, die auf topographische Eigenheiten, Bodenerhebungen, Wasserläufe, Wald und Bäume sowie dergleichen Bezug nehmen. Sie sind stratigraphisch als jüngste Namenschicht einzuordnen. Von den aus GewässerN hervorgegangenen OrtsN können manche schon kurz nach Ankunft der Neusiedler vergeben worden sein, andere kamen wahrscheinlich erst später auf. Zu ihnen gehören *Briesnitz*, *Kemnitz*, *Lungkwitz* und weitere, meist erkennbar an der Suffixkombination urslaw. *-*ьnica*, so bei **Berzьnica*, altsorb. **Brežnica*, heute *Briesnitz*. Sie alle erscheinen mit auf Karte 2.

Auffällig ist das fast völlige Fehlen typischer Rodungsnamen. Hier ist nur *Pennrich*, altsorb. **Pěnčarik*, aus altsorb. **peń* ‹ urslaw. **pьnь* ‘Stock, Baumstumpf’, zu nennen. Die Brandrodungsnamen, zahlreich in der Ober- und Niederlausitz vertreten, sind in *Nisane* überhaupt nicht auszumachen. Auf Rodung können natürlich indirekt Wald- und Baumnamen hinweisen. Die deappellativischen OrtsN zeugen gleichzeitig vom Landesausbau der Slawen, von der Erschließung weniger geeigneten und bisher ungenutzten Öd- und Waldlandes. Die Anlage einer neuen Siedlung kommt unmittelbar in dem Bewohnernamen *Naußlitz*, altsorb. **Novosedlici* ‘Neusiedler’, zum Ausdruck. Er kann nur, ebenso wie *Poyritz*, altsorb. **Podgrodici* ‘Leute unterhalb der Burg’, in einer etwas späteren Zeit entstanden sein.

Bei einem Vergleich der auf den Karten 1 und 2 eingetragenen deanthroponymischen OrtsN fallen drei von ihnen dadurch auf, dass sie jeweils einen RufN mit dem Namenglied **Ľub-* enthalten und dicht beieinander liegen. Es handelt sich auf Karte 1 um *Leubnitz*, sö. Dresden, altsorb. **Ľubanici* ‘Leute des Ľuban’, auf Karte 2 um *Laubegast*, sö. Dresden, altsorb. **Ľubogošč* ‹ **Ľubogost* + *jь* ‘Siedlung des Ľubogost’, sowie um das ganz in der Nähe befindliche *Leuben*, altsorb. **Ľubań* ‹ **Ľuban* + *jь* ‘Siedlung des Ľuban’. Diese räumliche Namenkonstellation könnte auf Zufall beruhen, da das Namenglied **Ľub-* sehr häufig vorkommt, dahinter könnten sich aber auch verwandtschaftliche Beziehungen zwischen den Namen-

trägern beziehungsweise Ortsgründern verbergen. Ähnliches gilt für die OrtsN mit dem Vollnamenglied **Gost-*. Es sind dies auf Karte 1 *Gostritz*, s. Dresden, altsorb. **Gostiradici* 'Leute des Gostirad', und *Hosterwitz*, sö. Dresden, altsorb. **Gostimirici* 'Leute des Gostimir', ferner auf Karte 2 *Laubegast*, sö. Dresden, altsorb. **Ľubogošč* ‹ **Ľubogost* + *-jь* 'Siedlung des Ľubogost', sowie *Meusegast*, sw. Pirna, altsorb. **Mužigošč* ‹ **Mužigost* + *-jь* 'Siedlung des Mužigost'. Eine derartige, auf gleichen oder ähnlichen PersN beruhende Gruppenbildung von OrtsN ist im gesamten altsorbischen Sprachgebiet zu beobachten, wurde aber bisher detailliert nur für die Lausitz beschrieben.

In gebotener Kürze ist noch auf eine Anzahl von Namen einzugehen, die auf Grund bestimmter sprachlicher Merkmale wahrscheinlich alttschechischer Herkunft sind, also mit einer der ersten oder auch nachfolgenden Siedlungswellen aus Nordböhmen ins Land kamen, wobei die entsprechenden OrtsN aus der alten Heimat mitgebracht oder nach den dort üblichen Namenmustern an den neuen Standorten erst gebildet wurden[17]. Aus diesen Untersuchungen wurde der Schluß gezogen, «dass einige der aus Böhmen in das Mittelelbegebiet eindringenden Bauernkriegerscharen späturslawische Vorgängerdialekte des Alttschechischen sprachen und für diese Sprachstufe typische lautliche Merkmale ausprägten. Sie brachten gleichzeitig für das frühe alttschech. Ortsnamensystem charakteristische OrtsN mit oder schufen nach deren Vorbild neue Namen. Wohl sehr bald verschmolz die Sprache dieser Ansiedler mit dem Altwestsorbischen, das sich zwischen dem Elbtal im Osten und der Saale im Westen aus dem Späturslawischen herausgebildet hatte»[18]. Aus unserem Untersuchungsgebiet kommen gegebenenfalls hierfür in Frage: *Krebs*, w. Pirna, **Kraśěas*, Lok. Pl. von **Kraśěane*; *Krietzschwitz*, sö. Pirna, **Krečovici*; *Nöthnitz*, s. Dresden, **Netunici*; *Potschappel*, sw. Dresden, **Počapły*; *Roßthal*, sw. Dresden, **Roztyły*; *Zauckerode*, sw. Dresden, **Sukorady*, alle verzeichnet auf Karte 1. *Dohna*, w. Pirna, **Zdonin*; *Pirna*, sö. Dresden, **Bŗno* ‹ **Врьпьна*; *Stetzsch*, nw. Dresden, **Stajica*, alle eingetragen auf Karte 2. Hinzu kommen noch das nichtkartierte und unklare *Strannewitz*, w. Dresden, sowie das von uns nicht mit aufgenommene *Gommern*, nnw. Dohna, **Komoŕane*, das zwar alttschech. Herkunft ist, aber auf einem nichtslawischen Wort beruht. Weitere Untersuchungen zu frühen alttschechischen OrtsN im Altwestsorbischen und den daraus zu ziehenden siedlungsgeschichtlichen Schlußfolgerungen müssen einem zukünftigen westslawischen oder gesamtslawischen Ortsnamenatlas vorbehalten bleiben.

Abschließend bleibt die Frage nach der Einwohnerzahl des Wohngaues *Nisane* zu beantworten. Hierbei bieten die bevölkerungsstatistischen Untersuchungen von K. Blaschke eine tragbare Grundlage. Er erschließt für *Nisane* um das Jahr 1100 insgesamt 4200 Einwohner[19]. Würde man diese Zahl mit den von uns erfaßten 160 OrtsN in Beziehung setzen, so ergäbe das durchschnittlich 26,3 Einwohner pro Siedlung, wobei man in einem Dorf von 3–5 Gehöften, im Durchschnitt also von 4 Bauernstellen ausgehen könnte, mit 6,6 Personen pro Hof, d. h. Eltern (2), Großeltern (2) und Kinder (2–3). Bei ihren Untersuchungen der Siedlung Tornow in der Niederlausitz stießen die Archäologen auf 8 Höfe, jeweils bewohnt von einer Großfamilie[20]. Man wird deshalb bei den Dörfern in *Nisane* nicht durchschnittlich 4, sondern 5 Höfe mit jeweils ca. 7 Personen voraussetzen dürfen, was 35 Dorfbewohner ergäbe, auf den Gau *Nisane* mit 160 Siedlungen hochgerechnet 5600 Einwohner. Diese hypothetischen Annahmen vermögen natürlich nur eine annähernde Vorstellung vom Umfang der slawischen Bevölkerung des Gaues *Nisane* in der Zeit um 1100 zu vermitteln.

---

[1]Zur Landnahme der Slawen siehe Herrmann J. (Hrsg.). Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich der Oder und Neiße vom 6. bis zum 12. Jahrhundert. Ein Handbuch. Berlin, 1974. S. 8–32; *Brachmann H.-J.* Die Funde der Gruppe des Prager Typs in der DDR und ihre Stellung im Rahmen der frühslawischen Besiedlung dieses Gebietes // Slavia Antiqua. 1983. XXIX. S. 1–36; *Fritze W.* Frühzeit zwischen Ostsee und Donau. Ausgewählte Beiträge zum geschichtlichen Werden im östlichen Mitteleuropa vom 6. bis zum 13. Jahrhundert. Hrsg. v. L. Kuchenbuch u. W. Schich. Berlin, 1982. S. 47–99; *Herrmann J.* Germanen und Slawen in Mitteleuropa. Berlin, 1984. S. 11–27; *Walther H.* Namenkunde und geschichtliche Landeskunde. Hrsg. v. E. Eichler, K. Hengst u. J. Udolph. Leipzig, 2003. S. 315–345; Heynowski R., Reiß R. (Red.). Atlas zur Geschichte und Landeskunde von Sachsen. Beiheft zur Karte B I. 1.1-1.5. Ur- und Frühgeschichte Sachsens. Leipzig u. Dresden, 2010. S. 139–173.

[2]*Fleischer W.* Namen und Mundart im Raum von Dresden. Berlin 1961. Bd. I. S. 338; *Eichler E.* Völker- und Landschaftsnamen im altsorbischen Sprachgebiet // Lětopis A. 1966. 13/1. S. 14. E. Eichler geht bei **Nižane* von nso. *niž*, poln. *niż*, tschech. *níž* 'Niederung' aus.

[3]*Fleischer W.* Namen und Mundart im Raum von Dresden. Op. cit.; *Eichler E.*, *Walther H.* Ortsnamen und Besiedlungsgang in der Altlandschaft Nisane im frühen Mittelalter // Beiträge zum Slawischen Onomastischen Atlas. Hrsg. v. R. Fischer u. E. Eichler. Berlin, 1970. S. 75–90.

[4]*Eichler E.* Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße. Ein Kompendium. Bautzen, 1985–2009. Bde. I–IV; Eichler E. und Walther H. (Hrsg.). Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Bde. I–III. Bearb. v. E. Eichler, V. Hellfritzsch, H. Walther u. E. Weber. Berlin, 2001.

[5]Siehe *Wenzel W.* Der Slawengau Nisane im Licht der Ortsnamen // Namenkundliche Informationen. 2015. 105/106. [im Druck].

[6]Eichler E. und Walther H. (Hrsg.). Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Op. cit. Bd. I. S. 580, 579, mit Literatur; *Wenzel W.* Niederlausitzer Ortsnamenbuch. Bautzen, 2006. S. 74.

[7]*Eichler E.* Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße. Op. cit. Bd. III. S. 165; *Eichler E.* und *Walther H.* (Hrsg.). Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Op. cit. Bd. II. S. 302; *Wenzel W.* Niedersorbische Personennamen aus Kirchenbüchern des 16. bis 18. Jahrhunderts. Mit 16 mehrfarbigen Karten. Bautzen, 2004. S. 381 f.; *Wenzel W.* Hinweise auf Waldbienenzucht in sorbischen Orts- und Personennamen. Mit einer Karte // Lětopis. 2010. 57/1. S. 100–109.

[8]*Wenzel W.* Beziehungen zwischen slawischen Ortsnamentypen, Bodenwerten und Besiedlung. Dargestellt an der Oberlausitz. Mit zwei mehrfarbigen Karten // Namenkundliche Informationen. 2008. 93/94. S. 221–237. Die von der Bodenkunde ermittelten Werte werden auf einer Skala von 1 bis 100 eingetragen, um so für eine jede Gemarkung die Bodenqualität genau angeben zu können. Die besten und ertragreichsten Böden bringen es auf Werte von 90 bis 100 Punkten.

[9]*Coblenz W.* Zur Situation der archäologischen Slawenforschung in Sachsen // Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder. Hrsg. v. H. Ludat. Gießen, 1960. S. 1–14, Karte im Anhang, auf der anhand der Bodenfunde deutlich der Slawengau *Nisane* hervortritt; *Billig G.* Zur Rekonstruktion der ältesten slawischen Burgbezirke im obersächsisch-meißnischen Raum auf der Grundlage des Bayerischen Geographen // Neues Archiv für Sächsische Geschichte. 1995. 66. S. 64 mit Karte, auf der *Nisane* ebenfalls in seinen Umrissen klar sichtbar wird.

[10]*Biermann F.* Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neiße und Lubsza. Archäologische Studien zum Siedlungswesen und zur Sachkultur des frühen und hohen Mittelalters. Bonn, 2000. S. 48–49. Abbildungen 9 und 10; *Wenzel W.* Niederlausitzer Ortsnamenbuch. Mit einem Exkurs zur Siedlungsgeschichte und 8 mehrfarbigen Karten. Bautzen, 2006. S. 174–176. Karte 1.

[11]*Blaschke K.* Zur Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte der Oberlausitz // Blaschke K. Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz. Gesammelte Aufsätze. Görlitz-Zittau, 2003. S. 21–35. Karten 1–3.

[12]Zur Landnahme und zum Siedeln als einem Prozeß der Standortfindung, der Standortwahl und gegebenenfalls des Standortwechels zum Zweck der kollektiven Produktion und Reproduktion des materiellen Lebens siehe Walther H. Ortsnamenchronologie und Besiedlungsgang in der Altlandschaft Daleminze // *Walther H.* Zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte Sachsens und Thüringens. Ausgewählte Beiträge 1953–1991. Leipzig, 1993. S. 309.

[13]*Stams W.* Atlas zur Geschichte und Landeskunde von Sachsen. Beiheft zur Karte F IV 1. Böden nach Bodenwerten. Leipzig und Dresden, 1998. S. 11. Tabelle 3.

[14]*Reichholf J.* H. Eine kurze Naturgeschichte des letzten Jahrtausends. Frankfurt a. M., 2007. S. 105. Abbildung 5.

[15]*Hunger W.*, *Weise A.*, *Wünsche M.* Atlas zur Geschichte und Landeskunde von Sachsen. Beiheft zur Karte A 4. Die Böden im Freistaat Sachsen. Leipzig und Dresden, 2000. S. 42. Abbildung 6.

[16]*Wenzel W. Cospuden*, *Kohlwesa*, *Zuckelhausen* und *Zauckerode* – vier altertümliche slawische Ortsnamen aus Sachsen // Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge. 2008. 43/3. S. 306–308. Zauckerode war bisher als scherzhafte Bezeichnung für Waldbewohner gedeutet worden. Siehe Eichler E. und Walther H. (Hrsg.). Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen. Op. cit. Bd. II. S. 628.

[17]Siehe hierzu *Eichler E.* Sorbisch-tschechische Beziehungen in eingedeutschten Ortsnamen. Mit 2 Karten // Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur. Hrsg. von B. Havránek u. R. Fischer. Berlin, 1965. S. 159–175; *Eichler E.* Die Toponymie Sachsens und Nordböhmens im Vergleich // Onomastica Slavogermanica. 2008. XXV. S. 17–23; *Wenzel W.* Der Ortsname Dohna und Spuren früher alttschechischer Besiedlung in Sachsen // Lětopis. 2014. 61/2. S. 48–54.

[18]*Wenzel W.* Der Ortsname Dohna und Spuren früher alttschechischer Besiedlung in Sachsen. Op. cit. S. 53.

[19]*Blaschke K.* Bevölkerungsgeschichte von Sachsen bis zur industriellen Revolution. Weimar. 1967. S. 65.

[20]*Herrmann J.* Die Slawen in Deutschland. Op. cit. S. 201.

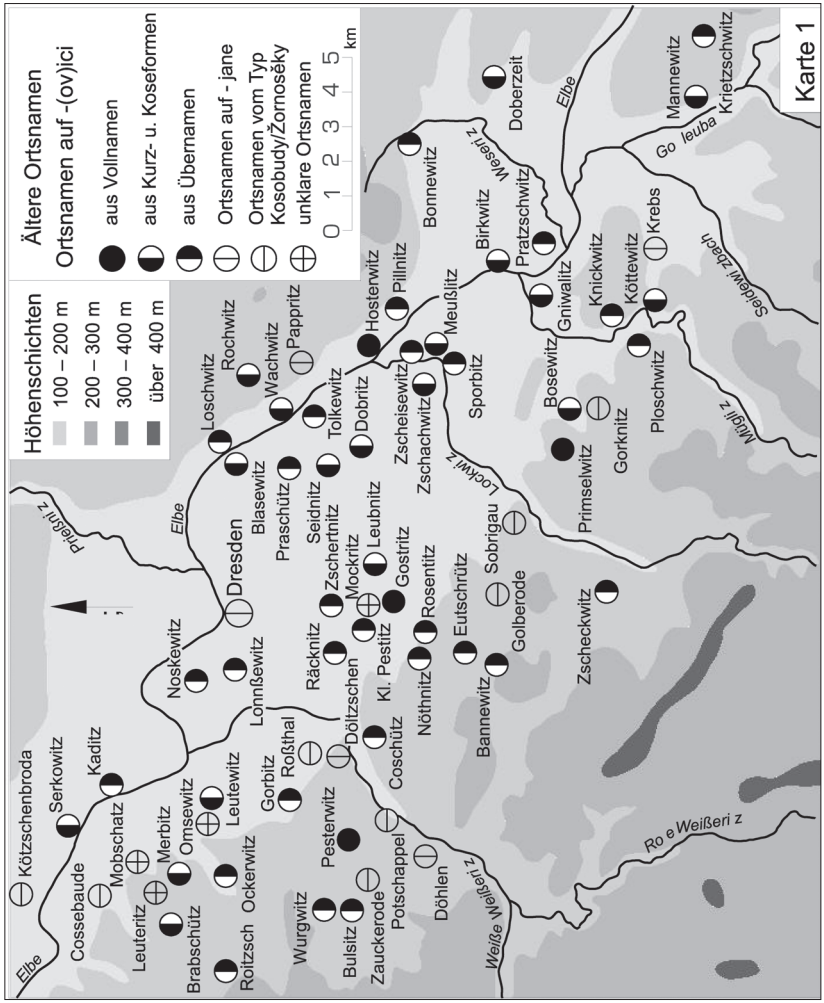
Höhenschichten
100 – 200 m
200 – 300 m
300 – 400 m
über 400 m
Ältere Ortsnamen
Ortsnamen auf -(ov)ici
aus Vollnamen
aus Kurz- u. Koseformen
aus Übernamen
Ortsnamen auf - jane
Ortsnamen vom Typ Kosobudy/Žornoseky
unklare Ortsnamen
0 1 2 3 4 5 km
Karte 1
Elbe
Prießni z
Weiße Weißeri z
Ro e Weißeri z
Lockwi z
Weseri z
Mtigli z
Seidewi zbach
Go leuba
Kötzschenbroda
Serkowitz
Kaditz
Cossebaude
Mobschatz
Leuteritz
Merbitz
Omsewitz
Leutewitz
Brabschütz
Ockerwitz
Roitzsch
Wurgwitz
Bulsitz
Zauckerode
Potschappel
Döhlen
Pesterwitz
Gorbitz
Roßthal
Döltzschen
Coschütz
Noskewitz
Lonnßewitz
Dresden
Räcknitz
Kl. Pestitz
Nöthnitz
Bannewitz
Golberode
Zscheckwitz
Mockritz
Zschertnitz
Gostritz
Rosentitz
Eutschrütz
Sobrigau
Leubnitz
Blasewitz
Praschütz
Seidnitz
Dobritz
Tolkewitz
Loschwitz
Rochwitz
Wachwitz
Pappritz
Hosterwitz
Pillnitz
Zscheisewitz
Zschachwitz
Meußlitz
Sporbitz
Bonnewitz
Birkwitz
Pratzschwitz
Gniwalitz
Doberzeit
Bosewitz
Primselwitz
Gorknitz
Knickwitz
Köttewitz
Krebs
Ploschwitz
Mannewitz
Krietzschwitz

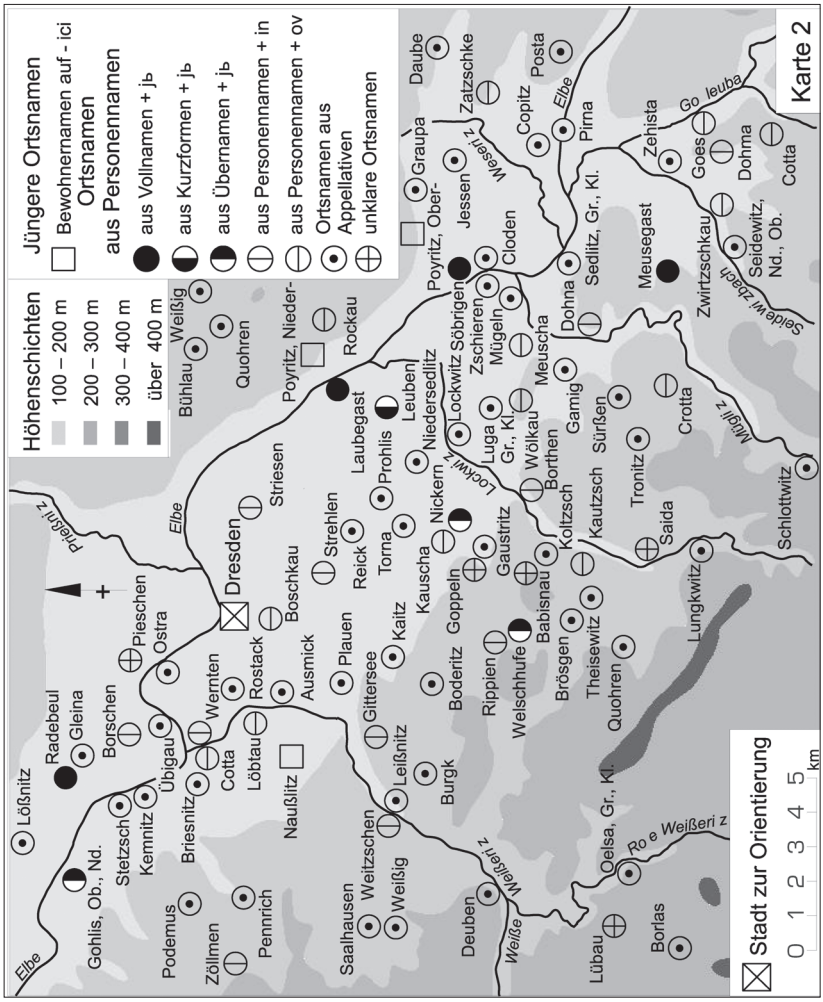
Karte 2
Jüngere Ortsnamen
Bewohnernamen auf - ici
Ortsnamen
aus Personennamen
aus Vollnamen + jь
aus Kurzformen + jь
aus Übernamen + jь
aus Personennamen + in
aus Personennamen + ov
Ortsnamen aus
Appellativen
unklare Ortsnamen
Höhenschichten
100 – 200 m
200 – 300 m
300 – 400 m
über 400 m
Stadt zur Orientierung
0 1 2 3 4 5 km
Elbe
Weiße
Weißeri z
Ro e Weißeri z
Mügli z
Seidewi zbach
Go leuba
Lockwi z
Weseri z
Priesni z
Dresden
Pirna
Meusegast
Dohna
Cloden
Jessen
Graupa
Daube
Zatzschke
Posta
Copitz
Zehista
Goes
Dohma
Cotta
Zwirtzschkau
Seidewitz, Nd., Ob.
Sedlitz, Gr., Kl.
Lockwitz
Sobrigen
Zschieren
Mügeln
Meuscha
Gamig
Sürßen
Crotta
Tronitz
Saida
Schlottwitz
Luga Gr., Kl.
Wölkau
Borthen
Kautzsch
Koltzsch
Babisnau
Gaustritz
Nickern
Kauscha
Torna
Reick
Strehlen
Prohlis
Leuben
Niedersedlitz
Laubegast
Poyritz, Nieder-
Rockau
Poyritz, Ober-
Bühlau
Weißig
Quohren
Striesen
Boschkau
Plauen
Kaitz
Gittersee
Ausmick
Rostack
Wernten
Cotta
Löbtau
Naußlitz
Pieschen
Ostra
Radebeul
Gleina
Borschen
Übigau
Briesnitz
Kemnitz
Stetzsch
Gohlis, Ob., Nd.
Lößnitz
Podemus
Zöllmen
Pennrich
Saalhausen
Weitzschen
Weißig
Leißnitz
Burgk
Deuben
Boderitz
Rippien
Welschhufe
Brösgen
Theisewitz
Quohren
Lungkwitz
Oelsa, Gr., Kl.
Lübau
Borlas

С.О. ВЕРБИЧ
(Київ)

ІСТОРІЯ ВІННИЧЧИНИ В НАЗВАХ ПОСЕЛЕНЬ

У процесі формування ойконімної системи певного регіону важливе значення має час і спосіб його заселення. З цього погляду привертає увагу територія Поділля – історично-географічної області України в межиріччі Південного Бугу й лівих приток Дністра, що охоплює терени сучасних Вінницької, Хмельницької, Тернопільської і невеликі частини Черкаської, Кіровоградської та Одеської областей (Путівник 35). Подільська земля належить до давно заселених територій, хоча її освоєння різнорідною людністю не було рівномірним. До поширення хороніма *Поділля* побутувала назва *Пониззя* (‹ *по низу*), тобто нижня частина щодо гористого Карпатського регіону. У літописних джерелах уперше згадана 1226 р.[1] Назва *Поділля* (уперше згадана 1331 р. в хроніці польського історика М. Стрийковського[2]) має споріднене значення, оскільки походить від сполучення *по долу* (‹ *діл* ‘низ’). Історики зазначають, що назва *Подолье*, або *Подольска земля*, остаточно закріпилася за цим регіоном у 20–30-і рр. XV ст.[3]. Слід відрізняти (географічно) Східне Поділля (Брацлавщина) й Західне Поділля (східна частина Галичини). У сфері нашої уваги в пропонованому дослідженні – становлення ойконімікону Східного Поділля, зокрема в межах колишнього Брацлавського воєводства – адміністративно-територіальної одиниці Правобережної України з центром у м. Брацлаві (охоплювало землі в басейні Пд. Бугу, лівобережного Дністра, Верхньої Росі). На стан заселення в минулому Поділля загалом і Східного зокрема вплинуло як його сусідство зі Степом (упродовж століть цією територією проходили численні кочовики), так і польська колонізація (з початку XV ст.), яка активізу-

© С.О. Вербич

вала процес заселення краю, збільшення кількості міських поселень. Однак у XVI ст. землі Подільської Наддністрянщини, зокрема Східного Поділля, перетворилися на напівпустелю, що було спричинене численними татарськими наскоками. Зауважимо, що цією територією проходили Чорний і Кучманський шляхи, якими кримські татари рухалися на Волинь і в Галичину[4]. З 2-ї пол. XVII ст. Поділля опиняється у сфері впливу Туреччини. Незважаючи на те що Брацлавщина не потрапила в зону турецької окупації в 70-х рр. XVII ст. (під безпосередню владу Туреччини перейшло Подільське воєводство; ЕУ 6, 2138), тривалі війни на її території й постійні татарські напади призвели до масового переселення людності на північ і південь України, а отже – до запустіння чималої кількості поселень, що, очевидно, й стало причиною зникнення багатьох ойконімів у XVIII ст. За інформацією М. Крикуна, з ойконімної карти Брацлавського воєводства у XVIII ст. зникло 186 поселень, які були відомі в XVII ст.[5]. Завдання дослідника-топоніміста – повернути втрачені назви, ввівши їх у науковий обіг. Об'єкт аналізу в пропонованій статті – назви поселень історичної Брацлавщини (з території нинішньої Вінницької обл.), зниклі з місцевого ойконімікону переважно у XVIII ст. (1 назва – у XIX ст., 1 – у XX ст.).

Ойконім *Воло* (село на південь від Жмеринки) відомий із пам'яток середини XVII ст. як *Volo*. У пізніших джерелах не засвідчений (Крикун 2008: 276). Етимологічно складна назва. У доступних словниках діалектної лексики відповідних апелятивів із географічною семантикою не зафіксовано. Можливо, це ойконім із видозміненою зовнішньою і затемненою внутрішньою формою. На наш погляд, назву *Воло* можна етимологізувати в колі лексики гнізда псл. **vol-* із первісним значенням 'нерівність, опуклість'[6], з-поміж континуантів якого – укр. *во́ло* 'зоб', 'жирне підборіддя' (Грінченко 1, 250), ст.-рос. *воль* 'пухлина' й споріднені апелятиви в інших слов'янських мовах. В «Етимологічному словникові української мови» наведені лексеми зведено до псл. **volo*, мотивованого дієслівною семантикою 'надуватися, пухнути' (ЕСУМ 1, 418). Якщо таке припущення правильне, то назву *Воло* можна вважати вторинною щодо ймовірного мікротопоніма, семантика основи якого характеризувала місцевий тополандшафт, наприклад – **'підвищення, опуклість (нерівність) поверхні'.

Гухрин – назва села в південній частині Летичівського повіту (сучасна Вінниччина). Писемні фіксації 1-ої пол. XVII ст. подають її як

Huchryn (1615, 1624 рр.). Пам'яткам наступних століть цей ойконім невідомий (Крикун 2011: 260). З погляду словотвору назву *Гухрин* відносимо до утворень із посесивним суфіксом *-ин* від антропоніма *Гухра*. Це особове ім'я має прізвискову природу. На його фонетичному оформленні позначилася субституція початкового *х* (*ch*) / *г* (*h*), яку ілюструють антропоніми ст.-пол. *Chuchro* (1564 р.), пол. *Chuchra*, *Huchra* (Rymut I, 87). Етимологічна форма *Хухра* постала способом онімізації відповідного апелятива, пор. укр. *ху́хри* 'нутрощі' (Желеховський II, 1049), що тлумачать як запозичення з польської мови (ЕСУМ 6, 224). Пор. ще споріднені лексеми укр. *Хухра* – ойконім в Охтирському р-ні Сумської обл. (АТУ 2012: 306), ст.-рос. *Хухор* (1623 р.) – антропонім (Веселовский 344), рос. діал *ху́хрить* 'куйовдити волосся', *ху́хриться* 'чепуритися' ‹ псл. **хихоriti* (*sę*) (ЭССЯ 8, 113–114), пол. *chuchro* 'слабка, худа, невисока людина або тварина' 'немічна стара людина', 'людина, яка не дбає про свою зовнішність' (Boryś 71).

Ойконім *Дерці* відомий у 1-й пол. XVII ст. як назва поселення Краснянської волості (на той час адміністративно-територіальна одиниця (в Ямпільському пов.) Поділля): 1645 р. – *Derce*. Джерела XVIII ст. цієї назви вже не фіксують (Крикун 2008: 277). Східноподільський ойконім *Дерці* має відповідники на території Білорусі: *Derć* – назва сільської околиці в колишньому Ігуменському пов. (Білоруське Полісся; SG I, 960), *Дзерці* – назва урочища ‹ діал. *дзерць* 'місце, де викорчувано ліс; новина' (Яшкін 58). Пор. ще пол. *Dzierca* – антропонім (‹ *dzierca* ‹ *zdzierca*; Rymut I, 153) ~ пол. *zdzierca* 'той, хто щось здирає' → 'визискувач' (SJP VIII, 428). Наведений лексичний контекст дає підстави припускати західнослов'янський (польський) вплив (з огляду на перебування Поділля в цей період у складі Речі Посполитої) на фонетику назви *Дерці*. На українському ґрунті закономірно було б очікувати назву на зразок *Дерті*, пор., зокрема, структурну паралель укр. *дерть* 'борошно грубого млива' (ЕСУМ 2, 40). У білоруській і польській мовах приголосний *т* у позиції перед *ь*, *і* переходив у *ц*'. Словотвірний аналіз ойконіма *Дерці* уможливлює його тлумачення або як форму множини від базового антропоніма **Дерца*(*я*) (див. вище пол. *Dzierca*), або як результат трансонімізації аналогічного мікротопоніма, на потенційність якого вказує згадана назва блр. *Дзерці*. Зауважимо, що апелятив *дерть* має глибоку хронологію, сягаючи псл. **dьrtь* (ЭССЯ 5, 227).

Про назву с. *Дорогосне* на історичній Вінниччині дізнаємося з фіксації 1602 р. у формі *Dorohosne*. У XVIII ст. ойконім не засвідчено. Формальна (фонетична і словотвірна) структура цієї назви вказує на її вторинність щодо давнішої **Дорогостьно*, у складі якої після занепаду зредукованого *ь* відбулося спрощення важковимовної сполуки *-стн-* › *-сн-*. **Дорогостьно* › *Дорогосне*, імовірно, як форма з усіченим другим компонентом *село*: **Дорогостьно село*. У такому разі **Дорогостьно* ‹ незбереженого **дорогостьный* ‹ д.-рус. *дорогость* ‘дорожнеча’ ‹ псл. **dorgostь* (ЭССЯ 5, 76). Ця версія, проте, ускладнює встановлення мотивації доонімної семантики ойконіма. Імовірніше, що назва *Дорогосне* ‹ **Дорогостьно* постала внаслідок пізнішого додавання суфікса *-н-* зі значенням відносності (вплив ойконімів із суфіксом *-н-* ‹ *-ьн-*) до первісного **Дорогость*. Пор. у зв’язку з цим топонім *Dargast*[7] у Німеччині (на території поморських слов’ян), а також подільський ойконім *Дорогость* (1628 р. – одъ ... *Дорогостя*, воно ж *Дорогоща* на Хмельниччині)[8]. З погляду словотвору ойконім **Дорогость*, очевидно, треба кваліфікувати як форму з присвійним суфіксом *-ьj-* від антропоніма **Дорогостъ*: двір (чий?) **Дорогостьjь*. На підтримку такого пояснення наведемо давній мікротопонім *Домамиря печера* (1241 р. (Купчинський 119) – тепер *Домамирич* Тернопільського р-ну Тернопільської обл.) ‹ **Домамирьja*. Щодо структури антропоніма **Дорогость*, то, ймовірно, це фонетично вторинна форма від **Дорогогость* (‹ псл. **Dorgogostъ*[9]) з гаплологією складу *-го-* на стику основ. Таке явище відображає, наприклад, назва с. *Доробратово* (тепер *Дорогобратове*) на Закарпатті, від якого похідне місцеве прізвище *Доробратовский* (1715 р.; Чучка 169). Таким чином, *Дорогосне* ‹ **Дорогостьно* ‹ **Дорогость* ‹ **Дорогостьjь* ‹ **Дорогостъ* ‹ **Дорогогостъ*.

Назву с. *Мойславиці* згадано в документах XVII ст. поряд із нп Батіг, Демківка на Східному Поділлі. Ойконім зафіксовано в різних варіантах: 1639 р. – *Mojsławowka*, 1645 р. – *Wojsławice*, XVIII ст. – *Wojsławce*. Відомостей про цю назву в наступні періоди немає (Крикун 2008: 282). Розбіжність історичних словоформ ускладнює визначення первісної назви цього поселення. Форма *Мойславиці*, очевидно, відтворює незасвідчений писемно варіант пол. **Mojslawice* (див. *Wojsławice*). Найраніша писемна згадка про цей ойконім документує його у формі *Мойславівка*. Хронологічно пізніші варіанти відмінні як фонетично (з початковим *в*), так і деривaційно (структурний тип на *-ice* відповідає укр. *-ичі*, *-ce* – укр. *-ці*). Назву *Мойсла-*

вівка кваліфікуємо як вторинну щодо **Мойславичі* внаслідок впливу продуктивної моделі ойконімів із суфіксом *-ів-к-а* (‹ *-ов-к-а*) (ця модель поширена на території всієї України, відома з XVI ст.[10]). Підставою для такого припущення є, на нашу думку, архаїчна антропонімооснова *Мойслав-* ‹ давньоукраїнської особової назви *Мойслав* (Чучка 245; Купчинський 63), пор. ще аналогічні імена в інших слов'янських регіонах: ст.-рос. *Моиславъ*, чес. *Mojslav* (ЭССЯ 19, 128), пол. *Mojsław* (SSNO III, 545) ‹ псл. **mojьslavъ* (ЭССЯ 19, 128). Саме двохосновні антропоніми мотивували найдавніші топоніми з формантом *-ичі*[11]. На підтримку ойконіма **Мойславичі* наведемо ще польський відповідник *Mojslawice* в колишній Люблінській губ. (SG XI, 618), що неподалік від Ґрубешова (1446 р. – *Moyslawycze*; NMP VII, 214). В основі ойконіма **Мойславичі* патронім **Мойславич*, похідний від згаданого *Мойслав*. Варіанти з початковим *В-* вторинні щодо форм на *М-*.

Назву *Нахаринці* сучасні ойконімні довідники не фіксують. У минулому такий ойконім побутував у колишньому Уланському старостві з центром у м. Уланів (тепер село в Хмільницькому р-ні Вінницької обл.); згаданий у 1629 р. як *Nacharzynce*. Пізніші джерела такої назви не подають (Крикун 2011: 308). Ойконім *Нахаринці* пояснюємо в системі споріднених назв із формантом *-ин-ц-і*. Твірною базою таких ойконімів були назви людського колективу, мотивовані твірною топонімоосновою, похідною від антропоніма. Щодо назви *Нахаринці* ‹ *нахаринці*, то її основа *Нахарин-* ‹ *Нахар*(*а*) етимологічно неоднозначна. З одного боку, *Нахар*(*а*) можна виводити від **Нехар*(*а*), у якому перше *е* › *а* внаслідок асимілятивного впливу наступного *а*. Антропонім **Нехар*(*а*) – онімізована форма від укр. *не́хар* 'нечепура, замазура', пор. ще похідне *нехáрний* 'брудний, нечистий' (Желеховський I, 527). Наведені лексеми деривaційно пов'язані з прикметником *харий* ‹ псл. **xarъjь*, який на ґрунті сучасних слов'янських мов розвинув значення 'старий, поганий, зіпсований, похмурий' (ЭССЯ 8, 21). Щодо паралелей в інших слов'янських мовах пор. антропонім пол. *Nechar* ‹ **Nexarъjь* (Шульгач 2008: 88). З другого – *Нахар*(*а*) ‹ **Махар*(*а*) внаслідок субституції близькоартикуляційних звуків *м* / *н*. Випадки зміни *м* › *н* непоодинокі в різних слов'янських мовах, пор., наприклад, укр. діал. *чена́рка* 'назва одягу' ‹ *чема́рка* 'т. с.' (Гриценко 67), ойконіми: укр. *Денковцы* / *Демковцы* (АЮЗР VIII/2, 214), пол. *Micharzewo* з варіантами *Mancharzewo*, *Niecharzewo* ‹ **Męcharz*

(NMP VII, 50) тощо. Антропонім *Махар*(*а*) має підтримку в польському іменникóві, де засвідчені особові назви *Machar*, *Machara*, *Macharz*, які виводять або від *Makar*, або від діал. *macharz* ‘пузир, пухир, булька’ (Rymut II, 50).

Ойконім *Світча* в Шаргородській волості (теперішня Вінниччина) пам’ятки фіксують у 1678 р. (без зазначення історичної словоформи). У пізніших джерелах згадок про цю назву немає (Крикун 2011: 285). Аналогічний ойконім побутував у 2-й пол. XVII ст. у колишньому Кам’янецькому пов. (центр – Кам’янець-Подільський; Крикун 2015: 295). Структура назви с. *Світча* уможливлює її тлумачення в системі ойконімів із формантом *-ча* (‹ *-ьсь* + **-jь*, *-а*, *-е*[12]). Щодо фонетики основи цієї назви, то, найімовірніше, вона не зазнала якихось змін. Розгляд її як вторинної щодо **Свят-* (пор. чес. ойконім *Světec* ‹ *světec* ‘святий’; Profous IV, 246–247) із діалектним перезвуком ** ę › i* вважаємо малопереконливим з огляду на непідтвердження фактами зміни наголошеного *ę › i* в досліджуваному регіоні (у цій місцевості наголошене *ę* послідовно перейшло в *’а*; АУМ 2, № 43). Отже, голосний *і* в корені назви *Світча* етимологічний, тобто первісний. На цій підставі ойконім *Світча* кваліфікуємо як утворення з архаїчним присвійним суфіксом **-jь* від *Світець* (антропонім). Етимон цієї назви допомагають розкрити спільнокореневі утворення на зразок рос. *Свитец* – лімнонім у басейні Клязьми, який виводять від псл. **Sъvitьcь* ‹ **sъvit-*[13], укр. *Свита* – гідронім у басейні Горині, рос. *Свитец*, *Свитка* – гідроніми в басейні Оки, блр. *Свито* – лімнонім, пол. *Świtka* – потамоніми в басейні Одеру ‹ псл. **sъvitъ* (*-а*, *-о*) ‘звитий’ – пасивний дієприкметник мин. ч. від **sъviti*[14]. Пор. також численні споріднені ойконіми в східнослов’янському ареалі: укр. *Свитин* на Житомирщині, блр. *Свитино* (колишня Вітебська губ.), рос. *Свитино* (колишні Московська і Тверська губ.) та ін. (Vasmer RGN VIII, 136–137). Семантика твірних основ наведених назв мотивована ознакою ‘кривий, покручений’ → ‘з певними фізичними вадами (про людину)’, яку ілюструє апелятивна лексика словотвірного гнізда *свит- / звит-*, наприклад: укр. діал. *звит* ‘сувій’ (Онишкевич 1, 300), *зве́ток* ‘пучок виробленого льону’, *зви́ток* ‘сувій’, *свито́йкий* ‘гнучкий, пружний’ (ЕСУМ 1, 383–384), блр. діал. *звíтач* ‘дерево з покрученими волокнами’, рос. діал. *сви́тма* ‘мотузка з лика’[15], *свитец* ‘пристрій для розмотування ниток’, пол. діал. *zwit*, *zwitek* ‘клубок, сувій’, ‘складка, зморшка’, *swit*, *switek* ‘т. с.’ (SJP VIII, 656) та ін.

Назва поселення *Сорокатинці* в колишньому Хмільницькому старостві (центр – м. Хмільник, тепер у Вінницькій обл.) відзначена в джерелах із 2-ї пол. XVI ст. (1565, 1578, 1583 рр.) у формі *Srokotożynce*, у 1-й пол. XVII ст. (1615, 1618 рр.) – *Sorokotiażynce* (Крикун 2011: 313), 1882 р. – *Sorokotiażyńce* (на той час у Брацлавському пов.; SG XI, 84). У XX ст. вона зникає з ойконімного простору України. Наведені історичні словоформи свідчать про трансформовану структуру ойконіма *Сорокатинці*, що постав із *Сорокотяжинці*. Назва сформувалася на базі катойконіма *сорокотяжинці*, похідного від топоніма **Сорокотяжин* (*-а*, *-е*), мотивованого антропонімом *Сорокотяга*. Пам'ятки староукраїнської мови фіксують цю особову назву у варіантній формі *Сорокотяжа* з кінця XV ст. – 1490 р.: *Сорокотѣжа* (ССУМ 2, 369). На популярність наведеного імені вказують також прізвища укр. *Сорокотяга*, рос. *Сорокотягін* (на території України) (Новикова 782), пор. ще ойконіми *Сорокотяга* (*Sorokotiaha*) в колишніх Васильківському і Таращанському пов. Київської губ. (SG XI, 84). Антропонім *Сорокотяга* виник, очевидно, як прізвисько. На це вказує, зокрема, значення його компонентів: *сорок-* ‹ числівника *сорок*, *-тяга* ‹ *тягти*. Первісну, апелятивну, семантику аналізованого імені на сьогодні відновити складно через брак співвідносної з ним позамовної інформації. Прізвисько (прізвище) *Сорокотяга* слід, напевно, розглядати в колі формально споріднених двохосновних назв із першим складником *Сорок-* на зразок укр. *Сороколіт* (Новикова 782), ст.-рос. (XIV ст.) *Сорокоум* (Веселовский 297), рос. *Сороколетов* (Унбегаун 134) тощо. Деривaційна модель «числівник + іменник» була продуктивною в східнослов'янському іменникóві, пор., наприклад, російські прізвища *Одноруков*, *Трехлетов*, *Шестопалов*, *Семибратов*, *Стоумов* (Унбегаун 134).

Назву с. *Сулимирка* в колишньому Хмільницькому старостві простежуємо в джерелах XVII–XVIII ст., про що свідчать відповідні записи: 1615, 1629 рр.: *Sulimirka alias Sieliszcze Chomikowka*, 1681 р.: *Solomirka*, 1741 р.: *Sulimirka*, 1775 р.: *Sulimirka*, 1784 р.: *Sołomirka*. Писемні матеріали XIX ст. цього ойконіма не фіксують (Крикун 2011: 313). Аналіз структури назви *Сулимирка* уможливлює виокремлення в її складі основи *Сулимир-* і суфікса *-ка*. Порівняння основи *Сулимир-* із спорідненими ойконімами на зразок блр. *Sulmierz* (Цехановський пов. колишньої Полоцької губ.), пол. *Sulmierzyce* (у XVI ст. – *Szulymyrzycze*) в колишньому Новорадомському пов., *Sulmierzyce*

(давніше *Sulimirzyce*) в колишньому Одалановському пов. (SG XI, 575) дає переконливі підстави відносити назву *Сулимирка* ‹ первісного **Сулимир* до відантропонімних утворень, мотивованих давньослов'янським композитом *Сулимир* (Чучка 337) ‹ псл. **Sulimirъ*[16] або **Sulimě̀rъ*. Зважаючи на те, що на базі давніх двохосновних імен побажального характеру творилися насамперед назви поселень, оформлені індивідуально-посесивним суфіксом **-jь*, можна припускати, що ойконім *Сулимирка* розвинувся з первісного **Сулимир* (див. вище аналогічний блр. ойконім *Sulmierz* ‹ **Sulimierz*) ‹ **Сулимирjь*. Пізніша назва *Сулимирка* відбиває вплив дериватів із продуктивним суфіксом *-к*(*а*). Пор. таку саму структурну модифікацію ойконіма *Яромирка* в колишньому Кам'янецькому пов. (SG III, 453) ‹ **Яромирjь*.

Ойконім *Челенне* (1606 р. – *Czelenne*) локалізують поблизу Скіндерполя, або Чернівців (тепер Вінницької обл.). Згадки про цю назву в пізніших джерелах невідомі (Крикун 2011: 294). Формально ойконім *Челенне* можна пов'язувати з укр. *челе́н* 'член' (Желеховський II, 1063) › *членний* 'членний'. Однак таке пояснення ускладнює з'ясування причин номінації поселення, а отже, мотивацію семантики ойконімооснови. На нашу думку, назву *Челенне* слід тлумачити як фонетично вторинну форму щодо **Челедне*, що виникла в результаті асиміляції *-дн-* › *-нн-*. В основі ойконіма **Челедне* відносний прикметник *челедний* ‹ *челедь* 'челядь', пор. укр. *че́ледь* 'молодь' (ЕСУМ 6, 293), буков. *че́лєдь* 'члени однієї родини' (СБук.Г 638), а також показове щодо зазначених фонетичних змін у групі *-дн-* › *-нн- челянник* 'член сім'ї' (ЕСУМ 6, 293) ‹ *челядник*. На підтримку такої етимологічної версії наведемо укр. оронім *Czeledny* (назва гірського верха на Прикарпатті; SG I, 792), рос. *Челедня Мельница* – топонім у колишній В'ятській губ. (Vasmer RGN X, 63), у складі якого субстантив *Челедня* ‹ *челедный* ‹ *челедь*, пор. рос. *че́ледь* 'діти' (ЭССЯ 4, 41), *челядня* 'хата для слуг', 'велика сім'я' (Даль 4, 58), пол. *Czeladź* – ойконім неподалік від Варшави (SG I, 79). Таким чином, *Челенне* ‹ **Челедне* 'поселення челяді' ‹ *челедне* ‹ *челедь* 'челядь' ‹ псл. **čel'adь* (ЭССЯ 4, 40–41; ЕСУМ 6, 293).

Історично-лінгвістичне дослідження назв поселень колишнього Брацлавського воєводства *Воло*, *Гухрин*, *Дерці*, *Дорогосне*, *Мойславиці*, *Нахаринці*, *Сорокатинці*, *Сулимирка*, *Челенне* дає підстави для таких висновків:

1. Більшість із цих ойконімів відома в писемних джерелах XVII ст. (*Сорокатинці* – упродовж 2-ої пол. XVI й у XVII ст.) і зникає у XVIII ст.

(*Сулимирка* – у XIX ст., *Сорокатинці* ‹ *Сорокотяжинці* – у XX ст.), що, очевидно, зумовлено позамовним чинником – історично нестабільною ситуацією на Східному Поділлі (війни, безперервні напади кримських татар) в період XVI–XVII ст., пізніше – соціально-демографічними процесами XIX–XX ст.

2. Аналіз історичних словоформ деяких назв свідчить про видозміну їхньої структури: *Мойславиці* ‹ *Мойславичі*, *Сорокатинці* ‹ *Сорокотяжинці*.

3. Лексико-словотвірна характеристика наведених ойконімів указує на різні деривaційні моделі, за якими утворилися ці назви: 1) трансонімізація ймовірного мікротопоніма (*Воло*); 2) онімізація відповідних апелятивів – відносних прикметників (*Челенне* ‹ **Челедне*), групових назв мешканців (*Нахаринці* ‹ *нахаринці* або **нехаринці* – у разі, якщо первісна форма ойконіма саме **Нехаринці*; *Сорокотяжинці* ‹ *сорокотяжинці*); 3) посесивна суфіксація твірної особової назви: а) прізвиська *Гухра* › *Гухрин*; б) антропоніма (**Дорогостъ* › **Дорогостьjь*, пізніше *Дорогосне*; *Сулимирка* ‹ *Сулимир* ‹ **Сулимирjь*); 4) плюралізація базового патроніма (*Мойславичі* ‹ *Мойславич*). Для назви *Дерці* можливі як альтернативні два способи утворення: 1) від суміжного мікротопоніма **Дерці*; 2) від особової назви **Дерца*(*я*) у формі множини.

4. Формальні ознаки твірних основ більшості з аналізованих назв, а також наявність паралелей в інших слов'янських регіонах уможливлюють їх віднесення до праслов'янського лексичного фонду української мови (*воло* ‹ **volo*, *дерть* ‹ **dьrtь*, **Дорогогостъ* ‹ **Dorgogostъ*, *Мойслав* (‹ **Mojьslavъ*) › **Мойславич* (‹ **Mojьslavičь*), *Сулимир* ‹ **Sulimirъ* / **Sulimĕrъ*, **челедний* (*-а*, *-е*) ‹ **čel'adьnъjь* (*-а*, *-е*), **Нехар* ‹ **Nexarъ*(*jь*)).

---

[1] *Гуменюк С.К.* Як складалася територія Поділля // Тези доп. Подільської історико-краєзнавч. конф. (жовтень 1965 р.). Хмельницький, 1965. С. 48.

[2] *Кибалюк М.* Українське Поділля. До витоків історії краю // Археологія & Фортифікація України: Зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 279.

[3] *Макарчук С.* Історико-етнографічні райони України: навч. посібн. Львів, 2012. С. 110.

[4] *Грушевский М.* Барское староство, исторические очерки (XV–XVIII в.). К., 1894. С. 6.

[5] *Крикун М.* Кількість і структура поселень Брацлавського воєводства в першій половині XVII ст. // Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2008. С. 201.

[6] *Куркина Л.В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. Lubljana, 1992. С. 70.

[7] *Васильев В.Л.* Славянские топонимические древности Новгородской земли. М., 2012. С. 162–163.

[8] *Купчинський О.А.* Двочленні географічні назви України на **-jь* (Матеріали до українського топонімного словника) // Питання історії української мови / Відп. ред. Л.Л. Гумецька. К., 1970. С. 115.

[9] *Васильев В.Л.* Цит. праця. С. 162–163.

[10] *Карпенко Ю.А.* Топонимическая реконструкция географии и географическая реконструкция топонимии // Actes du XIe Congres international des Scieces onomastiques (Sofia, 28.VI–4.VI.1972). Sofia, 1974. Т. 1. С. 466.

[11] *Купчинський О.А.* Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на *-ичі*). К., 1981. С. 61; *Rzetelska-Feleszko E.* Związki i różnice językowe na obszarze Pomorsko-Wielkopolskim w świetle nazw miejscowych // Onomastica. 1989. Rocz. XXXIII. S. 9.

[12] *Яцій В.О.* Про одну словотвірну модель в ойконімії України (назви поселень на *-ч-*) // Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2004. С. 212–226.

[13] *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. І. С. 93.

[14] *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. С. 282.

[15] Там само.

[16] *Топоров В.Н.* Праславянская культура в зеркале собственных имен (элемент **mir-*) // XI Международный съезд славистов (Братислава, сентябрь 1993 г.). История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М., 1993. С. 55.

Скорочення

АТУ 2012	– Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Заг. ред. В.О. Зайчука; відп. ред. Г.П. Скопненко. К., 2012.
АУМ	– Атлас української мови: в 3-х т. К., 1984–2001. Т. І–ІІІ.
АЮЗР	– Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1859–1914. Ч. І–VIII.
Веселовский	– *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.
Гриценко	– *Гриценко П.Ю.* Ареальне варіювання лексики. К., 1990.
Грінченко	– Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Д. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
Даль	– *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Репр. воспр. изд. 1881 г. М., 1981–1991.
ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

ЕУ	– Енциклопедія українознавства (перевид. в Україні) / Гол. ред. В. Кубійович. Львів, 1993–2003. Т. 1–11.
Желеховський	– *Желеховський Е.*, *Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. I–II.
Крикун 2008	– *Крикун М.* Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2008.
Крикун 2011	– *Крикун М.* Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 155–330.
Купчинський	– *Купчинський О.А.* Двочленні географічні назви України на *-*jь* (Матеріали до українського топонімічного словника) // Питання історії української мови / Відп. ред. Л.Л. Гумецька. К., 1970. С. 101–129.
Онишкевич	– *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.
Путівник	– Путівник. Хмельницька область / Голова редкол. І. Курус. К., 2010.
СБук. Г	– Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
СРНГ	– Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1966–. Вып. 1–.
ССУМ	– Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. I–II.
Унбегаун	– *Унбегаун Б.* Русские фамилии / Перев. с англ. М., 1989.
Фасмер	– *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т. I–IV.
Чучка	– *Чучка П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
Шульгач	– *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I.
ЭССЯ	– Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
Boryś	– *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005.
NMP	– Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany / Pod red. K. Rymuta. Kraków, 1996–. T. I–.
Profous	– *Profous A.*, *Svoboda J.* Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Praha, 1947–1957. D. I–IV; D. V / Napsali J. Svoboda, V. Šmilauer a další.

Rymut	– *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.
SG	– Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
SJP	– Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1901–1927. T. I–VIII.
SSNO	– Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.
Vasmer RGN	– Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

Juraj Hladký, Andrej Závodný
(Trnava)

Z HISTORICKEJ TOPONYMIE ŽITNÉHO OSTROVA

Žitný ostrov je najväčší riečny ostrov v Európe. Má elipsovitý tvar, je dlhý 84 km a jeho šírka sa pohybuje v rozmedzí od 15 do 30 kilometrov. Nachádza sa na krajnom juhozápade Slovenska. Riečny ostrova vyčleňuje zo severu Malý Dunaj, z juhu Dunaj a z východu rieka Váh. Žitný ostrov v minulosti prešiel pomerne zložitým etnickým vývinom. Je to dané geograficky a historicky, pretože ide o územie, ktoré po celej svojej dĺžke bezprostredne susedí z juhu s Maďarskom a v západnej časti sa dotýka hranice s Rakúskom. Časť Žitného ostrova na slovenskom území sa niekedy označuje ako Veľký Žitný ostrov a časť, ktorá sa z väčšej časti nachádza južne od Dunaja, teda už na maďarskom území, ako Malý Žitný ostrov.

Sám názov Žitný ostrov je novší a nesúvisí s adjektívom *žitný*, ako by sme podľa jeho súčasnej podoby predpokladali (od slovan. apel. *žito* ‘obilie’; psl. **žito* od verba. **žíti*; ‘čo slúži na žiti’; porov. hydronymum Žitava na juhozápadnom Slovensku ‘rieka pretekajúca obilným, žitným, t. j. úrodným krajom’; ba zaniknuté hydronymum Žitava sme zaznamenali aj v severovýchodnej časti Žitného ostrova). Názov Žitný ostrov môžeme pokladať za umelý názov. Vyvinul sa zo staršieho nemeckého názvu riečneho ostrova *Schütt* (neskôr *Schüttinsel* zo stredohornonemeckého apelatíva *schüte, schüt* s významom umelá hrádza proti povodniam; porov. nemecké verbum *schütten* ‘sypať’, čiže budovať umelé hrádze, valy zo štrku, kameňov a hliny[1]) s dokladmi od 14. storočia. Ide o nemecký názov Malého Dunaja a aj názov územia medzi hlavným korytom a ramenom Dunaja prevzali

[1] V katastri Vajnôr (časť mesta Bratislava) sa uvádza názov polí *Šuty* v katastri Vajnôr (GNBa. 1994: 17).

© Juraj Hladký, Andrej Závodný

Slováci vo forme Šuty *(Ssuthy, v Ssutách)*. Na základe zvukovej podobnosti sa v slovenskom jazykovom prostredí adaptoval, upravil do dnešnej podoby Žitný (ostrov). Názov pochádza z obdobia, keď v 13. – 14. storočí po ničivom mongolskom (tatárskom) vpáde prichádzali Nemci aj k hornému toku Malého Dunaja a tu aj skutočne stavali ochranné hrádze proti častým záplavám (Varsik 1984: s. 131). Nesprávne odvodzovanie názvu od slov. adjektíva *žitný* (‹ *žito*) sa prejavuje dnes aj v anglickom preklade názvu Žitný ostrov – Rye Island (z angl. *rye* ‘žito, raž’).

Územie Žitného ostrova je podnes výrazne bilingválne – slovensko-maďarské, čo je prirodzené vzhľadom na politickogeografickú polohu regiónu a takisto na etnické migrácie v minulosti. Oblasť medzi Malým Dunajom a Dunajom už v 13. storočí Maďari nazývali *Csollóköz* (‹ *Csalló;* slov. **Čalov* – názov Malého Dunaja, maď. *köz* – medzi; najstaršie doklady: 1209 *Challow,* 1237 *Challokuz,* 1238 *Insula,* 1240 *Chollokuz,* 1250 *Chollocuz, Chollokuz,* 1252 *Collocuz, Chollokuz* atď.)[2]. Názov riečneho ostrova motivoval starší slovanský názov najväčšieho ramena Dunaja (dnešného Malého Dunaja), ktorý je od 13. storočia doložený ako *Čalov v podobách *Chollow, Chollo*, po maďarsky *Csalló*. Historik B. Varsik podobne ako už pred ním významný slavista Ján Stanislav ho pokladajú za staré slovansko-slovenské vlastné meno, ktoré dalo ramenu Dunaja staré slovanské obyvateľstvo ešte pred príchodom Maďarov, a tí ho prevzali po náležitých hláskoslovných zmenách. V okolí toku Malého Dunaja sa spomína aj zem s týmto názvom (1209 *terra Chalow*), podľa čoho slavista J. Stanislav (1999: 243) usudzuje, že najskôr sa toto vlastné meno vzťahovalo na osadu, neskôr na vodný tok a napokon na celé územie, cez ktoré tento tok tečie (teda na celý ostrov). Názov osady rekonštruuje ako **Čalov* alebo *Čalovo* a ako paralely nachádza český osadný názov Čalovice, srbský Čalov-ići, poľský Nieczałow. Historik B. Varsik (1990: 18) však predpokladá iný vývin a pôvodný názov rekonštruuje v podobe **Čelov*, z čoho sa prirodzene podľa hláskoslovných pravidiel maďarského jazyka vyvinuli maďarské podoby › *Čolov* › *Čalov*.

R. Krajčovič (2008: 32) pri výklade názvu Čalov vychádza zo slovesa **čalie* – pristáť, zastavovať sa (od l-ového part. historického slovesa *čati* – čakať na určitom mieste). Podľa neho ide o starý lodiarsky termín (porov. rus. a ukr. *чал* – lano na vyväzovanie, kotviace lano; rus. *чáлить* – vyväzo-

[2] Všetky kriticky spracované doklady, ktoré uvádzame v štúdii, a ich pramene uvádzame v monografii J. Hladký – A. Závodný: Hydronymia Žitného ostrova (2015).

vať, priväzovať lanom; ukr. *чáлити* – pristávať pri brehu, prirážae loď k brehu; priväzovať, zakotvovať loď). Okrem lodnej cesty tu prichádza do úvahy rozírenosť lodného mlynárstva (vodné a kolové mlyny boli priviazené o breh na kolových konštrukciách; porov. nemecké hydronymum, ktoré pomenúvalo dnes už zaniknutú juhovýchodnú časť Malého Dunaja *Miller* ‹ nem. *r Müller* – mlynár; mlynári zároveň mali povinnosť starať sa o brehy a pod.).

O starej slovansko-slovenskej etnickej báze ostrova nachádzame doklady v jeho starej toponymii, najmä v skupine osadných názvov, ako na to upozornil už napr. J. Stanislav (1999: 70–73). Stanislavov výpočet slovanských (slovenských) osadných názvov, ale aj iných starých autochtónnych toponým sa na tomto mieste pokúsime doplniť.

Na Žitnom ostrove jestvuje viacero obcí, ktorých názvy vznikli zo slovanských osobných mien zakladateľov osád či zakladateľov rodu a pod., napr. *Dobrohošť* (1237 r., *Dobrogoz* ‹ OM **Dobrogost;* ide o kompozitné slovanské osobné meno so slovotvorným významom ‘dobrý hosť’; porov. Šmilauer 1932: 8; Stanislav 2008: 21, 22); *Bodza* (‹ OM *Bodza* alebo od osobného mena s koreňom *Bod-* + poses. suf. *-ja*); názvy obcí *Baka* (1260 r., *Boka*), *Báč* a názov poľa pri *Gabčíkove Báč* (1893 r., *Bácshát*) ‹ OM **Bak-* + poses. suf. *-jь*, t. j. **Bakov*); *Kračany* (1215 r., *Corcha* ‹ **Krača* (Stanislav 1999: 245) ‹ OM **Krak* + poses. suf. *-ja*, teda *Krakova* [ves]; (*Čiližská*) *Radvaň* (1252 r., *Roduan* ‹ OM *Radovan*). Názov samoty *Bendov* (1884 r., *Bendö*) zasa pravdepodobne pochodí z hypokoristickej formy OM *Benedikt* (t. j. *Bendo, Benda;* môže byť odvodený aj od maď. náreč. apel. *böndő* – hrádza pri rieke).

Názov obce *Dvorníky [na Ostrove]* môže siahať ešte do veľkomoravského obdobia a vznikol ako typický služobnícky (zamestnanecký) názov (1252 r., *Vduornuk*) zo slova *dvorník* > maď. *udvarnok* – osadník v službe zemepána mimo jeho dvorského sídla (Krajčovič 2005: 162, 163). Starobylý názov má starší názov dnešnej obce *Rovinka* (1274 r., *Churle*), ktorí Maďari prevzali od Slovanov. Historik V. Sedlák (1987: 32) názov odvodzuje od slov *črchľa / čerchľa* a motiváciu vidí v kultivovaní pôdy na Žitnom ostrove olúpaním kôry zo stromu. Za starý slovanský názov pokladá V. Sedlák (1994: 25) aj názov obce *Jelka* – vykladá ho z apel. *jedľa* (porov. rus. apel. *елка*). Od pôvodného slovanského (slovenského) obyvateľstva Žitného ostrova pochádza aj názov obce *Vlky* (1260 r., *Welk*) – nie je však isté, či bol motivovaný všeobecným menom *vlk* alebo osobným menom **Vlk* (porov. Stanislav 2004: 496). Takisto môže íse o metaforický názov (podľa charakteristiky lokality).

Relatívne neďaleko od seba sa nachádzajú obce *Vrakúň* a *Vrakuňa*. Obidva osadné názvy vznikli z apelatíva **vrakuňa* či **vrakunú* s významom čarodejník – ten, kto tajomnými úkonmi pomáha alebo škodí; kto okrem iného môže čarami liečie.[3] Etymón nachádzame podnes aj vo východoslovanskom slove *врачь* s významom lekár. J. Stanislav (2004: 485) zároveň upozorňuje, že tu už ide o mladší a užší význam slova, pričom aj v slovenských nárečiach sa zachovalo slovo *vračať* s významom čarovať. Výz namový posun oproti starej sémantike tohto slova už vidieť v ruštine: porov. *вракать* s významom tárať, klebetiť; *вракун* s významom klamár, klebetník.

Keď už sme spomenuli petrifikovanosť starých kultových pomenovaní v toponymii tohto územia, v rokoch 1837 – 40 (VM II) a 1884 (VM III) sme tu zaznamenali ostrov s názvom *Kap* (‹ psl. **kapü, kapišče* ‘obraz, modla, pohanský idol’; Fasmer IV: s. 185) a jeho názov takisto odkazuje na pohanské tradície pôvodných Slovanov na Žitnom ostrove. Zo starej maďarčiny starí Slováci prevzali v stredoveku slovo *šarkan* (maď. *sárkány*) s významom démonická lietajúca bytosť, drak a neskôr sa šarkan spájal so schopnosťou priviesť búrku. Doklad na toto apelatívum máme v názve osady *Šarkanovská pusta* z roku 1884 *Sárkány puszta* (VM III). Nedá sa však zistie, či názov pochádza ešte od Maďarov alebo boli jej pomenúvatelia už Slováci.

Pretrvávanie pohanských kultových tradícií v dôsledku geografických a etnických špecifík Žitného ostrova (prítomnosť starých Maďarov v tzv. nárazníkovej dunajskej zóne) sa explicitne spomína aj v stredovekých listinách z územia Slovenska. V toponymii tohto územia to dokladá aj viacero starších dokladov na slovo *mohyla* (psl. **mogila*), ktoré sa používalo na označenie vysokého násypu hliny nad hrobom zosnulých v predkresťanskom období (porov. Krajčovič 2005: 117), spomeňme napr. pole *Mohyla* pri obci Okoč (1837 – 40 maď. *Magla rét,* neskôr *Mágla, Maglya*). Túto istú motiváciu nachádzame na Žitnom ostrove ešte raz – v názve kanála *Maglov* pri obci Veľké Kosihy. Hydronymum vzniklo z terénneho názvu **Mohyla* (v maď. doklade už v roku 1268 *locum Magla*). V rokoch 1837 – 40 sa uvádza ako *Magjai Föld* (pole), neskôr ako *Maglyai*, *Maglya* a *Maglov*. Pri obci sa nachádza aj les s názvom *Mohyla*. Nemožno s istotou tvrdiť, či názov vznikol až z maď. apelatívneho východiska *máglya*, ktoré starí Maďari prevzali

[3] Š. Ondruš (2000: 186) ich odvodzuje od starého indoeurópskeho koreňa *vrk´-*, ktorý sa v praslovančine zmenil na *vrs-;* porov. rus. apel. *vorok,* a mal význam pletivo, oplotenie, plot.

od Slovanov. Svedčí o tom aj sémantická štruktúra slova, ktorá popri význame ‘hranica’ zachováva význam pôvodného slovanského apelatíva **mogila* – hromada (najčastejšie dreva).

V toponymii Žitného ostrova máme dva razy doložené aj petrifikované apelatívum **lel'* (psl. **lelъ*), ktoré v slovenčine zaniklo. Pomenúvalo pohanského bôžika lásky a svadby a zachovalo sa podnes v ruštine a dochované je aj v starej srbčine (*Leljo*; Krajčovič 2005: 116). Slovo **lel'* sa zachovalo v názve krátkeho zaniknutého močaristého koryta **Lelec* pri obci Okoličná na Ostrove s dokladom z roku 1889 *Lelecz ér* (slov. *lel-* + suf. *-ec*). Druhým príkladom je už motivačne kontrastný názov *Arcibiskupský Lél* (v stredoveku len *Lél*). V susedstve žili členovia staromaďarského (nekresťanského) kmeňa Keszi a v stredoveku tu teda z iniciatívy cirkvi pravdepodobne vzniklo christianizačné stredisko, o čom svedčí adjektívum *arcibiskupský* (porov. Krajčovič 2005: 16). K týmto názvom pravdepodobne patrí aj názov samoty *Balvany* (po maďarsky *Bálvány;* VM II *Puszta Balvany Szakallas)* a nie je vylúčené, že sa na ňu vzťahuje aj doklad *Baluan* z roku 1109 (Stanislav 2004: 43). Názov vznikol s najväčšou pravdepodobnosťou proprializáciou maď. apelatíva *bálvány* s významom *modla*. Aj keď by bolo možné názov dávať do súvislosti so slovenským apelatívom *balvan* (pl. *balvany*), maďarský pôvod názvu prostredníctvom významovej stránky maď. apel. *bálvány* nepriamo potvrdzuje skutočnosť, že v stredoveku jestvovala pri nej aj osada **Pohan (villa Pogány)* a riečny ostrov *Pogánysziget* (VM II) ‹ maď. *pogány* ‹ slovan. *pohan*, stsl. *poganъ* ‹ lat. adj. *pagānus* (slov. Vidiecky).V stredoveku v lokalite Pusztatemplom jestvoval kostol zasvätený sv. Jurajovi, svätcovi, ktorý mal v stredoveku špecifické postavenie v kristianizačnom procese a toto patrocínium sa používalo práve v lokalitách, kde prežívali staré pohanské kulty (porov. Slivka 2013: 107). Podobné príklady na prežívanie starých kultov na Žitnom ostrove aj v stredoveku uvádzame v štúdii *Slovansko-slovenské kulturologické fenomény v starej slovenskej toponymii* z r. 2014.

Z ďalších dokladov vyberáme: názov obce *Kľúčovec* (› maď. **Kulcsod*) ‹ apel. alebo OM *Kľuč* (‹ *kľuč) › maď. *kulcs*. Na staré prevzatia pôvodných slovenských názvov osád do maďarčiny na tomto území upozorňujú i názvy, ktoré si zachovali slovanské nosovky (*Konkoly*: **Kǫkolь* – porov. apel. *kúkoľ, Ontopa* od psl. slovesa **top-iti, Ronka* – od apel. **rǫka* – ruka).

O tom, že staršia sídlisková báza Žitného ostrova bola svojím pôvodom slovanská ešte pred príchodom Maďarov v 9. – 10. storočí, svedčí aj existencia názvov osád odvodených od názvov staromaďarských kmeňov. Vy-

chádzame pritom z logického predpokladu, že pomenúvateľmi osád, ktoré usádzajúce sa nové obyvateľstvo zakladalo alebo osídľovalo, bolo iné etnikum, teda Slovania (Slováci), ktorí žili v tomto geopriestore už predtým. Pri pohľade na mapu stredovekého maďarského osídlenia juhozápadného Slovenska (Marek 2006: 56) zisťujeme, že aj priestor medzi Malým Dunajom a Dunajom bol v stredoveku osídlený maďarskými alebo im príbuznými kmeňmi, ktoré tu vykonávali pohraničnú strážnu službu. Podnes nachádzame doklady o prítomnosti staromaďarských kmeňov *Keszi* (obce Malé a Veľké Kosihy, zaniknutá samota Keszi), *Megyer* (Veľký Meder, Mederč – dnešný Čalovec, osada Maderét), *Nyék* (Nekyje na Ostrove), *Kürt* (Kürti – dnes obec Ohrady) a doložených je tu aj niekoľko staromaďarských lokalít s hrobovými nálezmi z 10. – 11. storočia. Pomenúvateľmi osád s cudzím etnickým elementom bolo pôvodné obyvateľstvo – Slovania.

Najstaršie hydronymá zo skúmaného územia vznikali istotne v období jazykovej integrácie v naddunajskej oblasti. Ako to ešte presvedčivejšie ukázali aj výskumy v najjužnejších častiach bezprostredne susediacich povodí,[4] v najstaršej hydronymii z juhozápadného Slovenska možno identifikovať vrstvu starého slovanského lexikálneho fondu, ktorá najvýraznejšie zachováva starší (ešte praslovanský) stav. V najstarších listinách, viažucich sa na toto územie, sa hlavné riečne rameno Dunaja alebo jeho časť (dnešný Malý Dunaj či pôvodný *Čalov alebo *Čelov) v 13. storočí označuje ako *magnum Er* (lat. *magnum* – veľký, maď. *ér* – rameno rieky), *Noger, Nagyer, Nagher*. V. Šmilauer ho rekonštruuje ako **Nagyőrém*, teda ako **Veľké rameno* s priezračnou motiváciou – veľké ľavostranné rameno Dunaja.

Slovenský pôvod má aj dnešný názov potoka *Částa* s dokladmi od 18. storočia[5] v podobách *Csasta, Öreg Császta* (*Stará Částa), *Csaszta Graben* (*Částa*; nem. apel. *Graben* – jarok), *Császta Árok* (*Částa*, maď. apel. *árok* – jarok) a *Malá Částa* (maď. *Kis Császta*). Názov pochádza zo starého slovanského osobného mena s komponentom *Čast-* (‹ **Częst-* ‹ adj. **częstъ* – častý; porov. Hosák – Šrámek 1970: 152). Nedá sa pritom vylúčiť, že názov *Částa* (pôv. slov. asi **Častá*) vznikol aj priamo z adj. *častý*, resp. zo spojenia *častá [voda]*. Zo staršej slovanskej (slovenskej) hydronymie Žitného ostrova spomeňme aj ramená alebo jarky *Lelec* (1889 r., *Lelecz ér*; výklad sme

[4] So skúmaným územím Žitného ostrova bezprostredne súvisia povodia Moravy (resp. jej slovenské prítoky; Závodný 2012), Dudváhu (Hladký 2010), Čiernej vody a severných prítokov Malého Dunaja (Beláková 2014), Nitry (Hladký 2004).

[5] Druhé vojenské mapovanie (VM II; 1837 – 1840).

uviedli vyššie), **Vidov jarok* (1268 r., *piscina Vydere*) od osobného mena *Vid*, slovan. hykororist. podoby osobného mena *Vitus*) a *Žitava* (1889 r., *Zsitva ér;* Maďari ho prevzali od Slovanov a v maď. prešiel náležitým vývinom *Žitava* › *Zsitva*). Názov sa vysvetľuje zo slovanského apelatíva *žito* 'obilie' (psl. **žito* od verv. **žíti*; 'čo slúži na žitie'; Machek 1957: 595) a názov pomenúval rieku 'pretekajúcu obilným krajom' (Hladký 2004: 220). Názov prameňa **Vič* (1248 r., *fontem Vich*) sa spája so starým slovan. pomenovaním vlka, názov rybníka **Roháč* (1260 r., *piscina Rogach*) vznikol podľa výskytu roháčov (chrobáka s parožkovitými hornými čeľusťami) alebo vyššej zveri s rohmi. Názov rybníka **Bohatá* (1260 r., *piscina Bagatoa)* motivoval azda hojný výskyt rýb v ňom a názov **Vŕbová voda* (1260 r., *Vrbanveyze*) patrí medzi typické názvy motivované vodomilným porastom v okolí vodného objektu. Na druhej strane však ani nemôžeme predpokladať veľkú hustotu osídlenia v tomto regióne práve kvôli špecifickým podmienkam, limitovaným barinatým terénom riečneho ostrova Dunaja.

Výsledky výskumu stredovekého osídľovania územia Slovenska inými etnikami, ktorý prezentoval historik Miloš Marek v monografii Cudzie etniká na stredovekom Slovensku (2006), potvrdzujú staršie závery výskumov slavistu J. Stanislava (1999) či V. Sedláka (1987: 23 – 32), že hoci slovenské osídlenie bolo bázou osídlenia Žitného ostrova a jeho okolia, počas 13. storočia došlo k zmene národnostnej štruktúry v neprospech domáceho obyvateľstva, medzi ktorými sa asi od 10. storočia usádzali starí Maďari. Územie Žitného ostrova prišlo po tatárskom vpáde v rokoch 1241 – 42 do kontaktu aj s pomerne výraznou nemeckou kolonizáciou, ktorá sa dotkla západného pohraničia Uhorska. Okrem Podunajska prichádzali hostia z alpských krajín aj do iných uhorských stolíc, v ktorých žili Slovania – Mošonskej, Šopronskej a Železnej. Tie sa napokon v 13. a 14. storočí takmer úplne ponemčili, ako poznamenáva B. Varsik (1984: 89). Silný prúd nemeckej kolonizácie postupoval v tomto období aj na územie Žitného ostrova, kde sa sústredil v jeho západnej časti. Prichádzajúci Nemci tu vytvorili súvislé nemecké územie, ba niektoré obce si sčasti zachovali svoj etnický pôvod až do 20. storočia. Uvedieme niekoľko príkladov: obec Most pri Bratislave sa spočiatku v listinách nazývala ako **Most* (1283 r., *Pruk*; Varsik 1984: 122; názov vznikol z nemeckého slova *die Brücke* – most). Na starší názov obce odkazuje aj názov poľa *Pruky* a osady *Prucký majer*. Názov obce *Malinovo* (1209 r., *Ybrehart*) vznikol z nemeckého osobného mena *Eberhard,* azda zakladateľa osady (Varsik 1984: 124). Z etnonyma *Sas* vznikol názov osady *Sása* (1241 r., *Zazwaros;* Varsik 1984: 126); podobne názov

časti obce Hviezdoslavov *Németsók* (1307 *Nemutsuc*) ‹ etnonymum *Németh = Nemec*.[6]

Menej výrazné bolo nemecké osídlenie v strednej a východnej časti Žitného ostrova (Zemianska Olča – *Nemesócsa,* predtým aj *Nemes Olcsa,* osada *Vár Némes*). Aj keď v historickej stredovekej ojkonymii tejto časti Žitného ostrova je pomerne veľa osadných názvov nemeckého pôvodu (porov. Varsik 1984: 120 – 132), nemeckú hydronymiu na Žitnom ostrove až na malé výnimky nenachádzame v listinách ani na starších mapách (VM. I – III: *Ham* ‹ nem. *r Ham* – vysychajúce mŕtve rameno; *Saský kanál, *Saská studňa* ‹ etnonymum *Sas; Miller* ‹ nem. *r Müller* – mlynár). Príčinou je asi to, že Nemci osady, v ktorých žili na Žitnom ostrove, aj zakladali, no názvy vodných objektov (hydronymá) v komunikácii pravdepodobne už preberali od toho etnického spoločenstva, vedľa ktorého žili alebo ktoré sčasti v regióne nahradili.

Druhou príčinou toho, že podnes sa nezachovala nemecká hydronymia z územia Žitného ostrova početnejšie, bola skutočnosť, že asi po tristo rokoch sa nemecké obyvateľstvo na tomto území pomerne výrazne zredukovalo. Nové etnické pohyby na území Žitného ostrova a odchádzanie pôvodného obyvateľstva z neho súviseli s tureckými vpádmi Mnohé obce či osady už v prvej polovici 16. storočia zostali bez obyvateľstva. To postupne nahrádzali Maďari unikajúci pred Turkami zo severného Zadunajska. Po vyrabovaní Žitného ostrova Nemcami, ktorí išli na pomoc Turkami obliehanému Rábu (dnešnému Győru), bol ostrov medzi Dunajom a Malým Dunajom roku 1595 nanovo kolonizovaný sčasti Slovákmi zo severných oblastí a ešte výraznejšie kresťanskými Maďarmi zo Zadunajska (porov. Varsik 1984: 127).

Kontinuita nového osídlenia Žitného ostrova však od 17. storočia nenadväzovala na starší stav z obdobia do 9. – 10. storočia, a teda nezachovala sa ani kontinuita medzi starým slovanským (slovenským) obyvateľstvom na tomto území a ani starou a mladšou hydronymiou. Na pôvodné osídlenie a etnicitu ostrova môžu odkazovať názvy vodných tokov na tomto území, ktoré od starých Slovákov prevzali Maďari a v maďarčine sa adaptovali podľa jazykových princípov maďarčiny. Takýchto dokladov v stredovekej hydronymii skúmaného územia však veľa nie je, porov.

[6] Porov. aj názov súčasnej obce *Studené* (1283 r., *Mogorheth*) motivovala prítomnosť maďarského etnika, v druhej časti obce (1381 r., *Némethhét*) žilo nemecké etnikum (porov. Marek 2006: 93).

napríklad názov zaniknutého rybníka **Blatá*: 1268 r., *piscina Balata* ‹ apel. *blato* (pl. *blatá*): ‹ psl. **bolto*, ktorý bol adaptovaný do maďarčiny v podobe *Balata*. Daktoré historické doklady zasa nie sú presvedčivé v tom, či názvy typu **Chrasť* (1252 r., *stagnum Hraztou*), **Tôňa* (1226 r., *Thana*) a i. vodným objektom, ktoré pomenúvali, dali Slovania alebo Maďari, ktorí pôvodné apelatíva (chrasť, tôňa a i.) prevzali do svojej slovnej zásoby.

Zachované stredoveké doklady analyzoval V. Šmilauer a nebudeme sa na tomto mieste nimi podrobnejšie zaoberať. Ide väčšinou o názvy, s akými sa bežne stretávame aj v iných povodiach na juhozápadnom Slovensku. Najčastejšie vznikali proprializáciou (slovanskej, resp. slovenskej, a maďarskej) hydronymickej apelatívnej lexiky, ktorá jestvovala v období vzniku názvu, a motivoval ich najčastejšie tvar či iná fyzická charakteristika objektu, porast v okolí objektu či iné vlastnosti objektu alebo jeho okolia. Uvedieme niekoľko príkladov: † **Ügyes* (1268 r., *Yguz* ‹ maď. apel. *ügy* – prameň; † **Szélvész* (1283 r., *piscinae Sceleueyze* ‹ maď. *szél* = okraj, *vejëszˇ vejsz, vejsze* › *vész* = miesto, kde sa lovia ryby vršami; *vrša* – košovitá nádoba na chytanie rýb); † **Strmeň* (1268 r., *aqua Kengelfeu* ‹ maď. *kengyel* = strmeň, *fő* = horná časť vodného toku) a pod.

Ako ukazujú staršie pramene, po súčasnosť sa zachovalo zo skúmaného územia málo takých hydroným, na ktoré máme doklady kontinuitne od stredoveku až po súčasnosť. Jednou z príčin, ako ukázal aj predchádzajúci výklad, je to, že Žitný ostrov bol v stredoveku hydrologicky nestabilným územím, pretože každá väčšia povodeň v hustej sútokovej oblasti pozmenila povahu jednotlivých objektov, ba dokonca aj hydrografickú situáciu na tomto riečnom ostrove. Nepriamych dokladov na tieto zmeny máme viacero zo stredoveku aj z mladších období: napríklad v roku 1252 uvádzajú sa tu tieto názvy, ktoré z formálneho hľadiska vari pomenúvali vodné objekty, no priamo v listine sa pri nich neuvádzajú hydrogafické termíny. Nevedno preto, či v skutočnosti išlo o vodné objekty, a v slovníkovej časti práce ich neuvádzame: *Labaanthu* (maď. **Labantó* – slov. **Labanské jazero*), *in loco Asoanthu* (maď. **Ásványtó* – slov. **Priekopa), Pyrsagthu* (**Piroságtó*; azda *Jazero pri *Červenom ramene*), Epyriestu, Epyriesthu* (maď. **Eperjestó* – slov. **Eperješské jazero*), *Zyguethaga, Sebusag, Harozthov* (**Haraztó* – **Chrasť*), *Medyag (*Megyeág* – **Hraničné rameno*). Podobne aj katastrálne mapy obcí z 19. storočia ukazujú, že v názvoch močiarov sa pomerne často uplatňovali maďarské apelatíva *ér, ág,* označujúce malý vodný tok, jarok alebo rameno toku. Ide teda o objekty, ktoré v minulosti boli najčastejšie ramenami rieky. Upozorňuje na to aj sku-

točnosť, že v toponymii Žitného ostrova nachádzame v 19. storočí nezvyčajne veľa čiastočne desémantizovaných názvov, keď polia či lúky a pasienky sa nazývajú tak, ako sa predtým nazývali močiare či barinaté ramená, ktoré sa na ich mieste v minulosti nachádzali a neskôr prirodzene vysychali, prípadne boli umelo odvodnené – porov. napr. názvy polí pri obci Hroboňovo (KMp., VM I – III): *Sároság* (*Blatné rameno), *Köröszt ág* (*Krížne rameno), názvy pasienkov z 19. st. *Büdös han* (*Smradľavé bahno), *Haniér* (**Hanské rameno*; ma. apel. *han* – blato, močarisko), *Csanádi ér* (**Čanádske rameno*), *Szélles ér* (**Široké rameno*) a pod. Tieto a mnohé ďalšie doklady z iných obcí ukazujú, že hydrografická situácia na Žitnom ostrove nebola stabilná, čo sa istotne prejavilo aj v nestabilnosti hydronymického systému na tomto území osobitne v období, keď Dunaj a hustá podunajská sútoková oblase nebola účinne regulovaná.

Mapy vojenského mapovania (18., 19. storočie) nepotvrdzujú kontinuitu so stredovekou hydronymiou z tohto územia, ba neraz sa názvy jednotlivých objektov zmenili aj v časovom úseku medzi jednotlivými mapovaniami. Mapy vojenského mapovania a katastrálne mapy z tohto územia z konca 19. storočia obsahujú aj novšie, umelé maďarské názvy. Tie vznikali z potreby pomenovať nové vodné objekty v období, keď sa postupne začalo s budovaním umelých odvodňovacích kanálov, ktoré mali aspoň čiastočne riešiť komplikovanú hydrologickú situáciu v obdobiach so zvýšeným vodným prietokom riek, resp. ramien odvádzaním vody z preťažených korýt. Už od polovice 19. storočia sa v kartografických dielach stretávame s názvami hlavných umelých kanálov, hoci pôvodne išlo väčšinou len o pomerne krátke ramená alebo kanály, ktoré sa postupne upravovali, spájali a predlžovali, napr. *Vármegye csatornája* (*Župný kanál, dnes Komárňanský kanál), *Patasi csatornája* (Patašský kanál), ale aj s názvami typu *Malom árok* (*Mlynský jarok) a pod.

Interpretácia historického toponymického materiálu ukazuje, že názvy najstarších obcí a vodných objektov na Žitnom ostrove majú domáci (slovenský) pôvod a tieto názvy sčasti prevzalo aj usádzajúce sa maďarské obyvateľstvo. Na základe uvedenej paralely s pomenúvaním osád v tomto regióne postupne, najmä od 13. storočia, po zmene etnickej štruktúry obyvateľstva, začali sa objavovať aj maďarské názvy vodných objektov, ktoré sa vzťahovali na kratšie toky alebo ramená a na vodné plochy s lokálnym významom. Novšie doklady však o nich naporúdzi nemáme. Mnohé z nich postupne zanikli s ďalšou zmenou etnickej štruktúry, keď od 13. do 16. storočia osobitne západná časť Žitného ostrova bola výrazne ponemčená, alebo

v dôsledku prirodzených zmien hydrologických pomerov na Žitnom ostrove. Nemecká kolonizácia podľa doteraz známych dokladov zachovala pomerne zreteľné stopy v historickej ojkonymii Žitného ostrova, nie však v jeho hydronymii. V 16. storočí sa tu etniká opäť preskupili v dôsledku tureckých nájazdov a asi odvtedy sa Žitný ostrov vyvíjal ako výrazne maďarské jazykové územie. Zároveň sa ukázalo, že súčasný hydronymický materiál nemá oporu v staršej hydronymii tohto územia. Alebo naopak – zo starej hydronymie sa tu nezachovali podnes takmer žiadne doklady, ktoré by potvrdzovali kontinuitný vývin hydronymie Žitného ostrova. Príčiny však nemožno hľadať výlučne v zmenách etnického zloženia v tomto špecifickom regióne, ale aj v nestabilnosti sústavy onymických objektov v ňom, a to v dôsledku nestabilnosti historických hydrologických pomerov na Žitnom ostrove.

Skratky:

adj.	– adjektívum
apel.	– apelatívum
KMp.	– katastrálna mapa
OM	– osobné meno, antroponymum
rus.	– ruský, po rusky
slov.	– slovenský, po slovensky
st.	– storočie
ukr.	– ukrajinský, po ukrajinsky
VM. I	– 1. vojenské mapovanie – *Az első katonai felmérés (1764 – 1784)*. Budapest: Arcanum, 2004 (DVD vydanie).
VM. II	– 2. vojenské mapovanie – *Die zweite militärische Vermessung. Kartenprofilen des Königreisch Ungarn und Banat von Temes (1806 – 1869)*. A második katonai felmérés. Budapest: Arcanum, 2005 (DVD vydanie).
VM. III	– 3. vojenské mapovanie – *Az Osztrák-Magyar Monarchia harmadik katonai felmérés. (1869 – 1887)*. Budapest: Arcanum, 2006 (DVD vydanie).

Pramene, literatúra:

Beláková	– *Beláková M*. Hydronymia severnej časti povodia Malého Dunaja. Trnava, 2014.
GNBa.	– Geografické názvy okresu Bratislava. Edícia Geografické názvoslovné zoznamy OSN Slovenskej republiky. Zv. A 43. Spracoval Sekretariát Názvoslovnej komisie pri ÚGKK SR. Bratislava, 1994. 36 s. + 1 príloha.

Fasmer – *Fasmer M.* Etimologičeskij slovar russkogo jazyka. M., 1973. T. IV.
Hladký 2004 – *Hladký J.* Hydronymia povodia Nitry. Trnava, 2004.
Hladký 2011 – *Hladký J.* Hydronymia povodia Dudváhu. Trnava, 2011.
Hladký–Závodný 2014 – *Hladký J.–Závodný A.* Slovansko-slovenské kulturologické fenomény v starej slovenskej toponymii // Studia slovakistica. Zv. 15: Slovacka filolohija v Ukrajini / Ed. S.M. Pachomová, J. Džoganík. Užhorod: 2014. S. 15– 29.
Hladký–Závodný 2015 – *Hladký J.–Závodný A.* Hydronymia Žitného ostrova. Trnava, 2015.
Hosák–Šrámek – *Hosák L.–Šrámek R.* Místní jména na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1970. I. (*A–L*).
Krajčovič 2005 – *Krajčovič R.* Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava, 2005.
Krajčovič 2008 – *Krajčovič R.* Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (7) // Kultúra slova. 2008. Roč. 42. Č. 1. S. 30–37.
Machek – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, 1957. (2. vyd. 2010).
Marek – *Marek M.* Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin, 2006.
Ondruš – *Ondruš Š.* Odtajnené trezory slov. Martin. 2000. Zv. 1.
Sedlák 1987 – *Sedlák V.* Slovanské a slovenské v najstaršej histórii Slovenska // IX. slovenská onomastická konferencia (Nitra 26.–28. júna 1985) / Red. M. Majtán. Bratislava, 1987. S. 23–32.
Sedlák 1994 – *Sedlák V.* Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava // Studia historica Slovaca. 1994. Zv. 18, S. 13–128.
Stanislav – *Stanislav J.* Slovenský juh v stredoveku. 2. vyd. Bratislava, 1999–2004. T. I–II.
Šmilauer – *Šmilauer V.* Vodopis starého Slovenska. Praha; Bratislava, 1932.
Varsik 1984 – *Varsik B.* Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava, 1984.
Varsik 1990 – *Varsik B.* Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí: Príspevok k etnogenéze Slovákov. Bratislava, 1990.
Závodný –*Závodný A.* Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy. Trnava, 2012.

О.В. Іваненко
(Київ)

Імена кіммерійських вождів: *Sandakšatru* (лінгвістичний коментар)

Звертаючись до проблеми історичної антропонімії і, ширше, до проблеми найдавнішої ономастики Циркумпонтійського регіону, далеко не завжди можна твердо покладатися на відомості давніх джерел, оскільки часто існує ризик наразитися на факт свідомого чи ненавмисного викривлення давніми авторами якщо не історичних відомостей про події, то історичних форм імен їх учасників.

Ведучи ж мову про передньо- та малоазійські території, у зв'язку з якими згадано імена кіммерійських вождів, та зв'язок цих земель із Північним Надчорномор'ям, відзначимо, що останнім часом довіра до звісток давніх авторів (зокрема й до автора "Одіссеї", де вперше згадано «кіммерійських мужів») дедалі зростає, що зумовлене топонімним матеріалом (пор. численні «кіммерійські» топоніми у Північному Надчорномор'ї), а також свідченнями інших наук, які ці відомості підтверджують [1]. Утім, на відміну від описаних в "Одіссеї" подій (уміщені в ній перекази на момент появи твору вже щонайменше кілька століть побутували в грецькому світі), óбрази вкритих імлою *Кіммерії* і *кіммерійців*, нині, завдяки спільним зусиллям істориків, археологів і лінгвістів, поступово набувають дедалі чіткіших обрисів. Проте й досі з порядку денного не знято питання мовної та етнічної належності кіммерійців. Ця стаття — спроба, ґрунтуючись на етимологічному аналізі онімних фактів, запропонувати напрямок пошуків, який, уважаємо, дозволить наблизитися до відповіді на обидва питання.

© О.В. Іваненко

* * *

Ім'я кіммерійського вождя *Sandakšatru* до сьогодні не має ані однозначного тлумачення, ані однозначного прочитання. Антропонім датований роками правління Ашшурбаніпала (669–627 рр. до н. е.) і згаданий в аккадському тексті гімну цього царя богу Мардуку. Це ім'я традиційно передається як *Sandakšatru* (докладніший огляд історії питання див.: Иванчик 127–128 з літературою). Водночас І.М. Дьяконов запропонував прочитувати четвертий знак цього імені як KUR — ^{m}*Sa-an-dak-KUR-ru*: у поданому в додатках до книги А.І. Іванчика корпусі аккадських текстів (латинська транслітерація оригінальних текстів із російським перекладом) ім'я кіммерійського вождя передано як *Сандакуру* і *Сандакшатру* (Иванчик 127, 279–280). Прочитання І.М. Дьяконова підтримав А.І. Іванчик у своїй відомій роботі з кіммерійської проблематики, а варіант ^{m}*Sa-an-dak-KUR-ru* фактично покладено в основу запропонованої ним етимології цього імені.

До спроб етимологізувати ім'я *Sandakšatru* історики й лінгвісти вдавалися неодноразово. Походження кожного з компонентів цього антропоніма визначали по-різному, а отже, відповідним чином змінювалася й етнічна належність його носія. Так, В.І. Абаєв, зачіпаючи в одній зі своїх найвідоміших робіт кіммерійську проблематику, небезпідставно поділяв думку Я. Харматти про те, що «найнадійнішим підґрунтям для висновків про етнічну належність кіммерійців залишаються особові імена їхніх вождів» (Абаев 1995: II, 401). Проте, як слушно зауважує А.І. Іванчик, у випадку з кіммерійцем *Сандакшатрою* пропонована ним хето-лувійська етимологія цього імені ще не означає відповідної етнічної належності його носія (Иванчик 130).

У цілому ж панівним серед дослідників кіммерійської проблеми стало припущення про іранську належність кіммерійців та їх вождів, про що свідчать неодноразові спроби пояснити ім'я *Sandakšatru* на іранському мовному ґрунті. Зокрема в реконструкції В.І. Абаєва другий компонент антропоніма *Sandakšatru* співвіднесено з іранським *xšaϑra-* 'влада', осет. *xsar*(*t*) 'військова сила', 'військова доблесть' (Абаев 1995: II, 401–402). Проте першу частину композита в цитованій роботі залишено без пояснення. Натомість О.К. Шапошников у своєму словнику сармато-туранських реліктів, спираючись на етимологію В.І. Абаєва, пропонує для імені *Sanda-kšatru* (з позначкою «?») семантичну реконструкцію 'войовничий щодо ворогів' (Шапошников 2005: 311) [2].

Подальший розгляд історії питання свідчить, що спроби пояснити антропонім *Sandakšatru* зводилися головно до його інтерпретацій на іранському ґрунті. Це цілком природно, оскільки вже тривалий час у наукових колах панує думка про близькість кіммерійців зі скіфами: кіммерійці розглядаються або як «цілком імовірний» іраномовний народ, або як одне з іранських племен (див., напр.: Грантовский 8; Абаев 1995: II, 401). Водночас О.М. Трубачов іранську етнічну належність кіммерійців заперечував, припускаючи для них можливість етнічного зв'язку з фракійцями-трерами (Трубачев 137). При цьому показово, що відомі нам іранські етимології імені *Sandakšatru* вразливі передусім у структурно-фонетичному, а пропонована нижче А.І. Іванчиком лувійська етимологія імені — у семантичному аспектах.

Переходячи до розгляду наявних у нашому розпорядженні етимологічних версій, відзначимо, що для мовно-етнічної ідентифікації антропоніма однаковою мірою важлива генеза кожного з його компонентів. Тому дещо дивно виглядає той факт, що, за всієї зовнішньої очевидності іранського походження антропоніма, сумніви виникають саме у випадку з д р у г и м к о м п о н е н т о м імені — іран. *-xšaϑra*. Прочитання імені кіммерійського вождя як *Sandakšatru* (і передусім компонента *-kšatru*), як справедливо відзначає А.І. Іванчик, донедавна вважали майже безсумнівним і розглядали як вирішальний аргумент іраномовності кіммерійців. Але в такому разі відтворення іран. *-xšaϑra* засобами ассирійської мови як *-ḳšatru* вельми незвичне: іран. *-xšaϑra* традиційно передають із розбиванням груп приголосних вставними голосними: *Kaštariti*, *Hašatriti* ‹ *Xšaϑrita*; *Satarešu* ‹ **Xšaϑraiša /iša*; *Satiria* ‹ *Xšaϑrya*; *Satarpanu* ‹ *Xšaϑrapāna*, *Uksatar*, *Umakištar* ‹ *Huvaxšϑra*. Проте за відсутності прикладів передавання іран. *-xšaϑra* як аккад. *-ḳšatru /a* таке передавання все ж таки не суперечить законам аккадської мови, а тому можливе (Иванчик 127). Утім, судячи з наведених А.І. Іванчиком прикладів, логічним буде припустити, що замість іран. *-xšaϑra* ассиро-вавилонські пам'ятки цілком імовірно могли фіксувати й споріднене індоарійське слово на зразок д.-інд. *ksatra*, *kṣatrá* з близькими до іранської лексеми значеннями.

З іншого боку, якщо приймати запропоноване І.М. Дьяконовим прочитання четвертого знаку імені як *-KUR-* (*[m]Sa-an-dak-KUR-ru*) [3], то, за А.І. Іванчиком, місця для іранської етимології майже не лишається (Иванчик 127). Окрім того, як зазначає А.І. Іванчик, еле-

мент *-kur* «не чужий для лувійської ономастики» і засвідчений, наприклад, в імені *Sabakura*. Це співвіднесення автор цитованої монографії розглядає як один із аргументів кілікійського впливу кіммерійців і водночас — як доказ на користь хето-лувійської генези антропоніма (Иванчик 130). Проте, якщо ассирійські переписувачі й використали елемент *-KUR-*, то для його вживання мали бути вагомі причини, які можна вбачати у семантиці цього елемента в семітських мовах.

Перший компонент кіммерійського антропоніма намагалися пояснювати, співвідносячи його з іранською лексикою: *zantu* (К.Ф. Леманн-Гаупт) (Lehmann-Haupt 424) або *s*(*p*)*ənta* (Й. Маркварт, І.М. Дьяконов). Однак із фонетичних міркувань подібні етимології відкидаються. Як, зрештою, і зв'язок зі словом **sānta*, що мало відповідати д.-інд. *çānta* (М. Фасмер), оскільки **sānta* не відзначене в давньоіранських мовах. Як неприйнятне визначено й запропоноване А. Камменхубер походження імені *Sandakšatru* від гіпотетичного композита **çāndra-xšaθra* 'який ясновельможну владу має', оскільки, за М. Майрхофером, перший елемент відсутній у давньоіранських мовах, а сам композит суміщає виключно індоарійський та індоіранський компоненти. Утім, на думку А.І. Іванчика, і передавання *čandra* як *sanda* засобами аккадської мови також малоймовірне (Иванчик 128) [4]. Проте, якщо антропонім *Sandakšatru* розглядати не як іранський, а як індоарійський, то вживання елемента д.-інд. *çānta* вкупі з елементом *ksatra*, *kṣatrá* уможливлює реконструкцію на зразок **çānta-ksatra* / *kṣatrá* [5].

Сам А.І. Іванчик як найпереконливіше розглядає припущення про теофорну природу імені *Sandakšatru* / *[m]Sa-an-dak-KUR-ru*, вбачаючи в його першому компоненті ім'я малоазійського божества *Sanda* / *Santa*, культ якого існував у Малій Азії упродовж усього античного періоду, мав лувійське походження й до самого свого кінця був пов'язаний із областю Кілікія: імена з основою *Sand-* (11 різних імен) у Малій Азії згадано 24 рази, 18 із імен пов'язані з Кілікією. Саме́ ж божество *Sanda* / *Santa* ототожнювалося з Гераклом і пов'язувалося з Кілікією. Як приклад такого зв'язку А.І. Іванчик наводить уривок із поеми Нонна Панополітанського «Дії Діоніса»: Κιλίκων ἐνὶ γαίῃ (192) Σάνδης ῾Ηρακλέης κικλήσκεται εἰσέτι Μορρεύς (Иванчик 128) — [С тех пор] в киликийских пределах // Воин Моррей *Гераклом Сандом* всегда назывался (Нонн 325).

Ім'я кіммерійця *Sandakšatru*, разом з іменами царів Хілакку *Sandašarme* (сучасника Ашшурбаніпала), *Sanduarri* (сучасника Асар-

хаддона) А.І. Іванчик розглядає у зв'язку з хето-лувійським середовищем. При цьому другий елемент в *Sandašarme* — *-šarme* — відбитий у хурритському теонімі *Šarumma* й відзначений у хето-лувійській ономастиці (*Urašarma*, *Huhašarma*, *Wasušarma*). Антропонім *Sandašarme* ототожнено з лувійським ієрогліфічним *Santa-^{d}KAL* (Иванчик 129).

У цілому А.І. Іванчик припускає, що *Sandakšatru* і *Sanduarri* – анатолійські імена або ж імена з анатолійськими рисами, гіпотетично лувійські (що, проте, зовсім не свідчить про хето-лувійську етнічну належність кіммерійців чи їх вождів). Але, навіть якщо другий елемент імені *Sandakšatru* (*-kšatru*) — іранський, то й тоді, завдяки своїй першій частині, воно залишається результатом кілікійського впливу на кіммерійців. Обидва імені, як відзначає А.І. Іванчик, відбивають тривалі інтенсивні політичні й династичні контакти з анатолійськими племенами в VII ст. до н. е. Окрім того, за ассирійськими джерелами, кіммерійці ще 679 р. до н. е. мали зв'язки з царствами Хілакку й Табалу в античній Кілікії (Иванчик 130).

Але, попри всю слушність доказів, наведених А.І. Іванчиком на підтримку хето-лувійської етимології імені *Sandakšatru* / *^{m}Sa-an-dak-KUR-ru*, усе ж таки лишається доволі широкий простір для подальших досліджень. Зокрема, потребують суттєвих уточнень або детальнішого висвітлення такі аспекти.

1. Із наведених матеріалів складно визначити, з яким значенням вжито кожен із компонентів імені *^{m}Sa-an-dak-KUR-ru* і з якою вихідною семантикою має відновлюватися цей антропонім на хето-лувійському мовному ґрунті. Відповідно виникає потреба у відновленні імовірних обставин, за яких міг виникнути згаданий антропонім.

2. Неоднозначно виглядає висловлена в роботі теза про теофорний характер імені-композита кіммерійського вождя і зв'язок його першого елемента — *Sand-* із кілікійським культом божеств *Сандона* і Геракла.

3. Зрештою, вміщений у книзі аналіз імені *Sandakšatru* не дає чіткої відповіді на питання про мовну й етнічну належність його носія. На наш погляд, одна з причин такої невизначеності — недостатня увага до низки кіммерійських топонімів у Північному Надчорномор'ї — ареалі передусім індоарійському (докладнішу аргументацію див далі). Адже найранішу згадку про кіммерійців, датовану VIII ст. до н. е., знаходимо в Гомера (у зв'язку з подіями XIII–XII ст. до н. е.)

і лише дещо пізніше — в ассиро-вавилонських документах 722–705 рр. до н. е. у зв'язку з походом народу Урарту на країну Гамірра (Латышев 1947: 266–267), а також у пам'ятках VII ст. до н. е. Отже, висновки про мовну й етнічну належність кіммерійців мають враховувати дані з різних територій, тоді як нині вони, здається, поширюються лише на ту частину кіммерійців, яка засвідчена у Передній та Малій Азії.

Безперечно, для етимологізації будь-якої власної назви важливим чинником виступають не лише її структурні показники, але й **внутрішня форма оніма**, яка потребує певних коментарів.

Справді, у Малій Азії засвідчений культ лувійського божества *Санти* ('цар'), ототожнюваного хетами з Мардуком, однак його [Санти] атрибути неясні. При цьому *Санта* зберігся аж до грецької епохи й був відомий як *Сандон*, якому поклонялись у Тарсі. Походити це лувійське божество має з держави Кіццуватни, з якою межувала область Лувія (Гарни 171, 162). У грецьких джерелах божество засвідчене як Σανδων, Σάνδας, Σάνδης ~ *sant-* 'гнівний' (Tischler T. II/2, L. 13, S/1, 840-841). Але якщо питання про повсюдне поширення культу Сандона в лувійців чи його власне кілікійський характер ще в II тис. до н. е. досі відкрите, то до VII ст. до н. е. цей культ уже кілікійський і ця його локальність зберігалася упродовж усього античного періоду (Иванчик 129–130).

Проте відновлення антропоніма *^{m}Sa-an-dak-KUR-ru* на хетському ґрунті дає, на наш погляд, дещо сумнівну семантичну реконструкцію, пор.: *sant-* 'гнівний' ~ *sa-* 'відчувати злобу на когось' + *kurra-* — іменник із невідомим значенням в епітеті божества *kurras tarassis* ~ лув. *kurai-* 'розрізати, ділити' (Tischler 143, 85) = 'гнівний різник; той, хто в гніві ріже, вбиває'? Для вождя племені, у житті якого значне місце посідали військові походи, антропонім із такою семантикою, можливо, і прийнятний. Проте гостро негативна оцінка, засвідчена в такому імені, змушує нас сумніватися в тому, щоб самі кіммерійці нарекли царського сина таким ім'ям від народження чи навіть дали йому таке прізвисько згодом. Відповідно ім'я *^{m}Sa-an-dak-KUR-ru*, якщо воно справді функціонувало в такій формі, могло бути хіба що прізвиськом, яке кіммерійський вождь міг отримати від народу, проти якого він воював, проявивши себе як лютий і безжальний воїн. При цьому, як бачимо, зв'язок першого компонента імені з божеством *Сандоном* тут зовсім необов'язковий.

Якщо ж говорити про гіпотетичну теофорність імені *ᵐSa-an-dak-KUR-ru*, то і в цьому разі хетська реконструкція антропоніма виглядає дещо сумнівно: ім'я дають людині (а не божеству), а тому потреби у поєднанні імені божества *Сандон ~ sant-* 'гнівний' із лув. *kurra* (~ *kurai-* 'розрізати, ділити') немає. Семантична реконструкція в такому разі могла б бути хіба що 'Сандоном наділений'. Натомість ім'я *Sandakšatru*, навіть якщо припускати в ролі його першого компонента лувійський теонім *Сандон*, виглядає набагато імовірнішим: семантика його другого компонента *-kšatru* добре відбита в д.-інд. *kṣātrá* 'який належить до варни (касти) кшатріїв', 'становище, сан правителя' (Кочергина 180) і позначає не лише земну владу, але й статус жерця і владу надприродних сил (MW 325).

Проте, оперуючи тим чи іншим антропонімом, слід послідовно розрізняти два важливих чинники: можливість відновлення антропоніма на базі тієї чи іншої мови і ймовірність його присвоєння чи «носіння» представником певного етносу.

Таким чином, якщо розглядати ім'я *Sandakšatru* / *ᵐSa-an-dak-KUR-ru* як теофорне хетське ім'я (або ім'я з хетським елементом), то єдина можливість, за якої його міг отримати приходень-чужинець, — стати вождем чи жерцем певного культу. У такому разі приходням (безвідносно до їх етнічної належності) спочатку слід було завоювати певну територію, після чого вождь або цар переможців, прийнявши нову віру, мав право проголосити себе главою певного культу [6]. Подібна практика привертання переможених на свій бік у давньому світі була традиційною.

Можливо, коли йдеться про особу, охарактеризовану епітетом Σάνδης ῾Ηρακλέης, який А.І. Іванчик наводить як свідчення існування культу Геракла і Сандона в Малій Азії, описано саме такого роду ситуацію: воїн і полководець Морей (у поемі його етнічну належність визначено словом «Інд»), який для свого царя Деріадея здобув мечем область Кілікію, саме після цього і став називатися Σάνδης ῾Ηρακλέης. І хоча в самій поемі не йдеться про прийняття Морреєм нової віри, але, з огляду на звичність такої практики для давніх часів, це могло розумітися саме собою. Проте епітет Σάνδης ῾Ηρακλέης (його першу частину) можна інтерпретувати й на індоарійському ґрунті.

Переходячи, власне, до аналізу імені одного з кіммерійських вождів, слід окреслити ті обставини, що спонукали нас серйозно замислитися над можливістю індоарійської генези кіммерійців.

Так, один із характерних для досліджень із кіммерійської проблематики аспектів — надмірна, на наш погляд, зосередженість науковців на історичних подіях, що мали місце в Передній та Малій Азії в VIII–VII ст. до н. е. Військові походи *кіммерійців* і сприйняття самих носіїв цього етноніма, засвідчені в історичних документах, — чи не єдині точні відомості, що фіксують їх у певний час і на певній території, а тому інтерес учених до цих історичних фактів цілком закономірний. Проте розглядати цей період окремо від попереднього періоду — VIII ст. до. н. е., коли з'являються відомості Гомера про кіммерійців у зв'язку з подіями, що відбувалися у Північному і Східному Надчорномор'ї не пізніше як у XIII–XII ст. до н. е. і водночас поза територією Північного Надчорномор'я і засвідченої там від VI–V ст. до н. е. кіммерійської топонімії, на наш погляд, методично неправильно. Простягнувши міст від Північного Надчорномор'я східним узбережжям Понту до земель Передньої та Малої Азії, отримуємо територію, яка в різні часи (повністю або частково) могла бути частиною Кіммерії або контролюватися кіммерійцями.

Кіммерійський топонімікон на території Північного Надчорномор'я представлений кількома назвами, з-поміж яких найвідоміша — згадуваний Скілаком Каріандським (VI ст. до н. е., можливо, бл. 519–516 рр. до н. е.) Боспор Кіммерійський: ἐις τὴν λεγομένην Μαιώτιν, ἐς τ̃ [τὸν] Κιμμερικόν τε Βόσπορον — [річка Аракс впадає. — *О.І.*] у так звану Меотиду і в *Кіммерійський Боспор* (Scylacis Caryandensis 141; Латышев І, 282). У цьому ж джерелі згадано й місто *Кіммерій*: Τὸ δὲ στόμα ἐκπλέοντι Κιμμερὶς πόλις, ἀπό Κιμμερίων μὲν βαρβάρων κεκλημένη, κτίσις δὲ τυράννων οὖσα τῶν ἐν Βοσπόρῳ — При виході ж із гирла [Меотського озера, на азійському боці Боспору. — *О.І.*] — *місто Кіммерій*, від *кіммерійських варварів* назване, споруджене ж тиранами Боспорськими (Scylacis Caryandensis 137).

З поміж інших топонімів Геродот згадує: Κιμμερια τείχεα — *Кіммерійські стіни*; πορθμήια Κιμμέρια — *переправи Кіммерійські*; χώρη οὔνομα Κιμμερίη — *область*, *звана Кіммерією*; Βόσπορος Κιμμέριος — *Боспор Кіммерійський* (Латышев І, 15). Також в Есхіла (V ст. до н. е.) засвідчений *Кіммерійський перешийок*: Κιμμερικόν ἦξεις — [досягнеш] Кіммерійського перешийка (Латышев І, 334); не пізніше 7 р. н. е. Страбон із покликанням на Гекатея Мілетського (бл. 546–480 до н. е.) згадує Κιμμερίδα πόλιν — *місто Кіммеріда* (Латышев І, 111); у нього ж: τῶν Κιμμεριων — [гора] *Кіммерійська* у гірській країні таврів біля

гори Трапезунт і названа за ім'ям кіммерійців, що колись панували на Боспорі (Латышев I, 124); Τό ... Κιμμερικὸν — *Кіммерик* колись було містом, збудованим на півострові, яке замикало перешийок ровом і валом (Латышев I, 131) — топоніми в Таврициі; τὸ Κιμμέριον ἄκρον — *Кіммерійський мис* на Меотиді колись мав велику силу, так що й Боспор був за ним названий (Латышев I, 169, 237); Птолемей (не пізніше 170 р.): Κιμμέριον ἄκρον — *мис Кіммерійський*, в азійській частині Боспору (Πτολεμαῖος, 175) тощо [7].

Авторство наведених топонімів може належати еллінам — переселенцям із Малої Азії. *Натомість* стала прив'язка усіх згаданих географічних назв до певних територій — Меотиди, Таврики й Тамані, тобто до Північного Надчорномор'я, спонукає нас до певних роздумів.

Що ж до присутності аріїв у Передній Азії, то, як слушно зауважує О.М. Трубачов, для вивчення цього питання практично відсутні дані з Північного Надчорномор'я. Як імовірне свідчення такої присутності О.М. Трубачов подає аналіз двох жіночих імен: імені *Tirgutawiya*, засвідченого в сер. II тис. до н. е. на табличках із міста-держави Алалаха у Північній Сирії в складі держави Мітанні (етнонім *Maitanni* етимологізують як похідне з хурритським суф. *-nni* від однієї з арійських самоназв *maita-* 'материнські'), та імені меотянки іксоматського походження Τιργαταώ — розлученої дружини синдського царя Гекатея (V–IV ст. до н. е.). Ім'я витлумачено як індоарійське утворення, оформлене дебітивним віддієслівним афіксом, щодо якого наведено д.-інд. *-tavya* (Трубачов 38, 44, 284) [8], а семантику форманта відновлюємо завдяки д.-інд. *á-tavyas* 'не-сильний', 'не дуже сильний' (MW 12), букв. 'який не має (багато) сили'. За О.М. Трубачовим, характер і час передньоазійського запису — II тис. до н. е. — дозволяють виключити іранське походження імені (Трубачов 284) й припускати участь північнопонтійських меотів у передньоазійських походах (Трубачов 44) [9].

Етнічна належність кіммерійців. На наш погляд, доречним виглядає співвіднесення двох очевидних фактів: 1) усі наведені «кіммерійські» топоніми відзначені на території Північного Надчорномор'я і 2) Північне Надчорномор'я — територія, для якої надійно визначено її етнічний (= мовний) субстрат — індоарійський. Збіг цих двох обставин дає нам підстави припускати зв'язок між надчорноморською Індоарікою і Кіммерією [10]. Відповідно з'являються підстави

локалізувати Кіммерію (або принаймні якусь її частину) в північно-східній частині акваторії Азовського й Чорного морів, визначаючи її як територію з індоарійським мовним субстратом, а її насельників-кіммерійців — як імовірних носіїв одного з індоарійських діалектів.

Крім того, говорячи про індоарійську мовну й етнічну належність кіммерійців, ми спираємося на думку О.М. Трубачова, згідно з якою перший критерій синдомеотської (і ширше — індоарійської — *О.І.*) належності назви — її локалізація у Східному Надазов'ї, на Таманському півострові і в межах Боспорського царства. При цьому вирішальне значення мають лінгвістичні критерії — виключні фонетичні рефлекси та ізоглоси, зв'язки територіально синдомеотських лексичних основ із давньоіндійським мовним середовищем (Трубачев 32). Як відомо, «кіммерійські» топоніми локалізують у межах Боспорського царства й на Тамані [11]. Зв'язок із давньоіндійською лексикою кіммерійських антропонімів (у цій статті для розгляду взято лише один із трьох) також добре простежується.

Відповідно, **імена кіммерійських вождів** — *Теушпа*, *Дугдаммі* і *Сандакшатру* — за походженням можуть бути індоарійські. Однак етимологізація останнього з трьох імен, з огляду на наявність у Передній та Малій Азії численних назв із основою *Sanda- / Santa-* (див.: Иванчик 129), ускладнена. Відсутність чіткої етнолінгвальної атрибуції кіммерійців, звичайно, дає дослідникам певний простір для етимологічного маневру, проте все ж не сприяє проясненню генези імені *Sandakšatru*: теоретично будь-яка з анатолійських чи семітських мов могла містити лексику, яка більш-менш придатна на роль основи як для першого, так і для другого (якщо це — *-KUR-*) компонента імені кіммерійського вождя.

Проте нині чи не основний камінь спотикання на шляху до однозначної етнолінгвальної ідентифікації імені кіммерійського царя — наявність двох можливих варіантів його прочитання: *Sandakšatru* і ^{m}*Sa-an-dak-KUR-ru*. Однак, на наш погляд, аналіз обох цих варіантів може дати цікаві передусім у семантичному плані результати. Окрім того, жодну з етимологічних версій антропоніма — іранську (уособлену у варіанті *Sandakšatru*) і хето-лувійську (варіант ^{m}*Sa-an-dak-KUR-ru*) не можна вважати беззаперечними як за структурно-фонетичним, так і за семантичним критеріями.

Обидві версії можна було б спробувати узгодити, припустивши, що *в іранському* звучанні на територію *Передньої* і *Малої Азії* могло

потрапити первісно *індоарійське ім'я — *Sandakšatru*: відомо, що бойові дії на цій території кіммерійські племена вели сукупно зі скіфами, а тому скіфська адаптація імені, взятого з близькоспорідненої мови, цілком можлива. На азійській території ім'я кіммерійського вождя могло бути до певної міри пристосоване місцевими писарями до власних мовних норм.

Як свідчить поданий вище огляд версій, реконструкція кіммерійського антропоніма досить проблемна, оскільки складнощі виникають із визначенням генези обох компонентів імені. Також очевидно, що пошуки етимології кіммерійських імен тільки в іранському мовному просторі не можуть дати задовільної відповіді на питання про мовну та етнічну належність кіммерійців і пояснити той факт, що кіммерійців і скіфів у пам'ятках згадують то як окремі народи, то, навпаки, сплутують. При цьому індоарійський напрям лінгвістичних студій (попри беззаперечну спорідненість іранців з індоаріями) суттєво недооцінювали, тоді як індоарійська лексика виявляє значно вищий реконструктивний потенціал, ніж уважали раніше (про що свідчить поданий нижче давньоіндійський матеріал). Відповідно, вважаємо, що етимологія імені кіммерійського вождя лежить винятково в індоарійській мовній площині [12], а кожен із елементів антропоніма *Sandakšatru* можна надійно етимологізувати на індоарійському матеріалі.

Так, д р у г и й е л е м е н т [13] антропоніма *Sandakšatru*, який відіграє важливу роль у визначенні мовно-етнічної належності носія наведеного імені, слід пов'язувати не з іран. **xšaϑra* як позначенням воїна чи правителя, а з індоар. **kšatra*: пор. д.-інд. *kṣātrá* 'який належить до варни (касти) кшатріїв', 'становище, сан правителя' (Кочергина 180).

Якщо усе ж таки припускати адаптацію імені **Sanda-kšatru*, **Sanda-kšatra*(*á*) на аккадському ґрунті (а лише так можна інтерпретувати думку А.І. Іванчика про те, що поява елемента *-KUR-* «добре узгоджується зі звичаєм ассирійських писців добирати знаки, особливо під час написання рідкісних чи незнайомих слів так, щоб ті самі звуки були на стику двох знаків» (Иванчик 127)), то в ролі другого компонента мало б виступати слово не лише співзвучне, але й семантично принаймні частково близьке до оригінального. У такому разі це могло бути аккад. *kurru*, *kūru*(*m*) 'частина тростяного стебла' (Black, George, Postage 169) чи ассир. *kurru*, *kūru* 'колода, товста частина тростяного стебла' (AD 8, 571). Далі ж можна лише припускати семантико-типологічну близкість аккадської лексики до індо-іран-

ського елемента *-*xša*ϑ*ra* / *-*kšatru*(*ú*), намагаючись установити її етимологічним шляхом завдяки іранському матеріалу: пор. осет. [2æ]*xsar* / *œxsarœ* ‘засув’, ‘поперечина, яка замикає двері, ворота’, яке В.І. Абаєв розглядав як ідентичне з осет. [1æ]*xsar* ‘бойова звитяга’, ‘сила’, ‘влада’. Обидва слова об’єднані поняттям ‘сила’, ‘міцність’: щодо семантичної аналогії пор. фр. *contr-fort* ‘опорний стовп’, де *fort* пов’язане з лат. *fortis* ‘сильний’ (Абаев IV, 225).

Відповідно аккад., ассир. *kurru*, *kūru*, якщо й уживалося в ролі другого компонента кіммерійського антропоніма, то скоріше не внаслідок його певної співзвучності з *-*xša*ϑ*ra* / *-*kšatru*(*ú*), а внаслідок його типологічної (повної або часткової) відповідності другому компоненту оригінального індоарійського, як ми вважаємо, антропоніма. Отже, елемент -*KUR-ru* в гіпотетичному композиті [m]*Sa-an-dak-KUR-ru* мав би позначати щось на зразок *‘стовп, опора = сила, влада, правитель’. З іншого боку, ассир. *kurru* (якщо його справді було вжито) використано зі значеннями ‘сім’я’, ‘корінь’, ‘листя’ (AD 8, 571-572) на позначення нащадка, молодої паросте: як відомо, *Sandakšatru* — син кіммерійського царя *Dugdammi*.

Походження першого елемента в **Sandakšatru* також неоднозначне.

Передусім, незважаючи на беззаперечність контактів кіммерійців із народами Передньої та Малої Азії, постає цілком закономірне питання: чи була актуальною для самих кіммерійців потреба пов’язувати ім’я свого — *кіммерійського* — царя з антропонімом чи теонімом із чужого для них — *хето-лувійського* — етнокультурного середовища.

Також слід узяти до уваги той факт, що, опиняючись у чужорідному (= іншомовному) середовищі, кожен народ інстинктивно прагне зберегти свою етнокультурну й мовну ідентичність. І кочові народи (а саме так традиційно визначають не лише скіфів, але й кіммерійців) не були винятком. Відповідно імена їх вождів цілком імовірно могли походити з власного — кіммерійського — середовища. Це жодним чином не заперечує тези про можливе проникнення імен з іншомовного середовища внаслідок, наприклад, інтенсивних політичних контактів (Иванчик 130) або можливість створення особових імен за заданим «престижним» іншомовним зразком, проте значно зменшує імовірність такого роду запозичень чи культурних упливів, а надто — якщо враховувати різницю між соціальним устроєм осілого населення хетського царства й кочових кіммерійських

племен, що мали соціальний устрій, близький до військової демократії.

При цьому, етимологізуючи особове ім'я правителя, слід наголосити на тому, що ім'я вождя передусім мало б характеризувати його саме як володаря, виділяючи, наприклад, певну рису характеру, уміння, зрештою, характер самого правління. З огляду на це відзначимо, що відновлення на давньоіндійському ґрунті першого компонента імені *Sandakšatru* й антропоніма в цілому дає змогу цілком логічно пояснити його вихідну семантику, припускаючи такі реконструкції:

1) **Sanda* + *kšatra*(*u*) 'обдарований / наділений владою': *saṅdā* 'давати; дарувати' + *kṣātrá* 'який належить до варни (касти) кшатріїв', 'становище, сан правителя' (Кочергина 685, 180) або *kṣatrá* 'володарство, зверхність, влада людей або вищих сил', 'ранг у системі управлінській чи військовій, упливова людина в другій касті' (MW 325).

2) **Sand*(*h*)*a* + *kšatra*(*u*) 'справедливий вождь' або 'справедливий вождь / воїн', 'миру, згоди вождь': *I saṅdhā* 'складати; з'єднувати; зв'язувати чимось', 'рівнятися з кимось', *II saṅdhā́* ж. 'обіцянка', 'договір, угода'. Сюди ж відносимо й *saṅdhi* 'з'єднання, злиття з', 'мир, досягнутий переговорами (один із шести методів зовнішньої політики)' (Кочергина 686, 687) + *ksatra* 'правитель', 'воїн' [14].

Цікаво, що в контексті зауваження А.І. Іванчика про можливий зв'язок кіммерійського антропоніма з культом *Геракла* в Кілікії реконструйований нами антропонім індоар. **Sand*(*h*)*akšatra*(*u*) можна пов'язати з Гераклом, якого, з-поміж іншого, у грецькому світі сприймали як 'Охоронця справедливості', 'Божество правди', 'Покровителя клятв і договорів' (Roscher I: 2949), а отже, його ім'я і образ можуть виступати свого роду семантико-типологічною паралеллю до відновлюваного нами індоарійського антропоніма.

* * *

Проведене дослідження дозволяє припускати індоарійське походження антропоніма *Sandakšatru*, відкриваючи простір для подальших пошуків витоків кіммерійців (і кіммерійських антропонімів) в індоарійському мовно-етнічному просторі.

В індоарійському варіанті ім'я кіммерійського вождя мало виглядати як **Sand*(*h*)*a-kšatra*(*á*) / *-kšatru*(*ú*), коли значення обох індоарійських компонентів цілком логічно доповнюють одне одного, створюючи цілісну семантичну реконструкцію. В іранізованій формі — як *Sandakšaϑra*(*u*). Іранізацію антропоніма припускаємо на тій

підставі, що засвідчена в ассиро-вавилонських пам'ятках форма *Sandakšatru* не містить характерних для індоарійських мов довгот і аспірованих приголосних. Однак можливість іранізації антропоніма жодним чином не суперечить тезі про його індоарійську генезу.

Що ж до гіпотези про індоарійську мовну й етнічну належність кіммерійців, то вона, на наш погляд, виглядає доволі перспективно.

Так, ідея на зразок висловленої М.І. Артамоновим думки про те, що меотські племена Кубані в межах Боспорського царства могли бути залишками племінного Кіммерійського союзу [15] або навіть і самими кіммерійцями (Артамонов 34), вкупі з гіпотезою про індоарійське походження синдо-меотських племен (детально розробленою передусім у численних працях О.М. Трубачова), дає підстави з упевненістю говорити про індоарійське походження кіммерійців. Більше того, припущення про індоарійський етно- і глоттогенез кіммерійців цілком логічно пояснює сплутування в ассирійських джерелах імен кіммерійця *Теушпи* з перським *Теіспом* і нерозрізнення *кіммерійців* і *скіфів* у Геродота (про ці непорозуміння докладніше див.: Ельницкий 17–18).

Відтак, індоарійська атрибуція кіммерійців спонукає щонайменше відмовитися від версії про їх іранське походження, яка, вважаємо, поки що не отримує цілком надійного лінгвістичного підґрунтя: той факт, що імена кіммерійських вождів можна пояснювати на східноіранському матеріалі, свідчить лише про спільне походження індоаріїв та іранців. Окрім того, ототожнення кіммерійців із індоаріями значно б звузило перелік археологічних культур, із якими цей народ у різні часи пов'язували, і, зрештою, дозволило би перевести кіммерійські студії в чітко визначене русло мовних реконструкцій, принагідно зачіпаючи коло проблем ірансько-індоарійської мовної й культурної взаємодії.

Звичайно, у межах однієї статті розв'язати кіммерійську проблему неможливо. Проте, вважаємо, запропонований індоарійський вектор етимологічних пошуків заслуговує на увагу.

---

[1] Так, за даними німецьких астрономів К. Шоха й П.В. Нейгебауера (1926 р.), найближче до часів зруйнування Трої сонячне затемнення (явище описане Гомером у двадцятій пісні "Одіссеї"), яке було видне з Ітаки, відбулося 16 квітня 1178 р. до н. е. Цю ж дату (у тому числі за розташуванням Венери, сузір'їв Волопаса та Плеяд, а також фазою молодого місяця) визначають і М. Магнаско та К. Байкузіс (2010 р.) (Baikouzis, Magnasco 8823–8828). За даними грецьких астрофізиків, Одіссей досяг Ітаки 25 жовт-

ня 1207 р. до н. е., а описане в "Одіссеї" сонячне затемнення (рівня 75 %), яке можна було спостерігати з Іонійських островів, відбулося п'ятьма днями пізніше й тривало з 14:30 до 17:30. Саме затемнення 1207 р. до н. е., як уважає група вчених (у складі якої були, крім астрофізиків, філологи й історики), описано в Гомера (Greekorbis.gr. Греция без купюр. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.greekorbis.gr/новости_греции/культура/1872-astrofiziki-reabilitirovali-gomera; 28.01.2016).

[2] З огляду на сказане, перший компонент імені *Sandakšatru* можна пов'язувати з осет. *sœddyn* : *sast* / *sœddun* : *sast* 'підкорювати, смиряти' ‹ осет. *sœdd-* ‹ *sœnd-* ‹ іран. **-skand*)- ~ і.-є. **ske*(*n*)*d-* (Абаев III, 53), убачаючи в композиті ім'я вождя-підкорювача.

[3] Для написання імен в ассиро-вавилонських клинописних пам'ятках характерне використання детермінативів, які писали вгорі перед означуваним словом, зокрема: *kur* – перед назвами країн і гір; *lú* – перед етнонімами і назвами чоловічих професій; *m* – перед чоловічими особовими іменами. Написання деяких елементів слів великими літерами означає, що відтворення клинописного знака, який передається, – сумнівне.

[4] Решту іранських етимологій див.: (Lehmann-Haupt 424).

[5] Якщо допускати у ролі першого компонента слова з основами на зразок д.-інд. *çānta* (у транскрипції М. Моньє-Вільямса –*śānta*), то можливі такі індоарійські реконструкції антропоніма різного ступеня імовірності (у текстах ассиро-вавилонських пам'яток звуки [*s*] та [*ś*] могли передаватися одним знаком, звуки [*d*] і [*t*] – пор. засвідчені в ассирійських пам'ятках форми імені іншого кіммерійського вождя *Dugdamme* й *Tugdamme* – також могли передаватись одним знаком): д.-інд. *santa* 'тонкий, слабкий, стрункий, виснажений' (MW 1063–1064) + *ksatra* / *kṣatrá* = 'слабкий, худий, виснажений правитель'; д.-інд. *śānta* 'тонкий, стрункий' + *ksatra* / *kṣatrá* = 'тонкий, худий правитель / воїн' (MW 1064). Обидві реконструкції з погляду семантики сумнівні: малоймовірно, щоб вождь племені або цар держави носив ім'я з подібним пейоративним значенням. Ще одна можлива реконструкція – д.-інд. *śantá* 'умиротворений, утихомирений, спокійний, тихий; вільний від пристрастей' (MW 1064) + *ksatra* / *kṣatrá* = 'спокійний, тихий, незпристрасний правитель'.

[6] Проте і в цьому разі другий елемент композита все одно мав указувати на походження його носія: індоарійське – *ksatra* / *kṣatrá* або іранське – *-xšaϑra*.

[7] Докладніше аналіз кіммерійської топонімії див.: *Тохтасьев С.Р.* «Киммерийская топонимия», I // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика, история, археология / Отв. ред. Л.А. Гиндин. М., 1984. С. 142–148.

[8] Критику версії див.: (Грантовский, Раевский 52).

[9] Перший елемент композита ми схильні пов'язувати з д.-інд. *dīrghá*, м., ж. (*ā*) 'довгий (у просторі й часі)', 'дуже високий, високий, високий на зріст' (MW 481)[3], припускаючи неточне відтворення північнонадчорноморського Τιργαταώ в грецькому тексті і передньоазійського *Tirgutawiya* – в аккадському. Семантична реконструкція в такому разі могла б виглядати як 'та, що довгу силу має'(?). Щодо семантичної аналогії пор. етимологізоване М. Фасмером ім'я міфічного скіфського вождя Ταργίταος 'родоначальник скіфів' = *darġa-tava* 'довгопотужний'. Що ж до цікавого нам жіночого імені Ταργαταώ, то М. Фасмер витлумачує його як іранське й семантизує як *tigra-tava* 'стрілопотужна', перший компонент якого співвідносяться з д.-іран. *tigra* 'гострий', 'стріла'; осет. *cirǧ* 'гострий' (Абаев 1979: 306). Проте, на наш погляд, для імені жінки (до того ж царської дочки) переконливіше виглядають реконструкції, пов'язані з семантикою 'високий': 'яка високий зріст має' або 'яка високість = вищу силу, вищу владу має'.

Останню з реконструкцій, найімовірніше, і можна розглядати як індоарійський соціальний термін. Повертаючись до реконструкції Ταργίταος ‘довгопотужний’, ми б хотіли запропонувати для цього антропоніма семантичні реконструкції ‘який велику силу / владу має’ або ‘витривалий у боротьбі’, ‘витривалий у бою’: компонент *-tava* вказує не лише на силу особи, але й на здатність її чимось володіти або, можливо, на здатність особи отримати щось у володіння. Для імені воїна реконструкція ‘витривалий у боротьбі, бою’ виглядає якнайприродніше. Як семантико-типологічну аналогію пор. сучасне прізвище *Долгоборец* у Києві.

[10] Відома спроба О.М. Трубачова пояснювати хоронім *Кіммерія* із фрак. **kir*(*s*)-*mar-ja* ‘чорноморські’ (Трубачев 10, 42) викликала справедливу критику (Грантовский, Раевский 62; Коваленко 59-60). Справді, назва добре відомої у Північнонадчорноморському регіоні території – *Кіммерія* – цілком логічно мала б виникнути на місцевому мовному ґрунті і навряд чи була перенесена з фракійських земель або створена в Надазов’ї приходнями з Фракії. Для того, щоб дати свою назву чужій землі (яка до того ж мала швидко поширитись у мові місцевих жителів, ставши для них своєю) фракійський етнічний елемент повинен був домінувати в регіоні. Натомість надійні фракійські археологічні знахідки на території Таврики зафіксовані лише з II половини I ст. до н. е. – I половини I ст. н. е. Тоді як назва *Кіммерія* і похідні від неї етнонім і топоніми документально засвідчені в околиці Меотиди принаймні від VI – V ст. до н. е.

[11] За винятком ужитого у формі множини ороніма τῶν Κιμμερίων – *Кіммерійські* [гори] біля гори Трапезунт. Нині – гірський масив Демірджі (Латышев I, 124; Шапошников 2011: 338).

[12] Панівна в наукових колах думка про спорідненість кіммерійців із іранцями-скіфами, схоже, призвела до того, що образ скіфів, добре відомих на величезній території й знаних як добрі воїни, затьмарив кіммерійців, історичних відомостей про яких обмаль, а етнонім досі однозначно не інтерпретовано.

[13] Полемізуючи з А.І. Іванчиком, компоненти досліджуваного антропоніма розглядаємо у тому ж порядку, що й у цитованій роботі.

[14] Можлива й інша семантична реконструкція кіммерійського антропоніма: **Sanda* + *ksatra* ‘жорстокий, «нищівний» вождь / воїн’: щодо мотивації першого компонента імені пор. *saṅdah* ‘спалювати’, ‘знищувати’ (Кочергина 685).

[15] В.Д. Блаватський свого часу припускав, що синди й меоти були спадкоємцями кіммерійців, а «спорідненість останніх із фракійцями встановлено доволі надійно» (Блаватский 42).

Скорочення

Абаев — *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. Ленинград, 1958–1995. Т. I–V.

Абаев 1979 — *Абаев В.И.* Скифо-сарматские наречия // Основы иранского языкознания. Древнеиранские языки / Отв. ред. В.С. Расторгуева. М., 1979. С. 272–364.

Абаев 1995 — *Абаев В.И.* Скифо-европейские изоглоссы // Избранные труды: Религия, фольклор, литература. Владикавказ, 1995. Т. II. С. 299–438.

Артамонов — *Артамонов М.И.* К вопросу о происхождении боспорских Спартокидов // Вестник древней истории. 1949. № 1. С. 29–39.

Блаватский — *Блаватский В.Д.* Архаический Боспор // Материалы и исследования по археологии СССР / Отв. ред. М.М. Кобылина. 1954. Вып. 33. Т. II. С. 7–44.

Гарни — *Гарни О.Р.* Хетты. Разрушители Вавилона. М., 2009.

Грантовский — *Грантовский Э.А.* Ранняя история иранских племен Передней Азии. М., 2007.

Грантовский, Раевский — *Грантовский Э.А.*, *Раевский Д.С.* Об ираноязычном и «индоарийском» населении Северного Причерноморья в античную эпоху // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика, история, археология / Отв. ред. Л.А. Гиндин. М., 1984. С. 47–66.

Ельницкий — *Ельницкий Л.А.* Киммерийцы и киммерийская культура // Вестник древней истории. 1949. № 3. С. 14–26.

Иванчик — *Иванчик А.И.* Киммерийцы. Древневосточные цивилизации и степные кочевники в VIII–VII вв. до н.э. М., 1996.

Коваленко — *Коваленко Н.А.* Кіммерійці: етнос та етнонім. К., 1998.

Кочергина — *Кочергина В.А.* Санскритско-русский словарь. М., 1996.

Латышев — Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе / Собрал и издал с русским переводом В.В. Латышев. Том первый: Греческие писатели. СПб., 1890.

Латышев 1947 — *Латышев В.В.* Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Восточные тексты // Вестник древней истории. 1947. № 1. С. 263–316.

Тохтасьев — *Тохтасьев С.Р.* «Киммерийская топонимия», I // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика, история, археология / Отв. ред. Л.А. Гиндин. М., 1984. С. 142–148.

Трубачев — Трубачев О.Н. Indoarica в Северном Причерноморье. М., 1999.

Черных — *Черных П.Я.* Историко-этимологический словарь русского языка. М., 1999. – Т. I–II.

Шапошников — *Шапошников А.К.* Сарматские и туранские языковые реликты Причерноморья // Этимология. 2003–2005 / Отв. ред. Ж.Ж. Варбот. М., 2007. С. 255–322.

Шапошников 2011 — *Шапошников А.К.* Древнейшая ономастика Таврического полуострова // Топонимика Крыма 2011: Сб. статей / Сост. Ю.А. Беляев. Симферополь, 2011. С. 270–442.

AD — The Assyrian dictionary of the Oriental institute of the University of Chikago / Ed. board: M. Civil, I.J. Geld, A.L. Oppenheim, E. Reiner. Published by the Oriental institute, Chicago, Illinois, U.S.A. and J.J. Augustin Verlagsbuchhandlung, Glückstadt, Germany. 1971. V. 8.

Baikouzis, Magnasco — *Constantino Baikouzis*, Marcelo O. *Magnasco*. Is an eclipse described in the Odyssey? // Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 2008. V. 105 (26). P. 8823–8828; published ahead of print June 24, 2008, doi:10.1073/pnas.0803317105.

Black, George, Postage — A Concise Dictionary of Akkadian, edited by Jeremy Black, Andrew, Nicolas George, Postage with the assistance of Tina Breckwoldt, Graham Cunningham, Marie-Christine Ludwig, Clemens Reichel, Honathan Smith, Junko Taniguchi and Cornelia Wunsch. 2-nd (corrected) printing. Wiesbaden, 2000.

Lehmann-Haupt – Lehmann-Haupt C.F. Kimmerier // Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Begonnen von Georg Wissowa / Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Kroll. Einundzwanzigster Halbband: Katoikoi — Komödie. Stuttgart, 1921. S. 397-434.

MW — Sir Monier Monier-Williams. A Sanscrit-English dictionary etymologically and philologically arranged. With spetial reference to cognate Indo-European languages. Delphy, 1899.

Πτολεμαῖος — Claudii Ptolemaei Geographia. Edidit Carolus Fridericus Nobbe, rector Schol. Nicol. in Univ. Litt. Lips. Professor. Editio stereotypa. Lipsiae: Sumptibus et typis Caroli Tauchnitii. Tom. I. 1843.

Roscher — *Roscher W.H.* Ausführisches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie. Hildeshelm, 1965. Bd 4.

Scylacis Caryandensis — *Scylacus Caryandensos*. Periplus of Sea inhabited Europe, Asia, Livy; moorages, tribal communities; countries graduation, ports & rivers, & navigational rotes longitude; and the Seven Isles inhabitants, in dependence from the nearest continent // *Geographica antiqua*, hocest: Scylacis periplus maris editerranei. Anonymi Periplus Maeotidis paludis & Ponti euxini. Agathemeri hypotyposis geographiae omnia Graeco-Latina. Anonymi Exposito totius Mundi Latina. Cum notis Is. Vossi, J. Palmeri, S. Tennulii. Et emendationibus Jacobi Gronovii, Cuius accedit Animadversio in Oxoniensem editionem & Examen Differtationis de aetate Scylacis cum fragmento Ephori. Lugduni Batavorum. Apud Jordanum Luchtmans, 1700. F. 1–74.

Tischler 2001 — *Tischler J*. Hethitisches Handwörterduch. Mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen. Innsbruck, 2001.

Tischler 2004 — *Tischler J*. Hethitisches etymologisches Glossar. Mit Beitr. von Günter Neuann u. Erich Neu. Innsbruck, 2004. T. II / 2, L. 13.

О.П. Карпенко
(Київ)

ЗІ СТАРОЖИТНЬОЇ ОЙКОНІМІЇ КИЇВЩИНИ

Територія Київщини належить до найдавніших теренів східного слов'янства. Джерельна база ойконімікону охоплює значний часовий проміжок, починаючи від літописного періоду, перебування Київщини в складі Великого князівства Литовського (1470 р.) та створеного в той же час Київського воєводства, згодом Українського гетьманату й до сьогодення. Протягом свого тривалого розвитку онімна структура зазнала багато історичних потрясінь, які призвели до втрати значної кількості найменувань, кожне з яких можна вважати цінною пам'яткою історії та культури цього давнього регіону. Запропоновані етимологічні екскурси з ойконімії Київської області спрямовані на збереження питомих назв, простеження способів їхньої номінації, відновлення лексичного багатства її мешканців.

Барахти – ойконім у Васильківському р-ні. Поселення на місці сучасного с. *Барахти* згадується у виписі із жалуваної грамоти великого кн. Андрія Юрійовича Печерському монастиреві (Лаврі) на маєтність Васильків та прилеглі місцевості під 1159 р. У цьому документі воно засвідчене вперше під давньою назвою – *Петричин*: «до села васильковскаго жъ *Петричина*» (ОДАЗ ІІ, 162). Після тривалої перерви ойконім знову з'являється в джерелах як приватне володіння Єльця, потім Дешковських: «селище, прозываемое *Петричинъ*», 1587 р. (т. с. 419). Буквально через рік потому вперше з'являється найменування *Барахти*: «часть имѣнія *Петричина*, называемую *Барахты*», 1588 р. (ОДАЗ І, 55), «*Barachty*», 1604 р. (Źr. dz. XXI, 503). При цьому стара назва *Петричин* згадується в джерелах паралельно з новою (яка спочатку іменувала тільки частину поселення) і вживаєть-

© О.П. Карпенко

ся протягом середини XVIII ст.: «dobr *Petryczyna* czyli *Barachtow*», 1765 р. (АЮЗР VII/3(2), 122).

Первісне найменування – похідне з суфіксом *-ин* від антропоніма *Петрика* або *Петрико* (Суперанская 251; Трійняк 293) від *Петр* (укр. *Петро*), пор. ще сучасне укр. прізвище *Петри́ка* (Горпинич, Корнієнко 178).

Перейменування – форма мн. від антропоніма *Барахта*, пор. сучасне укр. прізвище Григорій *Барахта* (ОКІУМ).

Бортники – ойконім у Фастівському р-ні. Вважається, що село засноване в першій половині XVII ст. (ІМС Кв. 702). Історичні джерела дозволяють дещо поглибити його хронологію: «do mająt. ... m. *Bortników*», 1599 р. (Źr. dz. XXI, 416).

Найімовірніше, назва становить лексико-семантичне утворення від апелятива *бо́ртник* ‘бортник, бджоляр’ (Грінченко 1, 89) у мн. Можливо, назва пов’язана із заняттям жителів бортництвом, тобто збиранням меду. Теоретично можливе пояснення як форми мн. від антропоніма *Бортник* [~ укр. прізвище *Бо́ртник* (Горпинич, Корнієнко 31), блр. *Бортнік* (Бірыла 59)].

Великі Прицьки – ойконім у Кагарлицькому р-ні. Найраніша відома фіксація датована 1616 р. «wsie do Kaniowa: ... Pieje, *Proczki*» (АЮЗР VII/1, 311). У польських документах назва засвідчена як: *Procki*, *Prucki*, *Prycki* (SG IX, 71), пор. «ku granicy wsi *Prociek*», 1789 р. (АЮЗР VII/3(2), 370). Первісне найменування поселення, найімовірніше, пов’язане з антропонімом *Процько* у мн. Це могло бути особове ім’я або прізвище (прізвисько), утворене від імені *Проць* – розм. форма від *Про́кіп* (Трійняк 305), пор. ще сучасне українське прізвище *Процько́* (Горпинич, Бабій 99).

У XVIII ст. назва стає складеною – «*pod Pruckami Wielkiemi*», 1740 р. (АЮЗР III/3, 322). Постає вона як корелятивна пара до с. *Малі Прицьки* в Миронівському р-ні, яке на цей час було присілком с. Македонів (Похилевич 460). *Прицки Великие* (у російських джерелах) та *Великі Прицьки* (в українських) – пізні фонетичні варіанти первісного *Процьки* (пол. *Procki*), пор. сучасне укр. прізвище *Прицько* (Редько II, 861). Форма *Пріцько* (Трійняк 305) також функціонує в ономастиконі українців як рівноправний фонетичний варіант наведеного вище прізвища *Прицько*. Варіативність прізвищ, звичайно, впливає на формування похідного ойконіма. Подекуди це призводить до утворення паралельних форм, як це спостерігаємо з назвою

с. *Великі Прицьки* та *Великі Пріцьки*, що викликає закономірне прагнення мешканців до її уніфікації. При цьому потрібно обережно підходити до перейменування. Виходячи з практики збереження історичних назв населених пунктів України, пріоритет у перейменуванні має належати найраніше зафіксованій назві, а не пізнім модифікованим формам.

Глеваха – ойконім у Васильківському р-ні. Зафіксований із XV ст.: «*Глевака*», ≈1471 р. (АЮЗР VII/2, 1), «*Глевацкого* мыта», 1494 р. (Акты ЗР I, 145), «селищо ... на имя *Гливацкое*», 1570 р. (Акты ЮЗР I, 176–177), «*Глєваки*», 1600 р. (ККПС 133), *Глѣвака*, 1631 р. (ОДАЗ II, 174), «около сел *Глевахи*», 1649 р. (ДБХ 148).

Назва села тісно пов'язана з назвою річки, яка протікає повз нього – *Глеваха* п. Бобриці п. Ірпеня п. Дніпра (СГУ 132). Незважаючи на пізніші історичні відомості про гідронім: «Отъ Бобрицы зась взявши въ гору, рѣчкою *Глевахою*», 1586 р. (цит. за: Похилевич 30), нехтувати можливим посередництвом не варто.

При поясненні цих онімів опираємося на найдавніший варіант *Глевака*, в основі якого – географічний термін *глев*(*о*) / *глева*, пор. укр. діал. *гле́во* 'грузьке болото, де трясеться, колишеться земля' (Никончук 50, 52), споріднене з рос. діал. *глев* 'клейкуватий слиз, який покриває луску риби', 'луска риби', 'слиз, плівка плісняви на квасі, пиві', *глева́* 'клейкуватий слиз на рибі' (СРНГ 6, 193), що сягає псл.**glěvъ* / **glěva* (ЭССЯ 6, 121) + суфікс -*ак*(*а*). Формант надає ойконіму відтінку згрубілості (зневажливості). Лексеми *глев*(*о*), *глева* пов'язані чергуванням голосних із *глива*, пор. дв.-руськ. *глива* 'слиз, мул' (Сл. РЯ XI–XVII вв. 4, 32), укр. *гли́ва* 'сорт груші, бергамота', 'гриб на дереві, губка' (Грінченко 1, 289). Це пояснює варіант 1570 р. – селищо *Гливацкое*. У XVI–XVII ст. простежується суфіксальна модифікація -*ак*(*а*) › -*ах*(*а*).

Щодо споріднених утворень, можливо, варто згадати *Gļev* – ойконім у Далмації (RJA III, 212).

Горохове – ойконім у Кагарлицькому р-ні. За часом виникнення – пізнє поселення. Відомо, що воно було засноване *Казимиром Милеським* (пол. *Kazimierz Mileski*) 1769 р. (SG III, 922); Л.І. Похилевич називає прізвище *Казимира Милевського* (Похилевич 55). Різночитання прізвища його засновника утруднює визначення одного зі старих найменувань поселень – *Милеське* чи *Милевське*. Ім'я засновника *Казимир* ‹ пол. *Kazimierz* мотивувало первісне найменування,

пор. «wieś *Kazimirowka*», 1775 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 218). Під цією назвою село проіснувало до 1946 р. (АТПУ 984).

Горохове – трансонімізоване відгідронімне утворення, пор. р. *Горохова*; відома як *Горохуватка* л. Росі п. Дніпра (СГУ 151). Простежуючи варіативність назви р. *Горохуватки* протягом усієї течії гідрооб'єкта, І.М. Желєзняк відзначила, що саме в с. *Горохове* річка зветься *Горохова*[1]. Зрозуміло, що це пізня та змінена назва річки.

Демидів – ойконім у Вишгородському р-ні. В історичних джерелах датований із середини XVI ст. як: *Демидовцы*, 1545 р. (ИТК III, 30), *Демидовцы*, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 117). З 1570-х років починає превалювати посесивний ойконім – *Демидів*, в основі якого ім'я *Демид*.

Первісно засвідчена форма мотивована катойконімом *демидовцы* 'переселенці з нп *Демидова*, *Демидівки*'. Зважаючи на перекази, село нині розташоване вже на другому або третьому місці: перше було за ставом р. Кізки, в ур. *Старий Демидів*, друге – на західному боці, у Дворищах (Похилевич 88). Установити, з якого *Демидова* прибули *демидівці*, мабуть, уже неможливо, проте важливо, що первісна форма орієнтує на вірогідність переселення жителів з давнішого *Демидова*.

Ємчиха – ойконім у Миронівському р-ні. Згадане в історичних документах кінця XVIII ст. (ІМС Кв. 450): «słoboda *Jamczycha*», 1787 р. (АЮЗР V/2, вып. 2, 488), «*Jemczycha*; *Jamczycha*», 1789 р. (АЮЗР VII/3(2), 279, 296). Назва належить до словотвірної моделі із суфіксом *-их*(*а*), досить поширеної на території Київської області, пор. ойконіми: *Василиха*, *Журавлиха*, *Матвіїха*, *Ненадиха*, *Салиха* тощо. Усі вони походять від назв жінок, пов'язаних із ім'ям або прізвищем (прізвиськом) чоловіка.

Різнобій історичних форм *Jemczycha* / *Jamczycha* ойконіма утруднює тлумачення його основи. Найімовірніше, вона мотивована чоловічим ім'ям *Ємко* або *Ємча*, пор. народні форми рос. імен *Емко* / *Емка*, *Емча*, *Емец* ‹ *Емельян*, *Емилий*, *Емм*, *Еммануил*, *Емфимий* (Суперанская 114). Якщо орієнтуватися на варіант *Jamczycha*, тоді доцільно брати до уваги антропонім *Ямка*, пор. сучасне укр. прізвище *Я́мка* (Горпинич, Корнієнко 267), пол. *Jamka* (SN IV, 270).

Жовтневе – ойконім у Переяслав-Хмельницькому р-ні. Відомо, що село існує понад 300 років (ІМС Кв. 515). Зрозуміло, що сучасна

його назва – ідеологічне перейменування радянського періоду з метою увічнення жовтневих революційних подій. До 1961 р. воно було послідовно відоме в документах під назвою *Студеники,* пор. 1728 р.: «гай *въ Студеникахъ*» (Сулим. арх. 52). За версією В.І. Брахнова, який опирався на опитування місцевих жителів, назву села правомірно пов'язувати з мікрогідронімом *Студень*, вода якого наповнюється джерелами[2].

На нашу думку, в основі найменування мн. форма географічного терміна *студеник* [~ рос. діал. *студени́к* 'джерельний ручай' (СРНГ 42, 73)]. Саме такими джерельними (холодними) ручаями поповнювався й місцевий ставок *Студень*.

Забуяння – ойконім у Макарівському р-ні. Перші відомості про поселення належать до XVII ст.: «z sioła ... *Zabuianbołota*», 1631 р. (АЮЗР VII/1, 367), «wieś *Zabujanie*», 1683 р. (АЮЗР VII/1, 497), «Wieś *Zabijance*», 1715 р. (ТПП 92), «Wieś *Zabujanie*», 1734 р. (т. с. 242).

Найдавніше зафіксована назва – префіксальне утворення, яке постало на базі словосполучення *Буян болото*. Гелонім *Буян*, при якому локалізоване поселення, походить від апелятива *буян* [~ укр. 'неслухняний, впертий віл' (Грінченко 1, 118), блр. діал. *буя́н* 'буян' (ТС 1, 100)]. Його мотивація зумовлена неспокійним характером гідрооб'єкта, що підтримує споріднене дієслово *буяти* ‹ **bujati* та іменник *буй*, пор. укр. діал. *буй* 'підвищення, відкрите всім вітрам, вітродуй' (Черепанова 36) ‹ **bujь*.

Протягом функціонування назва модифікується, на що вказують її варіати. Так, варіант *Zabijance* із **Zabujance* пов'язаний із катойконімом *забуянці* 'люди, які живуть за *Буяном*', *Zabijany* ‹ **Zabujany* – дериват на *-яни* від *Буян*, букв. 'найменування жителів за болотом *Буян*'. Сучасна форма – префіксально-суфіксальне утворення від контактного гелоніма *Буян*.

Кадомка – с. Кагарлицького р-ну. Засноване в 20-х роках XVIII ст. (ІМС Кв. 357). За свідченням Л.І. Похилевича, ще в першій половині XIX ст. *Гадомка* (теперішнє с. *Кадомка – О.К.*) відома як одна з кількох частин «Цезаровки, Воли, Монтрезоровки, *Гадомки* и Забары» с. *Краснопілка* в Канівському повіті (Похилевич 460), які належали чотирьом різним власникам. Невдовзі воно стає самостійним, пор. 1881 р. – *Gadomka* (SG II, 435).

Таким чином, сучасна форма вторинна. В основі первісного найменування – антропонім *Гадом*, пор., наприклад, пол. прізвище

Hadom (SN IV, 12), оформлений за допомогою топонімного суфікса *-к(а)*.

Киданівка – ойконім Богуславського р-ну. Зафіксований з початку XVII ст. Найранішим формам властиві фонетичні зміни, які спричинили існування різних варіантів, зафіксованих одним джерелом: пор. *Kydanowka*, 1715 р., *Kieydanowka*, 1724 р., *Kaydanowka*, 1734 р. (ТПП 95, 142, 236). Хитання варіантів простежується в інших (пізніших) джерелах: «*до* села *Кейданого*», 1750 р. (АЮЗР III/3, 540), «wieś *Kiedanowka*», 1778 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 337). Така фонетична варіантність показова для структур tьlt, але їхня різна вокальна реалізація утруднює визначення твірного антропоніма, на базі якого сформувався ойконім: *Кидан*, *Кейдан*, або, можливо, *Кайдан* ‹ **Колдан* ‹ *колдан* ‹ псл. *kъldanъ*[3]. Найстійкішою в цьому фонетичному різноманітті виявилася форма *Киданівка* з реалізацією вихідного *ъl* › *ыл* та абсорбцією плавного *л*.

Мармуліївка – ойконім у Володарському р-ні. Засвідчення в селі Свято-Михайлівської церкви з 1734 р. (Похилевич 171) свідчить про його існування вже в першій пол. XVIII ст. У джерелах відоме як: «*Mormolowka* wieś», 1754 р. (ТПП 1754: 69), «wieś *Mormolowka*», 1775 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 219), «*Mormolijówka* al *Mormolówka*», 1885 р. (SG VI, 680).

Назва належить до словотвірного типу на *-ов-к(а)*, в основі якої прізвище (прізвисько) *Мормоль*, пор. ст.-укр. Іля *Мормоль*, Іванъ *Мормоль* – посполити м. Кролевця, 1757 р. (ВПК). Сучасна назва зазнала модифікації в суфіксальній частині прізвища, зокрема зміни *о* › *у* під впливом губного *м*, а також характерної поведінки кореневої структури типу tьrt, де *-ор-* з первісного *-ъr-* реалізувалося в *-ар-*.

Тараща – місто в Таращанському р-ні. Як відомо, *Таращу* заснував полковник Бліндовський у 1709 р. (SG XII, 160–161). Уже в 1715 р. вона зафіксована в джерелах як «Miasto *Taraszcza* J[ego]m[ości] P[ana] Błędowskiego» (ТПП 95). Аналогічний мікротопонім відзначений у джерелах майже на століття раніше: «урочище *Таращи*» (ОДАЗ I, 161), «*Taraszcza* uroczysko», 1616 р. (АЮЗР VII/1, 292). Чи було тут у ті часи поселення – невідомо. Отже, засноване місто можна вважати вторинним утворенням від однойменного ур. *Taraszcza*, назва якого, найімовірніше, походить від особового імені *Тарасець*, оформленого за допомогою індивідуально-посесивного суфікса *-j-* › **Тарасча* з подальшою зміною *-сч-* › *-щ-*.

Фасова – ойконім у Макарівському р-ні. Теза про заснування поселення у XVIII ст. (ІМС Кв. 435) потребує корегування, пор. «do miasteczka *Kwasowej*; grunty ... *Kwasowskiw*», 1683 р. (АЮЗР I/4, 71). Пізніші фіксації засвідчують звукові зміни анлаута: «Wieś *Fassowa*», 1724 р. (ТПП 146), «w teyże wsi *Chwasowie*», 1734 р. (АЮЗР III/3, 53) – *Кв-* › *F-* / *Ch-*. Фонетичні зміни властиві також гідроніму *Фасів* (істор. варіанти *Chwasowa*, *Fasowa*) – р., п. Здвижу п. Тетерева; при якій розташоване с. *Фасова* (СГУ 582), проте саме історичний варіант ойконіма – *Kwasowa* дозволяє встановити правильну етимологію цього ойконімно-гідронімного комплексу. Зважаючи на його структуру, цю назву можна розглядати як: а) посесивне утворення від антропоніма *Квас*, пор. Кирикъ *Квас*, 1726 р. (Мазепина книга 210), сучасне укр. прізвище *Квас* (Горпинич, Корнієнко 99), пол. *Kwas* (SN V, 485); б) відносний субстантивований прикметник *квасовий*, *-а*, *-е*.

Щодо споріднених назв доцільно навести *Фасова* – с. Володарсько-Волинського р-ну Житомирської обл., згадане як: *Kwasowa*, 1618, 1625 рр., *Fasowa*, 1775, 1778 рр. і далі (АЮЗР V/2, вып. 1, 221, 313)[4].

Фастівка – ойконім у Білоцерківському р-ні. У джерелах засвідчений із середини XVIII ст.: «*Chwastowka* ... chałup sześć», 1754 р. (ТПП 1754: 82), «we wsi *Fastuwce*», 1765 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 2), «wieś *Chwastowka*», 1778 р. (АЮЗР V/2, вып. 1, 340).

Щодо споріднених утворень відразу напрошується *Фастів* – м. у Фастівському р-ні Київської обл., а також *Фастівка* – р. п. Унави п. Ірпеня п. Дніпра (СГУ 582). Якщо назва м. *Фастів* (істор. *Хвастовъ*) трапляється в джерелах із XIV ст., то похідний гідронім *Фастівка* датований 1597 р. «отъ устья *Хвастовки* до Роси» (цит. за: Похилевич 160, 393). Для них усіх властива зміна *Хв-* › *Ф-*. Давня назва *Фастів* та відносно пізнє утворення на *-ов*(›*-ів*)*-к-а* – *Фастівка* (*Chwastowka*) мотивовані антропонімом *Хваст*, який здавна відомий в іменникові слов'ян, пор. ст.-рос. *Хвастъ*, 1472 р. (Тупиков 414), *Хваст* (Пачич 50), польські прізвища *Chwast*, *Fast* (SN II, 140; III, 65). Походить він від апелятива *хваст*, пор. укр. *хваст* 'хвалько' (Грінченко 4, 390), який сягає псл. **xvastъ* (ЭССЯ 8, 123).

---

[1] *Желєзняк І.М.* Русь і етнолінгвістичні процеси Середньонадпрянського Правобережжя. К., 1987. С. 49.

[2] *Брахнов В.М.* Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині // Мовознавство, 1957. С. 49.

[3] Детальніше про походження антропоніма *Кидан*, *Кайдан* та ін. варіантів див.: *Казлова Р.М.* Славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2003. Т. ІІІ. С.173–175.

[4] Про походження ойконіма *Фасова* на Житомирщині див.: *Карпенко О.П.* Деякі фонетичні зміни в гідронімах і ойконімах Житомирщини // Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. С. 94–96.

Скорочення

Акты ЗР – Акты, относящиеся к истории западной России, собр. и изд. Археогр. комиссиею. СПб., 1846–1853. Т. I–V.

Акты ЮЗР – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1863–1892. Т. I–XV.

АТПУ – Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. / Відп. ред. М.Ф. Попівський. К., 1947.

АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1895–1914. Ч. I–VIII.

Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.

ВПК – Відомість посполитих м. Кролевця, які володіли дворами та бездворними хатами 1757 рік // ЦДІАК ф. 75, оп. 2, спр. 1757, арк. 1–6 зв.

Горпинич, Бабій – *Горпинич В.О.*, *Бабій Ю.Б.* Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник). Дніпропетровськ, 2004.

Горпинич, Корнієнко – *Горпинич В.О.*, *Корнієнко І.А.* Прізвища Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів (словник). Дніпропетровськ, 2003.

Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907—1909. Т. 1—4.

ДБХ – Документи Богдана Хмельницького: 1648–1657 / Упоряд. І. Крип'якевич та І. Бутич. К., 1961.

ИТК – Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. К., 1874.

ІМС Кв. – Історія міст і сіл Української РСР: Київська область / Гол. ред. колегія: Тронько П.Т., Бажан М.П., Білогуров М.К. та ін. К., 1971.

Мазепина книга – Мазепина книга / Упоряд. та вступна стаття І. Ситого. Чернігів, 2005.

Никончук – *Никончук М.В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). К., 1979.

ОДАЗ – Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов / Сост. С.Г. Рункевич. СПб., 1897–1907. Т. I–II.

ОКІУМ – Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.

Пачич – Именослов или речник личны имена разны народа славенски / Скупио І. Пачич [...]. Будим, 1828.

Похилевич – Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Лаврентий Иванович Похилевич. Біла Церква, 2005.

Редько – *Редько Ю.К.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007.

СГУ – Словник гідронімів України / Уклад.: І.М. Желєзняк, А.П. Корепанова, Л.Т. Масенко та ін.; Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.

Сл. РЯ XI–XVII вв. – Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Г.А. Богатова. М., 1975–. Вып. 1–.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.

Сулим. арх. – Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII вв. К., 1884.

Суперанская – *Суперанская А.В.* Словарь народных форм русских имен. М., 2009.

ТПП – Тарифи подимного податку, сеймикові лауди і люстрації Київського воєводства першої половини XVIII століття / Укл. К. Жеменецький при співпр. Є. Чернецького, П. Юзвікевича і В. Шимчик. Біла Церква, 2014.

ТПП 1754 – Тариф подимного податку Київського воєводства 1754 року / Опрац. Конрад Жеменецький, вступ укр. переклав Євген Чернецький. Біла Церква, 2015.

Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен. К., 2005.

ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.

Черепанова – *Черепанова Е.А.* Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.

RJA – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1880–1976. T. I–XXIII.

SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskih / Pod red. F. Sulimierskiego. Warszawa, 1880–1904. T. I–XV.

SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.

Źr. dz. – Źródła dziejowe.Warszawa, 1894. T. XXI.

С.М. Пахомова
(Ужгород)

ТРАНСПОЗИЦІЯ СЛОВАЦЬКИХ АНТРОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Йоганн Вольфганг фон Ґете в автобіографічній книзі “Поезія і правда” писав: «Ім’я людини – не плащ, що гойдається у неї на плечах, який можна приладжувати і обсмикувати, але щільно, наче шкіра, облягаюче плаття, його не можна шкребти чи різати, не поранивши самої людини». Ці слова варто пам’ятати перекладачеві не тільки тому, що, як вважають психологи, улюбленим словом кожної людини є її особове ім’я, а ще й тому, що від правильної транспозиції власного імені в тексті перекладу залежить точна ідентифікація особи в іншомовному середовищі. Через неправильну передачу антропоніма пов’язана з ним особа може наштовхнутися на серйозні проблеми в юридичній площині, тому під час перекладу власних назв особи треба бути особливо уважним. Крім того, власна назва – це надзвичайно важлива ланка в міжкультурній комунікації, своєрідна точка опори, адже складно знайти текст – усний або письмовий, в якому б не вживалася пропріальна лексика. Прикро, коли власні назви громадян інших країн транспонуються без поваги і до антропонімів, і до їх носіїв. Наприклад, власне іменування ректора Центральноєвропейського університету в словацькому місті Скалиця *Heidy Schwarczová* передається в українських масмедіа як *Хайда Шварцзова*, *Хайді Шварцзова*, *Гейде Шварцзова*, тоді як єдиний правильний спосіб передачі – *Гайді Шварцова*.

Потреба у фахових працях, присвячених особливостям передачі власних назв у процесі перекладу, реалізувалася в цілому ряді спеціальних статей і монографічних досліджень на цю тему (А.Ґ. Ґудма-

© С.М. Пахомова

нян, Д.І. Єрмолович, Р.С. Гиляревський і Б.А. Старостін, О.О. Реформатський, О.В. Суперанська, Л.В. Щерба та ін.). Переважна більшість із них базується на матеріалі двох світових мов – англійської і російської (або хоча б одної з них). І хоча є окремі праці в цій галузі[1], проблему передачі антропонімів на базі двох мов – словацької і української – не можна вважати вирішеною. При цьому розв'язання проблем перекладу власних назв на основі двох слов'янських мов (за винятком російської) і нині залишається актуальним. На це вже звертала увагу українська болгаристка Ольга Албул у статті "Передача слов'янських онімів українською мовою: норма і сучасна практика": «У процесі аналізу літератури із згаданої проблематики впадає у вічі той факт, що "списи ламаються", в основному, щодо передачі чужомовної лексики з неслов'янських мов. Складається враження, що з правилами передачі слов'янських онімів у нас все гаразд. Але практика (писемна і усна) засвідчує інше – надзвичайний різнобій, різноваріантність, непослідовність у правописі слов'янських власних назв»[2].

Говорячи про транспозицію власних назв під час перекладу зі слов'янської на слов'янську мову, не можна залишити поза увагою довідник Р.С. Гиляревського і Б.А. Старостіна "Іноземні імена та назви в російському тексті"[3], який містить переклад власних назв із 18 європейських мов, у тому числі зі словацької, та Д.І. Єрмоловича "Власні імена на стику мов і культур: запозичення і передача власних назв з точки зору лінгвістики і теорії перекладу", де подано транспозицію власних імен з чеської та словацької мов[4]. Однак досі ми не маємо спеціальних праць – монографій, словників, довідників, присвячених перекладу власних назв зі слов'янських мов на українську.

Варто підтвердити, що в нашій вітчизняній практиці склалася багаторічна традиція неуваги ба навіть неповаги до пропріальної лексики під час перекладу: її не вводять у двомовні словники, автори підручників із перекладознавства, як правило, не торкаються складних питань передачі онімної лексики. «Але такий підхід базується на глибокій помилці. Власні назви справді допомагають долати мовні бар'єри, але у своєму споконвічному мовному середовищі їм притаманна складна смислова структура, унікальні особливості форми й етимології, здатність до видозміни та словотворення, численні зв'язки з іншими одиницями і категоріями мови. При передачі імені іншою мовою більша частина цих властивостей втрачається. Якщо

не знати або ігнорувати ці особливості, то перенесення імені на інший лінгвістичний ґрунт може не тільки не полегшити, але й ускладнити ідентифікацію носія імені»[5].

Цю тезу можна продемонструвати ігноруванням під час перекладу словацькою мовою граматичної структури російських прізвищ на кшталт *Толстой*, *Кошевой*, *Сухой* тощо, це призводить до втрати цими російськими прізвищами ад'єктивного типу етимологічного зв'язку з морфологічним джерелом, що відображається у вигляді прикрих випадків, коли російське прізвище в словацькій мові набуває відмінювання за субстантивним (*Suchoja*, *Tolstoja*) чи прономінальним (*Suchojho*, *Tolstojho*) взірцем замість нормативного *Suchého*, *Tolstého*, що останніми роками все частіше трапляється в словацьких текстах, напр.:

"Odborníci identifikovali všetky obete zrúteného *Suchoja*" [Режим доступу: http://www.topky.sk/cl/100299/1311022/Odbornici-identifikovali-vsetky-obete-zruteneho-Suchoja];

"Premiérový prílet ruského *Suchoja* Superjet" [Режим доступу: http://www.airportkosice.sk/aktuality/533/];

"Zaujímavé citáty Leva Nikolajeviča *Tolstoja*" [Режим доступу: http://www.biosferaklub.info/zaujimave-citaty-leva-nikolajevica-tolstoja-1828-1910/];

«V záverečných stovkách metrov cieľového stúpania sa odpútal od kolegu v úniku Bielorusa Iľju *Koševoja* (Lampre-Merida), ktorý prišiel do cieľa s odstupom 9 sekúnd» [Режим доступу: http://biker.sk/clanok/na-vuelte-bola-prva-horska-etapa-sagan-stratil-zeleny-dres].

Правильна передача російських прізвищ ад'єктивного типу засобами словацької мови ускладнюється неодностайністю в поглядах на це явище в середовищі самих словацьких лінгвістів. З одного боку, наголошують на помилковості вживання вище наведених форм прізвищ: «Інколи можемо почути, що російське прізвище типу *Толстой* відмінюється як іменник, тобто *Толстоя*, *Толстойові*. Такі форми в словацькій мові неправильні. Російські чоловічі прізвища, що закінчуються на *й*, типу *Толстой* мають форму прикметника, тому їх відмінюємо як прикметник відповідно до зразка *pekný*, отже *Tolstého*, *Tolstému*, *o Tolstom*, *s Tolstým*. Правильно говоримо: роман Leva *Tolstého*, читати *o Tolstom*, а також *Tolstého* "Війна і мир", вулиця *Tolstého*»[6]. З іншого боку, в сучасних підручниках зі словацької граматики можна натрапити на помилкові рекомендації відмінювати

вище наведені прізвища за субстантивним стандартом. Так, у науковому виданні "Номінативні частини мови" читаємо: «При деяких інших власних іменах з дещо іншим закінченням бракує інколи усвідомлення такого зв'язку зі словацькими прикметниками, що призводить до того, що такі імена відмінюються не як ад'єктиви, а як субстантиви, напр., Tolstoj – Tolstoj-a замість Tolst-ého, Trubeckoj – Trubeckoj-a замість Trubeck-ého, Koševoj – Koševoj-a замість Košev-ého. При відмінюванні таких власних імен в словацькій мові не звертаємо увагу на їх відмінювання у відповідній слов'янській мові, а виходимо лише із закінчення слова»[7]. Отже, автор пропонує відмінювати прізвища типу *Tolstoj* як *stroj*, що спотворює їхню етимологічну, граматичну та й власне ономастичну специфіку.

Загальновідомо, що власні назви не перекладають, а транспонують, переносять у мову-реципієнт відповідно до правил практичної транскрипції, які в ній діють. Аналіз перекладних текстів, а також оригінальних українських джерел із використанням словацьких антропонімів дає підстави нам констатувати абсолютизацію тези про перевагу транскрипції власних назв над транслітерацією. На жаль, прикрі помилки під час транспозиції словацьких антропонімів українською мовою трапляються дуже часто, в тому числі й у працях авторитетних авторів. Ці помилки можна звести до кількох груп.

1. У перекладних текстах українською мовою ми досить часто натрапляємо на неправильну передачу словацьких прізвищ ад'єктивного типу, наприклад, прізвище словацького літературознавця українського походження *Nevrlý* часто помилково передають як *Неврлі* або *Неврли* замість нормативного *Неврлий*; у статті "Українці в Словаччині" (Вікіпедія) голову "Словацько-українського товариства" неправильно записано *Михал Черни*, хоча його власне іменування *Michal Čorný* має передаватися як *Міхал Чорний*. Сучасний український правопис констатує: «Прикметникові закінчення білоруських прізвищ -ы, чеських -у (*треба додати словацьких -ý – авторська примітка. С.П.*), польських -у, болгарських -и передаються через -ий: Бялий, Гартний, Гуляшкий, Неврлий, Неєдлий, Новотний, Палацький»[8], – на практиці ж бачимо порушення цієї рекомендації. Наприклад, прізвище відомого словацького історика, наукового співробітника Словацької академії наук *Копечný* замість правильного *Конечний* помилково передають як *Конєчни* чи *Конечні*: «З доповідями на конференції у перший день її роботи виступили ... словацькі науков-

ці – доценти Станіслав *Конєчни...*»[9]; «Розібратися у цьому ... допоміг історик зі Словаччини Станіслав *Конечні*»[10]; прізвище відомого словацького дослідника гідронімії доцента Юрая Гладкого (*Juraj Hladký*) в українських джерелах іноді передають неправильно: «*Гладки* Юрай, доктор філології (Трнавський університет у Трнаві, Словаччина)»[11], іменування колишнього міністра економіки Словаччини подано як Томаш *Малатински*[12] замість *Малатинський*.

Зникнення кінцевого приголосного *й* у прізвищах ад'єктивного типу і, таким чином, його завершення голосним сигналізує про втрату відмінювання, а отже, призводить до їх граматичної деформації, а це неприпустимо, адже і в українській, і словацькій мовах прізвища ад'єктивного типу відмінюємо.

2. Наявні розбіжності в передачі суфікса патронімічного походження *-ič*: наприклад, прізвище словацького політичного діяча, віцепрезидента Єврокомісії *Šefčovič* в українських повідомленнях передають і як *Шефчовіч*, і як *Шефчович*; прізвище колишнього ректора Пряшівського університету *Matlovič* у багатьох українських джерелах – як наукового, так і публіцистичного стилю – передають помилково як *Матловіч*; прізвище словацького мовознавця *Ondrejovič* – як *Ондрейовіч*[13]; прізвище 26-річного помічника депутата опозиційної партії "Свобода і солідарність" *Rybanič*, якого вже охрестили «словацьким Сноуденом», – як *Рибаніч*; прізвище лідера "Звичайних людей" *Matovič* – як Матовіч[14]; прізвище міністра культури Словацької Республіки записують то як *Мадьярич*, то як *Мадьяріч*, тоді як відповідно до правил української орфографії[15] прізвища слов'янського походження із суфіксом *-ич* (*-евич*, *-ович*) треба писати з літерою *и*: *Шефчович*, *Палкович*, *Матлович*, *Матович*, *Ондрейович*, *Рибанич* тощо.

До речі, в текстах, написаних українцями Словаччини, зокрема в статтях газети "Нове життя" – органу Союзу українців-русинів Словаччини – таких помилок немає. Крім того, в указаних прізвищах патронімічного типу, запозичених раніше і адаптованих на ґрунті української мови, помилок звичайно не допускають: *Духнович*, *Павлович*.

Варто відзначити й таку тенденцію: у прізвищах жінок суфікс *-ич* регулярно передають через *і*. Наприклад, іменування першої жінки прем'єр-міністра Словаччини в українських джерелах пишуть тільки *Івета Радічова* (хоча в правилах українського правопису серед при-

кладів наведено прізвище *Радич*[16]), прізвище директора Літньої школи SAS у Братиславському університеті імені Коменського також в українських текстах передють через *і – Яна Пекаровічова*.

Часом натрапляємо на певну невідповідність у передачі суф. *-іч* у тій самій праці, коли в прізвищах чоловіків послідовно дотримано норму, наприклад: *Сладкович*[17], *Ґашпарович*[18], *Мігалкович*[19], *Шимонович*[20], *Коленич*[21], *Палкович*[22], *Духнович*[23], *Юркович*[24], *Банич*[25] тощо, а от у прізвищах жінок навпаки: *Єва Борушовічова*[26], *Яна Пекаровічова*[27].

3. Чи не найчастіше в сучасних текстах помічаємо порушення норми під час передачі словацьких прізвищ із суфіксом *-ik*. Відповідно до українського правопису буква *і* в словацьких прізвищах має передаватися через *и*. Однак авторитетні українські славісти і поважні журналісти замість *Містрик* уживають *Містрік*[28], замість *Фурдик – Фурдік*[29], замість *Долник – Долнік*[30], а також *Слободнік*[31], *Петрік*[32], *Банік*[33], *Сулік*[34].

При цьому привертає увагу той факт, що в західнослов'янських прізвищах на *-ик*, запозичених раніше, проблем щодо правопису не виникає, пор.: *Масарик*, *Шафарик*, *Коперник*, *Фучик*. В одному контексті можуть перетинатися дві тенденції, наприклад: «Пам'ятник *Штефаніку* хочуть відкрити на одній площі з бюстом Т.Г. *Масарику*, який уже встановлений у 2002 році»[35].

Отже, випадки непослідовності під час транспозиції пропріальної лексики простежуються навіть у невеликих контекстах, де порізному передані прізвища однієї моделі, див.: «Глава Словаччини вручив укази про призначення новим міністрам. До складу кабміну увійшли: Ян Початек (міністр транспорту), Томаш *Малатинськи* (міністр економіки), Марек *Мадьяріч* (міністр культури), Мартін Глвач (міністр оборони), Любомир Ягнатек (міністр сільського господарства), Ян Ріхтер (міністр праці, соціальних питань та сім'ї), Томаш Борець (міністр юстиції), Душан *Чаплович* (міністр освіти), Зузана *Зволенска* (міністр охорони здоров'я) та Петер Жига (міністр навколишнього середовища)»[36]: *Мадьяріч*, але *Чаплович*; *Малатинські*, але *Зволенска* (без ***ь***).

4. Проблеми виникають і під час передачі прізвищ із дифтонгом *-іа-*, адже, як відомо, українській мові дифтонги не притаманні, спеціальних правил щодо них в "Українському правописі" не передбачено. Це призводить до того, що українські автори записують одну особу в різних текстах по-різному, наприклад, прізвище колишньо-

го міністра фінансів, а пізніше – міністра транспорту Словаччини (*Ján Počiatek*) відтворено то як *Початек*[37], то як *Почіатек*[38] [Якуб]. Найбільше варіантів виявлено під час транспозиції прізвища колишнього прем'єр-міністра Словацької Республіки (*Vladimír Mečiar*): *Мечар*, *Мечяр*, *Мечіар*, *Мечиар*, *Меч'яр*, *Мечйар*. Вирішити вказану проблему спробуємо методом виключення. Передусім заберемо з цього ряду варіанти *Мечіар*, *Мечиар,* де вжито суміжні голосні. Далі викреслимо антропонімодиницю *Мечяр* як таку, що грубо порушує основні правила українського правопису. Можна було б зупинитися на формі *Мечар*, якби в словацькій мові не функціонувало прізвище *Mečár*, а воно побутує й ідеально транспонується через цей варіант. Залишаються варіанти *Меч'яр* і *Мечйар*. Про апостроф у власних назвах можна прочитати в двох фрагментах "Українського правопису": в розділі *Групи приголосних з голосними*[39] сказано, що в словах іншомовного походження та похідних від них апостроф пишемо перед **я**, **ю**, **є**, **ї** після приголосних **б**, **п**, **в**, **м**, **ф**, **г**, **к**, **х**, **ж**, **ч, ш**, **р**. Якщо вважати прізвище *Mečiar* іншомовним, то можна погодитися з написанням *Меч'яр*. Однак в "Українському правописі" наявний розділ *Фонетичні правила правопису слов'янських прізвищ*. Оскільки прізвище *Mečiar* слов'янське (від назви ремесла: той, хто виробляє мечі), спробуємо знайти відповідь тут, але у відповідному параграфі відзначено, що апостроф пишеться після губних, задньоязикових і **р** перед **я**, **ю**, **є**, **ї** (с. 118), при цьому серед прикладів наводяться винятково російські прізвища. Отже, враховуючи чинні правила орфографії, ми мали б зупинитися на формі *Мечйар*. Однак прізвище подібної структури *Burian*, відповідно до чинних правил, передано як *Бур'ян*. На нашу думку, було б логічніше ставити апостроф у всіх випадках, згідно з нормами правопису іншомовних прізвищ: *Бур'ян*, *Меч'яр*, *Поч'ятек*, *Пец'яр*. Але в разі сполучення з іншими приголосними (крім перерахованих вище) на місці дифтонга слід ставити літеру *я* без апострофа перед нею, наприклад, передавати прізвища *Habovštiaková* як *Габовштякова*, *Ološtiak* як *Олоштяк*.

5. Білінгви, які використовують словацькі оніми в українському тексті, перебувають під впливом словацької мови, в якій звук [*ц*] твердий, і тому всупереч українській нормі передають прізвища, де цей звук стоїть у кінці, без м'якого знаку: *Моравец*, *Купец*, *Оравец* замість правильного *Моравець*, *Купець*, *Оравець*. Крім того, м'який знак не завжди ставлять у прізвищах із суфіксом *-ськ-*, записуючи *Зволенска* замість правильної форми *Зволенська*.

6. Аналіз текстів українською мовою показує, що автори досить вільно поводяться з літерами *h* і *g* і часто в словацьких прізвищах із літерою *g* ставлять *ґ* замість нормативного *ŕ*, наприклад: *Оргоньова* замість правильного *Орґоньова*. Очевидно, це російський вплив (у російській мові немає звука [*h*]). Однак і в словацькій, і в українській мові звуки, що позначаються цими літерами, розрізнюються артикуляційно й акустично, тому під час транспозиції прізвищ їх слід послідовно розмежовувати: *h* → *ґ* та *g* → *r*: Nečko – *Ґечко*, Gáll – *Ґалл*, Grega – *Ґрега*, Džoganík – *Джоґаник*, Gašparovič – *Ґашпарович* тощо.

7. Оформлюючи складені власні назви в тексті перекладу, треба мати на увазі усталену послідовність компонентів у словацькій антропонімній формулі, відповідно до якої особове ім'я перебуває в препозиції до прізвища: Vincent Blanár – *Вінцент Бланар*, Urban Rusnák – *Урбан Руснак*. Ця послідовність компонентів у словацькій структурі *ім'я* + *прізвище* може порушуватися лише в процесі складання списків, реєстрів, каталогів за алфавітним порядком. У такому разі після прізвища словаки завжди ставлять кому: *Blanár*, *Vincent* або *Blanár*, *V.* Неувага до вказаної антропонімічної норми призводить до прикрих помилок, коли, відтворюючи іменування словака українською мовою, його ім'я плутають з прізвищем, як це відбулося, зокрема, коли у своєму повідомленні журналіст закарпатського видання назвав Посла СР в Україні пана Урбана РУСНАКА паном Р. Урбаном. Аналогічні помилки трапляються і під час перекладу українських антропонімів словацькою мовою[40].

Зміни останніх десятиліть у Європі, посилення економічних, культурних, людських контактів між українцями і словаками відображаються і в мові. В українських текстах різних стилів – науковому, публіцистичному, офіційно-діловому, художньому – щораз частіше трапляються словацькі власні назви. Їх передача засобами української мови викликає цілий ряд питань, проблем, різночитань. Нині вже замало роботи над помилками – перекладачі, викладачі, студенти, білінгви, працівники адміністративних структур чекають від нас конкретної роботи у вигляді нормативних праць.

---

[1] *Албул О.* Передача слов'янських онімів українською мовою: норма і сучасна практика // Studia Slovakistica. Ужгород, 2007. Вип. 7: Віртуальний інститут словакістики / Упорядн. і відп. ред. С. Пахомова, Я. Джоґаник. С. 22–28; *Медвідь С.М.* Офіційне іменування особи у словаків та українців: проблеми норми // Slovensko-ukrajinské vzťahy v

oblasti národnostných menšín. Prešov, 1999. S. 28–33; *Opalková J.* Mediácia interkultúrnej komunikácie II. Súdny prekladateľ. Prešov, 2016.

[2] *Албул О.* Цит. праця. С. 23.

[3] *Гиляревский Р.С.*, *Старостин Б.А.* Иностранные имена и названия в русском тексте: Справочник. 3-е изд., испр. и доп. М., 1985. С. 230–235.

[4] *Ермолович Д.И.* Имена собственные на стыке языков и культур: заимствование и передача имён собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода. М., 2001. С. 187–190.

[5] *Ермолович Д.И.* Там же. С. 3.

[6] «Niekedy môžeme počuť ruské priezviská typu Tolstoj skloňovať ako podstatné mená, teda Tolstoja, Tolstojovi. Takéto tvary sú v slovenčine nesprávne. Ruské mužské priezviská zakončené na j typu Tolstoj majú formu prídavného mena, preto ich skloňujeme ako prídavné mená podľa vzoru pekný, teda Tolstého, Tolstému, o Tolstom, s Tolstým. Správne vravíme: román Leva Tolstého, učiť sa o Tolstom, ale aj Tolstého Vojna a mier, Tolstého ulica». Див: *Považaj M.* Tolstoj, Tolstého, nie Tolstoja // Slovenský rozhlas. Режим доступу: http://www.old1.rozhlas.sk/radio-slovensko/slovencina-na-slovicko/Tolstoj-Tolsteho-nie-Tolstoja?l=2&i=3496&p=152

[7] *Navrátil L.* Nominálne slovné druhy. Nitra, 2005. S. 91.

[8] Український правопис. 3-тє вид., випр. і доп. К., 1990. С. 15.

[9] *Ільницький В.* В Ужгороді засідала комісія істориків України та Словаччини // День. Режим доступу: http://day.kyiv.ua/uk/news/010716-v-uzhgorodi-zasidala-komisiya-istorykiv-ukrayiny-ta-slovachchyny

[10] *Літерати Т.* Втрачений Ужгород: історія маєтку губернатора Підкарпатської Русі Антона Бескида. Режим доступу: http://prozahid.com/content-29007.html

[11] Актуальні проблеми філології та перекладознавства / Ред. М.Є. Скиба. Хмельницький, 2013. С. 306.

[12] У Словаччині призначили новий уряд. Режим доступу: http://ukr.obozrevatel.com/abroad/96214-u-slovachchini-priznachili-novij-uryad-kraini.htm

[13] *Гілецька З.І.* Проблеми класифікації стилів у словацькій мові // Studia Slovakistica. Вип. 14. С. 36–41; *Девіцька А.І.* Особливості інтонаційних параметрів англійського мовлення словаків-білінгвів // Studia Slovakistica. Ужгород, 2012. Вип. 12: Слов'янські взаємини. С. 32.

[14] *Логінов Я.* Словаччина в політичній кризі: початок кінця впливового віце-прем'єра // Дзеркало тижня. 2016. № 35 (1 жовтня 2016).

[15] Український правопис. 3-тє вид., випр. і доп. К., 1990. С. 116.

[16] Там само. С. 116.

[17] *Kaša P.*, *Maďar O.* Slovenská kultúra v súvislostiach (Úvod do štúdia). Prešov, 2012. S. 112.

[18] Там само. С. 130.

[19] Там само. С. 136.

[20] Там само. С. 136.

[21] Там само. С. 141.

[22] Там само. С. 143.

[23] Там само. С. 145.

[24] Там само. С. 160.

[25] Там само. С. 172.

[26] Там само. С. 151.

[27] Там само. С. 154.

[28] *Буднікова Л.Т.* Субстантивація назв осіб у словацькій та українській мовах // Registre jazyka a jazykovedy. Prešov, 2013. С. 243; *Гілецька З.І.* Проблеми класифікації стилів у словацькій мові. С. 38; *Девіцька А.* Цит. праця. С. 32; *Зайченко Н.Ф.*, *Паламарчук О.Л.* Семантична і словотвірна деривація в аспекті взаємодії мови і мовлення (на матеріалі слов'янських мов) // Studia Slovakistica. Ужгород, 2014. Вип. 15: Словацька філологія в Україні. С. 104.

[29] *Буднікова Л.Т.*, *Мегела С.Ю.* Складні назви осіб у словацькій та українській мовах // Studia Slovakistica. Ужгород, 2012. Вип. 12: Слов'янські взаємини. С. 7; *Нілабович І.В.* Числова форма іменника в контексті українсько-словацької двомовності // Studia Slovakistica. Ужгород, 2014. Вип. 14: Словакістика в часовій рефлексії і контактах. С. 7.

[30] *Комарова О.С.* Деривація лексичних одиниць з інтернаціональним компонентом у словацькій мові // Studia Slovakistica. Вип. 14. С. 78; *Хома О.Л.* Еквівалентність у словацько-українській лексикографічній практиці (на матеріалі прикметників) // Studia Slovakistica. Ужгород, 2011. Вип. 11: Елімінація мовних бар'єрів. С. 79; *Буднікова Л.Т.* Віддієслівні назви осіб із суфіксами *-tel'*, *-ca* у словацькій мові // Studia Slovakistica. Вип. 11. С. 6.

[31] *Ліхтей Т.В.* Роль науково-мистецької еліти Пряшівщини в популяризації словацької поезії в Україні (друга пол. XX – поч. XXI ст.) // Studia Slovakistica. Вип. 11. С. 118.

[32] *Девіцька А.І.* Цит. праця. С. 32.

[33] *Чернюх Л.Д.* Лексичні особливості словацьких рекламних текстів // Studia Slovakistica. Вип. 12. С. 85.

[34] *Логінов Я.* Словаччина в політичній кризі: початок кінця впливового віце-прем'єра // Дзеркало тижня. 2016. № 35 (1 жовтня).

[35] *Гаврош О.* Пам'ятник чужому генералу на українській землі // Радіо свобода. Режим доступу: ttp://www.radiosvoboda.org/a/27560335.html

[36] У Словаччині призначили новий уряд. Там само.

[37] У Словаччині призначили новий уряд. Там само.

[38] *Логінов Я.* Цит. праця.

[39] Український правопис. С. 107.

[40] *Пахомова С.М.* Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. С. 11.

Н.М. Петріца
(Ужгород)

ПОСЕСИВНИЙ КОМПОНЕНТ У СКЛАДІ ЧЕСЬКИХ АНТРОПОНІМНИХ ФОРМУЛ ДОПРІЗВИЩЕВОГО ПЕРІОДУ

Посесивні іменування – один із найдавніших способів ідентифікації людності. Вони наявні більшою чи меншою мірою в антропонімії всіх слов'янських мов. Не є винятком у цьому сенсі й чехи. Уже найдавніші чеські писемні пам'ятки фіксують багатолексемні власні особові назви, що містять присвійні оніми. Стрижневим компонентом дволексемних антропонімів було особове ім'я, що перебувало, як правило, у препозиції до додаткової уточнювальної назви. Однією з таких назв (поряд із відтопонімним означенням та прізвиськом) була й посесивна.

У пам'ятках XIII–XVII ст. посесивний компонент у складі дволексемних формул становив незначний відсоток що свідчить про малопродуктивність формули особове ім'я + присвійний компонент на старочеському мовному ґрунті. Я. Свобода стверджував, що чехи досить рано відмовилися від цього типу допрізвищевих назв[1]. Це зумовлено впливом екстралінгвальних чинників, найвагоміший з-поміж яких – раннє закріплення в чехів права приватної власності. У таких умовах ідентифікація особи була ефективнішою саме за індивідуальною ознакою, ніж за родовою.

Досліджуваний матеріал засвідчив, що розвиток чеської АФ *особове ім'я + посесивний компонент* відбувався в тому ж напрямку, що й у всіх слов'янських мовах: у переході від аналітичних до синтетичних патронімів. Перші посесивні назви в старочеських джерелах зафіксовані у вигляді описових патронімів, їм належали провідні по-

© Н.М. Петріца

зиції протягом двох століть. Якщо в XI ст. це була єдина форма вираження присвійності, то вже з XII ст. у чеських пам'ятках з'являються синтетично виражені патроніми, котрі в XIV ст. становлять чи не половину всіх антропонімних формул *особове ім'я + посесивний компонент* (див. табл. 1). Така динаміка – яскраве свідчення того, що синтаксично вільні сполучення слів поступово трансформуються в стійкі сполучення.

Таблиця 1.

Динаміка поширення варіантів посесивного компонента (у відсотках)

	XI ст.	XII ст.	XIII ст.	XIV ст.
аналітично виражений посесив	100	86, 7	57, 6	58
синтетично виражений посесив	—	13, 3	42, 4	42

Думку про те, що аналітичні посесиви хронологічно передують синтетичним посесивним іменуванням, уже висловлювали дослідники антропонімії інших слов'янських мов (З. Ковалик-Калета, С.М. Пахомова). При цьому вчені схиляються до думки, що перехід до синтетичних форм вираження присвійності супроводжувався морфологічними змінами патроніма, «який унаслідок субстантивації перетворився із антрополексеми, що була відповіддю на запитання *чий син*?, у назву, що відповідала на запитання *хто*?»[2].

Присвійні назви у простих антропонімоформулах могли мати аналітичне та синтетичне вираження, при цьому перший тип переважав.

1. Описова посесивна назва у дволексемних іменуваннях реалізована у вигляді:

а) ад'єктивного патроніма: *Šimon*, *Mikulašů syn* (1512 Ač-19, 148), *Johanka*, *dcera Petržilková* (1533 Ač-26, 70), *Jiřík*, *Martinů syn* (1512 Ač-19, 159), *Jiříkem*, *synem Nejedlého* (1541 Ač-26, 99), *Jiřika*, *Vaňkového syna* (1512 Ač-19, 110), *Jan*, *Maštalkuov syn* (1512 Ač-19, 129), *Jana Votepková syna* (1512 Ač-19, 142), *Jan Šoldikový syn* (1512 Ač-19, 119), *Žakovu synu Janu* (1512 Ač-19, 127), *Pešikuov syn*, *pán Václav* (1512 Ač-19, 80), *Havel*, *Svachuov syn* (1512 Ač-19, 78), *Křtienovi*, *Havlou syna* (1512 Ač-19, 173), *Petr Vojkuov syn* (1506 BL, 85), *Jan Kolduov syn* (1527 Ač-26, 19), *Václava Váchkova syna* (1512 Ač-19, 94). Часто посесивне іменування ускладнювалося додатковими компонентами, що однозначніше визначали батька іменованої особи: *Dorota, dcera Jana Třebičského*

(1533 Ač-26, 69), *Macha*, *syna Duchkova z Tuklat* (1538 Ač-26, 92), *Janem*, *synem Štěpana tesáře* (1537 Ač-26, 77), *Johankou*, *dcerou Mikulaše Bochníka a Lidmily manželky jeho* (1525 Ač-26, 36), *Tomašem*, *synem Jana z Stříbrného domu* (1525 Ač-26, 36), *Václava*, *syna někdy Matějova* (1532 Ač-26, 46), *Markytě*, *dceří Jiříka Fioly* (1543 Ač-26, 22), *Ambrož, syn Augustina z Jilového* (1546 Ač-26, 136);

б) андроніма: *Markéty*, *manželky Červenkový* (1543 Ač-26, 22), *Markéty Bartošový manželky* (1511 Ač-19, 52), *p. Johanka*, *páně Žlebova manželka* (1512 Ač-19, 76), *Dorothě*, *dceří páně Šiminově* (1543 Ač-26, 22), *Dorotu*, *manželku Vokounovu* (1523 Ač-26, 306), *Markéty*, *Jakubovy baby* (1535 Ač-26, 1535), *Dorota*, *manželka Viléma* (1524 Ač-26, 51), *Marketu manželku téhož Šimka* (1529 Ač-26, 61), *Kateřínu*, *která má Veličkaj* (1512 Ač-19, 90), *po panu Černínovi pani Johanka vdovou byla* (1512 Ač-19, 76); поширених андронімів: *Dorota*, *manželka někdy Martina Kožišníka* (1518 Ač-26, 50), *Anna*, *manželka Řehoře řezníka* (1511 Ač-26, 48), *Kateřina*, *sl. Jiříka z Bernarečku manželka* (1526 Ač-26, 107), *Elžku*, *manželku Matouška krajčieho* (1511 Ač-19, 20), *Anna*, *manžekla někdy Prokopa Klokočky měšečníka* (1534 Ač-26, 41);

в) назви за іншим родичем: *pan Divišpáně Levuovotec* (1512 Ač-19, 113), *pan Václavvotecpani Kerovské* (1512 Ač-19, 114), *Jiřík*, *otec Adamů* (1541 Ač-26, 10), *Jiřík*, *strejc nebožtíka Jakuba mydláře* (1535 Ač-26, 71), *Kateřině*, *sestře Mikulašově z Medonos* (1512 Ač-19, 88), *p. Kateřině sestře Kříštofa* (1511 Ač-19, 50), *Anna vdova*, *sestra Lekše mydláře* (1501 Ač-26, 149), *Jiřík*, *bratr Zelinkuov* (1512 Ač-19, 104), *p. Janovi*, *bratru Bohuslava Oujezdeckého* (1512 Ač-19, 88), *pana Jana*, *páně Burianova bratra* (1512 Ač-19, 94), *Václav bratr Fučikuov* (1512 Ač-19, 159), *Jirsa*, *Prasatkový zeť* (1512 Ač-19, 132), *Nedoruošťova zetě Popa* (1512 Ač-19, 94), *Jan*, *zeť Třebického* (1546 Ač-26, 102), *Kateřina, schovanice p. Doroty z Klokot* (1512 Ač-19, 79);

г) назви за іншою особою (часто підданого за його паном або ж за іменем друга чи подруги): *Marek*, *člověk páně Slavatuov* (1527 Ač-26, 59), *Svatoň*, *páně Vithuo člověk* (1512 Ač-19, 127), *Lukeš a Kateřina*, *lidi pana Krystofa Skuhrovského* (1539 Ač-26, 93), *Dorota kucharka od Fabiana* (1512 Ač-19, 84), *Jakub*, *služebník paní Elišky Jandové* (1512 Ač-19, 99), *Petr*, *služebník pánuov Třevačských* (1512 Ač-19, 76), *Anna vdova*, *podruhyně u Křížka Slivaka na NmP* (1512 Ač-19, 92), *Jakoubek člověk Mikuláše z Vřešovíc* (1512 Ač-19, 115), *Andres*, *služebník páně Kavkuov* (1512 Ač-19, 118), *Šimon*, *služebník páně Rachmberkuov* (1512 Ač-19, 147), *Káča*, *pana*

Bernarda kuchařka (1512 Ač-19, 147), *Jan služebník páně Zachařuov* (1512 Ač-19, 148), *Blasek*, *čeledín páně Zichovce* (1512 Ač-19, 179), *Václavovi*, *šenkyří pana Václava Madka* (1546 Ač-26, 136), *Leonardo famulo* (*слуга*) *Bartosskonis de Drahonicz* (1434 ChBD, 23).

У ролі посесивного компонента дволексемних іменувань одиничні фіксації: а) описового андроніма: *Anna*, *někdy paní urozeného pana Petra ze Šternberka* (1398 Ač-1, 142), *Annu ženu Puoty*, mladsieho syna sweho (1396 Ač-2, 49), *Malouiauxor Scit* (1088 CDB-1, 390), *Milehna soror prefate Milice* (1088 CDB-1, 390); б) посесивної назви за іншим родичем чи особою: *Michalkowi sestřenci Beranowu* (1398 Ač-1, 141), *Nedamirus frater Doben* (1209 CDB-2, 80), *Ottoni et Conrado*, *fratribus Wratizlai ducis Boemorum* (1074 CDB-1, 70), *Jelito komorník Oldřicha z Rožmberka* (1390 UPN, 23), *Methes villicus Boguthe* (1207 CDB-2, 66); в) описового матроніма: *Johanni filio Byethie* (1381 BL, 12); г) гінеконіма: *Henšik*, *muž někdy Agnežčín* (1397 Ač-2, 357).

2. Синтетично виражений посесив у чеських дволексемних іменуваннях реалізується у вигляді двох морфологічних варіантів: субстантивного та ад'єктивного:

а) ад'єктивний варіант чоловічих іменувань утворювався за допомогою суфіксів *-ův / -ov*, рідше *-ů*, *-in*: *Hrochův Matouš* (1507 BL, 86), *Jan Šimonův* (1539 BL, 87), *s Pallem Dudikovým* (1517 Ač-22, 48), *Jan Zykšov* (1538 Ač-26, 90), *Vaněk Bohuškuov* (1512 Ač-19, 123), *Jan Vilémuov* (1512 Ač-19, 154), *Váněk Bohuškuov* (1512 Ač-19, 94), *Jan Baršouv* (1515 BL, 87), *Prušův Jaroš* (1510 BL, 79), *Jan Štěpanuov* (1537 Ač-26, 77), *Šimona Dandového* (1538 Ač-26, 86), *Jan Tomášů* (1517 Ač-22, 48), *mezi Martínem Mařenkú* (1511 Ač-19, 43), *Jan Havlů* (1540 Ač-26, 97), *Jana Bohušiného* (1511 Ač-19, 17);

б) субстантивний варіант чоловічих іменувань утворювався за допомогою суфіксів *-ic*, *-ec*, *-ovic*: *Absolon Kowarzic* (1457 ChBD, 35), *Václava Malovce* (1561 Ač-22, 179), *p. Voldřích Malovec* (1512 Ač-19, 174), *Jan Malovec* (1512 Ač-19, 196), *Jeremias Malowecz* (1481 SMP-3, 141), *Jan Skřemenec* (1539 Ač-26, 93), *Jan Zichovec* (1512 Ač-19, 179), *Blažek Sýrovic* (1512 Ač-19, 156), *Jan Kunatovic* (1512 Ač-19, 163), *Vávry Šimonovic* (1520 Ač-26, 128), *Jiríkem Batrákovic* (1541 Ač-26, 99), *Šimona Smolíkovic* (1543 Ač-26, 22), *Řehořovi Skřemencovi* (1525 Ač-26, 37), *Jakuba Jenče* (1616 Ač-26, 37), *Jakuba Michalce* (1629 Ač-22, 335), *Vavřinec Martinovic* (1570 SMP-5, 117), *Pavel Simonovic* (1569 SMP-5, 117), *Arnosstowicz dominum Wencwslaum* (1420 ChLB, 24), *Janowicz Petrus et Purcardus* (1420 ChLB, 53);

в) синтетично виражений патронім на *-i*, *-ic*, *-ovic: Smil Oierovic* (XIV Dal, 203), *Vitek Oierovic* (Dal, 221), *Beneda Stiboric* (1196 CDB-1, 320), *Závišě Vitkovic* (Dal, 196), *Isdata Witouic* (1183 CDB-1, 271), *Martinus Oztretiz* (1195 CDB-1, 323), *Matheus Benedic* (1185 CDB-1, 279), *Milhozt Milhoztiz* (1195 CDB-1, 323), *Stephanus Morkowic* (1188 CDB-1, 294), *Vlricus Dirciclauiz* (1188 CDB-1, 297), *Derrich nedameriz* (1195 CDB-1, 323); із XIV ст. на *-ův* (*-ow*), *-ová* (часто граматичними засобами латинської мови): *Petřik Slachow* (1398 Ač-1, 143), *Jacobus Wigandi* (Vigandův) (1379 LN, 50), *Gherardus Wražkow* (1381 LN, 78), *Jacobus Brunonis* (1381 LN, 85), *Petrus Bohuskonis* (1373 ID, 44), *Johannis Bohuchvalonis* (1391 BL, 15), *Mikam Muskonis* (1365 BL, 6), *Mika Ottonis* (1363 BL, 5), *Nicolaus Mulkonis* (1382 BL, 12), *Gindra Obrubakonis* (1372 BL, 8).

Аналіз присвійних антропонімів свідчить, що протягом століть змінювався і план вираження синтетичних патронімів. Так, найперші їх фіксації в чеських пам'ятках XII ст. засвідчили наявність присвійних суфіксів *-i*, *-ic*, *-ovic*, що постали з праслов'янського **-iti̯o-*. У XIII ст. патронімічні засоби староческої антропонімії поповнилися ще одним суфіксом – *-ův* (оформленим, правда, графічними засобами латинської мови). У цей період кількість найменувань із суфіксом *-ův* становила близько 14% з усіх синтетично виражених посесивів, однак уже в XIV ст. вони кількісно переважали над іменуваннями з суфіксом *-ovic* у своєму складі (близько 90%). Таким чином, у досліджуваних пам'ятках найпоширенішими посесивними формантами в XI–XIII ст. був суфікс *-ovic*, а з XIV ст. – *-ův* / *-ová*.

Основними типами словотворчих формантів, що в минулому слугували для означення родини та родинної належності, на думку Ф. Цуржіна, були суфікси *-ovic*, *-ův*, рідше – *-ého*, *-ých*, *-ý*[3]. Учений стверджував, що функціонування певних присвійних формантів закріплене за конкретною епохою суспільного розвитку. Так, типи на *-ovic* указували на належність до родини, тому задовольняли потреби родоплемінного ладу. А типи на *-ův* (форми однини) позначали віднесеність до особи, до окремої людини, у зв'язку з чим були прийнятніші для суспільства з розвиненим правом приватної власності [4]. Іменування людності за родинною належністю не були ефективним засобом ідентифікації людей у феодальному суспільстві, коли необхідно було детермінувати осіб, які не перебували в родинному зв'язку. Як уже зазначалося, у XIII–XIV ст. чеське королівство зазнало

вагомих структурних змін господарського та правового характеру, в результаті чого суспільство втрачало риси раннього середньовіччя й перетворювалося в суспільство «західного типу»[5]. Ці позамовні фактори мали вагомий вплив на згасання продуктивності моделі на *-ovic* у XIV ст. та подальше функціонування моделі на *-ův*[6].

Деякі іменування на *-ovic* – це застиглі форми родового відмінка, про що свідчить їх незмінюваність під час відмінювання, а отже й неузгодженість з відмінковою формою імені. Такі застиглі форми, як правило, вживалися як допрізвищеві родинні назви, пор.: *Jiríkem Batrákovic* (1541 Ač-26, 99), *Barborou Batrákovic* (1541 Ač-26, 99), *Vávry Šimonovic* (1520 Ač-26, 128), *Šimona Smolíkovic* (1543 Ač-26, 22). За твердженням Й. Бенеша, і нині на сході Чехії побутує незначний відсоток прізвищ, утворених від скам'янілого генітива[7].

Синтетичний варіант цієї антропонімоформули відзначався стабільним якісним складом антропонімних одиниць. Так, в основу чоловічих іменувань синтетичних посесивів покладено патроніми, а в основу жіночих іменувань – андроніми. Цим обидва морфологічні варіанти принципово відрізняються, адже основу аналітичних посесивів становили назви за будь-ким із родичів чи інших осіб. Крім того, вживання синтетичного іменування означало закріплення його за певною особою. А будь-яка описова назва здебільшого епізодична (а подекуди навіть одинична) і зумовлена мовним узусом.

Характерне явище слов'янської історичної антропонімії – морфологічна зміна патроніма[8]. Не стали винятком у цьому процесі й чехи. Я. Свобода відстоював думку, що іноді вживання імені в ролі допрізвищевої назви слід кваліфікувати як імпліцитно виражений патронім[9]. На думку вченого, причина цього – раннє згасання продуктивності присвійних суфіксів і утворення нового типу патронімної допрізвищевої назви. Десуфіксацію патронімів у слов'ян С.М. Пахомова пов'язує з віковою зрілістю людини. На мовному рівні залежність від батька в молодому віці виражається в тому, що ад'єктивно виражений патронім у складі АФ людини слугував відповіддю на запитання *чий син*? Коли син дорослішав і ставав самостійним, ад'єктивна форма патроніма змінювалася на субстантивну[10]. На думку Я. Свободи, безсуфіксні посесивні назви наявні в антропонімійній системі чехів з XIV ст.[11]. Подібні процеси спостерігаємо в польській мові з XV ст. Й. Бубак переконаний, що «саме прізвисько батька, котре додавалося до імені сина, було, як виявляється, до-

статнім сигналом здійснення взаємної реляції син-батько»[12]. З огляду на це можна припустити наявність патроніма в антропонімоформулах, що поєднували два імені однієї генези: *Janem Mírkem* (1518 Ač-26, 50), *Janoví Benýdkoví* (1594 Ač-22, 337), *Janu Jandoví* (1547 Ač-26, 189), *Jířík Jírku* (1538 Ač-26, 87), *Jířík oví Volbramoví* (1594 Ač-22, 337), *Míkulaš Paul* (1514 BL, 86), *Míkulaše Romana* (1563 Ač-22, 201).

Важче визначити первісний онімний зміст іменування, коли поєднуються імена різної генези (наприклад, християнське та слов'янське). Адже з контексту писемних джерел часто неможливо встановити, коли йдеться про індивідуальне означення особи, яке вжито у функції другого компонента, а коли – про означення за батьком. На нашу думку, з XVI ст. можна говорити про родинну назву, що утримувалась на синхронному рівні, пор.: *Beneš Hladký* (1598 Ač-22, 343), *Jan Hladký* (1598 Ač-22, 343), *Jíroví Hladkým* (1598 Ač-22, 343).

Таким чином, в аналізованих пам'ятках допрізвищевого періоду посесивні назви представлені меншою кількістю фіксацій, ніж індивідуальні. З відходом західних слов'ян від давніх патріархальних традицій і відносно раннім утвердженням права приватної власності іменування за главою сім'ї в чехів втрачає актуальність. Цим чеська антропонімосистема помітно відрізняється від східно- і південнослов'янської, де патроніми були надзвичайно актуальними.

Еволюція чеських посесивних назв відбувалася на таких рівнях:

а) синтаксичному – поступовій заміні аналітичних форм вираження на синтетичні, напр., *Heřman syn Lewow* на *Hrochův Matouš*;

б) словотвірному – поява нових суфіксів, напр. у посесивних назвах – замість суфіксів *-ovic*, *-ic* постали *-in*, *-ův*, *-ová*, *-ů*, *-ý*;

в) семантичному – напр., у посесивних назвах перехід демінутивних іменувань у патронімні *Beneš Mírek*, *Jan Kapřík*, *Petr Chmelík*;

г) морфологічному – напр., скам'янілий родовий відмінок патронімів *Vávry Šimonovic*, *Barborou Batrákovic*, *Jan Tomášů*, *mezi Martínem Mařenkú*.

---

[1] *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. S. 184.

[2] *Медвідь-Пахомова С.М.* Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. С. 61.

[3] *Čuřín F.* Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušností v českých nářečích. Praha, 1964. S. 61.

[4] Там само. С. 60–61.

[5] *Davídek V.* Jména křestní, usedlostní, sousedská a rodová na Spálenopoříčsku // Časopis Rodopisné společností Československa. Praha, 1937–1938. Roč. IX–X. Č. 2–4. S. 63–74.

[6] *Cuřín F.* Op. cit. S. 18–19.

[7] *Beneš J.* O českých příjmeních. Praha, 1962. S. 39.

[8] *Медвідь-Пахомова С.М.* Слов'янські антропонімні формули та вік людини // Наук. вісник Ужгородського держ. ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2000. Вип. 4. С. 39–40.

[9] *Svoboda J.* Op. cit. Praha, 1964. S. 184.

[10] *Медвідь-Пахомова С.М.* Слов'янські антропонімні формули та вік людини. С. 40.

[11] *Svoboda J.* Přehled českých osobních jmén s hlediska jazykového // *Davídek V.*, *Doskočil K.*, *Svoboda J.* Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 25.

[12] *Bubak J.* Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego. Kraków, 1986. S. 113.

Скорочення

Ač-1	– Archiv český čili staré pisemné památký české a moravské. D. 1 / Vyd. F. Palacký. Praha, 1840.
Ač-2	– Archiv český čili staré písemné památký české a moravské. D. 2 / Vyd. F. Palacký. Praha, 1842.
Ač-19	– Archiv český čili staré písemné památký české a moravské. D. 19 / Vyd. J. Čelakovský. Praha, 1901.
Ač-22	– Archiv český čili staré písemné památký české a moravské. D. 22 / Vyd. J. Kalousek. Praha, 1905.
Ač-26	– Archiv český čili staré písemné památký české a moravské. D. 26 / Vyd. J. Teige. Praha, 1909.
BL	– Listiny a zápisy Bělské o věcech městských a sedlských z let 1345–1708 / Vyd. J. Kalousek. Praha, 1889.
CDB-1	– Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae / Ed. H. Friedrich. Pragae, 1904–1907. T. I.
CDB-2	– Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae / Ed. H. Friedrich. Pragae, 1912. T. II.
ChBD	– Chronica Bartossii de Drahonicz [Kronika Bartoška z Drahonic] / Ed. J. Goll // Fontes rerum Bohemicarum. Pragae, 1893. T. V. S. 591–628.
ChLB	– Chronicon Laurentii de Brzyezowa [Husitská kronika Vavřince z Březové] / Ed. J. Goll // Fontes rerum Bohemicarum. Pragae, 1893. T. V. S. 329–534.
Dal	– Rýmovaná kronika česká tak řečeno Dalimila // Fontes rerum Bohemicarum. Pragae, 1882. T. III. S. 1–302.
ID	– Inqisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani / Vyd. V. Novotný. Praha, 1900.
LN	– Listář veřejného notáře ve XIV. století / Vyd. F. Tadra. Praha, 1893.
SMP-3	– Seznamy měšťanů Pražských 3. Staré Město 1438–1490 // Almanach královského hlavního města Prahy na rok 1903 / Vyd. J. Teige. Praha, 1903. S. 90–148.

SMP-5 – Seznamy měšťanů Pražských 5. Staré Město 1551–1620 / Almanach královského hlavního města Prahy na rok 1903 / Vyd. J. Teige. Praha, 1905. S. 100–157.

UPN – Purkrabské účty pánství Novohradského z let 1390–1391 / Vyd. J. Šusta. Praha, 1909.

Л.О. Садова
(Луцьк)

ПРІЗВИЩА ПІВДНЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ПОХІДНІ ВІД ДІАЛЕКТИЗМІВ УКРАЇНСЬКОГО ТА БІЛОРУСЬКОГО ПОЛІССЯ

Особливе місце серед онімів посідають прізвища, оскільки вони акумулюють інформацію про культуру, побут, вірування народу, відображають ментальність, світогляд українців, усі сфери їхнього життя. Деривaційною базою прізвищ як своєрідних назв слугують основи, співвідносні з апелятивною лексикою певної мови чи власними назвами. Прізвищеві основи зберігають втрачені в сучасній мові діалектизми, часто не зафіксовані в писемних пам'ятках, а також історизми та архаїзми різних епох.

Південь Волинської області – елемент історично-етнографічного регіону власне Волині, що виявляє свої специфічні ознаки на історичному (належність у минулому до Російської імперії, на відміну від більшої території волинського говору, яка входила до Австро-Угорщини), побутовому, мовному рівнях. Оригінальність історичних, культурних та соціально-побутових особливостей цієї території підтверджує доцільність виділення ареалу дослідження.

Своєрідність обраної території в тому, що вона, на відміну від поліської частини Волинської області, належить до волинського говору південно-західного наріччя. За діалектними особливостями південь Волинської області ближчий до південно-західного наріччя, а не до територіально близьких північних говірок. Суміжність двох різних наріч широко відображена на лексичному рівні говірок зазначеної території, розташованої на порубіжжі двох діалектних масивів.

© Л.О. Садова

За основу дослідження взято сучасні прізвища жителів населених пунктів Володимир-Волинського, Горохівського, Іваничівського, Локачинського та Луцького районів Волинської області (картотека прізвищ нараховує 27036 одиниць). Предмет дослідження – діалектні особливості північного наріччя в основах засвідчених прізвищ.

Прізвища, мотивовані діалектизмами українського та білоруського Полісся, охоплюють незначну частину прізвищ півдня Волинської області (близько 3%), проте вони становлять надзвичайно цінний для антропонімістів та діалектологів шар лексики, оскільки протягом кількох століть зберігають давні основи говіркового походження, а часто фіксують не тільки лексему загалом, а й передають специфіку її вимови (*Бурачок*, *Вичорик*). Прізвища, які містять у своїх основах лексеми говіркового походження, виникли від прізвиськ, які, в свою чергу, були мотивовані апелятивами-діалектизмами. Мотиви виникнення таких прізвиськ могли бути різними, тому ми аналізуємо не мотиви утворення певних прізвиськ, а семантику основи відповідного антропоніма.

Значна група прізвищ, мотивованих діалектизмами північного наріччя, співвідносна з апелятивами, що характеризували особу за зовнішнім виглядом: вказували на найхарактернішу особливість людини: *Кошман* ‹ *ко́шмани* ‘зім’ятий, розкуйовджений’ (Аркушин 1, 249), *Кушко* ‹ *ку́шка* ‘*знев.* великий ніс людини’ (Аркушин 1, 274), *Тригоб’юк* ‹ *Тригуб* ‹ *тригу́б* ‘той, хто має верхню розсічену губу’ (Аркушин 2, 208), *Шудра* ‹ *шу́дри* ‘кучері’ (Аркушин 2, 277).

Для номінації повновидої, огрядної людини використані такі антропоніми: *Бінда* ‹ блр. діал. *бінда* ‘велетень’ (Бірыла 54), *Британчук* ‹ *Британ* ‹ блр. *брита́н* ‘собака британської породи, *перен.* товстун’ (Носович 34), хоч походження цього антропоніма можливе і від календарного імені *Британій*), *Бушмін* ‹ *Бушма* ‹ блр. діал. *бушма* ‘товста жінка’ (Бірыла 73), *Ваганов* ‹ *Ваган* ‹ блр. діал. *ваґа́н* ‘висока кремезна людина’ (Бірыла 78), *Велигура* ‹ блр. діал. *велегура* ‘велика людина’ (Бірыла 85), *Гупа* ‹ *гу́па* ‘товста жінка’ (Аркушин 1, 113), *Камличук* ‹ *Камлик* ‹ *камли́к* ‘приземкувата людина’ (Лисенко 90), *Махіна* ‹ *маха́на* ‘громіздка і велика річ, таке, що виходить поза звичні розміри’ (Аркушин 1, 307). Із протилежною семантикою основ зафіксовані прізвища *Голда* ‹ блр. діал. *го́лда* ‘неприємна худа висока жінка’ (ТС 1, 211), *Хилюк*, пор. *хи́лий* ‘худий’ (Аркушин 2, 227), *Кусик*, пор. *ку́сий* ‘короткий, невеликий’ (Аркушин 1, 272).

Прізвища, похідні від назв осіб за фізичними вадами, поодинокі: *Ужегов* ‹ *Ужег* ‹ *ужо́г* ‘опік’ (Аркушин 2, 217), *Чикирда* ‹ блр. діал. *чыкірда́* ‘кульгава людина’ (ТС 5, 305). На ліворукість вказували антропоніми *Липшун* ‹ *липшу́н* ‘ліва’ (Аркушин 1, 284), *Люшик*, пор. діал. *люша́* ‘ліва’ (Лисенко 118), хоч можливе походження й від антропоніма *Люх* – варіант імені *Ілля*.

Серед прізвищ, які вказують на психічні властивості, поведінку або характер людини, виокремлюємо антропоніми, мотивовані назвами осіб за поведінкою. Найактивніші лексеми зі значенням:

– *ледар*: *Біндус*, пор. блр. *би́ндус* ‘ледар’ (Носович 26), *Валуєв* ‹ *Валуй* ‹ блр. *валу́й* ‘вид гіркого гриба’, ‘ледар, негідник’ (Носович 43), *Копшин* ‹ *Копша* ‹ *ко́пша* ‘недбайлива жінка’ (Аркушин 1, 242), *Легкобит* ‹ *легкоби́т* ‘ледача людина’ (Лисенко 113);

– *плакса*: *Мазін* ‹ *Мазя* ‹ *ма́зя* ‘заплакана дитина, пестун’ (Аркушин 1, 301), пор. блр. діал. *мазу́н* ‘вередлива дитина, пестун’, *мазу́ха*, *мазюка* ‘вередлива та випещена дитина’ (ТС 3, 60), *Нюня* ‹ *нюня* ‘плакса’ (Аркушин 1, 352), ‘плаксій (у розмові з дітьми)’ (ТС 3, 218), *Трубій*, пор. діал. *трубі́ти* ‘голосно плакати’ (Аркушин 2, 211);

– *базікало*: *Бовтун*, пор. блр. *бовту́н* ‘пустомеля’ (Носович 28), *Таранда* ‹ *тарандá* ‘базіка’ (Аркушин 2, 192).

Інші прізвища цієї групи: *Басалай* ‹ блр. *басала́й* ‘нахаба, зірвиголова, негідник’ (Носович 16), *Бирюк*, пор. блр. *бирюк* ‘злодій’ (Носович 26), *Калюга* ‹ блр. діал. *калюга* ‘калюжа’, ‘п’яниця’ (ТС 2, 179), *Лакомий* ‹ *лако́мий* ‘такий, що любить що-небудь їсти’ (Аркушин 1, 276), *Лея* ‹ *ле́я* ‘повільна людина’ (Аркушин 1, 282), *Лунячек*, пор. *луняк* ‘лунатик’ (Аркушин 1, 293), *Маруда* ‹ *мару́да* ‘той, хто марудиться’ (Корзонюк 160) чи блр. діал. ‘повільна у справах людина’ (ТС 3, 65), *Пустуля* ‹ *пусту́ля* ‘неслухняна дочка’ (Аркушин 2, 107), *Хабаль* ‹ блр. діал. *ха́баль* ‘розпусна людина’ (ТС 5, 226), *Шулепа* ‹ блр. діал. *шуле́па* ‘простак’ (ТС 5, 339).

Наведені нижче прізвища утворені від апелятивів, що характеризували особу за розумовими здібностями: *Байда* ‹ *байда́* ‘дурень’ (ТС 1, 37), пор. ще укр. діал. *ба́йда* ‘черевань’ (Головацкий 358), *Бамбула* ‹ *бамбула́* ‘дурень’ (ТС 1, 41), пор. ще укр. діал. *бамбу́ла* ‘незграба, з грубими рисами обличчя’ (СБук. Г 23), *Буйда* ‹ *бу́йда* ‘дурень’ (ТС 1, 90), *Галах* ‹ *га́лах* ‘телепень’ (Корзонюк 94), пор. ще блр. діал. *га́лах* ‘невелика щука’ (ТС 1, 191).

Значна частина прізвищ, мотивованих діалектизмами українського та білоруського Полісся, виникли від прізвиськ, що характе-

ризували особу за родинними стосунками та віком: *Женіщук* (імовірно, від *Женішко* ‹ *Женіх* ‹ *жені́х* ‘неодружений молодий хлопець’ (Аркушин 1, 154), блр. діал. *жэні́х* ‘жених, залицяльник’ (ТС 2, 75), *Дзидз*, пор. *дзі́дзьо* ‘дідусь’ (Аркушин 1, 129), *Крапівнік* ‹ *кропи́вник* ‘*знев.* байстрюк’ (Аркушин 1, 256), *Кокора*, пор. *кокори́к* ‘бездітна жінка’ (Аркушин 1, 235), *Дохнюк* ‹ *Дохна* ‹ *до́хна* ‘дочка’ (Аркушин 1, 140), *Синовець*, пор. блр. *сыно́вэць* ‘племінник’ (ДСБр. 224).

Незначна група прізвищ мотивована діалектизмами, що позначали професію або заняття першоносія: *Здун* ‹ *здýн* ‘гончар’ (Аркушин 1, 187), *Охотник* ‹ *охо́тнік* ‘мисливець’ (Аркушин 2, 19); соціальний стан особи: *Лахман* ‹ *лахма́н* ‘довга стара свита’, ‘голодранець’ (Корзонюк 153), блр. діал. *ла́хман* ‘старий одяг’, *ло́хман* ‘неохайна людина’ (ТС 3, 15), *Роскошенко*, пор. *роскі́шний* ‘багатий’ (Аркушин 2, 127). Лексеми з території Полісся (як і діалектна лексика інших говорів) не відображені в основах антропонімів, які вказували на національність, місце проживання.

Враховуючи неоднозначність підходів до вивчення відапелятивних прізвищ групи *nomina impersonalia*, з метою уникнення суб’єктивізму класифікуємо їх за прямим значенням твірних основ, а не за можливими мотивами виникнення іменування, оскільки встановити ці мотиви неможливо, вони могли бути різними навіть щодо одного антропоніма.

До цієї групи відносимо антропоніми, похідні від:

– назв предметів побуту, знарядь праці, їхніх частин: *Вантух* ‹ *ва́нтух* ‘великий мішок’ (Аркушин 1, 44), *Гакка* ‹ *га́ка* ‘сапка’ (Аркушин 1, 83), *Гобод* ‹ *го́бод* ‘обід колеса’ (Аркушин 1, 94), *Кадушкевич* ‹ *Кадушка* ‹ *кадýшка* ‘бочка для соління городини’ (Аркушин 1, 204), *Квасниця* ‹ *кваснúця* ‘діжа для заквашування капусти’ (Аркушин 1, 216), *Кватирка* ‹ *кватúрка* ‘пляшечка місткістю 0,25 літра’ (Аркушин 1, 216), *Костир* ‹ *костúр* ‘палиця, якою притримували солому, коли смалили свиню’ (Аркушин 1, 245), *Рихва* ‹ *рúхва* ‘металева петля на кінці розвори, куди вставляється шворінь’ (Аркушин 2, 120), блр. діал. *ры́хва* ‘металеве кільце’ (ТС 4, 342), *Рубель* ‹ *рубéль* ‘жердина, за допомогою якої прив’язують сіно на возі’ (Аркушин 2, 130), *Саган* ‹ *сагáн* ‘великий череп’яний горщик’ (Аркушин 2, 132), блр. діал. ‘високий горщик з вушками’, ‘низькоросла товста людина’ (ТС 5, 8), *Судник* ‹ *сýдник* ‘кухонний стіл з тумбочкою’ (Аркушин 2, 185), *Слупко* ‹ *Слуп* ‹ *слýп* ‘стовп’ (Аркушин 2, 157), *Топорко* ‹ *Топор* ‹ *топóр* ‘велика сокира для обтесування колод’ (Аркушин 2, 204), *Хабоша* ‹

хабо́ша ‘рибальське знаряддя, виплетене з прутиків, верша’ (Лисенко 222), *Цебрій* ‹ *це́бер* ‘невисока дерев’яна посудина з клепок, у якій для домашніх тварин готують їжу’ (Аркушин 2, 238), *Шпічка* ‹ *шпи́чка* ‘загострений предмет, яким можна робити проколи’ (Аркушин 2, 275);

– назв рослин: *Амбара* ‹ *амба́ра* ‘ревінь хвилястий’ (Аркушин 1, 3), *Бабиця* ‹ *ба́биця* ‘сорт груш з великими заокругленими плодами’ (Корзонюк 68), пор. ще блр. діал. *ба́біца* ‘риба родини коропових’, ‘стара дівчина’ (ТС 1, 32), *Бакун* ‹ *баку́н* ‘тютюн’ (Аркушин 1, 8), *Бетка* ‹ *бе́тка* ‘гілка з куща чорниці’ (Аркушин 1, 16), *Балабан* ‹ *балаба́н* ‘трав’яниста рослина, зозулинець чоловічий’, ‘півонія’ (Корзонюк 69), *Бобівник* ‹ *боби́вник* ‘лікарська рослина’ (Аркушин 1, 24), *Боблях* ‹ *бо́блях* ‘пуп’янок квітки’ (Аркушин 1, 24), *Буз* ‹ *буз* ‘бузок’ (Аркушин 1, 35), ‘сміття, відходи’, ‘гній у ранах’ (ТС 1, 89), *Гичка* ‹ *ги́чка* ‘кропива жалка’ (Аркушин 1, 89), *Жижко* ‹ *жи́жка* ‘кропива жалка’ (Аркушин 1, 155), *Картус* ‹ *ка́ртус* ‘айстра’ (Аркушин 1, 213), *Корчик* ‹ *корч* ‘кущ’ (Аркушин 1, 244), ‘пеньок з корінням’, ‘кущ картоплі, цибулі, помідорів тощо’, ‘кущі, зарості’ (ТС 2, 221), *Кузник* ‹ *кузни́к* ‘болотяна трава’ (Аркушин 1, 265), *Краснюк* ‹ *красню́к* ‘підосичник, підберезник’ (Аркушин 1, 251) чи блр. діал. ‘підосичник’ (Шаталава 85), ‘підосичник’, ‘червонощока здорова людина’ (ТС 2, 234), *Латайчук* ‹ *Латайко* ‹ *лата́й* ‘калюжниця болотяна’ (Аркушин 1, 278), *Сокур* ‹ *со́кур* ‘осокір’ (Аркушин 2, 161), *Сосонка* ‹ *со́сунка* ‘хвощ польовий’ (Корзонюк 224) чи блр. діал. *со́сонка* ‘хвощ (літній)’ (ТС 5, 77), *Шлапак* ‹ *шлапа́к* ‘отруйний гриб – ентолома жовтувато-сіра’ (Аркушин 2, 269);

– назв страв: *Балабух* ‹ *бала́бух* ‘невелика кругла хлібина з залишків тіста’ (Корзонюк 69), *бела́буха* ‘булочка’ (ТС 1, 38), *Баланда* ‹ *баланда́* ‘борщ із лободи’ (Аркушин 1, 8) чи блр. діал. ‘бовтанка з муки’ (ТС 1, 39), *Затовка* ‹ *зато́вка* ‘нутряний свинячий жир’ (Аркушин 1, 178), *Каплун* ‹ *каплу́н* ‘їжа, приготовлена з розтертої покришеної зеленої цибулі і засмачена олією та сіллю’ (Аркушин 1, 209), *Карук* ‹ блр. діал. *кару́к* ‘свинячий шлунок, начинений м’ясом’ (ТС 2, 184), *Кваша* ‹ *ква́ша* ‘рідка страва, зварена із заквашеного вівсяного тіста’, ‘плаксива дитина’ (Корзонюк 137), ‘солодуха’ (ТС 2, 188), пор. ще укр. *ква́ша* ‘похмура людина, зануда’ (Желехівський 1, 339), *Кисляк* ‹ укр. діал. *кисля́к* ‘кисле молоко’, блр. діал. *кісля́к* ‘т. с.’ (Аркушин 1, 220; ТС 2, 193), *Книш* ‹ *книш* ‘обрядовий хліб продовгуватої форми з

білого тіста' (Аркушин 1, 230), *Луй* ‹ *лу́й* 'нутряний свинячий жир' (Аркушин 1, 186), *Маглай* ‹ *маглáй* 'молочна страва з тіста і яблук чи вишень' (Аркушин 1, 300), *Мацігон* ‹ *мацигóн* 'дерун' (Аркушин 1, 308), *Солодуха* ‹ *солоду́ха* 'страва із запареного гречаного борошна' (Аркушин 2, 161), *саладу́ха* 'солодке тісто з житньої муки' (Шаталава 156), 'золотуха (хвороба)', 'кваша (страва)' (ТС 5, 71), *Хамула* ‹ *хаму́ла* 'страва із запареного житнього борошна, до якого додані варені вишні' (Аркушин 1, 224), *Шпирка* ‹ *шпырка* 'товстий кусень хліба' (Бірыла 480);

– назв тварин: *Бугай* ‹ *бугáй* 'бик' (ТС 1, 88), хоча можливе зіставлення з діалектним *бугáй* 'пристаркуватий парубок' (Аркушин 1, 35), *Бугаров* ‹ *Бугар* ‹ *бугáр* 'сліпак, всяка муха, яка кусає тварин' (Бірыла 63), *Гуж* ‹ *гуж* 'вуж звичайний' (Аркушин 1, 112), *Дзік* ‹ *дзíк* 'дикий кабан' (Аркушин 1, 129), *Зелезнюк* ‹ *Зелезень* ‹ *зéлєзень* 'самець дикої качки' (Аркушин 1, 188), *Іжик* ‹ *íжик* 'їжак' (Аркушин 1, 197), *Кунець* ‹ *кунéць* 'самець куниці' (Аркушин 1, 268), *Мулько* ‹ *му́лька* 'міль' (Аркушин 1, 323), *Плиска* ‹ *плúска* 'трясогузка' (Аркушин 2, 55), *Повх* ‹ *пóвх* 'кріт, гризун, щур' (Аркушин 2, 59), *Слука* ‹ *слукá* 'вальдшнеп' (Аркушин 2, 156; ТС 5, 57), *Следзь* ‹ *слєдзь* 'оселедець' (Аркушин 2, 154);

– назв одягу: *Андарак* ‹ *андарáк* 'ткана спідниця з кольорових шерстяних ниток' (Аркушин 1, 3) чи блр. діал. 'саморобна суконна спідниця' (ТС 1, 28), *Бекеша* ‹ *бекéша* 'куртка' (Аркушин 1, 14), *Клеха* ‹ *клéха* 'холоша' (Аркушин 1, 225), *Ковтун* ‹ *ковту́н* 'китиця' (Аркушин 1, 232), *Колошва* ‹ *колóшва* 'холоша' (Аркушин 1, 238), *Курта* ‹ *ку́рта* 'жіноча свита' (Аркушин 1, 271) чи блр. діал. 'коротка свитка без підкладки' (ТС 2, 253), *Кутас* ‹ *кутáс* 'китиця' (Аркушин 1, 272), *Лєтніков* ‹ *Лєтнік* ‹ *лєтнік* 'чоловічий піджак' (Аркушин 1, 282), *Шлапак* ‹ *шлапак*, пор. блр. *шлапáк*, мн. *шлапакí* 'старі черевики, туфлі' (Бірыла 476), *Шкабура* ‹ **шкабура*, пор. блр. діал. *шкабýрок* 'старе, зношене взуття' (ТС 5, 325), *Шугай* ‹ блр. діал. *шугáй* 'свитка з домотканого сукна' (Бірыла 481).

Незначна кількість антропонімів виникла від діалектизмів, що вказували на анатомічні поняття: *Клак* ‹ *клáк* 'ікло' (Аркушин 1, 224), *Клюба* ‹ *клюб* 'дзьоб' (Аркушин 1, 228), пор. ще блр. діал. *клюбá* 'палиця для опори при ходьбі' (ТС 2, 198)), *Требух* ‹ *трéбух* 'орган травлення тварини, нутрощі' (Аркушин 2, 207);

– назви хвороб: *Жовна* ‹ *жовнá* 'великий нарив на тілі' (Аркушин 1, 158), блр. діал. *жоўнá* 'Базедова хвороба' (ТС 2, 64), *Жога* ‹ *жóга*

‘згага, печія’ (Аркушин 1, 158), *Кострица* ‹ *костри́ца* ‘заразна шкірна хвороба’ (Аркушин 1, 246), пор. ще блр. діал. *костры́ца* ‘товста частина стебла льону’ (ТС 2, 224), *кастры́ца* ‘тверда частина пір’їни’, ‘хвоя’ (Шаталава 77), *Пукер* ‹ *пу́кер* ‘мозоль’ (Шаталава 143), *Сухотюк* ‹ *сухо́та* ‘*перен*. біда’, *сухо́ти* мн. ‘хвороба, коли дитина дуже худне’ (Аркушин 2, 187);

– назви споруд, їхніх частин, будівельних матеріалів: *Гушак* ‹ *гуша́к* ‘одвірок’ (Аркушин 1, 115), *Каглик* ‹ *кагло́* ‘засувка, якою перекривають димохід для утримання тепла’ (Лисенко 88).

Основи сучасних прізвищ засвідчують фонетичні та лексичні особливості північного наріччя, деякі з них зафіксовано також на території білоруського Полісся, волинського говору та інших говіркових масивів України, зокрема Гуцульщини, Бойківщини, Середньої Наддніпрянщини. Різноманітність прізвищ, мотивованих діалектизмами, наявність значного шару діалектної лексики в основах прізвищ яскраво відображають живомовне походження української антропонімії, специфіку та джерела її формування.

Цінність виявлених діалектних основ прізвищ у тому, що вони репрезентують етнографізми та архаїзми з території Полісся, відтворюють регіональну специфіку цього самобутнього ареалу, його матеріальну та духовну культуру. Наявність таких давніх за походженням антропонімів ще раз підтверджує думку, що прізвища – це своєрідне дзеркало, в якому відображені історія, культура, побут народу, його світогляд, мова, духовні надбання та менталітет.

Скорочення

Аркушин – *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.

Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.

Головацкий – *Головацкий Я.Ф.* Материалы для словаря малоруского наречия, собранные в Галиции и северно-восточной Венгрии / Підгот. до друку Й.О. Дзендзелівський, З. Ганудель // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Пряшів, 1982. Т. 10. С. 311–612.

ДСБр – Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Рэд. Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук. Мінск, 1989.

Желехівський – *Желеховський Є.*, *Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. 1–2.

Корзонюк – *Корзонюк М.М.* Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць / Голова ред. колегії І.Г. Матвіяс. К., 1987. С. 62–267.

Лисенко – *Лисенко П.С.* Словник поліських говорів. К., 1974.

Носович – *Носович И.И.* Словарь белорусского наречия. СПб., 1870.

СБук. Г – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.

ТС – Тураўскі слоўнік / Склад. А.А. Крывіцкі (рэд.), Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін, П.А. Міхайлаў, Т.М. Трухан. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.

Шаталава – *Шаталава Л.Ф.* Беларускае дыялектнае слова. Мінск, 1975.

О.Н. Скляренко
(Одесса)

ОНОМАСТИЧЕСКИЙ ЭТЮД: «АПЕЛЛЯТИВНЫЕ МИФОНИМЫ» (ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ)

Мифонимическая система как совокупность имен мифологических существ и объектов представляет собой не «ономастическое поле» – плоское проприальное пространство, составленное из равноправных и независимых элементов, а «ономастическую пирамиду», состоящую из иерархически связанных элементов. «Строительным материалом» мифонимической пирамиды являются *мифонимы* – все разновидности мифологических лексем и синтаксем, встречающиеся в мифологических текстах. *Мифонимы* изначально возникли в нарицательной сфере путем «ономастического сгущения», «ономастического обособления» некоторых элементов апеллятивного пространства, гетерогенного в проприальном аспекте, то есть обладающих неидентичной потенциальной способностью к онимизации. Основание мифонимической пирамиды состоит из слоя «*апеллятивных мифонимов*» с переменным ономастическим статусом. Исходными апеллятивными мифонимами являются, в частности, плюральные номинации сверхъестественных существ *низшей мифологии**.

Четких, жестких критериев для детерминации ономастического статуса сверхъестественных существ *низшей мифологии* не существует и поэтому каждый носитель языка волен относить их к нарица-

---

* Термин *низшая мифология* введен немецким этнографом В. Манигартом. Считается, что персонажи низшей мифологии вмешиваются в человеческую жизнь, встречаются с людьми, превращаются в людей (МНМ II, 215).

© О.Н. Скляренко

тельной или к проприальной сферам по своему личному усмотрению. При этом апеллятивность базового мифонимического слоя не предполагает обязательную корреляцию с конкретными именами нарицательными. Мифологическое мышление каждого этноса создает сонмы своих полубожеств *низшей мифологии*: добрых и злых духов, которые имеют свои коллективные имена – *апеллятивные мифонимы*.

«Апеллятивные мифонимы» по своей сути относятся к сфере ономастической, а не нарицательной номинации. Они легко увеличивают свою степень ономастичности и переходят в категорию проприальных мифонимов. Путей для усиления онимизации много. Многие авторы относят *апеллятивные мифонимы* (однако, не все имена и не всегда!) к ономастической сфере и пишут их с прописной буквы. Ср., например, у А.Ф. Лосева: *Керы*, *Гарпии*, *Эриннии*, *Музы*, *Оры*, *Хариты*, *Нереиды* (Лосев 283, 284, 208, 299, 303); *Титаны*, *Мойры*, *Горгоны*, *Сирены*, *Эроты*, *Юноны*, *Венеры*, *Гиганты*, *Киклопы*, *Сторукие*, *Данаиды* и др. (Лосев Мифология 27, 28, 59, 63, 76). Ср. фрагменты из "Одиссеи": Ныне же *Гарпии* взяли его, и безвестно пропал он (Гомер I, 237); ‹...› страшных *Эринний*, свой дом покидая, накличет (Гомер II, 135); Пусть испытает все то, что судьба и могучие *Парки* // В нить бытия роковую вплели для него при рожденье (Гомер VII, 197–198). Некоторые коллективные мифонимы в книге А.А. Тахо-Годи "Греческая мифология" пишутся со строчной буквы: *гамадриады*, *дактили*, *паны*, *паниски*, *сатиры*, *нимфы*, *ореады*, *титаны*, *титаниды*, *киклопы*, *кентавры*, *куреты*, *спарты*, *корибанты*, *гиганты*, *нереиды* (Тахо-Годи 27, 33, 34, 37, 43, 58, 80, 137), а другие – с прописной: *Диоскуры*, *Сторукие*, *Эринии*, *Гиганты*, *Ясеневые*, *Грайи*, *Горгоны*, *Сирены*, *Керы*, *Гарпии*, *Океаниды*, *Ураниды*, *Гекатонхейры*, *Олимпийцы*, *Алоады*, *Хариты*, *Оры*, *Мойры*, *Музы*, *Атриды*, *Танталды*, *Кадмиды*, *Лабдакиды*, *Алкмеониды*, *Паллантиды* (Тахо-Годи 27, 37, 39, 40, 41, 56, 58, 70, 71, 82, 90, 98, 106, 202, 229). Но А.А. Тахо-Годи не всегда последовательна в орфографии. В книге встречаем написание *Гиганты* и *гиганты* (Тахо-Годи 37, 80, 108), *Океаниды* и *океаниды* (Тахо-Годи 56, 133), *киклопы* и *Киклопы* (Тахо-Годи 37, 133), *Музы* и *старшие музы*, *музы младшие* (Тахо-Годи 106, 108]. В книге Г.В. Штоля "Мифы классической древности" большинство (но не все!) упоминаемые коллективные имена считаются апеллятивами: *хариты*, *грации*, *оры*, *титаны*, *океаниды*, *гиганты*, *нимфы*, *нереиды*, *тритоны*,

гелиады, *наяды*, *сатиры*, *граи*, *горгоны*, *вакханки*, *менады*, *дриады*, *мойры*, *эринии*, *фурии*, *кентавры*, *куреты*, *сирены*, *циклопы* (Штоль 11, 12, 13, 19, 24, 28, 43, 68, 79, 85, 95, 113, 118, 153, 396), но: *Данаиды*, *Дедалиды*, *Диоскуры*, *Афаретиды*, *Эвмениды*, *Акториды*, *Молиониды*, *Гесперииды*, *Гераклиды*, *Паллантиды*, *Бореады*, *Атриды*, *Приамиды*, *Керы*, *Пелопиды* (Штоль 27, 55, 64, 65, 66, 78, 81, 97, 105, 135, 249, 263, 347, 375). В книге Н.А. Куна "Легенды и мифы древней Греции" наблюдаем следующую ситуацию: колективные имена-апеллятивы: *титаны*, *океаниды*, *циклопы*, *сторукие*, *гекатонхейры*, *нимфы*, *куреты*, *олимпийцы*, *циклопы*, *хариты*, *музы*, *грации*, *мойры*, *парки*, *нереиды*, *музы*, *оры*, *гелиады*, *менады*, *сатиры*, *грайи*, *горгоны*, *гиганты*, *кентавры*, *вакханки*, *гарпии*, *циклопы* (Кун 15, 16, 17, 19, 22, 24, 36, 52, 76, 79, 106, 107, 171, 200, 212, 233), но: *Эринии*, *Горгоны*, *Данаиды*, *Гесперииды*, *Гераклиды*, *Диоскуры*, *Бореады*, *Эвмениды* (Кун 28, 94, 102, 160, 178, 215, 234, 428).

Одну и ту же языковую данность иногда можно интерпретировать как относящуюся к апеллятивам или как относящуюся к онимам, что, вообще говоря, не должно удивлять, так как различие между нарицательными именами и собственными именами не качественное, а количественное. Мифологическое мышление народов Индии на протяжении тысячелетий создавало многочисленные и разнообразные группы сверхъестественных существ, имеющих характерные особенности и специфические имена: *апсары*, *киннары*, *видьядхары*, *риши*, разновидности *асуров*: *данавегхасы* и *калананьджаки* и др., *ракшасы* и *ракшаси*, *веталы*, *бхуты* и *преты наги*, *якши* и *якшини*, *гандхарвы* (санскр. गन्धर्च, *gandharva* 'благоуханный'). *Гандхарва* в ведийской мифологии первоначально понимался как некое мифическое существо в единственном числе, как имя собственное. В "Ригведе" обычно упоминается только один *Гандхарва*. *Гандхарва* стоит на своде небес; он – страж небесной сомы. *Гандхарва* – супруг 'женщины вод' (ср. с древнеиранским водным демоном *Гандарвой*) (МНМ I, 100, 641). В "Атхарваведе", где число *гандхарв* возрастает до нескольких тысяч, «они – вредоносные духи воздуха, лесов и вод» (МНМ I, 264). Мифоним с*аламандра* образован от названия животного из отряда хвостатых земноводных. В средневековых поверьях и магии *саламандра* – «духи, хранители огня и его олицетворение» (СИС 451), согласно древним поверьям, саламандра не сгорает в огне (ТСРЯ I, 26). Термин *саламандра* латинского происхождения (лат. *Salamandra* ‹

перс. سەندل *samandar*: *sām* ‘огонь’, *andarūn* ‘внутри’) (CGCN 1765), лексическая семантика которого ассоциируется с огнем «‘по сказкам несгораемая’, что, видимо, и послужило причиной для формирования сказочных духов огня» (Даль IV, 130). Но не всегда внутренняя форма мифонима корреспондирует с образом и обликом носителя имени, например, в японской мифологии есть тератологическое существо в облике мужчины – помесь человека и аиста, по имени *тэнгу* (МНМ II, 536) – япон. 天狗 – буквально ‘небесная собака’; кит. *тянь-хоу* (*тяньгоу*) ‘небесный пес’*. Апеллятивный мифоним, называющий японскую кошку-оборотня, обладающую магическими способностями, состоит из двух нарицательных слов, ср. *бакэнэко* ‘кошка-монстр’. *Манэки-нэко* буквально ‘Приглашающий кот’, ‘Манящий кот’, ‘Зовущая кошка’; также известный как ‘Кот счастья’, ‘Денежный кот’ или ‘Кот удачи’ (Ashkenazi 210–215; Isomae 172–174; Piggot 84–86).

Многие мифологические существа в традициях одних народов находили типологические параллели в традициях других народов. Например, мифологический персонаж русского фольклора *чудь белоглазая* близок по значению к европейским *эльфам* и *гномам*, а также *сыбырам* у сибирских татар и манси, *бурутам* у алтайцев, *сихиртя* у ненцев. Апеллятивным мифонимом *альвы* (др.-исл. *alfar*) называются низшие природные духи Скандинавии (МНМ I, 63). *Альвы* – это по сути то же слово, что и *эльфы** в произношении некоторых германо-скандинавских языков: исл. *àlf-ur*, ст.-норв. *alfar*, швед. *älv*, норв. *alv*, датск. *elv*, сакс. *älf*, англ. *elf* – названия существ германской мифологии, соответствующих по значению индийским *Gandharvas* и *Apsaras*, греческим *нимфам*, *дриадам*, *гамадриадам* и *ореадам*; персидским *пери* и *дивам*; отчасти кельтским *феям* и арабским *джиани* (ЭСБЕ 80, 692). Некоторые исследователи связывают слово *эльф* с романским корнем *альб* ‘белый’, другие считают, что оно произошло от валлийского или ирландского *ellyl / aillil* ‘сияющий’, восходя к шумерскому *ellu* ‘т. ж.’. Слово *alp* (*alf*) выводили из санскр. *arbha* – ‘ловкий’, ‘умный’, сближая с греч. ορφεύς, отмечая при этом любовь

---

* *Тяньгоу* означает еще и особый тип звезд, падающих с блеском и треском, которые на земле видом своим напоминают собаку (МСМ 544).

* Апеллятивные мифонимы *альвы / эльфы* не находят однозначных коррелятов в нарицательной сфере. Источники утверждают, что происхождение германского слова *эльф* понять вряд ли возможно вообще (ASD 32).

эльфов к музыке, а также с греч. ἀλφός и лат. *albus* (Grimm 1, 23). «*Леший*, *русалка*, *водяной* и *домовой* – основные персонажи народной низшей мифологии ‹...›. Если рассмотреть генезис, функции таких образов, как *моховик*, *болотник*, *полевой*, *банник*, *полудница*, то их легко привести к одному из перечисленных четырех основных представлений о нечести»[1]. У славянских народов домашний дух, мифологический хозяин и покровитель дома называется *домовой* (франц. *Lutin*, нем. *Kobold*, англ. *Goblin*) – божество домашнего очага, вместо языческого Рода или Чура (ЭСБЕ 21, 4), с эвфемистическими заменами этого названия, которые пишутся то со строчной буквы: *дедко*, *дедушка*, *доброхот*, *доброжил*, *сусидко*, *хозяин*, *он сам* и др., укр. *хатній дідко*, блр. *хатник*, *господар* (МНМ I, 455), то с прописной – *Домови́к*; *Де́душка*; *Посте́нь*; *По́стень*; *Лизу́н*; *Доможи́л*; *Хозя́ин*; *Жировик*; *Не́жить*; *Сусе́дко*; *Брата́нушко*; *Дух-храни́тель*; *Оби́дчик до́ма* (Даль I, 466). Если мифоним *домовой* пишется традиционно преимущественно со строчной буквы, то некое мифическое существо женского рода, разновидность домового, старушка, живущая в углу хаты и охраняющая всех членов семьи, известна под своим личным именем *Аспеления*. В Полесье, особенно на западе, по отношению к домовому (*домовику*) часто использовались названия, характерные в целом для нечистой силы: *сатана*, *лукавы*, *злой дух*, *по́гань*, *враг*, *нячысьцик*, *лякайло*, *пу́жало*, *начник*, *недобра душа*, *мертвец*, *сьмерть*, «*той*, *шчо памёр*», *знахо́р*, *коўдунник*[2]. Типологически близкими *домовому* есть духи в разных этнических традициях. У западных славян домового представляли в виде гномика, которого называли *domowy*, *ubożę*, *stwor*, *chobold*, *kobold*, *kłobuk*, *karzełek skrzat*, *inkluz*, *plonek*, *latawiec*, *domownik*, *stopan*, *żmij*, *chowaniec*[3]. В словацкой и чешской мифологии это *шкрьяток* (словацк. *škriatok*) или *скршитек* (чеш. *skřítek*, во мн. числе *skřítci* – *скршитцы*) (МНМ I, 455). В традиционных верованиях удмуртов *домовой* называется *коркаму́рт* (удм. ‘домовой человек’)[4]. Если *коркамурт* переехал вместе с хозяевами из старой избы, его называют *вужмурт* (удм. ‘старый человек’)[5]. В японском фольклоре дух, по функциям близкий *домовому*, называется *дзасики-вараси* или *дзасики-бокко* ‘греющийся в гостиной’. В фольклоре высокогорных регионов Франции и Швейцарии известны мифические существа, напоминающие гномов, с коллективным именем *барбегазы*. Их название, вероятно, произошло от французского *barbes glacées* ‘замерзшие бороды’. В английской низшей ми-

фологии для обозначения духа дома используется апеллятивный мифоним *боггарт* (англ. *boggart*). В Шотландии такой мифологический персонаж известен под именем *богл*, в Германии – *боглеман*, в США – *боуги* или *боугимен*. Родственниками *боггартов* в английской мифологии являются *фейри* (англ. *fairy*), *брауни* ‹ англ. *brown* ‘коричневый’, ‘бурый’. Разновидность *брауни* – валлийский *бука* (валл. *bwca*). Особенно крупная разновидность *брауни* – *хобгоблин* (*hobgoblin*). Вариант *хобгоблина*, проживающий только на острове Мэн, носит название *файнодери* (*finoderi*). В скандинавском фольклоре существует персонаж по имени *ниссе* / *нисс* (и другими именами швед. *tomte*, *nisse*, *tomtenisse*; норв., дат. *tomtenisse*; фин. *tonttu*), схожий с английским *гоблином*, шотландским *брауни*, голландским *каботерем* и немецким *кобольдом* (Седир 75–80). *Кобольды* – домовые и духи-хранители подземных богатств в мифологии Северной Европы. Название *кобольд* означает ‘владыка помещения’ ‹ нем. *Kobe* ‹ нововерхненемецкое *Kofen* ‘помещение’, ‘комната’, ‘хижина’. *Кобольды* тождественны англосаксонским *cofgodas* ‘домашние божки’ (ЭСБЕ XXX, 495). В немецком фольклоре *кобольды* – дальние родственники английских *стуканцев*. Горные *фейри-стуканцы* живут на полуострове Корнуолл. В английской мифологии близкими родственниками *кобольдам* и *стуканцам* считаются *коблинаи*, обитающие в Уэльсе. В традициях северной Испании бытует мифологическое существо *тресго*, известное в других частях Европы как *гном*, *сильф* или *кобольд*. Мифоним *тресго* встречается и как апеллятивное обозначение, и как собственное имя. В Астурии *тресго* известен под несколькими именами в зависимости от местности. В западной Астурии его знают как *Тресно*, *Корнин* или *Хуан дос Камиос*. В восточной Астурии он известен, как *Горретин Колараy*. Сверхъестественные существа южнославянских народов *караконджулы* (болг. *караконджул*, макед. *караконцол*, серб. *караконцула*) имеют восточнославянскими параллелями *шуликунов* и *кикимор*. В мифологиях тюркских и некоторых соседних с ними народов широко представлен женский демонический персонаж *албасты* (тюркск. *albasti*). Образ *албасты* восходит к глубокой древности. Этот персонаж имеет различные названия у разных народов[6]. У азербайджанцев он известен как *хал* / *халанасы´*, у грузин как *али*, у лезгин как *ал паб*, у армян как *алы* / *алк*, у белуджей как *алг* / *мерак*, у вайнахов (чеченцев и ингушей) как *алмазы*, у кумыков как *албаслы´къаты´н* и т. д. Отапеллятивный мифоним *албас-*

ты был заимствован русскими, живущими рядом с тюркскими народами, как *албáста*, *лобáста*, *лобóста*, *лопáста* и отождествлялся с *болотницей, водянихой, лешачихой, русалкой, чертовкой*. В доисламском пандемониуме кыргызского и казахского народов фигурировали демонологические образы с именами *жез тырнак / джез тырмак* ‘медный коготь’. В японском фольклоре дух, по функциям близкий *домовому*, называется *дзасики-вараси* (япон. 座敷童/座敷童子) или *дзасики-бокко* (япон. 座敷ぼっこ) ‘греющийся в гостиной’ (Ashkenazi 32; Isomae 63), а **Каппа** (япон. 河童) ‘речное дитя’ – японская разновидность водяных (Ashkenazi 51).

В количественном отношении базовый слой «мифонимической пирамиды» весьма вариабелен: от двух-трех мифонимических единиц до бесконечной множественности. В общегерманской мифологии духи воды или водяные известны под коллективным именем *никсы* (нем. *Nixen*). Апеллятивный мифоним *никсы* по своему происхождению восходит к общегерманскому **nikwus* или **nikwis*(*i*), восходящему к слову из праиндоевропейского языка **neig*^{w} ‘мыть’, связанным с санск. *néṉēkti* ‘мыть’, греч. νίζω (*nízō*) и νίπτω (*níptō*), и ирл. *nigther* (ASD 302). Форма *neck* появляется в английском и шведском языках (*neck* и *näck* соответственно). Шведская форма происходит от др.-швед. *neker* (IED 448–449). В финском это слово приняло вид *näkki*. Древнедатская форма *nikke* развилось в датское и норвежское слово *nøk(ke)* (ЭСБЕ XLI, 146). Исландское слово *nykur* также используется для обозначения гиппопотама. Древневерхненемецкая форма *nihhus* также означала ‘крокодил’, а древнеанглийское *nicor* может означать как ‘водное чудовище’, так и ‘гиппопотам’ (ASD 301). В Норвегии *нёкки* (норв. *Nøkken*) отображаются как страшные, злые существа, связанные с демонами. В Швеции *некки* (швед. *Näcken*) часто ассоциировались с не менее устрашающими существами, которых на шведском называют *strömkarlen*. В датском фольклоре *нёкки* (дат. *Nøkken*) – сверхъестественные существа, которые живут в ручьях, реках и озёрах, где они привлекают людей своей игрой[7]. *Никсы* чем-то похожи на кельтскую *Mélusine* (*Мелюзину*)* и греческих *сирен* (ЭСБЕ XXXVII, 68). Одной из самых известных *никс* германского

---

* Именем *Mélusine* называется ежемесячный французский журнал по фольклору *Mélusine*, *recueil de mythologie*, *littérature populaire*, *traditions et usages* / Publié par H. Gaidoz et E. Rolland.

фольклора является *Loreley* (*Лорелея*) (Grimm 17, 11). По верованиям древних славян, в реках, озерах или колодцах вместе с *водяными* жили их жены – *водяные девы* (*русалки*) (ЭСБЕ LIII, 295), которых называли именами *Водяница*, *Водява*, *Водяная чертовка* или *Водянуха* (Даль I, 466–467). «Неясно само название ‘русалка’, наряду с которыми в народе живут и другие: *купалка*, *водяница*, *лоскотуха*, *мавка* и т. д.»[8]. В мифологии казанских татар и башкир *дию пэрие** (МНМ I, 386) – низшие духи, которые живут под землей и на дне моря, а по земле странствуют, оставаясь невидимыми (в мифологии узбеков *су пари*, азербайджанцев *су пяриси*, туркмен *сув периси*, имеющие характер ‘хозяин воды’) (МНМ II, 287). Одновременно в мифологии башкир фигурирует отдельный персонаж *Дию пэрие* – царь ветров, повелитель духов – хозяев ветров *пярей* (*пари*). Имелись также представления о *Дию пэрие* – неуязвимом чудовище, которого можно убить, только поразив в пятку (Руденко 319). Образ *Дию пэрие* известен также казахам[9]. Здесь, как и везде в мифонимии, основная мифонимическая модель подвергается варьированию. В английской мифологии к водяным *фейри* относятся многочисленные *Дженни Зеленые Зубы*. Степень ономастичности таких плюральных мифонимов по определению редуцирована. Одновременно существует этот мифоним как название отдельного мифического фигуранта, как его личное имя. В английском фольклоре бытует речная или болотная ведьма, известная под именами *Зеленозубая Дженни / Злая Дженни / Зеленозубая Джинни* (англ. *Jenny Greenteeth / Jinny Greenteeth / Wicked Jenny / Ginny Greenteeth / Jeannie Greenteeth*) (ESC 242). В некоторых регионах Англии её знают как *Длиннорукую Нелли*[10].

Таким образом, основы «апеллятивных мифонимов» восходят к лексемам самой различной семантики, что обусловлено этническим мифологическим мышлением, культурой и традициями, а также особенностями национального языка и национальной ономастики. «Мифонимическая пирамида» состоит из множества пластов, различающихся между собой степенью онимизации / ономастичности. Высший пласт мифонимической пирамиды, ее вершину составляют немногочисленные мифонимы, обладающие максимальной степенью ономастичности и никак не коррелирующие с нарицатель-

---

* Термин *пэри*, возможно, восходит к реконструируемому индоевропейскому **пер*, ‘производить на свет’, ‘рождать’ или * *пеле* ‘наполнять’ (МНМ II, 286).

ной лексикой. При этом мифонимические пласты не гомогенны. Они обладают сложной структурой, ибо состоят из отдельных мифонимов, степень онимизации которых не одинакова. Любой горизонтальный срез мифонимической пирамиды включает языковые единицы со степенью онимизации, отличающейся от превалирующей для этого среза онимизационной величиной. Мифонимы отличаются друг от друга по многим параметрам, но в чисто проприальном плане главное их различие заключается в разноудаленности от исходных нарицательных слов и словосочетаний, образующих исходное пространство для построения «мифонимической пирамиды». Это значит, что «апеллятивные мифонимы», лежащие в основании мифонимической пирамиды, могут быть интерпретированы как принадлежащие к сфере собственных или нарицательных имен.

---

[1] *Померанцева Э.В.* Мифологические персонажи в русском фольклоре. М., 1975. С. 116.

[2] *Виноградова Л. Н.* Полесская народная демонология на фоне восточнославянских данных // Восточнославянский этнолингвистический сборник. Исследования и материалы / Отв. ред. А.А. Плотникова. М., 2001. С. 22–23.

[3] *Митурска-Бояновска Й.* Народные поверья в русской и польской фразеологии // Rossica Olomucensia / Výk. red. Zd. Pechal. Olomouc, 2006. XLIV. С. 790.

[4] *Владыкин В.Е.* Религиозно-мифологическая картина мира удмуртов. Ижевск, 1994. С. 99; *Семёнов Д.Ю.* О реконструкции традиционной мифологии культуры удмуртов в изобразительном искусстве (на материале произведений современной станковой графики Удмуртии) // Иднакар: методы историко-культурной реконструкции. 2008. № 1. С. 61.

[5] *Баженов Е.Н.* Ценностно-нормативный компонент сакральной жизни удмурта периода традиционной культуры (на материале анализа молитв-куриськонов) // Иднакар: методы историко-культурной реконструкции. 2008. № 1. С. 57.

[6] *Текеева Л.К.* Персонажи низшей мифологии в традиционном мировоззрении тюркоязычных народов Северного Кавказа // Вестник Пермского университета. Серия: История. 2014. Вып. 1 (24). С. 100.

[7] *Stamer B.* Märchen von Nixen und Wasserfrauen. Frankfurt, 1987. S. 107; *Vetemaa E.* Die Nixen von Estland. Frankfurt, 2002. S. 76; *Benwell G.*, *Waugh A.* Töchter des Meeres. Von Nixen, Nereiden, Sirenen und Tritonen. Hamburg, 1962. S. 84.

[8] *Померанцева Э.В.* Мифологические персонажи в русском фольклоре. М., 1975. С. 77.

[9] *Кайюм-Насыров***.** Поверья и обряды казанских татар, образовавшиеся мимо их влияния на жизнь суннитского магометанства // Записки имп. Русского Географического об-ва по отделению этнографии. 1880. Т. 6. С. 241–270.

[10] *Brown S.* «Agog! Smashing Stories». Oxford, 2006. P. 90; *Silver C.G.* «Strange and Secret Peoples: Fairies and Victorian Consciousness». Oxford, 2000. P. 37–40; *Vickery R.* «Lemna Minor and Jenny Greenteeth». Oxford, 1983. P. 58–61.

І.С. Шоля
(Ужгород)

АНТРОПОНІМНІ ВПОДОБАННЯ УЖГОРОДЦІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Антропонімійна система, перебуваючи в постійному розвитку, трансформується структурно й функціонально, що привертає до неї увагу дослідників. Їх цікавить не тільки етимологія антропонімів, але й такі важливі питання, як природа імені, його функціонування в суспільстві, склад іменника́, динаміка розвитку і статистика, чинники, що впливають на постійні зміни іменного репертуару, ступінь його популярності. За словами В.А. Никонова, «щоб уявити іменник повністю, обов'язкове суцільне дослідження масового матеріалу»[1] протягом тривалого часового проміжку. Це дасть можливість виявити діахронні зміни в складі імен, глибше вивчити їхню динаміку на певній території.

До проблеми динаміки власних імен у XX ст., змін у їхньому асортименті, причин цих змін неодноразово зверталися українські дослідники, вивчаючи іменний матеріал різних регіонів України. Це дисертаційні дослідження Т.В. Буги[2], Н.О. Свистун[3], І.Д. Скорук[4], О.В. Чорноус[5]. Частково цю проблематику розглянуто в працях С.Л. Брайченко[6], О.О. Горобця[7], О.Ю. Касім[8], Л. Луньо[9], С.П. Павелко[10], С.Є. Панцьо[11], Л.В. Шевчук[12] та ін. Вивчення динаміки іменників різних регіонів України й сьогодні залишається актуальним завданням ономастичної науки.

Власні назви Закарпаття своїм багатством і своєрідністю привертали увагу багатьох дослідників. Погляди на антропонімію цього регіону висловлювали у своїх працях вчені XIX–XX ст. В. Гнатюк, А. Годинка, Л. Чопей, угорські історики Т. Легоцький, І. Ачаді, російсь-

© І.С. Шоля

кий історик О.Л. Петров. Вершиною антропонімічних досліджень, присвячених власним особовим назвам Закарпаття, визнано "Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник"[13] і монографію "Антропонімія Закарпаття" П.П. Чучки[14]. Незважаючи на ці вагомі здобутки, деякі сторінки закарпатської антропонімії залишаються недослідженими. Це стосується, зокрема, динаміки особових власних імен. Тому мета нашої статті – аналіз антропонімних уподобань ужгородців у першій половині XX ст. Об'єктом вивчення стали особові імена 4894 новонароджених і зареєстрованих в Ужгороді протягом 1900–1945 рр. Особливу увагу звернуто на чинники, які вплинули на зміни іменного репертуару та вподобання ужгородців в австро-угорський, чехословацький, угорський і радянський періоди.

Джерельною базою слугують матеріали метричних книг реєстрації актових записів м. Ужгорода, що зберігаються в Закарпатському державному обласному архіві (1900–1935 рр.), а також записи в актових книгах про народження з архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану м. Ужгорода (1940–1945 рр.).

Вибір антропонімного матеріалу Ужгорода зумовлений його віком (понад 1200 р.), унікальним геополітичним положенням Закарпатської області, розташованої на межі чотирьох кордонів: Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії, що дає можливість спостерігати за культурно-лінгвальною ситуацією та її впливом на антропонімні вподобання людей. Вибір періоду дослідження мотивований тим, що протягом 1900–1945 рр. населення міста почергово опинялося в складі чотирьох різних державних утворень: Австро-Угорщини (до 1919 р.), Чехословаччини (до 1938 р.), Карпатської України (1939 р.), Угорщини (до 1944 р.), Радянського Союзу (з 1945 р.); нас цікавить, як це відобразилося на виборі власних особових імен.

У 1900-х роках населення Ужгорода складалося з таких національностей: українці-русини – 36,4%, угорці – 30,2%, словаки – 28%, німці – 4,6%, румуни – 0,1%, хорвати – 0,1%, інші – 0,6%[15].

За даними перепису населення 1900 р., в Ужгороді існували релігійні громади греко-католиків (54,8%), католиків (21,5%), кальвіністів (12,4%), євреїв (12,9%), лютеранів (0,4%) і православних (0,1%)[16].

Досліджуваний матеріал у метричних книгах реєстрації актових записів у різні роки зафіксовано по-різному – угорською, чеською,

російською, українською мовами. Саме тому під час дослідження особових імен уважаємо за доцільне поділити першу половину XX ст. на такі хронологічні зрізи: I – 1900–1920 рр., II – 1925–1935 рр., III – 1940–1945 рр. Асортимент імен в антропонімному репертуарі ужгородців цього періоду доволі різноманітний, що дає змогу визначити чотири статистичні групи в кожному хронологічному зрізі: 1) часто вживані імена, серед яких найуживаніші (перший десяток); 2) широковживані (нижче десятка); 3) маловживані; 4) рідковживані імена (зафіксовані в одному десятилітті). Широковживані і маловживані імена визначаємо за якісно-кількісним методом В.Д. Бондалетова[17]. Він полягає в тому, що число носіїв кожного зрізу ділиться на кількість імен. Одержане число, заокруглене до цілого, становить середній коефіцієнт однойменності (СКО). Імена з кількістю носіїв вищою за СКО і рівною йому зараховуємо до групи широковживаних, нижчою від СКО – маловживані.

Із 1900 до 1920 рр. інформацію про новонароджених записували в Ужгороді угорською мовою. Ця традиція була продовженням багатовікової спадщини, адже впродовж XIV–XVI ст. Закарпаття входило до складу Угорського королівства, з кінця XVII ст. до 1919 р. – до складу Австро-Угорщини. Період перебування краю в складі Австро-Угорщини відзначається зростанням утисків на місцеве населення, інтенсивною денаціоналізацією, «насильницькою мадяризацією»[18], що, безумовно, не могло не вплинути на іменний репертуар ужгородців. З цього приводу П.П. Чучка зазначає: «власні особові імена громадян ... в примусовому порядку перекладалися, тобто передавалися угорськими відповідниками. Люди, що в побуті відомі були під іменами *Василь*, *Ілько*, *Йосиф*, *Павло*, *Стефан*, *Федір*, *Юрко*, *Варвара*, *Єлизавета*, *Катерина*..., у документах могли виступати тільки як *László*, *Illes*, *Iozsef*, *Pál*, *István*, *Ferencz*, *Győrgy*, *Borbála*, *Erzsébet*, *Katalin*»[19]. Саме тому в першому хронологічному зрізі (1900–1920 рр.) найпопулярніші серед місцевого населення угорські жіночі та чоловічі імена. У цей період в Ужгороді було зареєстровано 1187 новонароджених дівчаток і 1184 хлопчики. Для їх найменування використано 213 жіночих та 209 чоловічих імен.

До найуживаніших жіночих імен належать 15 (з урахуванням їхніх варіантів). Таке число зумовлене розташуванням на певних позиціях імен з однаковою кількістю фіксацій. Перше місце займає христи-

янське ім'я *Anna**, *Hanka*, *Hana*, *Háni* (98). Другу позицію розділили між собою *Erzsébet* (86 носіїв) та ім'я *Máriá*, *Maria*, *Mari*, *Mória*, *Mariska* (86). Наступні в рейтингу найпопулярніших – угорські імена *Ilona*, *Helena*, *Helen*, *Lenke*, *Lenka* (81), *Margit*, *Morgit* (71), *Iren*, *Iréna* (43), *Etel*, *Etelka* (30). Однакову кількість прихильників мають оніми *Halva* (29), *Roza, Rózsi, Rozália* (29) та *Yulianna*, *Yuliana*, *Iulianna*, *Yulia*, *Yuliska*, *Julianna*, *Julia* (29), що посідають сьому позицію. На восьмій – оніми *Magdolna*, *Magdolina*, *Magda* (25) та *Veronika*, *Veronka*, *Vera*, *Veron* (25), на дев'ятій – *Terezia*, *Terez, Rezi* (21). Останні поміж найуживаніших імен: *Yolán*, *Iolan* (20) та потрійне жіноче ім'я *Angela Ibolya Livia*, яке в 1905 р. мало серед новонароджених аж 20 носіїв.

Важливу інформацію дає розподіл наведених імен серед представників різних релігійних конфесій. Зокрема, імена *Halva*, *Roza*, *Terezia* (*Terez*, *Rezi*) були найулюбленішими виняткова серед представників єврейської конфесії, тоді як інші громади їх майже не використовували; стосовно розподілу жіночих імен серед римо-католиків і греко-католиків, то тут такої різкої межі не було: імена *Anna*, *Máriá*, *Ilona*, *Erzsébet*, *Iréna*, *Magdolna* користуються майже однаковою популярністю в обох зазначених громадах (див. табл. 1).

Таблиця 1

Найуживаніші жіночі імена в І хронологічному зрізі (1900–1920 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій					
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Євангелісти	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	I	*Anna*, *Hanka*, *Hana*, *Háni*	48	37	3	10		98
2	II	*Erzsébet*	31	36	6	13		86
3		*Máriá, Maria, Mari, Mória, Mariska*	43	35	5	2	1	86

* Тут і далі подаємо оригінальне написання імен та їхніх форм.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
4	III	*Ilona, Helena, Helen, Lenke, Lenka*	31	24	5	21		81
5	IV	*Margit, Morgit*	23	16	9	23		71
6	V	*Iréna*	22	11	1	9		43
7	VI	*Etel, Etelka*	15	4	5	5	1	30
8	VII	*Halva*				29		29
9		*Roza, Rózsi, Rozália*	1			28		29
10		*Yulianna, Yuliana, Iulianna, Yulia, Yuliska, Julianna, Julia*	14	11	1	3		29
11	VIII	*Magdolna, Magdolina, Magda*	10	9		6		25
12		*Veronika*, *Veronka*, *Vera*, *Veron*	13	8		4		25
13	IX	*Terezia*, *Terez*, *Rezi*	3	1	1	16		21
14	X	*Yolán, Iolan*	7	3	1	9		20
15		*Angela Ibolya Livia*	10	10				20

До найуживаніших чоловічих імен належить десять онімів: *József*, *Yázsef*, *Józef*, *Yozsef*, *Yoztef*, *Iozsef* (100), *János*, *Yonos*, *Ianos*, *Ian*, *Ivan (90)*, *Sándor*, *Sandor* (57), *László*, *Lasslo*, *Laszlo*, *Laslo*, *László*, *Laszló* (56), *István*, *Istvan* (52), *Mihály, Mihaly* (44), *Gyula* (39), *Béla*, *Bela* (38), *Lajos*, *Lajós* (36), *Miklos*, *Miklós* (32). Табл. 2 демонструє рейтинг імен серед представників різних релігійних конфесій.

Таблиця 2

Найуживаніші чоловічі імена в І хронологічному зрізі (1900–1920 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій					
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Євангелісти	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	I	*József*, *Yázsef*, *Józef*, *Yozsef*, *Yoztef*, *Iozsef*	49	28	4	19		100

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	II	*Yános*, *Yonos*, *Ianos*, *Ian*, *Ivan*	41	42	4	2	1	90
3	III	*Sándor*, *Sandor*	20	14	4	19		57
4	IV	*László*, *Lasslo*, *Laszlo*, *Laslo*, *Lászlo*, *Laszló*	17	20	5	14		56
5	V	*István*, *Istvan*	31	19		2		52
6	VI	*Mihály*, *Mihaly*	18	22	1	3		44
7	VII	*Gyula*	19	15	1	4		39
8	VIII	*Béla*, *Bela*	13	10	7	8		38
9	IX	*Lajos*, *Lajós*	15	5	1	15		36
10	X	*Miklos*, *Miklós*	7	4		21		32

Відзначимо, що більшість із наведених імен – християнські, вони однаково вживані серед усіх національних верств населення, тоді як угорські форми імен однозначно асоціюються в закарпатців із відповідним українським іменем: *József – Йосип*, *Yános – Іван*, *Sándor – Олександр*, *László – Василь*, *István – Степан*, *Mihály – Михайло*, *Miklos – Микола*[20].

Для визначення широковживаних імен у період 1900–1920 рр. вираховуємо СКО. СКО жіночих імен – 6 (1187 носіїв ділимо на 213 імен), чоловічих – також 6 (1184 на 209). За нашими підрахунками: широковживаних жіночих імен – 23, чоловічих – 31 (з варіантами 51). Також до цієї статистичної групи належить подвійне жіноче *Mária-Iren* (12). Подвійних і потрійних чоловічих імен у групі широковживаних не зафіксовано. Популярні жіночі імена серед ужгородців такі: *Blanka* (18), *Izerena*, *Izrena* (15), *Gizella* (13), *Fani*, *Fanni* (12), *Emma* (11), *Klara* (11), *Aranka* (9), *Borbála*, *Barbola* (9), *Hermin*, *Hermina* (9), *Katalin* (9), *Malvin*, *Malvina* (9), *Olga* (9), *Berta* (8), *Irma* (8), *Regina* (8), *Zsuzsanna*, *Zuzsanna*, *Susanna* (8), *Iarolka* (8), *Eva* (7), *Frida* (7), *Bella* (6), *Lujza* (6), *Marta* (6); чоловічі імена: *Győrgy*, *Gyorgy* (27), *Ferencz*, *Ferenc* (25), *Yenő*, *Jenő*, *Ienö* (23), *Ignácz*, *Ignác*, *Ignacz* (22), *András*, *Andras* (21), *Ernő*(19), *Vilmos* (19), *Halva* (16), *Pál*, *Pal* (16), *Zoltan*, *Zoltán* (16), *Endre* (12), *Károly*, *Karoly* (11), *Dezső*, *Dezso* (11), *Moricz*, *Móricz* (11), *Peter* (11), *Adolf* (10), *Andor* (10), *Miksa* (10), *Samuel*, *Sámuel*, *Samu* (10), *Antal* (9), *Herman* (9), *Izidor* (9), *Arnold* (8), *David*, *Dávid* (8), *Gábor*, *Gabor* (8), *Géza*, *Geza*, *Gezá* (8), *Nándor*, *Nandor* (8), *Salamon* (8), *Yakab*, *Jakab* (7), *Armin* (6), *Imre* (6).

До маловживаних зараховуємо 55 жіночих і 40 чоловічих імен. Серед них – 13 жіночих подвійних: *Etelka Emma* (5), *Emilia Kornelia* (4), *Anna Erzsebet* (3), *Ibolya Fáni* (3), *Maria-Anna* (3), *Anna Maria* (2), *Erzsébet Mária* (2), *Etelka-Edit* (2), *Etelka Roza* (2), *Maria Magdolna* (2), *Mária-Katalin* (2), *Maria-Terezia* (2), *Marta-Iren* (2) і одне потрійне ім'я (*Margit Malvin Anna* (2) та 7 чоловічих подвійних імен: *Béla Sándor* (3), *Zoltán Géza* (2), *Sandor-Mihaly* (2), *Lászlo Zoltán* (2), *Ferencz-Iozsef* (2), *Béla Istvan* (2), *Antal Ferencz* (2).

Значну кількість становлять імена, що зафіксовані тільки одного року. У період із 1900 до 1920 рр. у метричних книгах рідковживаними іменами назвали 120 дівчаток та 128 хлопчиків, що становить 56% та 62% від загальної кількості імен цього періоду. З них 68 (32%) подвійних, 20 (9,3%) потрійних жіночих і 76 (36%) подвійних, 17 (8%) потрійних чоловічих онімів, наприклад: *Antónia Evgénia* (1915), *Otilia Yulia* (1900), *Agnes Móra Ilona* (1920), *Aranka Anna Maria* (1910), *Eleonora Klára Melinda* (1900), *Iren Hermin Ceczilia* (1915), *Paula Mária Terez* (1905); *Agostin Illes Antal* (1905), *Etele Péter György* (1905), *Leó-György* (1915), *Miklós István Mihaly* (1910), *Zoltan Béla Arpád* (1905), *Ödön Mighaly* (1920), *Yózsef Vincze Pál* (1910). Значна кількість таких імен мала неабияку популярність серед ужгородців у попередній, угорський, період.

За умовами Сен-Жерменського мирного договору 1919 р. Закарпаття з Ужгородом як адміністративним центром увійшло до складу Чехословацької Республіки (1919–1938). Зусилля чехословацького уряду були спрямовані на демократизацію, економічний і культурний розвиток краю. Толерантною була його позиція щодо мовного питання: «офіційною та викладовою повинна бути народна мова... Відносно навчання чеської (словацької) мови..., то не правильно запроваджувати її ... лише тому, що вона є державною»[21]. Таким чином, реєстрація новонароджених ще деякий час велася угорською мовою: *Kabati István*, *Geles Mihály*, *Molnar Yózsef*. Водночас частіше трапляються й записи чеською: *Holeček Karel*, *Kovalkievics Ilona*.

У другому хронологічному зрізі (1925–1935 рр.) у метричних книгах зареєстровано 738 новонароджених дівчаток, для найменування яких використано 202 оніми та 217 онімів для 799 хлопчиків. Реєстрація новонароджених здійснюється тільки чеською мовою: *Petrašovič Mikulaš*, *Kára Petr*, *Malek Štěpan*, *Kovács-ová Alzběta*, *Kertešz-ová Iulie*, *Bandur-ová Katařina*. *У* наборі найуживаніших жіночих імен цього

періоду відбулися суттєві зміни. По-перше, чеські та словацькі імена повністю витіснили угорські. Наприклад, угорське *Erzsébet* набуває чеського оформлення *Algběta*, *Algbeta*, *Alisbetta*, *Alizabetta*, *Alizbeta*, *Alzbeta*, *Alžbeta*, *Elizabetta*; *Margit* фіксується як чеське *Markéta*; *Magdolna* як *Magdalena*, *Magda*, *Magdalina*, *Magdalona*, *Magdolona*; *Roza* як *Ruzena*, *Růžena*. По-друге, склад імен упродовж чехословацького періоду поповнився новими рідковживаними онімами, не зафіксованими в попередній період: *Olva*, *Zlata*, *Kvetoslava (Kveta*, *Kvetuše)*, *Milada*, *Zdenka*, *Iarmila* (*Yarmila*), *Milena*, *Natalia*, *Božena* (*Bozena*). По-третє, відбувається переміщення імен усередині вказаних груп. Наприклад, *Olga* та *Eva* піднялися з 29 і 36 позиції на 7 і 8; *Iudita, Yudita* – з 42 на 6. Маловживані й рідкісні імена переходять у групу широковживаних. Наприклад, порівняно з попереднім періодом, удвічі збільшилася кількість прихильників таких онімів, як: *Gabriella*, *Gabriela* (9), *Agnesa*, *Agnes* (8), *Marta* (12); з 57 на 29 позицію піднялося ім'я *Estera*, *Ester* (4); рідкісні *Libuše* (4), *Silvia* (4) переходять у групу широковживаних, або навпаки, деякі імена втрачають свою популярність і зменшується кількість їх носіїв: *Etela*, *Etelka* (з 30 носіїв до 5), *Emma* (*Ema*) (з 11 до 4), *Iulie* (з 29 до 5), *Terezie*, *Terezia*, *Tereza* (з 21 до 5), *Regina* (з 8 до 3), інші взагалі виходять з ужитку: *Aranka*, *Blanka*, *Betti*, *Dora*, *Halva*, *Hermin* (Hermina), *Frida*, *Fani* (*Fanni*), *Malvin* (*Malvina*), *Piroska*.

Найуживаніші жіночі імена періоду 1925–1935 рр. охопили 10 онімів: *Marie*, *Maria* (53), *Helena*, *Elena*, *Ilona* (49), *Anna*, *Hana*, *Hanna*, *Anežka* (45), *Magdalena*, *Magda*, *Magdalina*, *Magdalona*, *Magdolona* (38), *Algběta*, *Algbeta*, *Alisbetta*, *Alizabetta*, *Alizbeta*, *Alzbeta*, *Alžbeta*, *Elizabetta* (32), *Iudita*, *Yudita*, *Yudit*, *Edita*, *Edit* (27), *Olga* (26), *Eva* (22), *Marketa*, *Marhita* (20), *Irena*, *Iren*, *Irene*, *Irinka* (19). Знову ж таки, як і в першому зрізі, кожне з указаних імен має своїх прихильників серед представників різних релігійних віросповідань. З табл. 3 чітко видно, що оніми *Maria*, *Ilona*, *Algběta*, *Marketa* були найпопулярнішими в католиків, *Anna* та *Olga* – у греко-католиків, *Yudita* – серед євреїв.

СКО жіночих імен цього періоду – 4. До широковживаних належать 23 оніми: *Vera* (17), *Katerina*, *Kateřina*, *Ikaterina* (16), *Iolán*, *Iolana*, *Iolanka* (15), *Ruzena*, *Růžena*, *Roza*, *Rozalia* (15), *Marta* (12), *Klara* (11), *Zuzana*, *Zuzanna*, *Susa* (11), *Gabriella*, *Gabriela* (9), *Agnesa*, *Agnes* (8), *Veronika* (8), *Olva* (6), *Viola* (6), *Božena*, *Bozena* (5), *Etela*, *Etelka* (5),

Таблиця 3

Найуживаніші жіночі імена в ІІ хронологічному зрізі (1925–1935 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій						
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Православні	Конфесійної належності	Разом
1	I	*Marie*, *Maria*	29	17	1	5	1		53
2	II	*Helena*, *Elena*, *Ilona*	23	11	5	9	1		49
3	III	*Anna*, *Hana*, *Hanna*, *Anežka*	17	22	1	4		1	45
4	IV	*Magdalena*, *Magda*, *Magdalina*, *Magdalona*, *Magdolona*	11	4		6			38
5	V	*Algběta*, *Algbeta*, *Alisbetta*, *Alizabetta*, *Alizbeta*, *Alzbeta*, *Alžbeta*, *Elizabetta*	16	10	4	2			32
6	VI	*Iudita*, *Yudita*, *Yudit*, *Edita*, *Edit*			1	26			27
7	VII	Olga	9	10		6	1		26
8	VIII	Eva	5	4	5	5		3	22
9	IX	*Marketa*, *Marhita*	10	5		4		1	20
10	X	*Irena*, *Iren*, *Irene*, *Irinka*	8	4	2	5			19

Iulie (5), *Terezie*, *Terezia*, *Tereza* (5), *Alice* (5), *Emma*, *Ema* (4), *Estera*, *Ester* (4), *Libuše* (4), *Lili* (4), *Silvia* (4), *Zlata* (4).

Маловживаних особових імен 37 (з варіантами 46). Серед них 9 нових онімів, що ввійшли в іменний репертуар унаслідок чеської та словацької міграції: *Kvetoslava*, *Kveta*, *Kvetuše* (3), *Zdenka* (3), *Milada* (3), *Serena* (3), *Vlasta* (3), *Iarmila, Yarmila* (3), *Keli* (2), *Milena* (2), *Natalia* (2*)*; 6 подвійних *Maria Magdalena* (3), *Eva Alzbeta* (2), *Gabriela Marta* (2), *Olga Anna* (2), *Olga Maria* (2), *Vlasta Maria* (2) та потрійне *Maria Anna Alzbeta* (2).

Із 132 рідковживаних онімів зафіксовано 23 нових: *Anastasia*, *Boriška*, *Frantiska*, *Frone*, *Gertruda*, *Irinka*, *Iveta*, *Kamila*, *Korena*, *Kreola*, *Lidie*, *Makana*, *Marhalda*, *Miroslava*, *Nadezda*, *Noemi*, *Nora*, *Rebeka*,

Trelli, *Vlada*, *Vlastimila*, *Yaroslava, Zora*; 85 подвійних, серед яких такі цікаві поєднання імен, як: *Alexandra Maria*, *Alzbeta Milena*, *Emilia Dalma*, *Gabriela Olga*, *Gizella Zdenka*, *Iaroslava Anna*, *Irina Anna*, *Katerina Evgenia*, *Lidka Karla*, *Nadezda Bronislava*, *Veneslava Zofie*; 5 потрійних*: Eva Anna Bozena*, *Eva Maria Marta*, *Klara Leontina Olga*, *Maria Frantiska Anna*, *Miloslava Olga Anna* та одне чотирикомпонентне – *Veřa Eleonora Ruzěna Emma*.

У чоловічому іменникýу чеські та словацькі* імена повністю витіснили угорські. Набір найуживаніших майже не змінився, за винятком оніма *Tibor* (29), який із 61 позиції перемістився на четверту й увійшов до десятка лідерів. Із другого на перше місце за кількістю носіїв перемістилося чеське *Ian* (54), що заступило угорське *Yános*; з першого на друге опустилося *Iosef*, *Iozef* (46), витіснивши угорський варіант *Yózsef*; *István* став *Stepán*, *Stepan*, *Štěpan* (42) і перемістився з п'ятого на третє місце. Далі десятку найуживаніших доповнюють оніми: *Iulius*, *Ulias*, *Yulius* (29) (замість угорського *Gyula*); *Alexandr* (24) (замість *Sándor*); *Ladislav* (24) (замість *László*); *Frantisek*, *František* (22) (замість *Ferencz*); *Jiri*, *Yiri*, *Yiři*, *Iura* (21) (*замість Győrgy*); *Mikulaš*, *Mikulas*, *Nikolaj* (20) (замість *Miklós*); *Ludvik*, *Ludvih* (17) (замість *Lajós*); *Michal*, *Mihal* (15) (замість *Mihály*, *Mihaly*). Таким чином, до найуживаніших належить 12 онімів, оскільки деякі з них мають однакову кількість фіксацій. Ці імена – улюблені серед католиків і греко-католиків, за винятком *Tibor* і *Mikulaš* (таблиця 4), які користуються популярністю в єврейських сім'ях.

Оскільки СКО чоловічих імен цього періоду – 4, то до широковживаних належить 33 (з варіантами 43) оніми: *Zoltan* (14), *Evžen*, *Evgen* (13), *Karel*, *Karol* (13), *Andrej*, *Ondřej*, *Andras* (13), *Iaroslav* (12), *Arnost*, *Arnošt* (11), *Antonin* (10), *Vojtech*, *Vojětch*, *Vojth* (10), *Pavel* (9), *Vladimir* (9), *Zdenek* (9), *Gabriel* (8), *Vasil* (8), *Vilem*, *Viliam* (8), *Emil* (7), *Ervin* (7), *Leopold* (7), *Martin* (7), *Oskar*, *Oskár* (7), *Dezider* (6), *Emerich* (6), *Herman* (6), *Ignac* (6), *Maximilian* (5), *Petr* (5), *Abraham* (4), *Adolf* (4), *Arnold* (4), *Bernard* (4), *Emilian* (4), *Miroslav* (4), *Otto* (*Oto*) (4), *Rudolf* (4).

До групи маловживаних імен належить 27 онімів, серед яких 5 подвійних. *Alois* (3), *Artur* (3), *Filip* (3), *Igor* (3), *Kolomon* (3), *Moric* (3),

---

* Ми розглядаємо їх разом, бо відрізнити чеське від словацького здебільшого неможливо, оскільки структурних диференційних відмінностей між ними немає.

Таблиця 4

Найуживаніші чоловічі імена в ІІ хронологічному зрізі (1925–1935 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій				
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Разом
1	I	*Ian*	30	17	3	4	54
2	II	*Iosef, Iozef*	16	18	3	9	46
3	III	*Stepán, Stepan, Štěpan*	24	12	3	3	42
4	IV	*Tibor*	8	4	1	16	29
5		*Iulius, Ulias*	16	5	1	7	29
6	V	*Alexandr*	11	1	2	10	24
7		*Ladislav*	16	5	1	2	24
8	VI	*Frantisek, František*	14	4	2	2	22
9	VII	*Jiri, Yiri, Yiři, Iura*	14	6		1	21
10	VIII	*Mikulaš, Mikulas, Nikolaj*	2	5		13	20
11	IX	*Ludvik, Ludvih*	7	3	1	6	17
12	X	*Michal, Mihal*	3	10	1	1	15

Robert (3), *Samuel* (3), *Leont*, *Leon*, *Leo* (3), *Adam* (2), *Alfred* (2), *Bartolomej* (2), *Běla, Bela* (2), *Bili* (2), *Boris* (2), *Běrtislav*, *Bratislav* (2), *Frantisek Ladislav* (2), *Gera* (2), *Karel Iosef* (2), *Milan* (2), *Milan Frantisek* (2), *Salamon* (2), *Tomas* (2), *Vaclav* (2), *Vadik* (2), *Viktor Ian* (2), *Vladimir Roman* (2).

Найбільшу кількість чоловічих імен, як і жіночих, становить група рідковживаних – 146 онімів. Хоч деякі з них вже були зафіксовані і в попередні роки або ж перемістилися з групи широковживаних і маловживаних, як наприклад: *Aladař*, *Arpad*, *Aron*, *David*, *Gábor*, *Imre*, *Kalman*, *Mor* і т. д. Усе ж таки значну масу становлять нові імена чеського і словацького, рідше німецького походження: *Balint*, *Benedek*, *Blagoslav*, *Bohdan*, *Eduard*, *Eliaš*, *Ferdinand*, *Frjtech*, *Gustav*, *Hubert*, *Iaromir*, *Mariucius*, *Miloš*, *Oldrich*, *Tihamer*, *Vajtech*, *Valter*, *Vilhelm*, *Vlastimil*, *Vlastislav*.

Не менш популярними, як і в угорський період, залишаються подвійні і потрійні імена. Серед 87 подвійних, що становить 40%, і 8 потрійних – 3,6%, усі імена з абсолютно новим, порівняно з попередніми роками, поєднанням онімів чеського і словацького походження*: Andrej Ludvik*, *Bartolomej Ladislav*, *Frantisek Ferdinand*, *Karel Vojteh*, *Ladislav Karel*, *Stanislav Frantisek*, *Tomaš Mikulaš*, *Kamilla Ladislav Pavel*, *Mikulas Antonin Frantisek*, *Stepan František Rudolf*.

Отже, в період 1925–1935 рр. відбувається помітне переміщення як жіночих, так і чоловічих онімів усередині груп: широковживані стають найуживанішими, маловживані – широковживаними, рідкісні переходять у маловживані, при цьому їх асортимент спочатку поступово поповнюється новими чеськими та словацькими іменами, яких не було зафіксовано в попередні роки і які до 1935 р. повністю витісняють угорські.

У період 1940–1945 рр. (третій хронологічний зріз) в Ужгороді зафіксовано найменшу кількість новонароджених (986). За свідченнями працівників архіву, не всі актові книги із записами про новонароджених збереглися. Це означає, що кількість носіїв імен теоретично могла б бути більшою, однак для аналізу беремо тільки фактичний матеріал, зафіксований і збережений в обласному архіві міста Ужгорода.

За Віденським арбітражем від 2 листопада 1938 р. до 1944 р. Ужгород входив до складу Угорщини. Цим зумовлено повернення до вжитку угорських варіантів чоловічих та жіночих імен і витіснення словацьких та чеських: *Ласло*, *Шандор*, *Мігаль*, *Бейло*, *Ержебет*, *Магдолна*, *Моргіт*, *Серен*, *Аліце*, *Борбала*, *Агнеш*.

За традицією 1900–1920 рр., новонароджених у 1940-х роках називали угорськими, рідше чеськими іменами, та в актових книгах записи велися вже українською мовою. Таким чином, у католицьких і греко-католицьких сім'ях* імена, транслітеровані українськими літерами, мали фонетичну структуру угорську або чеську, наприклад: *Моргіт*, *Каталін*, *Магдолна*, *Йолан*, *Ануєлка*, *Каталін-Ержібет*, *Дьордіке-Каталін*; *Ференц*, *Іштван*, *Імре-Янош*, *Андраш-Йосиф-Антал*, *Бейло*, *Ерно* та ін.

Слід також зазначити, що в першій половині XX ст. (до 1945 р.) особових імен в українській традиційній формі в іменникý міста

---

* У 1940 р. в метричних книгах реєстрації актових записів м. Ужгорода сімей православного віросповідування не зафіксовано. У 1945 р. – лише 9 випадків.

Ужгорода майже не було, за винятком жіночих: *Анна*, *Марія*, *Єва*, *Ольга* та чоловічих: *Віктор*, *Іван*, *Ігор*.

У 1945 р. до антропонімійного репертуару ужгородців долучаються поодинокі чоловічі імена: *Андрій*, *Валерій*, *Василь*, *Михайло*, *Олександр*, *Петро*, *Сергій*, *Юрій*, жіночі – *Вікторія*, *Інна*, *Ірина*, *Катерина*, *Людмила*, *Світлана*, *Тетяна*, *Тамара*. Ці антропонімні зміни супроводжували певні історичні події – це визволення Закарпаття від фашистських загарбників і входження його території до складу УРСР. Підтвердженням цього є свідчення П.П. Чучки: «Серед дітей, які народилися після війни, все частішими і частішими є імена, яких до возз'єднання Закарпаття тут зовсім не було»[22].

До так званого частотного десятка цього періоду потрапило 12 жіночих і 15 чоловічих імен, оскільки деякі з них мають однакову кількість носіїв. У табл. 5 і 6 продемонстровано найпопулярніші чоловічі та жіночі імена за 1940 і 1945 рр. з урахуванням смаків представників релігійних громад.

Таблиця 5

Найуживаніші жіночі імена в ІІІ хронологічному зрізі (1940–1945 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій					
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Євангелісти	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	I	*Марія*	10	25	7	4		46
2	II	*Ержебет, Ержібет, Елізавета*	2	17	6	3		28
3	III	*Єва, Ева*	4	14	3	6		27
4	IV	*Юдіт, Юдіта, Едіт*		3	4	14		21
5	V	*Ілона, Гелена, Елена*	3	12	4	1		20
6	VI	*Магдолна, Магдалена, Магдалина*	1	11	1	1		14
7	VII	*Анна*	2	10	1			13
8	VIII	*Клара*	1	6	1	4		12
9		*Каталін, Катерина*	3	6		3		12

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	IX	*Маргіт, Моргіт*		4	4	1		9
11		*Ірен, Ірина*	3	4	2			9
12	X	*Марта*	2	3	1	1	1	8

Таблиця 6

Найуживаніші чоловічі імена в ІІІ хронологічному зрізі (1940–1945 рр.) та їх популярність серед представників різних конфесій

№ пп	Місце за рейтингом	Імена та їхні варіанти	Кількість носіїв, серед них представники конфесій					
			Католики	Греко-католики	Реформати	Євреї	Православні	Разом
1	I	*Янош, Ян, Іван*	7	24	2	1		34
2	II	*Міклош, Ніколай*	5	15	2	9		31
3	III	*Іштван,Стефан*	6	15	1	1		28
4	IV	*Йозеф, Йосиф, Йосеф*	4	14	3	4		25
5	V	*Ласло*	2	15		7		24
6		*Шандор, Олександр*	3	10	4	7		24
7	VI	*Мігаль, Михайло*	2	13	2	1		18
8		*Тібор, Тіберій*		13	1	4		18
9	VII	*Дьордь, Георгій, Юрій*	2	7	1	3	1	14
10	VIII	*Бейло, Бела*	2	3	2	5		12
11	IX	*Еньо, Ено*	1	3	2	4		10
12		*Золтан*	2	2	1	5		10
13	X	*Кароль*	3	4		2		9
14		*Дюло, Дюла, Юлій*	1	6	2			9
15		*Лайош, Людвик*	2	4	1	2		9

СКО чоловічих і жіночих імен – 3. Нижче від десятка розташувалися 14 жіночих і 21 чоловічий онім: *Вероніка* (7), *Йолна* (7), *Ольга* (7), *Роза*, *Розалія* (7), *Агнеш*, *Агнес* (6), подвійне *Єва Марія* (5), *Зузана*, *Жужанна* (5), *Аранка* (4), *Валерія* (4), *Емма* (3), *Етелка* (3), подвійне *Каталін Марія* (3), *Людмила* (3), *Серен*, *Серена* (3); *Андраш*, *Андрій* (7),

Адальберт, *Альберт*, *Алберт* (6), *Василій*, *Василь* (6), *Габор* (6), *Імре* (6), *Петер*, *Петро* (6), *Ференц* (6), *Арпад* (5), *Владімір*, *Владімир* (5), *Герман* (5), *Вілмош* (4), *Дежо*, *Деже*, *Дежьо* (4), *Мартон* (4), *Пал* (4), *Томаш* (4), *Андор* (3), *Гедвіг* (3), *Гуго*, *Хуго* (3), *Ервін* (3), *Ерно* (3), *Зігмонд* (3).

До маловживаних особових належить 17 жіночих і 11 чоловічих імен. Сюди входять не зафіксовані в попередні роки чоловічі оніми *Лазар* і *Сергій*.

Найбільшу кількість становлять рідковживані імена: 136 чоловічих і 137 жіночих. Серед них наявні й багатокомпонентні: 87 подвійних і 17 потрійних жіночих, 104 подвійних, 7 потрійних і 2 чотирикомпонентних чоловічих. Поєднання онімів свідчить про значну перевагу угорських імен: *Агнеш Маргіт*, *Геральдіна Терезія*, *Дьордіке Каталін*, *Каталін Ержібет*, *Марія Магдолна*, *Дьордіка Маргіт Каталін*, *Юдіт Ержебет Магдолна*; *Арпад Дьордь*, *Габор-Іштван*, *Дьордь-Мігаль*, *Ференц Імре*, *Андраш Йосиф Антал*, *Левенте Ендре Бейло*, *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор*, *Дьордь Пал Бейло Ференц*. Загалом у першій половині XX ст. зафіксовано велику кількість подвійних, потрійних і чотирикомпонентних імен. Завдяки їм значно розширився асортимент ужгородського іменника́. Всі вони, без сумніву, заслуговують на увагу, мають пізнавальне значення і будуть предметом нашого подальшого дослідження.

Отже, історичні події наклали своєрідний відбиток на культурно-мовну ситуацію, що особливо виразно відобразилося на виборі й формі запису власних особових імен ужгородців. У досліджуваний період (1900–1920, 1925–1935, 1940–1945 рр.) спостерігаємо не стільки різні антропонімні вподобання, скільки різні варіанти тих самих імен. Склад імен-фаворитів як чоловічих, так і жіночих у всіх хронологічних зрізах майже однаковий. Найуживаніше жіноче ім'я в першій половині XX ст. – *Марія*, яке в II і III зрізах займає першу позицію, а в I зрізі – другу. У другій половині XX ст. воно теж належить до статистичної групи найуживаніших[23]. Стабільна позиція таких жіночих онімів: *Анна*, *Елізавета*, *Ілона*, *Ірина*, *Моргіт*, *Магдалина*; чоловічих: *Янош* (*Ян*, *Іван*), *Йозеф*, *Іштва* (*Стефан*), *Шандор* (*Олександр*), *Михайло*, *Людвик* (табл. 7, 8).

Таблиця 7

Варіанти найуживаніших жіночих імен м. Ужгорода в хронологічних зрізах

Ім'я та його зафіксовані варіанти			Місце за рейтингом у I зрізі 1900–1920	Місце за рейтингом у II зрізі 1925–1935	Місце за рейтингом у III зрізі 1940–1945
угорський варіант	чеський/ словацький варіант	український варіант			
1	2	3	4	5	6
Anna, Hanka, Hana, Háni	*Anna, Hana, Hanna, Anežka*	*Анна*	1	3	7
Erzsébet	*Algběta, Algbeta, Alisbetta, Alizabetta, Alizbeta, Alzbeta, Alžbeta*	*Ержебет, Ержібет, Елізавета*	2	5	2
Máriá, Maria, Mari, Mória, Mariska	*Marie, Maria*	*Марія*	2	1	1
Ilona, Helena, Helen, Lenke, Lenka	*Helena, Elena, Ilona*	*Ілона*	3	2	5
Margit, Morgit	*Marketa, Marhita*	*Маргіт, Моргіт*	4	9	9
Iren, Iréna	*Irena, Iren, Irene*	*Ірен, Ірина*	5	10	9
Etel, Etelka	*Etela, Etelka*	*Етелка*	6	*широко-вживане*	*широко-вживане*
Halva	*не зафіксовано*	*не зафіксовано*	7	-	-
Roza, Rózsi, Rozália	*Ruzena, Růžena, Roza, Rozalia*	*Роза, Розалія*	7	*широко-вживане*	*широко-вживане*
Yulianna, Yuliana, Iulianna, Yulia, Yuliska, Julianna, Julia	*Iulie*	*Юлія, Юліанна*	7	*широко-вживане*	*широко-вживане*

1	2	3	4	5	6
Magdolna, Magdolina, Magda	*Magdalena, Magda, Magdalina, Magdalona, Magdolona*	*Магдолна, Магдалена, Магдалина*	8	4	6
Veronika, Veronka, Vera, Veron	*Veronika*	*Вероніка*	8	*широко-вживане*	*широко-вживане*
Terezia, Terez, Rezi	*Terezi, Terezia, Tereza*	*Терезія*	9	*широко-вживане*	*рідко-вживане*
Yolán, Iolan	*Iolán, Iolana, Iolanka*	*Йолан*	10	*широко-вживане*	*широко-вживане*
Angela Ibolya Livia	*не зафіксовано*	*не зафіксовано*	10	-	-
Edit	*Iudita, Yudita, Yudit, Edita, Edit*	*Юдіт, Юдіта, Едіт*	*мало-вживане*	6	4
Olga	*Olga*	*Ольга*	*широко-вживане*	7	*широко-вживане*
Eva	*Eva*	*Єва, Ева*	*широко-вживане*	8	3
Klara	*Klara*	*Клара*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	8
Katalin	*Katerina, Kateřina, Ikaterina*	*Каталін, Катерина*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	8
Marta	*Marta*	*Марта*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	10

Таблиця 8

Варіанти найуживаніших чоловічих імен м. Ужгорода в хронологічних зрізах

Ім'я та його зафіксовані варіанти			Місце за рейтингом у І зрізі 1900–1920	Місце за рейтингом у ІІ зрізі 1925–1935	Місце за рейтингом у ІІІ зрізі 1940–1945
угорський варіант	чеський/ словацький варіант	український варіант			
1	2	3	4	5	6
Yános, *Yonos*, *Ianos*, *Ian*	*Ian*	*Янош, Ян, Іван*	2	1	1

1	2	3	4	5	6
József, József, Józef, Jozsef, Joztef, Iozsef	*Iosef, Iozef*	*Йозеф, Йосиф, Йосеф*	1	2	4
István, Istvan	*Stepán, Stepan, Štěpan*	*Іштван, Стефан*	5	3	3
László, Lasslo, Laszlo, Laslo, Lászlo, Laszló	*Ladislav*	*Ласло*	4	5	5
Sándor, Sando	*Alexandr*	*Шандор, Олександр*	3	5	5
Mihály, Mihaly	*Michal, Mihal*	*Мігаль, Михайло*	6	10	6
Gyula	*Iulius, Ulias*	*Дюло, Дюла*	7	4	10
Béla, Bela	*Běla, Bela*	*Бейло, Бела*	8	*мало-вживане*	8
Lajos, Lajós	*Ludvik, Ludvih*	*Лайош, Людвик*	9	9	10
Miklos, Miklós	*Mikulaš, Mikulas, Nikolaj*	*Міклош*	10	8	2
Tibor	*Tibor*	*Тібор, Тіберій*	*мало-вживане*	4	6
не зафіксовано	*Frantisek, František*	*не зафіксовано*	-	6	-
György, Gyorgy	*Jiri, Yiri, Iura*	*Дьордь, Георгій, Юрій*	*широко-вживане*	7	7
Yenő, Jenő, Ienö	*Evžen, Evgen*	*Еньо, Ено*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	9
Zoltan, Zoltán	*Zoltan*	*Золтан*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	9
Károly, Karoly	*Karel, Karol*	*Кароль*	*широко-вживане*	*широко-вживане*	10

Із таблиць 7 і 8 видно, що серед імен-лідерів у першій половині XX ст. спостерігаємо переміщення онімів як у жіночому, так і в чоловічому іменникý (*Вероніка*, *Терезія*, *Едіт*, *Йолан*, *Ольга*, *Єва*, *Катерина*, *Марта*; *Бейло*, *Тібор*, *Юрій*, *Еньо*, *Золтан*, *Кароль*).

Незважаючи на трансформації імен на угорський кшталт, антропонімний репертуар ужгородців досить сталий у 1900–1945 рр.,

а завдяки рідкісним і багатокомпонентним іменам відбувається його збагачення та урізноманітнення, особливо в чехословацький період.

---

[1] *Никонов В.А.* Имя и общество. М., 1974. С. 43.

[2] *Буга Т.В.* Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець XIX – початок XX ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010.

[3] *Свистун Н.О.* Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX–XX ст. Тернопіль, 2011.

[4] *Скорук І.Д.* Динаміка антропонімікону м. Луцька в XX ст.: Дис. ... канд. філол. наук. К., 1999.

[5] *Чорноус О.В.* Динаміка чоловічих особових імен м. Кіровограда у XX столітті (найуживаніші імена) // Записки з ономастики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. Одеса, 2009. Вип. 12. С. 11–19.

[6] *Брайченко С.Л.* Проблеми динаміки антропонімічних уподобань українців Одещини (жіночі найменування) // Наукові записки Кіровоградського пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 8–10.

[7] *Горобець О.О.* Динаміка жіночого іменника першої половини XX століття у місті Проскурові // Studia Slovakistika. Ужгород, 2009. Вип. 9: Ономастика, Антропоніміка: Зб. наук. ст. / Упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник. С. 227–235.

[8] *Касім О.* Про динаміку українських особових імен Одещини // Мовознавство. 1990. № 3. С. 26–31.

[9] *Луньо Л.* Багатокомпонентні жіночі імена в іменнику Львова (перша половина XX ст.) // Мова і суспільство. Львів, 2011. № 2. С. 135–143.

[10] *Павелко С.П.* Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. Одеса, 1999. Вип. 1. С. 22–28.

[11] *Панцьо С.Є.* Жіночі імена у лемків // Studia Slovakistika. Ужгород, 2009. Вип. 9: Ономастика, Антропоніміка: Зб. наук. ст. / Упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник. С. 200–204.

[12] *Шевчук Л.В.* Одиничні особові імена новонароджених м. Іллічівська // Studia Slovakistika. Ужгород, 2009. Вип. 9: Ономастика, Антропоніміка: Зб. наук. ст. / Упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник. С. 231–239.

[13] *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.

[14] *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття. Ужгород, 2008.

[15] Wikipedia. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki /Унґ

[16] Wikipedia. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki /Унґ

[17] *Бондалетов В.Д.* Русская ономастика. М., 1983. С. 115.

[18] *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття. С. 142.

[19] Там само. С. 142.

[20] *Медвидь-Пахомова С.Н.*, *Пилаш М.И.* Венгерские, украинские и русские имена в лексикографическом аспекте // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження проф. Петра Лизанця. Ужгород, 2000. С. 316.

[21] *Кравчук О.* Національна політика Чехословаччини на Закарпатті в оцінках Томаша Масарика // Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць. К., 2009. Вип. 28. С. 66–68.

[22] *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття. С. 81.

[23] *Шоля І.* Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині XX століття (жіночі імена) // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2015. Вип. 2 (34). С. 29–35.

В.П. Шульгач
(Київ)

ДО ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО АНТРОПОНІМНОГО ФОНДУ (ДЕРИВАТИ З КОРЕНЕМ **GOJ-*)

Псл. **gojь* споріднене з **gojiti* і співвідносне (каузатив) із **žiti*, тобто функціонально слов'ян. **žiti* › **gojiti* › **gojь*; етимологічно ж і.-є. **g^{u}i-* 'жити' › **g^{u}o̯o̯* 'життя' (та співвідносні значення) › слов'ян. **gojь* › **gojiti*. Детальніше див. (ЭССЯ 6, 196–197).

Слов'янську антропонімію з коренем **Goj-* на сьогодні найповніше описано в (Железняк 1969: 37–43; передруковано в: Желєзняк 2011: 115–124). Мета цієї статті – реконструювати на підставі вже відомого та нового фактичного матеріалу фрагмент праслов'янського антропонімного фонду.

Безафіксні псл. ***Gojь**, ***Goja** можна відновити на основі: ст.-укр. *Goya*, 1437 р., Andrus *Goy*, XVI ст. (Чучка СОІ 127), Тишко *Гой*, 1654 р. (ПК 141), укр. Андрей *Гой*, 1732 р. (РЧП 153), *Гой* 1905 р. (ДАВО ф. 416, оп. 1, од. зб. 4, арк. 33 зв.), *Гой* – сучасне прізвище (м. Черкаси), *Гоя* (Новикова 217), *Гій* (с. Заболоття Ратнівськ. р-ну Волинськ. обл.), (похідні) *Гоєв кружок* – лімнонім у Чернігівській обл. (Павленко 67), *Гоїв сад* – мікротопонім (с. Стайки Кагарлицьк. р-ну Київськ. обл.; ОКІУМ), *Гійовий яр*, *Гойова посадка* – мікротопоніми в Ровенській обл. (Пура 1, 89, 95), ст.-рос. Янка Потапов сын *Гоя*, 1646 р. (ПКВ 82), (похідне) *Гоинъ мост*, 1629 р. – топонім у колишній В'ятській губ. (КВ 187), рос. *Гой*, *Гоев* (ЖПТ), блр. *Гой* (Бірыла 113), (похідне) *Гоеў колодзеж* – мікрогідронім у Гродненській обл. (Ламака 1, 92), болг. *Гъя* – особове ім'я (Заимов 69), *Гъев* – прізвище (Илчев 136), (похідні) *Гъин дол* – мікротопонім у Пернішко (Велев 121), *Гойъв дол* – в околицях Радомира (Чолева-Димитрова 100), серб. *Гоја* (Грковић 65), (похідні) *Гъ^{j}ино* – мікротопонім (Жугић 115), *Gojin*

© В.П. Шульгач

Dol – ойконім (Im. m. 169), хорв. *Goja* (Leksik 193), слвн. *Goja* (ZSSP 166), ст.-пол. *Goya*, 1437 р., *Goy*, 1458 р. (SSNO II, 149), пол. *Goj*, *Goja* (SN III, 410), *Hoj*, *Hoja* (SN IV, 135), чеськ. *Goj*, *Hoja* (ЧП), слвц. *Hoja* (TZ Trnava 93), н.-луж. *Gój* (Muka III, 30).

Щодо апелятивних відповідників пор. укр. діал. *гій* ‘ліки’ (ЕСУМ 3, 546), блр. діал. *гой* ‘відчайдушна особа’ (Барадулін 4, 397) та ін. Див. (ЭССЯ 6, 197; SP 8, 26–27).

Демінутиви:

***Gojikъ**: укр. *Гоїк* (СП 95), пол. *Goik* (SN III, 410), ст.-чеськ. *Hojik* (Gebauer I, 450), чеськ. *Goik* (ЧП). Стосовно мотивації пор. апелятивну лексику, зібрану під гаслом **gojikъ* (ЭССЯ 5, 195; SP 8, 25).

***Gojičь**: серб. *Гојић* (Грковић 65), хорв. *Gojić* (Leksik 193), слвн. *Gojič* (ZSSP 166), пол. *Goicz*, *Hoicz* (SN III, 410; IV, 135) ~ слвц. *hojič* ‘лікар’ (HSSJ I, 423),

***Gojica**: ст.-серб. *Гоица* [1455 р. – *kwøxə* (Пешикан 41)], серб. *Гојица* (Речник III, 427), хорв. *Gojica* (PI 263), слвн. *Gojica* [1030 р. – *Gohza* (Kos 118)].

***Gojьca**, ***Gojьcь**: укр. *Гойч* – ойконім у Житомирській обл. – дериват з індивідуально-посесивним суфіксом *-j-* від антропоніма **Гоєць*, блр. (вторинне) *Гойчик* (ЖПТ), (похідне) *Гойцювэ* – мікротопонім у Брестській обл. (МБ 61), хорв. *Gojc* (Leksik 193), слвн. *Gojc*, *Gojca* (Lenarčič 136), пол. *Gojec*, *Goiec* (SN III, 410, 411), *Hojca* (SN IV, 135), (похідне) *Gojców* – ойконім (NMP III, 211) ~ слвц. *hojec* ‘лікар’ (HSSJ I, 423).

***Gojьka**, ***Gojьko**, ***Gojьkъ**: укр. *Гойко* (м. Рівне), ст.-рос. Онисифоръ *Гойковъ*, XVI ст. (НПК III, 774), (похідне) *Гойкино*, XVI ст. – ойконім у Новгородській землі (НПК III, 774), рос. (похідні) *Гойки*, *Гойкино* – ойконіми в колишніх Новгородській і Псковській губ., блр. *Гойка* (Бірыла 113), *Гойковка* – назва поселення в колишній Могильовській губ. (Vasmer RGN II, 395), болг. *Гъ̀йка*, *Гъ̀йко* – особові імена (Заимов 66), макед. *Гойковиќ* (Речник ПКМ I, 268), серб. *Гојкин*, *Гојко* (Михайловић 248, 249), (похідні) *Гъ̑јково ъ̀съ̀је*, *Гъ̑јков кр̑ш* (Цицмил-Реметић 173), *Гъ̀јков трсъ̀к* (Жугић 115) – мікротопоніми, хорв. *Gojko* (Leksik 193), *Gojkovac* – ойконім (Im. m. 169), слвн. *Gojka*, *Gojko* – особові імена (Lenarčič 136), пол. *Gojek*, *Gojk*, *Gojka*, *Gojko* (SN III, 411), ст.-чеськ. *Hojka* [1201 р. – *Hogka* (Pleskalová 132)], *Hoykow*, *Hoykowecz* – топоніми відантропонімного походження (Gebauer I, 450), чеськ. *Hojek*, *Hojka* (ЧП), слвц. *Hojko* (TZ Trnava 93) ~ рос. діал. *го́йка* ‘пригощання’ (СРНГ 6, 281).

**gojьkъjь*: укр. діал. *го́йкий* ‘лікувальний, цілющий’ (ЕСУМ 3, 546).

Іносуфіксальні деривати:

Gojašь: серб. *Гојаш* (Грковић 65), хорв. *Gojaš* (PI 263), пол. *Gojasz* (SN III, 410), н.-луж. *Gojaš* (Muka III, 30).

Gojakъ* / *Gojačь: укр. *Гояк* (Панцьо 101), ст.-серб. *Гојак* [1455 р. – *kwøak*, *qwøak* (Пешикан 41)], серб. *Гојак* (Грковић 65), *Гојачић* (Михайловић 248), (похідні) *Gojakovac*, *Gojakovići* – ойконіми (Im. m. 169), хорв. *Gojak* (Leksik 193), слвн. *Gojak* (ZSSP 166), пол. *Gojak* (SN III, 410), *Hojak* (SN IV, 135), чеськ. *Hojač* (ЧП).

Gojukъ: укр. *Гоюк* (СП 101).

Gojidlo: серб. *Гојиловић* (Михайловић 248), хорв. *Gojilo* (PI 263) ~ укр. діал. *гої́ло* ‘вазелін, масть’ (Бевка 48) та ін. Див. (ЭССЯ 6, 195; SP 8, 24–25: **gojidlo*).

Gojimъ: болг. *Гоѝм*, XVI ст. (Заимов 66), хорв. *Gojim* (Leksik 193), пол. *Hojim* (SN IV, 135) ~ **gojiti* (*sę*) (ЭССЯ 6, 195–197).

Gojanъ: ст.-укр. *Гоян*, 1495 р. (Чучка 157), укр. *Гоян*, 1725 р. (Кривошея 293), *Гоян* – сучасне прізвище (Новикова 217), (похідне) *Гоянівка* – гідронім у басейні Дністра в Івано-Франківській обл. (СГУ 152), рос. (похідне) *Гоянщина* – назва населеного пункту в колишній Петербурзькій губ. (Vasmer RGN II, 527), болг. *Гоѝн*, XV ст. (Заимов 69), макед. (похідне) *Гојановци* – ойконім, відомий з 1381 р. (Станковска 75), серб. *Гојан* (Грковић 65), хорв. *Gojan* (Leksik 193), слвн. *Gojan* – особове ім’я (Lenarčič 136), *Gojanoviu* (ZSSP 166), ст.-пол. Andreas *Goyan*, 1471 р. (SSNO II, 149), пол. *Gojan*, *Hojan* (SN III, 410; IV, 135), н.-луж. *Gojan* (Muka III, 30).

Gojinъ: ст.-рос. Кузька *Гоиных*, 1683 р. (Полякова 60), болг. *Гоѝн* (Заимов 66), слвн. *Gojin* – особове ім’я (Lenarčič 136), а також *Goin*, 1002 р.– антропонім альпійських слов’ян (Kronsteiner 207).

Gojunъ: рос. *Гоюнов* (ЖПТ), серб. *Гојун* (Михайловић 249), хорв. *Gojun* (Leksik 193).

Gojьnakъ: укр. *Гойнак* (Богдан 93).

Gojьnikъ* / *Gojьničь: укр. *Гойник* (КПУ Київ. 8, 22), слвн. *Gojnič* (ZSSP 166), луж. *Gojnik* (Wenzel II/1, 115) ~ укр. діал. *го́йник* ‘лікар, хірург’ (ЕСУМ 3, 546), ‘подорожник великий (Plantago major L.)’ (Омельковець 52).

Gojьnъ(jь): болг. *Гоѝна* ж. (Илчев 136), хорв. *Gojna* (Leksik 193), пол. *Goiny*, *Gojny* (SN III, 410), ст.-слвц. Michal *Hojny*, 1699 р. (UFP II, 480), чеськ. *Gojný*, *Goiný*, *Hoyný* (ЧП), слвц. *Hojný* (TZ Bratislava 115)

~ укр. діал. *го́йний* ‘ставний, дорідний’ (Вишневська 155), ‘гучний, веселий’, ‘буйний, розкішний’ (СБук. Г 72), (застаріле) ‘який є лідером’ (Неґрич 52) та ін. Див. (ЭССЯ 6, 197–198; SP 8, 27–28: **gojьnъ*, *-a*, *-o*).

***Gojuta**: ст.-рос. Василиса *Гоютина*, XV ст. (НПК II, 486).

Префіксальні деривати і архетипи-композити:

**gojьnojědъ*: рос. діал. *гойноéд* ‘порося’ (СРНГ 6, 281).

**gojьnorǫkъjь*: слвц. *hojnoruký* ‘щедрий’ (HSSJ I, 423).

***Gojiměrъ** / ***Gojьměrъ**, ***Gojimirъ** / ***Gojьmirъ**: д.-руськ. *Гоимеръ*, 2-га пол. XII ст., зафіксоване в новгородській берестяній грамоті № 1004 (**гоїмєрє**; Зализняк, Торопова, Янин 9, 10), болг. *Гоимѐр*, X ст. (Заимов 66), серб. *Гоимирь* (Даничић I, 215), *Гојмир* (Грковић 65), хорв. *Gojmerac*, *Gojmirac* (Leksik 193), *Gojmir* – особове ім’я (PI 263), слвн. *Gojmir* [850 р. – *Goimer*, *Gomir* (Kos 118)], *Comir*, 850 р. (Kronsteiner 207) – антропонім альпійських слов’ян, *Gojimir*, *Gojmir*, *Gojmira* – особові імена (Lenarčič 136, 137), (похідне) *Gomeriach*, 1460 р. – топонім, який реконструюють як **Gojmirje* і пов’язують з антропонімом **Gojьmirъ* (Torkar 115), ст.-слвц. *Hojmer*, *Hojimer*, IX ст. (Majtán 1996: 176).

***Gojislavъ** / ***Gojьslavъ**: ст.-рос. (похідне) *Гославль*, XV ст. – ойконім у Новгородській землі (НПК II, 56), блр. (похідне) *Гаслаўшчына* – назва поселення в Брестській обл. (Рапановіч 39), болг. *Гоислав*, XIII ст. (Заимов 66), ст.-серб. Crosius *Goyslavi*, 1190 р. (ОССП 7), Пиро *Гоиславикь*, 1253 р., *Гоиславь*, 1387/8 р. (Даничић I, 215, 216), *Гојислав* [1455 р. – *kwøslaw* (Пешикан 41)], серб. *Гојслав* (Грковић 65), *Гослав* (Грковић Имена 169), ст.-хорв. *Gojslav*, 1000–1020 рр. (SSS II/1, 129), хорв. *Gojslav* – особове ім’я (PI 263), слвн. *Gojislav*, *Gojislava* – особові імена (Lenarčič 136), ст.-пол. *Gosław*, 1239 р. (SSNO II, 172), пол. *Gosław* (2), *Gosławice* (9) – ойконіми, які пов’язують з особовим іменем **Gosław* ‹ **Gostisław* / *Godzisław* (NMP III, 262–263), чеськ. *Hoj*(*i*)*slav* (Svoboda 76), луж. *Gosław* (Jordan 140), а також слов’ян. (альпійськ.) *Goizlau*, XII ст. (Kronsteiner 207).

***Gojivojь**: хорв. *Gojivoj* (PI 263).

***Gojьmilъ**: хорв. *Gojmil* – особове ім’я (PI 263).

***Gojьmyslъ**: ст.-рос. (похідне) *Гомысль*, XV ст. – ойконім у Новгородській землі (НПК I, 343). Див. ще (Васильев 328).

***Gojьnědъ**: (похідне) ст.-рос. *Гонежи*, XVI ст. – ойконім у Новгородській землі (НПК V, 420), пізніше *Гонеж* – назва поселення в ко-

лишній Петербурзькій губ. (Vasmer RGN II, 426), ст.-хорв. Vilcano de *Goynego*, 1090 р. (Šimundić 1982–1983: 173).

***Gojьstanъ**: серб. *Гостан* (Грковић Имена 169), ст.-пол. *Gosztan*, XV ст. (SSNO II, 174).

***Gojьvěrъ**: ст.-пол. Nikel *Goywer*, 1466 р. (SSNO II, 149).

Праантропоніми з компонентом *-goj-* у постпозиції:

***Běligojь**: хорв. *Beligoj* (Leksik 37), слвн. *Beligoj* (ZSSP 30).

***Bodigojь**: хорв. *Bodigoi* (Leksik 55).

***Borigojь**: *Porgoy*, XII ст. – антропонім альпійських слов'ян (Kronsteiner 209).

***Bornigojь**: слвн. *Brengova*, історично *Vramgoy*, 1265–1267 рр. – ойконім, який відновлюють як **Branigojeva* (*vьsь*) і пов'язують з антропонімом **Branigojь* (Torkar 113).

***Bǫdigojь**: слвн. *Budgoji*, варіанти *Bodigoi*, *Podigoi* – ойконім, який пов'язують з антропонімом **Bǫdigojь* (Torkar 114).

***Budigojь**: слвн. *Butigoi*, 945 р. (Kos 113; Schlimpert 25).

***Bъldogojь**: рос. *Болдогоев* (Лет. ЖС 2006, № 27–39, 26).

***Bytogojь**: слвн. (похідне) *Bitgovec* – гідронім, для якого відновлюють первісну форму **Bytogojьcь* і пов'язують з антропонімом **Bytogojь* (Torkar 113).

***Cěligojь**: схв. *Cjeligoj* (*Celigoj*) (Maretić 115).

***Čęstogojь**: ст.-пол. *Częstogoj* [XIV ст. – *Zanstogoi* (SSNO I, 426)].

***Čьrnogojь**: рос. (похідне) *Черногоев* – назва хутора в Північно-Кавказькому краї (Список 630), хорв. *Črnogoj* (Leksik 115), слвн. *Cernogoi*, 1308 р., *Çernogoy*, 1309 р. (Merkù 1996: 82), *Cernigoi*, 1830 р. (SL 64), *Črnogoj* (ZSSP 95).

***Dobrogojь**: слвн. *Tobrogoy*, 1065–1070 рр. (Kos SOI 10), а також *Debrogoi*, 1130 р. – антропонім альпійських слов'ян (Kronsteiner 206), (похідне) *Drbógovje* ‹ **Dobrogojevo* – ойконім (Torkar 115).

***Domagojь**: хорв. *Domagoj* – особове ім'я (PI 237), слов'ян. *Domago*, XII ст. (Kronsteiner 206) ~ **domagojь* (ЭССЯ 5, 67).

***Xornigojь**: слвн. (похідне) *Hranjigovci* – назва поселення, яку пов'язують з антропонімом **Hranigojь* (Torkar 115).

***Jьzbygojь**: слвн. (похідне) *Zbigovci* – назва населеного пункту, яку реконструюють як **Jьzbygojьci* і виводять із антропоніма **Jьzbygojь* (Torkar 120).

***Jьzgojь**: рос. *Изгоев* (ЖПТ) ~ **jьzgojь* (ЭССЯ 9, 29).

***Kosogojь**: укр. *Косогой* (Горпинич 168).

***Kunigojь**: слвн. *Cunnigoi*, 1130 р. (Kos 123).

***L'ubigojь**: схв. *Ļubigoj* (Maretić 124).

***Maligojь**: слвн. *Maligoy*, 1309 р. (Merkù 2013: 199), *Maligoj* (ZSSP 354).

***Mirogojь**: схв. *Mirogoj* (Maretić 121), слвн. *Mirogoi* (Kos 126), а також *Myrugoy*, 1239 р. – антропонім альпійських слов'ян (Kronsteiner 208).

***Modligojь**: слвн. *Moligoj* (ZSSP 387).

***Mojьgojь**: слвн. *Mogoy* de Gestnich, 1190 р. (Kos 127).

***Nagojь**. Реконструюють із ойконіма *Нагоєвичі* / *Нагуєвичі* у Львівській обл. (Чучка COI 251). Пор. ще пол. *Nagoj* (SN VI, 528).

Стосовно апелятивних відповідників пор., наприклад, схв. *нàгōј* 'виховання, догляд; їжа, харчі' (Речник 13, 534).

***Negojь**: укр. *Негой* (Зайцева, Ковальчук 110), хорв. *Negojević* (Leksik 455), а також слов'ян. *Negai*, 1170 р., *Negoy* de Pezniz, 1190 р. – особові імена в альпійських слов'ян (Kronsteiner 54, з реконструкцією **Negojь*).

***Negojica**: укр. *Негоїца* (СП 246).

***Negojьca**: болг. *Негойца* ж. (Морошкин 135).

***Obgojьko**: укр. *Огойко* (Новикова 600) ~ **obgojьka* (ЭССЯ 26, 216).

***Orstigojь**: слвн. *Rastigoj* – особове ім'я (Lenarčič 322).

***Počęgojь**: слвн. (похідне) *Počehóva*, історично *Pozengazelo*, *Potzegowe* – ойконім, який реконструюють як **Počęgojeva* (*vьsь*) і виводять із антропоніма **Počęgojь* (Torkar 117).

***Podъgojьpъ(jь)**: рос. *Подгойнов* (ЖПТ).

***Pribygojь**: схв. *Pribigoj* (Maretić 115), а також *Pribgoy*, 1134 р. – антропонім альпійських слов'ян (Kronsteiner 209 – з реконструкцією *Pribygojь*), слвн. (похідні) *Prébkovje*, історично *Prybikoy*, 1343 р., *Prídova*, історично *Prybigoy*, 1362 р. – ойконіми, які виводять із антропоніма **Pribygoj* (Torkar 117).

***Prosigojь**: слов'ян. *Просигой* (Морошкин 159).

***Radigojь**: слвн. (похідне) *Radigaj* (*Radigoj*, *Radigaja*) – гідронім, який виводять із антропоніма **Radigojь* (Torkar 117).

***Seběgojь**: слов'ян. *Zebegoi*, 993 р. (Kronsteiner 212).

***Stagojь**: слвн. *Stagoj* [1232 р. – *Stagoi* (Kos 135)].

***Stanigojь**: слвн. *Stanigoj* [1232 р. – *Stangoy* (Kos 135)], (похідне) *Štagina*, історично *Stanigai*, 1689 р. – гідронім у басейні Сави, який пов'язують із антропонімом **Stanigojь* (Torkar 119).

***Stojьgojь**: слвн. *Stogovci* (2) – ойконіми, які реконструюють як **Stojьgojьci* і пов'язують з антропонімом **Stojьgojь* (Torkar 119).

***Suligojь**: хорв. *Suligoj* (Leksik 623).

***Svętogojь**: слов'ян. *Cwetugoi*, 1150 р. (Kronsteiner 206), (похідне) *Svetogej* – топонім, який пов'язують з антропонімом **Svętogojь* (Torkar 119).

***Šaligojь**: слвн. *Saligoi*, (похідне) *Šaligoji* – ойконім (Torkar 119).

***Terbogojь**: слвн. *Trebegoj* (Kos 142).

***Tvьrdogojь**: слвн. *Trdogoj* [1030 р. – *Dridogoi* (Kos 141)].

***Velegojь**: слвн. *Veligoj* – особове ім'я (Lenarčič 401), *Welgoi*, XII ст. (Kronsteiner 211), (похідне) *Welygoy*, 1220 р. – ойконім (Torkar 120).

***Vęčegojь**: слвн. *Véčegoj* [1075–1090 рр. – *Wenzegoi* (Kos SOI 10)].

***Vitogojь**: слвн. *Vitogoj* – особове ім'я (Lenarčič 417), слов'ян. *Uitagouuo*, варіанти *Uuigauo*, *Witigawo*, 827 р. (SSS VI/2, 499).

***Voldigojь**: слвн. *Ladigoj* – мікротопонім, який реконструюють як **Vladigoj* (Torkar 116).

***Volstigojь**: слвн. (похідне) *Lásigovci*, історично *Lazzigoicz*, 1320 р.– ойконім, який реконструюють як **Vlastigojьci* і виводять із особового імені **Vlastigojь* (Torkar 116).

***Vьsegojь**: слвн. *Zvigoj*, XII ст. (Kronsteiner 210 – з реконструкцією *Svegojь*).

***Zagojь**: рос. *Загоевский* (ЖПТ), пол. *Zagoj* (SN X, 400).

***Zvěrogojь**: слвн. *Zwergoy*, 1185 р., *Zwerigoy*, 1267 р. (Kronsteiner 89).

***Žitogojь**: слвн. *Žitogoj* – особове ім'я (Lenarčič 437).

Пор. ще псл. **boligojь* (ЭССЯ 2, 175), рефлекси якого у сфері антропонімії нам невідомі.

Література і джерела

Барадулін – *Барадулін Р.* Вушацкі словазбор // Барадулін Р. Збор твораў. Мінск, 2002. Т. 4. С. 374–500.

Бевка – *Бевка О.* Словник-пам'ятник: Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату / Ред. І. Удварт. Ніредьгаза, 2004.

Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.

Богдан – *Богдан Ф.* Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег; Ванкувер, 1974.

Васильев – *Васильев В.Л.* Архаическая топонимия Новгородской земли (Древнеславянские деантропонимические образования). Великий Новгород, 2005.

Велев	– *Велев В.* Местните имена в Пернишко. Велико Търново, 2010.
Вишневська	– *Вишневська Г.П.*, *Левчук П.П.* Холмщина і Підляшшя. К., 2007.
Горпинич	– *Горпинич В.О.* Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ, 2000.
Грковић	– *Грковић М.* Речник личних имена код Срба. Београд, 1977.
Грковић Имена	– *Грковић М.* Имена у Дечанским хрисовуљама. Нови Сад, 1983.
ДАВО	– Державний архів Волинської області (фонди).
Даничић	– *Даничић Ђ.* Рјечник из књижевних старина српских. Београд, 1975. Т. I–III.
ЕСУМ	– Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.
Желєзняк 1969	– *Желєзняк І.М.* Праслов'янське **gojь* і сербохорватський антропонімікон // Мовознавство. 1969. № 3. С. 37–43.
Желєзняк 2011	– *Желєзняк І.М.* Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). К., 2011. С. 115–124.
ЖПТ	– Жертвы политического террора в СССР. Режим доступу: http://www.lists.mono.ru
Жугић	– *Жугић Р.* Микротопонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспект). Београд, 2014.
Заимов	– *Заимов Й.* Български именник. София, 1988.
Зайцева, Ковальчук	– *Зайцева Т.А.*, *Ковальчук М.С.* Прізвища Бузько-Інгульського межиріччя: Словник. Миколаїв, 2010.
Зализняк, Торопова, Янин	– *Зализняк А.А.*, *Торопова Е.В.*, *Янин В.Л.* Берестяные грамоты из раскопок 2010 г. в Новгороде и Старой Руссе // Вопросы языкознания. 2011. №. 4. С. 3–19.
Илчев	– *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
КВ	– Книга Вяцких пригородков Слободцкого да Шестакова посадов и уездов писма и меры Ивана Борисовича Доможирова да подячего Ивана Кокушкина 137 (1629) году // Труды Вятской ученой архивной комиссии. Вятка, 1916. Вып. III–IV, отд. 2. С. 1–346.
КПУ Київ.	– Книга пам'яті України: Київська область. К., 1995–2000. Т. 1–8.
Кривошея	– *Кривошея В.В.* Козацька старшина Гетьманщини. К., 2010.
Ламака	– Анамастычны слоўнік Гродзеншчыны: У 2 ч. / Складальнікі: В.М. Ламака і ін. Гродна, 2005. Ч. 1: Мікратапонімы.

Лет. ЖС – Летопись журнальных статей. Москва.
МБ – Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы / Пад рэд. М.В. Бірылы. Мінск, 1974.
Михайловић – *Михајловић В.* Српски презименник. Нови Сад, 2002.
Морошкин – *Морошкин М.* Славянский именослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб., 1867.
Неґрич – *Неґрич М.* Скарби гуцульського говору: Березовúд. Львів, 2008.
Новикова – *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.
НПК – Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. СПб., Пг., 1859–1915. Т. 1–6 и указатель.
ОКІУМ – Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
Омельковець – *Омельковець Р.С.* Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк, 2016.
ОССП – Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века) / Прикуп. и уред. А.В. Соловјев. Београд, 1926.
Павленко – *Павленко С.О.* Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів, 2013.
Панцьо – *Панцьо С.Є.* Антропонімія Лемківщини. Тернопіль, 1995.
Пешикан – *Пешикан М.* Зетско-хумско-рашка имена на почетку турска доба (трећи део) // Ономатолошки прилози / Гл. уред. П. Ивић. Београд, 1984. Т. V. С. 1–176.
ПК – Присяжні книги 1654 р.: Білоцерківський та Ніжинський полки / Упоряд. М. Кравець. К., 2003.
ПКВЗ – Писцовые книги Восточного Замосковья / Сост.: М.Ю. Зенченко (отв. сост.), Н.П. Воскобойникова, Г.А. Иванова, А.В. Маштафаров. М., 2007.
Полякова – *Полякова Е.Н.* К истокам пермских фамилий: Словарь. Пермь, 1997.
Пура – *Пура Я.О.* Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини. Рівне, 1990. Т. І.
Рапановіч – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэсцкай вобласці. Мінск, 1980.
Речник – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959–. Књ. І–.
Речник ПКМ – Речник на презимињата кај македонците / Обработувачи: М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стоматоски. Скопје, 1994. Т. І.

РЧП – Ревізія Чернігівського полку 1732 року / Упор. та вступ І. Ситий, С. Горобець, передмова І. Кривошея. Чернігів, 2014.
СБук. Г – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
СГУ – Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.
Список – Список населенных мест Северо-Кавказкого края. Ростов-на-Дону, 1925.
СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.
Станковска – *Станковска Љ.* Имињата на населените места во Кумановско. Прилеп, 2003.
Цицмил-Реметић – *Цицмил-Реметић Р.* Топонимија Пивске планине. Београд, 2010.
Чолева-Димитрова – *Чолева-Димитрова А.* Старинните лични имена в микротопонимията // Старобългаристика. 2000. 2. С. 97–111.
ЧП – Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004. Режим доступу: http://www.mvcr.cz
Чучка – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.
Чучка СОІ – *Чучка П.П.* Слов'янські особові імена українців: Історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011.
ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
Gebauer – *Gebauer J.* Slovník staročeský. Praha, 1903–1916. D. I–II.
HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka / Ved. red. M. Majtán. Bratislava, 1991–2008. T. I–VII.
Im. m. – Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
Jordan – *Jordan H.* Delnjołužicke swójbne mjena // Časopis Maćicy Serbskeje. 1892. Lět. XLV. S. 138–143.
Kos – *Kos Fr.* Ob osebnih imenih pri starih Slovencih // Letopis Matice Slovenske. Ljubljana, 1886. S. 107–151.
Kos SOI – *Kos M.* Slovenska osebna imena v "Liber confraternitatum Seccoviensis" // Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor, 1913. X. S. 8–25.
Kronsteiner – *Kronsteiner O.* Die alpenslawischen Personennamen. Wien, 1981.

Leksik – Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.

Lenarčič – *Lenarčič S.* Imam ime!: slovar imen, ki so v rabi med Slovenci. Ješovec pri Kozjem, 2015.

Majtán – *Majtán M.* Chronológia slovanských zložených osobných mien v Slovenčine // 12. Slovenská onomastická konferencia a 6. seminár «Onomastica a škola». Prešov 25.–26. októbra 1995. Zborník referátov. Prešov, 1996. S. 173–180.

Maretić – *Maretić T.* O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba // Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred filologicko-historički i filosofsko-juridički. Zagreb, 1886. Knj. LXXXI. S. 81–146.

Merkù 1996 – *Merkù P.* Predkrščanska slovenska osebna imena v Trstu (1307–1406) // Zbornik Brižanski spomeniki / Uredili: J. Kos, Fr. Jakopin, J. Faganel. Ljubljana, 1996. S. 451–455.

Merkù 2013 – *Merkù P.* Nomi di persone e luoghi nei registri medioevali del Capitolo di San Giusto in Trieste. Trieste, 2013.

Muka – *Muka E.* Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow. M.; Praha, 1921–1928. T. I–III.

NMP – Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany / Pod red. K. Rymuta. Kraków, 1996–. T. I–.

PI – Prosvjetin imenoslov / Priredio M. Bosanac. Ljubljana, 1984.

Pleskalová – *Pleskalová J.* Tvoření nejstarších českých osobních jmen. Brno, 1998.

Schlimpert – *Schlimpert G.* Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. Berlin, 1978.

SL – Slovenci v Laškem: cenni storici sulla comunità slovena nel Monfalconese / Ured. V. Klemše. Trst, 2005.

SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.

SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–. T. 1–.

SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1983. T. I–VI; T. VII: Suplement / Pod kier. M. Malec. Wrocław, 1984–1987.

SSS – Słownik starożytności słowiańskich / Pod red. W. Kowalenki, G. Labudy, T. Lehra-Spławińskiego. Wrocław etc., 1965–1985. T. I–VII.

Svoboda – *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.

Šimundić – *Šimundić M.* Nepoznata i manje poznata hrvatska osobna imena IX., X. i XI. stoljeća // Filologija. 1982–1983. Knj. 11. S. 159–195.

Torkar – *Torkar S.* Dvočlenski slovanski antroponimi v slovenski toponimiji // Jezikoslovni zapiski. 2013. № 1. S. 111–128.
TZ Bratislava – Bratislava. Telefónny zoznam. 2002–2003. Bratislava, 2002.
TZ Trnava – Trnava. Telefónny zoznam. 2004–2005. Trnava, 2004.
UFP – Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku / Pripravili R. Marsina a M. Kušík. Bratislava, 1959. I–II.
Vasmer RGN – Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X; 1988. Bd XI (Ergänzungen und Nachträge).
Wenzel – *Wenzel W.* Studien zu sorbischen Personennamen. Bautzen, 1987–1994. Bd I–III.
ZSSP – Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezlaj. Ljubljana, 1974.

В.П. Шульгач
(Київ)

ПОХІДНІ З КОРЕНЕМ **VЪRG- / *SVЪRG- // *VЪRŽ- / *SVЪRŽ-* (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ)

Базові, афіксально не ускладнені, псл. ***Vъrga**, ***Vъrgo**, ***Vъrgъ** можна відновиити на основі: укр. *Варга* (Вол.), *Варго* (м. Ужгород), *Вирга* (Редько 1, 148), *Віріг* (Од.) – форма з другим повноголоссям, *Ірга* (КПУ Переможці Він. 2, 599) ‹ **Вірга*, *Урга* (РІ Хм. 1, 399) ‹ **Вурга*, *Юрга* (Редько 2, 1238), рос. *Аргов* (ТСД 1, 233) ‹ **Варгов*, блр. *Юрга* (м. Пружани) – форма з йотацією формально вторинного **Урга*, болг. *Върга* (Заимов 58), *Върго*, *Въргин* (Илчев 121), *Урга*, *Урго* (Илчев 504), макед. *Врго́в* (Речник ПКМ I, 222), серб. *Варга* (Пешикан 484), хорв. *Rgović*, *Varga*, *Vargo*, *Vrga*, *Vrgov* (Leksik 560, 705, 729), (похідне) *Vrgin most* – ойконім (Im. m. 472), слвн. *Varga*, *Vargo* (ZSSP 666), ст.-пол. *Varga*, 1275 р. (SSNO VI, 21), пол. *Wirgo*, 1677 р. (Lipowski 187), пол. *Argo*, *Irga*, *Urga*, *Warg*, *Warga*, *Wargo*, *Wirga* (SN I, 80; IV, 221; X, 27, 95, 247), чеськ. *Varga*, *Varha* (ЧП), ст.-слвц. Michael *Warga*, 1601 р. (UFP II, 8), *Wargo*, 1669 р. (Krištof 210), чеськ. *Varga*, *Vargovčík* (ЧП), слвц. *Varga*, *Virgovič* (TZ Bratislava 381, 388), а також *Vargovo lúški*, *Vargová* – топоніми (Orlovský 371).

Стосовно мотиваційних засад пор., наприклад, укр. діал. *ва́рга* ‘рукавичка’ (Авдеева 47), *ва́рги* тільки мн. ‘підборіддя, борода’ (Мельничук 74), мн. ‘великий відвислий підбородок людини’, ‘сало на шиї та голові свині’ (Матіїв 50–51), *гу́би як ва́рги* ‘великі вуста’ (Мацюк 271), *вы́рга* ‘енергійна, непосидюча жінка’ (Сабадош 38), *во́рга* ‘губа’ (Семенович 223), рос. діал. *ва́рга* ‘рот, горло, глотка, пащека’

© В.П. Шульгач

(СРНГ 4, 46), ‘дубець, різка’ (СГРС 2, 24), *вя́рьга* ‘рукавичка’ (РГСО 30), *варе́га* ‘т. с.’ (Мосеев 36), *во́рга* ‘купинасте болото’ (Зотов 101), блр. діал. *вырґі́* мн. ‘скручені вісімкою лика’ (ДСБр. 38), болг. діал. *въ̀рга* ‘пухлина на голові або на тілі від удару’, ‘круглий наріст на стовбурі дерева’, ‘низькоросла людина, карапуз’, *свъ̀рга* ‘наріст на дереві; пухлина на тілі тварини’ (БЕР 1, 209–210), макед. *врга* ‘пухлина’, ‘сучок (на дереві)’ (Толстой 64), серб. діал. *вр́г* ‘дерев’яна миска’, *вр́га* ‘здуття на шкірі, синець від удару’ (Златковић 1, 92), слвн. *svŕg* ‘серцевина дерева’ (цит. за: БЕР 1, 210), чеськ. діал. *varga* ‘морда корови’ (Bartoš 474) ‹ **vъrga*, і.-є. **u̯er-* ‘гнути; крутити, вертіти’, розширене *g*-детермінативом.

Зауважимо, що, на думку Г.А. Ільїнського, пол. *warga* ‘губа’ первісно означало не всю губу, а лише її верхню м’ясисту червону облямівку (Ильинский 164–165).

Болг. *Въ̀рголомов* (Илчев 120) – континуант псл. ***Vъrgolomъ**.

Укр. *Шварго* (КПУ Звитяжці Київ. 5, 137), хорв. *Švrga* (Leksik 669), пол. *Swarga* (Bubak II, 195), *Szwarga* (SN IX, 380), чеськ. *Švarha*, *Švirga* (ЧП) свідчать про потенційність праантропонімів ***Svъrga**, ***Svъrgo** – форм із *S*-mobile.

Словотвірне гніздо з коренем **Vъrg-* попередньо вигядає так:

Деривати з консонантом *-x-* / *-š-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrgaxa** / ***Vъrgaša**, ***Vъrgašь**: рос. (похідні) *Варгашева* – назва поселення в колишній Владимирській губ. (Vasmer RGN I, 646), *Аргашино* – ойконім у колишній Новгородській губ. (Vasmer RGN I, 165) ‹ **Варгашино*, хорв. *Vargaš* (Leksik 705), пол. *Urgasz* (SN IX, 27) ~ рос. діал. *варга́ш* ‘хто постійно невдоволений (буркотун)’ (СРНГ 4, 47).

***Vъrgošь**: пол. *Wargosz*, *Wirgosz* (SN X, 96, 247), ст.-слвц. Nicolaus *Wargoss*, 1592 р. (UFP I, 475) ~ укр. діал. *ві́ргош* ‘патика, бич, прут, палка’ (Бевка 43).

***Vъrgušь**: укр. *Виргуш*, *Віргуш* (м. Черкаси), ст.-рос. Неудачка *Вергушовъ*, 1638 р. (РСп. 6), рос. *Аргушев* (РУС 25), пол. *Irgusz* (SN IV, 221) ‹ **Wirgusz*, *Orgusz* (SN VII, 91).

***Vъrgyša**, ***Vъrgyšь**: ст.-рос. (похідне) *Аргишево*, XVI ст. – ойконім у колишньому Тверському пов. (ПКМГ I/2, 139), рос. *Аргишев* (Новикова 37) ‹ *Варгишев*, *Ягрышин* (ЖПТ) ‹ **Яргышин* ‹ *Аргышин* (йотація), (похідне) *Аргишева* – назва поселення в колишній Уфимській губ. (Vasmer RGN I, 165), блр. *Оргиш* (ЖПТ) ‹ **Воргиш*.

Деривати з консонантом *-j-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrgajь** / ***Svъrgajь**: укр. *Sworhay*, *Szworhaj* (Фаріон 278, 313), рос. *Аргаев* (Никонов 145), хорв. *Vargaj*, *Virgaj* (Leksik 705, 718). Пор. ще *Аргаево* – ойконім на терені Республіки Марій Ел ~ укр. діал. *варґáй* ‘чоловік із великими губами; губань’ (Шило 66).

***Vъrgujь**: ст.-рос. Панфилко *Варгуев*, 1496 р. (ПКОП 12), (похідні) *Аргуев*, 1594 р. – назва починка в колишньому Костромському пов. (Антонов 114), *Аргуево*, 1496 р. – топонім у колишній Обонезькій п’ятині (ПКОП 15), рос. *Варгуев* (Кюршунова 90), *Ургуев* (Лет. ЖС 2005, № 14–26, 261).

Ст.-рос. Андрюшка *Варгодинов*, 1618 р. (ДМИМ І, 238), Опалок *Воргодинов*, 1619 р. (СН 105), *Воргодинко*, 1650 р. (ХКФ І, 109) свідчать про потенційність регіонального псл. ***Vъrgoda**. Стосовно суфіксальної морфеми пор. псл. **agoda* (ЭССЯ 1, 58), **tъrgoda* (ЭССЯ 20, 239), **kъrkoda* › ст.-рос. Юрий Иванович Жижемский *Коркода*, XV ст. (Веселовский 155), **gъrboda* › пол. *Gurboda* (SN III, 591) і под., в яких суфікс *-od-*, очевидно, із *-ot-*.

Деривати з консонантом *-k-* / *-č-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrgakъ** / ***Vъrgačь**: укр. *Варгачук* (Богдан 314), *Яргак* (Горпинич 29) ‹ **Аргак* (йотація) ‹ **Варгак* (редукція анлауту), ст.-рос. Иван Семенов *Яргачев*, 1649 р. (КД 70), рос. *Воргаков* (КПУ Ник. 8, 218), *Аргаков* (Память 1, 13), *Ургаков* (КПУ Харк. 14, 501), *Яргаков* (ЖПТ), *Воргачев* (м. Москва), *Аргачев* (Чумаков 220), *Ургачев* (Новикова 853), ст.-пол. *Vargacz*, 1476 р. (SSNO VI, 21), пол. *Orgacz* (SN VII, 90), *Urgacz*, *Wargacz*, *Warhacz*, *Worgacz* (SN X, 27, 95, 96, 320), луж. *Wyrgacz* (Zběrka 47) ~ укр. діал. *варґáч* ‘чоловік із великими губами; губань’ (Шило 66), *вургач* ‘т. с.’ (Пиртей 52), чеськ. діал. *vargač* ‘горлань’ (Bartoš 475).

***Vъrgučь** ? / ***Vъrgǫčь** ?: укр. *Агруч* (Новикова 17) ‹ **Аргуч* (метатеза) ‹ **Варгуч*, рос. (похідне) *Аргучева Балка* – у водозборі Дону (Vasmer I, 43).

Деривати з консонантом *-l-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrgala**, ***Vъrgalъ**, ***Vъrgalь**: укр. *Вергал* (РІ Черк. 2, 44), *Виргало* / *Віргало* (РУС 78), *Вогралик* (Вол.) ‹ **Воргалик*, *Юргала* (КПУ Дон. 20, 507) ‹ **Ургала* ‹ **Вургала*, рос. *Варгалов* (КПУ Ник. 5, 42), *Аргал* (Лет. ЖС 2007, № 1–13, 12), *Иргалина* ж. (Лет. ЖС 2009, № 35, 145) ‹ **Выргалина*, *Ургалов* (Pamięć 2, 337), *Юргалов* (КПУ Зап. 14, 493), *Яргал* (Лет. ЖС 2007, № 1–13, 12), (похідні) *Варгалова*, *Варгалово* – ойко-

німи в колишніх Владимирській і Вологодській губ. (Vasmer RGN I, 646), блр. *Вургалаў* (Бірыла 91), пол. *Wargal*, *Wargała* (SN X, 95), *Warhał*, *Wirgała* (SN X, 96, 247), слвц. *Virgalová* (TZ Bratislava 388) ~ укр. діал. *варґа́ль* ‘чоловік із великими губами; губань’ (Шило 66), рос. діал. *варга́л* ‘малоросла худорлява людина, тварина’ (СГРС 2, 24), пол. діал. *wargal* ‘губатий’ (Karłowicz 6, 71), чеськ. діал. *vargal’* ‘товстий, жирний’ (Bartoš 475).

Імовірно, що окремі з наведених фактів континують псл. ***Vъrgadlo** ‹ **vъrgadlo*. Щодо мотивації апелятива пор., наприклад, укр. діал. *вы´pramu* ‘виляти задом’ (Алмашій 21), *вир’ґami* ‘вибрикувати (ногами)’ (Горбач 8), *ви́pramuси* (*-ся*) ‘звиватися, крутитися, ворочатися’ (СБук. Г 150), блр. діал. *ві́ргаць* ‘матлахати (ногами)’ (Зайка 43), *ві́ргацца* ‘брикатися (про коней)’ (Сцяцко 24), чеськ. діал. *virgat* ‘стрибати’ (Orlovský 382).

***Vъrgola**, ***Vъrgolъ**, ***Vъrgolь** / ***Svъrgolъ**: укр. *Варгола* (СП 66), (вторинне) *Варголяк* (Вол.), *Воргол* (Літ. ГС 2010, № 1, 54), пол. *Urgoł*, *Wargol*, *Wargoła* (SN X, 27, 95, 96), *Szwargoł* (SN IX, 380), чеськ. *Vargol* (ЧП), *Varhola* (TZ Bratislava 382) ~ блр. діал. *варго́лы* мн. у виразі *варыць варголы* ‘кип’ятити пусту воду (чистий вар)’, ‘дріб’язок, мізер’ (МАСМ 1, 18), болг. *въргѝлец* ‘пухлина на хребті тварини’ (БЕР 1, 210), схв. *вр̀гōла* ‘ручка керма’ (Речник III, 31), діал. *вргóль* ‘здуття на шкірі’ (Златковић 1, 92).

***Vъrgul’a**, ***Vъrgulъ**, ***Vъrgulь**: укр. *Варгуля* (КПУ Харк. 9, 342), *Варгуль* (РУС 70), *Ворґуль* (КПУ ІФ 2, 245), *Ворґуль* (Богдан 322), рос. *Варгулин*, *Ворґуль* (ЖПТ), *Ворґулов* (Pamięć 2, 107), *Аргулов* (АУИФ 26), (похідне) *Ворґулев* – ойконім у колишній Курській губ. (Vasmer RGN II, 180), болг. *Въргул*, *Въргулев* (Илчев 121), макед. (похідне) *Вргуљгуф* – мікротопонім, який виводять із антропоніма *Вргулко* ‹ *Вргул/о* + суфікс *-уф-* ‹ *-ов-* (Дрвошанов 115), хорв. *Virgulin* (Leksik 718), пол. *Warguła*, *Worgul* (SN X, 96, 320), чеськ. *Varhulík* (Beneš 122) ~ укр. діал. *варґу́ля* ‘гуля (переважно на голові)’ (Лисенко 40), *варґу́ля* ‘жінка з великими губами’ (Шило 67), ‘вузол, кулька на пряжі’, ‘недотепа’ (СБук. Г 47), *ворґу́л’а* ‘випуклість на тілі’ (Никончук, Мойсієнко 59), рос. діал. *ворґу́ль* ‘прищ чи набряк від укусу комахи’ (ССГ 2, 76), блр. діал. *варґу́л’а*, *верґу́л’а* ‘випуклість на тілі’ (Никончук, Мойсієнко 59), *ворґу́ліна* ‘наріст на тілі’ (Кучук, Малюк 20), *вургу́ль* ‘твердий наріст під шкірою’ (Крывіцкі 123), болг. *въргу̀ла* ‘наріст на дереві’, *въргу̀лка* ‘круглий камінь’ (БЕР 1, 209–210), схв. *вр̀гулька*

‘складка, зморшка на одязі’ (Речник III, 31), чеськ. діал. *varhula* ‘кнедлик зі сливами’ (Bartoš 475).

***Vъrgъlь**: укр. *Вергель* (Черніг.), *Іргель* (КПУ Черк. 4, 123), пол. *Orgel* (SN VII, 90), *Wirgel* (SN X, 247), чеськ. *Virgl*, *Vrhel* (ЧП) ~ блр. діал. *вýргалі* мн. ‘шматочки глини’ (Міхайлаў 169).

***Vъrgyla**, ***Vъrgylъ**: рос. *Варгілов* (КС Черніг. 1, 36), пол. *Warhyła* (SN X, 96) ~ укр. діал. *ве^{и}ргúла* ‘висока, незграбна людина, здоровило’ (Сизько 10).

Деривати з консонантом *-n-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrganъ**, ***Vъrganь** / ***Svъrganъ**: ст.-укр. (похідне) *Wyrhany*, 1622 р. – ойконім у Канівському старостві (ВУР I, 36), укр. *Варган* (КПУ Од. 1, 372), *Вирган* (Редько 1, 134), *Ворганенко* (НКП Мик. 184), *Єрган* (Новикова 289), *Ирган* / *Іргaн* (РУС 168), (вторинні) *Вагранeнко*, *Вигранeнко* (СП 64, 72), ст.-рос. *Варганъ* Шаховъ, XVI ст. (ТПК 78), Иванъ *Варгановъ*, 1619 р. (Сторожев I, 61), (похідні) *Варганов двор*, 1539/40 рр. – мікротопонім у колишньому Тверському пов. (ПМТ 23), *Ворганово*, XVI ст. – назва пустища в колишньому Московському пов. (ПКМГ I/1, 17), рос. *Варган*, *Ворганов* (ЖПТ), *Вагранов* (ЖПТ) ‹ **Варганов*, *Вырыганов* (КП Сарат. 3, 52) – форма із секундарним *-ы-*, *Агранов* (Херс.), *Урганов* (Новикова 853), *Юрганов* (КПУ Харк. 20, 546), (похідні) *Арганова Гора*, *Арганово* – ойконіми в колишній Вологодській губ. (Списки Волог. 449), *Варганова*, *Варганово* (3 фіксації), *Варганы*, *Ворганово* – в різних регіонах (Vasmer RGN I, 646; II, 180), блр. *Варган*, *Ворган* (ЖПТ), *Вургaнов* (м. Вітебськ), *Урганов* (м. Мінськ), (похідне) *Варганы* – назва поселення у Вітебській обл., болг. *Вàрган* (Заимов 58), хорв. *Varganović*, *Vrganj* (Leksik 705, 729), пол. *Wargan*, *Wirhanowicz*, *Worgan* (SN X, 95, 247, 320), чеськ. *Vargan* (ЧП), *Varhánek* (Beneš 231), слвц. *Vargan* (TZ Bratislava 382), *Varhaník* (Krištof 206), (похідне) *Varhaňovce* – ойконім (Majtán 440), луж. **Vorgan*, яке відновлюють з ойконіма *Wrganewytz*, 1303 р., *Wurgenwicz*, 1461 р., сучасне *Wurgwitz* (Körner 155) ~ рос. діал. *варгáн* ‘живіт’ (Новгород. словарь 91), ‘пагорбок’ (СОГ 1, 134), ‘нечепура’ (СРНГ 4, 46), ‘пухлина’ (СБр. Г 2, 36), *варгáны* мн. ‘кайдани’ (СРНГ 4, 47), *ворогáн* ‘великий живіт; живіт’, ‘лайливе слово’ (СРНГ 5, 99), *ворогáн* ‘опуклість, гуз’ (СОГ 2, 84) – форма з другим повноголоссям, *вургáн* ‘синець’ (СРНГ 5, 239), блр. *вургáн* ‘бугор, курган’ (Носович 76), діал. ‘тверда гулька, пухир на шкірі’ (Крывіцкі 123), схв. *вргā̃њ* ‘гриб Boletus’ (Речник III, 30).

Vъrgonь: укр. *Варгоняк* (Вол.), рос. *Варгонин* (Сиксль 125) ~ рос. діал. *варго́н* ‘високорослa людина’, ‘шлунок’ (СОГ 1, 135), пол. діал. *wargoń* ‘у кого великі губи’ (Karłowicz 6, 71).

***Vъrgunъ* / *Svъrgunъ**: ст.-укр. Григорей *Варгунов*, 1618 р. (ДРА 1, 205), Θєско *Ворѣгунъ*, Васил *Вургаменко*, 1649 р. (Реєстр 181, 245), Степан *Оргун*, 1666 р. (ПК 27), укр. *Варгун* (Богдан 314), *Виргун* (КПУ Переможці Жит. 2, 653), *Воргун* (Богдан 322), *Аргун* (КПУ Дн. 6, 137) ‹ **Варгун*, *Юргун* (Редько 2, 1238), *Оргуненко* (Новикова 607), *Сваргуненко* (КС Харк. 3, 500), *Свиргун* (Новикова 739), *Свіргун* (Богдан 295), *Шваргун* (Вол.), *Швиргун* (КПУ Харк. 16, 172), ст.-рос. *Аргун*, 1548/49 рр. (АСМ 91), Филип *Вагрунов*, 1566 р. (АСМ 190) ‹ **Варгунов*, Федька Ивановъ сынъ *Оргуновъ*, 1577 р. (Сторожев Десятни 23), Истома *Аргунов*, 1624 р. (Парфенова 33), Мишка *Аргуновъ*, 1694 р. (ОСС 8, 82), (похідні) *Оргуново* село Захарьино, 1581 р. – назва поселення неподалік Вязьми (Лихачев 48), *Аргуново*, *Варгуново тожъ*, XVII ст. – назва пустища в колишньому Углицькому пов. (ПКУ 91), рос. *Варгун* (Сиксль 125), *Выргун*, *Швыргун* (ЖПТ), *Воргуновъ* (Иркутск 90), *Аргунов* (ЖПТ), *Ігрунов* (Новикова 336), *Оргунов* (КПУ Харк. 7, 443), *Свиргунов* (КПУ Київ. 1, 376), (похідні) *Аргуново*, *Варгуново тож*, 1702 р. – назва поселення в колишньому Углицькому пов. (Углич 240), *Аргунова*, *Аргунова Слобода*, *Аргуновка*, *Аргуново* (10 фіксацій), *Аргуновская*, *Аргуны*, *Варгуниных*, *Варгуново*, *Варгунцево* – ойконіми в різних регіонах (Vasmer RGN I, 166, 646), пол. *Orgun* (SN VII, 91).

Щодо апелятивних відповідників пор., наприклад, укр. діал. *варгу́н* ‘наріст на дереві’ (Никончук 61), *вургу́нчик’і* мн. ‘виступи на рогах, за якими визначають вік корови’ (Куриленко 49), рос. діал. *варгу́н* ‘пшенична перепічка’ (СРНГ 4, 47), *воргу́н*, частіше у мн. ‘прикраси на шкіряному ремені на шиї коня’ (АОС 5, 86), блр. діал. *вургу́н* ‘пухлина’ (ТС 1, 172).

Укр. *Варґарь*, (похідне) *Варґаре́во* – мікротопонім (Піпаш, Галас 235, 242) свідчать про потенційність праантропоніма ***Vъrgarь***.

Деривати з консонантом *-s-* у суфіксальній морфемі:

Vъrgasa, ***Vъrgasъ***: укр. *Варгас* (м. Дрогобич Льв.), ст.-рос. *Варгас* Михайлов сын Бутурлин, 1550 р. (ТК 1550 г.: 188), (похідне) *Варгасово*, XVI ст. – ойконім у колишньому Каширському пов. (ПКМГ I/2, 1519), рос. *Варгас*, 1704 р. (СМИК 141), *Аргасов*, *Варгасов* (ЖПТ), *Воргасін* (КПУ Дн. 5, 52), (похідні) *Варгасово* – ойконіми в колишніх Владимирській і Вологодській губ. (Списки Влад. 243; Списки Во-

лог. 454), *Юргасово*, XVIII ст. – назва пустища в колишньому Московському пов. (Кусов II, 394), блр. *Варгасов* (м. Полоцьк), хорв. *Vargas* (Leksik 705), слвн. *Vargasov* (ZSSP 666), пол. *Wargas* (SN X, 95) ~ чеськ. діал. *virgas* ‘лозина, різка для биття’ (Orlovský 382).

***Vъrgosъ**, ***Vъrgosь**: ст.-рос. Семенъ *Варгосъ*, XVI ст. (Родословец 58), пол. *Wargoś* (SN X, 96).

***Vъrgusъ**: ст.-рос. (похідне) *Варгусово*, XVI ст. – ойконім в історичній Новгородській землі (НПК VI, 646), рос. *Аргусов* (Сиксль 46) ‹ **Варгусов*.

Деривати з консонантом *-t-* у суфіксальній морфемі:

***Vъrgatъ(jь)**: укр. *Аргат* (РУС 25), *Варгатий* (Богдан 314), рос. *Аргатов* (КПУ Дон. 4, 49), блр. (похідне) *Аргатава поле* – мікротопонім у Могильовській обл. (СММ 12), пол. *Orgata* (SN VII, 90), *Wargaty* (SN X, 95) ~ укр. діал. *варга́тий* ‘губатий’, ‘крикливий’ (Шило 66), ‘товстошиїй, з гладким підборіддям’ (Мельничук 74), *ворга́тий* ‘губатий’ (Пиртей 52), рос. діал. *ворга́тый* ‘товстогубий’ (Краснояр. 51), пол. діал. *wargaty* ‘з великими обвислими губами’, ‘прізвисько’ (Karłowicz 6, 71).

***Vъrgota**, ***Vъrgotъ** / ***Svъrgotъ**: укр. *Арготенко* (Глуховцева 1, 54) ‹ **Варготенко*, серб. (вторинне) *Рготина* – ойконім, із **Вротина*, пол. *Szwargot* (SN IX, 380), (відантропонімне похідне) *Wargocin* – назва населеного пункту (SG XII, 953). Одну із заголовних праформ, очевидно, континує антропонім *Аргот* (’Αργότας), 170–150 рр. до н. е. – цар скіфів, чоловік боспорської цариці Камасарії, згаданий в “Корпусі боспорських написів” (КБН 85; Зайцев 53).

***Vъrgǫta**, ***Vъrgǫtъ**, ***Vъrgǫtь**: укр. *Аргута* (м. Рівне), *Аргант* (КПУ Київ. 1, 351) – форма з розщепленим назальним і модифікованим анлаутом, рос. *Варгуткина* ж. (СПДРК 39), *Аргутов* (Память 2, 118), *Аргутин* (ЖПТ), *Яргутов* (КПУ Переможці Він. 3, 304), блр. (похідне) *Варгуцёва* – ойконім у Могильовській обл. (Рап. Маг. 36), пол. *Worgut* (SN X, 320) ‹ східнослов’ян., чеськ. *Varhout* (ЧП), слов’ян. *Варгутка*, *Яргутка* (Магницкий 35, 100), запозичені чувашами.

***Vъrgytъ**: рос. *Иргит* (Лет. ГС 2009, № 3, 42) ‹ **Выргит* ‹ **Въргит*.

Блр. *Варгаўцік* (Памяць 234), ст.-пол. Przbigne*w Wargaui*, 1393 р. (SSNO VI, 21), пол. *Wargawiak* (SN X, 95) ~ болг. діал. *вôргаф* ‘нерівний, шорсткий’ (Стойчев 140), серб. діал. *врȁгав* ‘нерівний’ (Стојановић 109) – континуанти ад’єктива ***Vъrgavъ(jь)** ‹ **vъrgavъ(jь)*.

Похідні з консонантом *-z-* у суфіксі:

***Vъrgoza**, ***Vъrguza**, ***Vъrguzъ**: ст.-рос. Федоръ *Варгозинъ*, 1681 р. (МИВ 4, 215), рос. *Аргуз* (Сиксль 45) ‹ **Варгуз*, *Варгузин*, *Варгузов* (ЖПТ), *Варгазин* (КП Твер.), *Ургузов* (РУС 431).

Префіксальні праантропоніми відапелятивного походження:

***Avъrga**: укр. *Явірга*, *Jawirga* – прізвище у лемків (Красовський 173), рос. *Аваргин* (ЖПТ). Останнє може континувати псл. ***Obvъrga**.

***Bavъrgakъ**: укр. (фонетично видозмінене) *Баюргак* (Горпинич 118) ‹ **Баургак* (йотація) ‹ **Бавургак* (втрата артикуляційно слабкого губного). Префіксальне **Ba-* могло еволюціонувати з **Ра-*.

***Čevъrga**: укр. *Чеварга* (Горпинич, Корнієнко 243), *Чаварга* (м. Ужгород), рос. *Чуваргин* (ЖПТ), серб. *Чȍврга* (Јаћимовић, Петровић 169).

***Kavъrga**: укр. *Кавырга* (ГОО 195), *Кивірга* (Holutiak 197), рос. *Кавыргин* (ПКТГ 66), східнослов'ян. *Каворга* (Память 2, 41) ~ рос. діал. *кавáргá* 'про худу людину' (СРНГ 12, 290), 'сухоногий, скелет, худорба' (Магницкий Особенности 26), 'хвора, покалічена рука чи нога' (СГРС 5, 9).

***Povъrgo**: блр. *Поварго* (ЖПТ).

***Sǫvъrga**: рос. *Суваргин* (АУЛ 904).

***Ševъrgo**: укр. *Шаварго*, *Шоварго* (м. Ужгород) ~ рос. діал. *шавáргá* 'малі діти' (СРГК 6, 815).

***Zavъrga**: рос. *Заваргин* (ЖПТ).

**vyvъrga*: укр. діал. *ви́ворга* 'прокляття': *виворгу ти маттерину*! (Бевка 41).

Корінь **Vъrg-* пов'язаний із **Vъrž-* ‹ **Vъrgj-*, рефлекси якого також зафіксовані в слов'янських антропоніміконах. Пор.:

***Vъrža**, ***Vъržь** / ***Svъržь**: укр. *Ворженко* (КПУ Зап. 13, 40), *Урженко* (КПУ Дон. 18, 108) – патроніми на *-енко*, (вторинні) *Сваржевський*, *Свиржевський* (Вол.), *Варжев Хутор* – ойконім у колишній Чернігівській губ. (Vasmer RGN I, 647), ст.-рос. Никифорко Дементьевъ *Варжа*, 1676–83 рр. (Устюг Великий 111), рос. *Варжа*, 1731 р. (КПЯ 73), *Варжев*, *Варжин* (ЖПТ), *Воржев* (КПУ Сум. 14, 419), *Воржов* (КС Од. 2, 205), (похідні) *Воржино* – назва населеного пункту в колишній Тверській губ. (Списки Твер. 404), *Варжино* – в колишній Ярославській губ. (Vasmer RGN I, 647), *Воржева Гора* – мікротопонім у Воронезькій обл. (Ковалев 88), макед. *Вржовски* (Речник ПКМ I, 223).

***Vъržьcь**: рос. *Воржецов* (Книги РФ 44). Пор. ще *Вржець* (Новикова 171) ~ рос. діал. *воржец* ‘знахар, ворожій’ (СРНГ 5, 99).

**vъržica*: серб. діал. *вр́жица* зменш. до *вр́га* ‘синець, здуття на шкірі’ (Златковић 1, 93).

***Vъržajь**: рос. *Аржаев* (КПУ Од. 10, 155).

***Vъržalь**, ***Vъrželь**: укр. *Варжель* (РУС 70), макед. *Вржалев* (Речник ПКМ І, 223).

***Vъržadlo** / ***Vъržidlo**: укр. *Варжаленко* (Новикова 140), *Воржиленко* (РІ Дон. 2, 555), рос. *Варжало* (Лет. ГС 2006, № 34, 46).

***Vъržakъ**: ст.-рос. Дмитрий *Аржаков*, XVII ст. (Сиб. города 120), рос. *Варжаков* (ЖПТ), *Иржак* (Лет. ЖС 2006, № 14–26, 85), (похідне) *Аржаково* – ойконім у Псковській обл., чеськ. *Voržáček* (ЧП), слвц. *Voržák* (TZ Bratislava 184).

***Vъržikъ** / ***Vъržičь**: укр. *Варгич* (КПУ Переможці Жит. 1, 262) – форма без ефекту першої палаталізації, блр. *Выржиковский* (м. Гомель), схв. *Вòргић* (Речник ІІ, 784), слвн. *Aržič* (ZSSP 12) ~ рос. діал. *ва́ржик* ‘шматок дерева [...]’ (СРНГ 4, 52).

***Vъržanъ**: укр. *Іржан* (Вол.), рос. *Варжанов* (КПУ Дон. 1, 72), *Воржанов* (КПУ Керчь 1, 621), слвн. *Aržan* (ZSSP 12).

***Vъrženь** / ***Vъržьnь**: укр. *Варжень* (КПУ Дон. 11, 212), рос. *Аржников* (Новикова 37) ‹ **Варжников*.

***Vъržinъ**: рос. *Варжин* (Новикова 140), *Воржинов* (КС Харк. 1, 169) ~ рос. діал. *ва́ржина* ‘бокова жердина – деталь нарт’ (Зотов 84).

Префіксальні праантропоніми відапелятивного походження:

***Kovъržь**: укр. *Коварж* (КПУ Київ. 8, 338).

***Kovъržikъ**: укр. *Коваржик* (КПУ Зап. 15, 227), *Кивиржик* (Падалка 206).

Скорочення

Авдеева – *Авдеева М.Т.* Словарь украинских говоров Воронежской области. Воронеж, 2008–2012. Т. 1–2.

Алмашій – *Алмашій М.І.* Русинсько-українсько-російський словник. Ужгород, 2001.

Антонов – *Антонов А.В.* Костромские монастыри в документах XVI – начала XVII века // Русский дипломатарий. М., 2001. Вып. 7. С. 52–218.

АОС – Архангельский областной словарь / Под ред. О.Г. Гецовой. М., 1980–. Вып. 1–.

АСМ – Акты социально-экономической истории севера России конца XV–XVI в.: Акты Соловецкого монастыря 1479–1571 гг. / Сост. И.З. Либерзон. Л., 1988.

АУИФ – Алфавитный указатель имен и фамилий лиц, помещенных в ведомости справок о судимости за 1870 и 1871 гг. СПб., 1872.

АУЛ – Алфавитный указатель лиц, сведения о судимости коих напечатаны в двенадцати книгах "Ведомости справок о судимости" за 1910 г. СПб., 1911. Т. 2.

Бевка – *Бевка О.* Словник-пам'ятник: Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату / Ред. І. Удварт. Ніредьгаза, 2004.

БЕР – Български етимологичен речник / Съст.: В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–. Т. 1–.

Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. Мінск, 1969.

Богдан – *Богдан Ф.* Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпеґ; Ванкувер, 1974.

Веселовский – *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.

ВУР – Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3-х т. М., 1953.

Глуховцева – *Глуховцева І.Я. Лєснова В.В.* Словник прізвищ жителів Луганщини. Луганськ, 2011. Т. 1–2.

ГОО – Героической обороне Одессы – 60 лет (1941–2001) / Сост. Я.И. Маниович. Одесса, 2001.

Горбач – *Горбач О.* Південнолемківська говірка й діялектний словник села Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина). Мюнхен, 1973.

Горпинич – *Горпинич В.О.* Прізвища степової України: Словник. Дніпропетровськ, 2000.

Горпинич, Корнієнко – *Горпинич В.О.*, *Корнієнко І.А.* Прізвища Дніпровського Придніпров'я (Словник). Дніпропетровськ, 2003.

ДМИМ – Документы и материалы по истории Мордовской АССР / Отв. ред. Б.Д. Греков, В.И. Лебедев. Саранск, 1940–1953. Т. I–IV.

ДРА – Документи російських архівів з історії України. Львів, 1998. Т. 1: Документи до історії запорізького козацтва 1613–1620 рр. / Упоряд.: Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич.

Дрвошанов – *Дрвошанов В.* Топонимите во спевот Јаска од Методија Ст. Тошевски // Македонистика. 2013. 12. С. 107–137.

ДСБр. – Дыялектны слоўнік Брэстчыны / Рэд. Г.М. Малажай, Ф.Д. Клімчук. Мінск, 1989.
ЖПТ – Жертвы политического террора в СССР. Режим доступу: http://www.lists.mono.ru
Заимов – *Заимов Й.* Български именник. София, 1988.
Зайка – *Зайка А.* Дыялектны слоўнік Косаўшчыны. Слонім, 2011.
Зайцев – *Зайцев Ю.П.* Аргот – супруг царицы Комосарии (к реконструкции династийной истории Боспора и Крымской Скифии) // Таманская старина. С.-Петербург, 2000. Вып. 3. С. 52–54.
Златковић – *Златковић Д.* Речник пиротског говора. Београд, 2014. Т. 1–2.
Зотов – *Зотов Г.В.* Словарь региональной лексики крайнего Северо-Востока России / Под ред. А.А. Соколянского. Магадан, 2010.
Илчев – *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969.
Ильинский – *Илинский Г.А.* Славянские этимологии // Известия Отделения русского языка и словесности. 1918. Т. XXIII/I. С. 125–182.
Иркутск – Иркутск. Материалы для истории города XVII и XVIII столетий. М., 1883.
КБН – Корпус боспорских надписей / Отв. ред. В.С. Струве. М.; Л., 1965.
Книги РФ – Книги Российской Федерации: Ежегодник: В 10 т. М., 1998. Т. VI.
Ковалев – *Ковалев Г.Ф.* Микротопонимия Воронежской области. Словарь. Воронеж, 2007.
КП Сарат. – Книга памяти: Саратовская область. Саратов, 1994. Т. 3.
КП Твер. – Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступу: http://www.history.tver.ru
КПУ Дн. – Книга пам'яті України: Дніпропетровська область. Дніпропетровськ, 1993–1997. Т. 1–12.
КПУ Дон. – Книга памяти Украины: Донецкая область. Донецк, 1994–1999. Т. 1–22.
КПУ Зап. – Книга пам'яті України: Запорізька область. Дніпропетровськ, 1994–2009. Т. 1–21.
КПУ ІФ – Книга пам'яті України: Івано-Франківська область. Львів, 1998–2003. Т. 1–3.
КПУ Керчь – Книга памяти города-героя Керчи и Керченского полуострова. Симферополь, 1999. Т. 1.
КПУ Київ. – Книга пам'яті України: Київська область. К., 1995–2000. Т. 1–8.

КПУ Ник. – Книга памяти Украины: Николаевская область. Николаев, 1995–2014. Т. 1–15.

КПУ Од. – Книга памяти Украины: Одесская область. Одесса, 1994–2008. Т. 1–11.

КПУ Переможці Він. – Книга пам'яті України. Переможці: Вінницька область. Вінниця, 2007–2014. Т. 1–8.

КПУ Переможці Жит. – Книга пам'яті України. Переможці: Житомирська область. Житомир, 2010–2013. Т. 1–4.

КПУ Сум. – Книга пам'яті України: Сумська область. Суми, 1994–1998. Т. 1–14.

КПУ Харк. – Книга пам'яті України: Харківська область. Харків, 1994–2003. Т. 1–20.

КПЯ – Колониальная политика Московского государства в Якутии XVII в.: Сб. архивных документов / Под общ. ред. Я.П. Алькора и Б.Д. Грекова. Л., 1936.

Краснояр. – Словарь русских говоров южных районов Красноярского края. Изд. 2-е. Красноярск, 1988.

Красовський – *Красовський І.* Прізвища галицьких лемків у XVIII ст.: За матеріалами Йосифінського поземельного кадастру 1787–1788 рр. Львів, 1993.

Крывіцкі – *Крывіцкі А.А.* У слоўнік Мсціслаўшчыны // З народнага слоўніка / Рэд. А.А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск, 1975. С. 119–134.

КС Од. – Книга скорби Украины: Одесская область. Одесса, 2000–2005. Т. 2–3.

КС Харк. – Книга скорботи України: Харківська область. Харків, 2003–2007. Т. 1–3.

КС Черніг. – Книга скорботи України: Чернігівська область. Чернігів, 2003–2006. Т. 1–4.

Куриленко – *Куриленко В.М.* Лексика тваринництва поліських говорів. Суми, 1991.

Кусов I, II – *Кусов В.С.* Земли Московской губернии в XVIII веке. Карты уездов. Описания землевладений. М., 2004. Т. I–II; карты.

Кучук, Малюк – *Кучук І.М.*, *Малюк А.К.* Палескі слоўнік: Лельчыцкі раён. Мазыр, 2000.

Кюршунова – *Кюршунова И.А.* Словарь некалендарных личных имен, прозвищ и фамильных прозваний Северо-Западной Руси XV–XVII вв. С.-Петербург, 2010.

Лет. ГС – Летопись газетных статей. Москва.

Лет. ЖС – Летопись журнальных статей. Москва.

Лисенко – *Лисенко П.С.* Словник поліських говорів. К., 1984.

Лихачев – *Лихачев Н.П.* Дело о приезде Антонія Поссевина // ЛЗАК за 1888–1894 гг. СПб., 1903. Вып. XI. Отд. III. С. 3–231.

Літ. ГС – Літопис газетних статей. Київ.

Магницкий – *Магницкий В.К.* Чувашские языческие имена // Известия Общества археологии, истории и этнографии при имп. Казанском университете. 1905. Т. 21. № 2–4. С. 1–102.

Магницкий Особенности – *Магницкий В.К.* Особенности русского говора в Уржумском уезде Вятской губернии // Известия Общества археологии, истории и этнографии при имп. Казанском ун-те. 1894. Т. 5. С. 1–74.

МАСМ – Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны. [Вып. 1] / Укл.: М.В. Абабурка, Л.І. Аляксеенка, М.П. Бузук і ін. Мінск, 1981; Вып. 2 / Аўтары: М.В. Абабурка, М.П. Бузук, А.С. Лаўшук, Т.І. Якубовіч. Магіллў, 2005.

Мацюк – *Мацюк З.С.* Що сільце, то нове слівце: Словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк, 2013.

Мельничук – *Мельничук О.С.* Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району, Одеської області) // Лексикографічний бюлетень. К., 1952. Вип. II. С. 67–99.

МИВ – Материалы по истории Воронежской и соседних губерний / Собр. и издал Л.Б. Вейнберг. Воронеж, 1885–1880. Вып. 1–16.

Міхайлаў – *Міхайлаў П.А.* З лексікі беларускіх ганчароў (апрацовка гліны) // Жывое народнае слова / Рэд. П.А. Міхайлаў, І.Я. Яшкін. Мінск, 1992. С. 159–171.

Никонов – *Никонов В.А.* Опыт словаря русских фамилий // Этимология. 1973 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1975. С. 131–155.

Никончук – *Никончук М.В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). К., 1979.

Никончук, Мойсієнко – *Никончук М.В.*, *Никончук О.М.*, *Мойсієнко В.М.* Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир, 2001.

НКП Мик. – Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні: Миколаївська область. Миколаїв, 2008.

Новгород. словарь – Новгородский областной словарь / Изд. подгот. А.Н. Левичкин и С.А. Мызников. С.-Петербург, 2010.

Новикова – *Новикова Ю.М.* Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк, 2007.

Носович – *Носович И.И.* Словарь белорусского наречия. СПб., 1870.
НПК – Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею. СПб., 1859–1910. Т. 1–6 и указатель.
ОСС – Описание собрания свитков, находящихся в Вологодском епархиальном древлехранилище. Вологда, 1899–1917. Вып. 1–13.
Падалка – *Падалка Р.М.* Динаміка прізвищ Донецької Слов'янщини. К.; Дніпропетровськ, 2010.
Память – Память. Сведения о погибших на фронтах Великой Отечественной войны жителях Иркутской области / Сост.: И.И. Кузнецов, П.Ф. Московских, П.М. Шубенко. Иркутск, 1990. Ч. 1–3.
Памяць – Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Петрыкаўскага раёна / Рэд.-укл. В.Р. Феранц. Мінск, 1995.
Парфенова – *Парфенова Н.Н.* Словарь русских фамилий конца XVI–VIII вв. (по архивным источникам Зауралья). М., 2005.
Пешикан – *Пешикан Ј.* Ономастикон погинулих на Сремском фронту // Ономатолошки прилози. Београд, 1996. Т. XII. С. 439–537.
Пиртей – *Пиртей П.* Короткий словник лемківських говірок / Упоряд. і підг. до друку Є.Д. Турчин. Івано-Франківськ, 2004.
Піпаш, Галас – *Піпаш Ю.О.*, *Галас Б.К.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
ПК – Переписні книги 1666 року / Ред. В.О. Романовський. К., 1933.
ПКМГ – Писцовые книги Московского государства. Ч. I: Писцовые книги XVI века / Под ред. Н.В. Калачова. СПб., 1872–1877. Отд. I–II.
ПКОП – Писцовые книги Обонежской пятины 1496 и 1563 гг. Л., 1930.
ПКТГ – Памятная книжка Тульской губернии на 1891 г. Тула, 1891.
ПКУ – Писцовые книги Угличского уезда XVII века / С предисл. и примеч. М.А. Липинского // Временник Демидовского юридического лицея. Ярославль, 1886–1888. Кн. 41–46.
ПМТ – Писцовые материалы Тверского уезда XVI века / Сост. А.В. Антонов. М., 2005.
Рап. Маг. – *Рапановіч Я.Н.* Слоўнік назваў населеных пунктаў Магілёўскай вобласці Мінск, 1983.
РГСО – Русские говоры Сумской области: Материалы диалектологических экспедиций / Сост. Е.А. Черепанова, А.А. Евграфова, В.Н. Покуц, О.Н. Волкова. Сумы, 1998.

Редько – *Редько Ю.К.* Словник сучасних українських прізвищ: У 2-х т. Львів, 2007.

Реєстр – Реєстр Війська Запорозького 1649 р.: Транслітерація тексту / Підгот. до друку: О.В. Тодійчук, В.В. Страшко, Р.І. Осташ та ін. К., 1995.

Речник – Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959–. Књ. І–.

Речник ПКМ – Речник на презимињата кај македонците / Обработувачи: М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стоматоски. Скопје, 1994. Т. І.

РІ Дон. – Реабілітовані історією: Донецька область. Донецьк, 2005–2012. Кн. 2–9.

РІ Хм. – Реабілітовані історією: Хмельницька область. Хмельницький, 2008–2013. Кн. 1–4.

РІ Черк. – Реабілітовані історією: Черкаська область. Черкаси, 2002–2010. Кн. 1–7.

Родословец – Родословец // Юбилейный сборник имп. Санкт-Петербургского Археологического института. 1613–1913. СПб., 1913.

РСБ – Ревизские сказки населения сл. Белка Ахтырского уезда. Конец XVIII ст. / Ред. А.Ф. Парамонов. Харьков, 2007.

РСп. – Росписной список города Москвы 1638 года // Труды Московского отдела имп. Русского военно-исторического общества / Под ред. И.С. Беляева. М., 1911.

РУС – Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд.: Т.С. Пристайко, І.С. Попова, І.І. Турута, М.С. Ковальчук. Дніпропетровськ, 2007.

Сабадош – *Сабадош І. В.* Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008.

СБр. Г – Словарь брянских говоров / Отв. ред. В.И. Чагишева. Л., 1976–. Вып. 1–.

СБук. Г – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.

СГРС – Словарь говоров русского Севера / Под ред. А.К. Матвеева. Екатеринбург, 2001–. Т. І–.

Семенович – *Семенович А.Г.* Об особенностях угрорусского говора / Сборник статей по славяноведению, сост. и изд. учениками В.И. Ламанского по случаю 25-летия его ученой и профессорской деятельности. СПб., 1883. С. 212–238.

Сиб. города – Сибирские города. Материалы для их истории XVII–VIII столетий: Нерчинск, Селенгинск, Якутск. М., 1886.

Сизько – *Сизько А.Т.* Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцького району Полтавської області): Методичні вказівки до вивчення курсу "Українська діалектологія". Дніпропетровськ, 1981.

Сиксль – *Сиксль П.* Советские граждане, погибшие в Австрии в годы Второй мировой войны, и места их захоронения. Книга памяти / При содействии В. Бахер и Г. Сидько. Грац; Вена, 2010.

СМИК – Сборник материалов по истории Кольского полуострова в XVI–XVII вв. Л., 1930.

СММ – Слоўнік мікратапонімаў Магілёўшчыны / Склад.: С.В. Клімуць, В.І. Рагаўцоў, С.У. Шакура і інш. Магілёў, 2004.

СН – Список с нижегородских с приходных с окладных книг [...] 127 году (1619) // Действия НАК. 1905. Т. VI, отд. III. С. 9–127.

СОГ – Словарь орловских говоров: Учеб. пособие по русск. диалектологии / Науч. ред. Т.В. Бахвалова. Орел, 1989–. Вып. 1–.

СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / Укладачі: Н.Д. Бабич, Н.С. Колесник, К.М. Лук'янюк (гол. ред.) та ін. Чернівці, 2002.

СПДРК – Санкт-Петербургская дворянская родословная книга. Литера *А*. С.-Петербург, 2000.

Списки Влад. – Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1863. Т. VI: Владимирская губерния.

Списки Волог. – Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1866. Т. VII: Вологодская губерния.

Списки Твер. – Списки населенных мест Российской империи, изд. Центральным статистическим комитетом МВД. СПб., 1862. Т. XLIII: Тверская губерния.

СРГК – Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А.С. Герд. С.-Петербург, 1994–2005. Вып. 1–6.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.

ССГ – Словарь смоленских говоров / Под ред. А.И. Ивановой. Смоленск, 1974–. Вып. 1–.

Стојановић – *Стојановић Р.* Црнотравски речник. Београд, 2010 (= Српски дијалектолошки зборник. Т. LVII).
Стойчев – *Стойчев Т.* Родопски речник // Българска диалектология. Проучвания и материали. София, 1965. Кн. 2. С. 119–315.
Сторожев – *Сторожев В.Н.* Материалы для истории делопроизводства Поместного приказа по Вологодскому уезду в XVII веке. СПб.; Пг., 1906–1918. Вып. I–II.
Сторожев Десятни – *Сторожев В.Н.* Десятни и Тысячная книга XVI века // ОДМ. 1891. Кн. XVI. Отд. III. С. 1–459.
Сцяцко – *Сцяцко П.У.* Слоўнік народнай мовы Зэльвеншчыны. Гродна, 2005.
ТК 1550 г. – Тысячная книга 1550 г. и Дворовая тетрадь 50-х годов XVI в. / Подг. к печати А.А. Зимин. М.; Л., 1950.
Толстой – Сербско-русский словарь / Сост. И.И. Толстой. М., 1957.
ТПК – Тверские писцовые книги XVI века // Тверская старина / Изд. С.И. Покровский. Тверь, 1913. № 1. С. 75–80; № 2. С. 81–84; № 3–4. С. 85–88; № 5–6. С. 89–92.
ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.
Углич – Углич: Материалы для истории города XVII и XVIII столетий. М., 1887.
Устюг Великий – Устюг Великий: Материалы для истории города XVII и XVIII столетий. М., 1883.
Фаріон – *Фаріон І.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). Львів, 2001.
ХКФ – Хозяйство крупного феодала-крепостника XVII в. (Хозяйство боярина Б.И. Морозова). М.; Л., 1933–1936. Ч. I–II.
ЧП – Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004. Режим доступу: http://www.mvcr.cz
Чумаков – *Чумаков В.* Фамилии граждан России с буквой *ё* // Народное образование. М., 2003. № 3. С. 215–219.
Шило – *Шило І.* Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008.
ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.
Beneš – *Beneš J.* O českých příjmeních. Praha, 1962.

Bubak	– *Bubak J.* Słownik nazw osobowych i elementów identyfikacyjnych Sądecczyzny XV – XVII w. Imiona, nazwiska, przezwiska. Kraków, 1992. Cz. I–II.
Holutiak	– *Holutiak-Hallick S.P.* Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. Georgia, 1994.
Im. m.	– Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.
Jaћимовић, Петровић	– *Jaћимовић М.*, *Петровић Д.* Ономастика Качера. Београд, 2003.
Karłowicz	– *Karłowicz J.* Słownik gwar polskich. Kraków, 1900–1911. T. 1–6.
Körner	– *Körner S.* Die patronymischen Ortsnamen im Altsorbischen. Berlin, 1972.
Krištof	– *Krištof Št.* Osobné mená bývalej Tekovskej stolice. Bratislava, 1969.
Leksik	– Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.
Lipowski	– *Lipowski J.* Nazwiska z Jabłonkowa i okolic u schyłku XVII wieku. Wrocław, 2002.
Majtán	– *Majtán M.* Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, 1972.
Orlovský	– *Orlovský J.* Gemerský nárečový slovník. Martin, 1982.
Pamięć	– Pamięć. Память / Сост.: Я. Пшимановский, Х. Прокопчук, Р. Мурани. Пер. с пол. под ред. К. Козакевич. Варшава, 1987. Ч. 1–2.
SG	– Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.
SN	– Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
SSNO	– Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1965–1983. T. I–VI; T. VII: Suplement / Pod kier. M. Malec. Wrocław, 1984–1987.
TZ Bratislava	– Bratislava. Telefónny zoznam. 2002–2003. Bratislava, 2002.
UFP	– Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku / Pripravili R. Marsina a M. Kušík. Bratislava, 1959. I–II.
Vasmer	– Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer. Berlin, Wiesbaden, 1961–1969. Bd I–V.
Vasmer RGN	– Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X; 1988. Bd XI (Ergänzungen und Nachträge).
Zběrka	– Zběrka swójbnych mjen / Wot Radyserba // Časopis Maćicy Serbskeje. 1892. Lět. XLV. S. 41–47.
ZSSP	– Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezlaj. Ljubljana, 1974.

В.О. Яцій
(Київ)

ТОПОНІМІЯ СКОЛІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ОЙКОНІМІВ УКРАЇНИ). І

Дослідження ойконімікону Сколівського району Львівської області[1] нині дуже важливе й актуальне насамперед із огляду на те, що останнім часом зросла увага ономастів до етимологізування назв населених пунктів України: до їхньої історії, походження, фонетичних і лексичних особливостей тощо.

Мета пропонованої розвідки – історико-етимологічний аналіз сучасних назв населених пунктів Сколівського району Львівської області: *Ве́рхнє Синьови́дне*[2], *Ве́рхня Рожанка*, *Верхня́чка*, *Волося́нка*, *Голове́цько*, *Грабовець*, *Гребенів*, *До́вжки*, *Долинівка*, *Дубина*, *Жупа́ни*, *За́вадка*[3], *Заділ*ьське, *Зимівки*, *Кальне*, *Кам'янка*, *Климе́ць*, *Козьова́*, *Коро́стів*, *Ко́рчин*, *Криве*, *Крушельниця*, *Ла́вочне*, *Либохора*, *Межибро-ди*, *Мита*, *Нагірне*, *Ни́жнє Синьови́дне* та *Ни́жня Рожанка*.

Ве́рхнє Синьови́дне. Давнє поселення, на території якого виявлено знахідки кам'яних знарядь праці (ІМСУ Льв. 703). Уперше назва селища задокументована від 1240 р. (Кісь 36); згодом ойконім згадано в писемних пам'ятках як: *Синеволодьско* (*синеводско*), 1425 р. (ЕСЛГНПР 143); *Синевідсько Вижнє* або *Синовідзько Вижнє* (*Synowódzko Wyżne*), 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. (ЙФМ 276); *Синєвідсько Вижнє*, 1843 р. (Вагилевич 109); «*синевідські* бойки», 1852 р. (Устименко 117); *Synowudzko wyżne*», 1883 р. (SG IV, 397); «з *Синевідська Вижнього*», «з *Синевідська*», 1884 р. (Сіменович 189, 190);

© В.О. Яцій

Synowudzko wyżne, 1885 р., *Synowódzko Wyźne* та *Synowydzko Wyżne*, 1890 р. (SG VI, 370; XI, 744); пізніший варіант ойконіма – *Синєвідсько* (ІМСУ Льв. 704); «у *Синевідську*», 1902 р. (Устиянович 200); *Синевідсько Вижнє*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 715); *Синєвидне*, 1993 р. (Подорожі 15); *Верхнє Синьовидне*, 2012 р. (АТУ 2012: 225). Укладачі видання "Словник географічний Королівства Польського [...]" вважали, що «nazwa «*Synowódzko*» miała powstać jakoby od sinych wód wielkiego jeziora», 1890 р. (SG XI, 745). Тієї ж думки й укладачі "Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі", які пояснюють аналізований ойконім як релятив-композит із суфіксом *-ьск-* від ад'єктивної та субстантивної основ (ЕСЛГНПР 143). Диференційний компонент *Верхнє* (*Вижнє*) у складеному ойконімі функціонує для розрізнення з нп *Ни́жнє Синьови́дне* цього ж р-ну (див. нижче).

Ве́рхня Рожанка. Об'єднане з нп *Ни́жня Рожанка* (АТУ 2012: 226). У "Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках" досліджуваний ойконім засвідчений як *Рожанка Вижня* (*Rożanka Wyżna*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр (ЙФМ 261); згодом – «*Rożanka Wyżna* albo *Górna*», 1888 р., *Rożanka Niżna* і *Wyżna*, 1893 р. (SG IX, 854–855; XIII, 892); *Верхня Рожанка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Стрижневий компонент в аналізованому складеному ойконімі *Рожанка* – результат трансонімізації місцевого гідроніма *Рожанка* (СГУ 467). Диференційне означення *Верхня* вжито у функції розрізнення з нп *Ни́жня Рожанка* цього ж р-ну (див. нижче).

Верхня́чка. Згідно з даними укладачів "Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область", назва поселення вперше документально зафіксована в 1730 р. (ІМСУ Льв. 715); пізніше населений пункт відомий під назвою *Вижлів* (*Wyżłów*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 53); *Wyżłów*, 1882 р. (SG III, 702); *Вижлів* (до 1954 р.) (ІМСУ Льв. 715); *Верхнячка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Первісна форма *Вижлів* утворена, на нашу думку, від малопоширеного антропоніма **Вижл*(*-о*) + суфікс посесивності *-ов* (› *-ів*). На вірогідність існування такої особової назви вказує споріднене російське прізвище *Выжлов* (КП Твер.) та ін.

Нова назва *Верхнячка* – імовірне утворення на *-к-а* від географічного терміна *верхняк*, пор. укр. діал. *верхня́к* 'верх печі' (ЕСУМ 1, 360), *верхня́к* 'верхній одяг, сюртук' (Желехівський, Недільський 1, 64) і под.

Внутрішню форму географічної назви *Верхнячка* ‹ *верхняк* мотивувала ознака ‘поселення, розміщене на верху, на горбі чи пагорбі’.

Волося́нка. Перші документальні відомості про назву населеного пункту сягають 1572 р.; історично поселення згадано як: *Polanki* (SG XIII, 892); воно ж згодом перейменоване на: *Волосянка* (*Wołosianka*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 63); *Wołosianka*, 1884 р. (SG V, 613); «до *Волошанки*», «в *Волошанці*», 1902 р. (Устиянович 207, 208); *Волосянка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Первісний ойконім **Полянки* – лексико-семантичне утворення, пов’язане з географічним терміном *полянка*, пор. укр. *поля́нка* ‘поляна’ (Грінченко 3, 292), діал. *поля́нка* ‘луг на підвищенні’ (Марусенко 244), ‘галявина у лісі’, ‘місце в лісі, не заросле травою’, ‘край лісу’ (Данилюк 75), рос. діал. *поля́нка* ‘нива (далі від поселення, за полями), ‘невелике поле в лісі’ і под. (СРНГ 29, 190–191). Пор. ще аналогічні ойконіми *Полянка* (7) в різних регіонах України (АТУ 428), дримонім *Полянки* – у с. Тростянець Долинського р-ну Івано-Франківської обл. (ОАІУМ), *Поля́нка* – гідронім у Черкаській обл. (СГУ 436) і под.

Сучасна вторинна назва, найімовірніше, мотивована суміжним гідронімом *Волосянка* [пор., наприклад, «środkiem wsi płyne *Wołosianka*», 1893 р. (SG XIII, 892)] – ріка. Пор. ще сучасне *Волосянка* – ойконім у Закарпатській обл. (АТУ 2012: 123).

Головéцько. Перші писемні свідчення про назву поселення належать до 1574 р. (ІМСУ Льв. 716). Пізніше воно відоме як: *Головецько* (*Hołowiecko*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 82); «w *Hołowiecku*», 1881 р., *Hołowiecko*, 1882 р. (SG II, 777; III, 110); *Головéцьк*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 716); *Головецько*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). На думку укладачів видання “Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область”, ойконім пов’язаний із суміжним гідронімом *Головечанка* (варіант – *Головчанка*) – ріка (ІМСУ Льв. 716). На наш погляд, це похідне утворення на *-цьк-о* від якоїсь метафоричної контактної місцевої назви **Головка*(*-и*) ‹ *головка* або ж **Головець* ‹ *головець*, про що свідчить, зокрема, рос. діал. *головéц* ‘головний убір дівчини’ (СРНГ 6, 304). Мотивація топоніма **Головець* [або **Головка*(*-и*)], вочевидь, зумовлена тим, що певний географічний об’єкт розташовувався на вершині („на голові“) чогось. Пор. ст.-укр. *голова* ‘верхів’я (початок ріки)’ (ССУМ І, 248), рос. діал. *головá* ‘початок яру’, ‘верхня колосова частина снопа, верхівка снопа’, ‘підвищена (верх за течією ріки) частина острова’ тощо (СРНГ 6, 300, 301). Пор. також

численні споріднені назви, зокрема: *Голова* – назва сінокосу в с. Мостище Камінь-Каширського р-ну Волинської обл., *Головка* – назва поля в с. Стоянів Радехівського р-ну Львівської обл. (СММ 1, 175, 176), *Головец* – ойконім у колишній Владимирській губ., *Головецкие* – назва поселення в колишній Гродненській губ., *Головка* (2) – ойконіми в колишній Пензенській і Смоленській губ. Росії (Vasmer RGN II, 403, 406), *Головач*, *Головенка*, *Голови*, *Головище*, *Головське* – сучасні ойконіми в різних регіонах України (АТУ 2012: 467) і под.

Грабовець. Об'єднане з нп *Славське* (АТУ 2012:226). Ойконім уперше згадано у формі *Грабовець Сколівський* (*Grabowiec Skolski*) у 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. (ЙФМ 88); пізніше – *Grabowiec*, 1881 р., «w ... *Grabowcu*», 1882 р. (SG II, 777; III, 111); *Грабовець*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Лексико-семантичне утворення від апелятива *грабовець*, пор., наприклад, укр. *грабовець* 'грабовий гай, лісок' (Габорак 86), діал. (волин.) *грабове́ць* 'ліс за породою дерев' (Данилюк 28). Пор. ще ойконіми *Грабовець* (6) в Україні (АТУ 381), *Грабове́ць* – оронім на Прикарпатті (Габорак 86), *Грабовець* – присілок у Верховинському р-ні на Івано-Франківщині (Бець, Бойчук 3), мікротопонім блр. *Грабовец* (Адамовіч 44), *Grabovac* (13) – поселення в Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеговині (Im. m. 186–187) тощо.

Гребенів. В історичних документах назва населеного пункту відома від 1785–1788 рр. у формі *Гребенів* (*Hrebenów*) (ЙФМ 88); пізніше – «*Hrebenów* (po rusku *Hrebeniw*)», 1882 р. (SG III, 174); *Гребенів*, 1902 р. (Устиянович 205); *Гребенів*, 1993 р. (Подорожі 15); *Гребенів*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). К.М. Устиянович розглядав аналізований ойконім як суфіксальний дериват від дієслова *погребати* (тобто *ховати*, оскільки тут нібито колись було поховано багато вбитих ратників) (Устиянович 212). На нашу думку, в основі ойконіма – особова назва *Гребінь*, оформлена суфіксом посесивності *-ов* (› *-ів*). Пор. сучасні прізвища укр. *Гребінь* (КПУ Льв. 459), *Гребень* (Рівненщина 83). Аналогічного походження *Гребені* – назва населеного пункту в Київській обл. (АТУ 2012: 170).

До́вжки. Час заснування поселення припадає на 1556 р. (ІМСУ Льв. 716). До XVI ст. село було відоме під назвою *Малий Ільничок* (ІМСУ Льв. 716); пізніше – *Должка*, *Довжка* (*Dołżka*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 104); *Dolskie* albo *Dołżki*, «*Dołżka*, obacz *Dolskie*»,

1881 р., *Dołżki*, 1883 р., 1885 р., *Dołżki*, 1895 р. (SG II, 104, 110; IV, 766; VI, 845; XIV, 255); *Дольське* (до 1945 р.) (ІМСУ Льв. 716); *Довжки*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Первісний складений ойконім *Малий Ільничок* – поєднання означення *малий* та опорного компонента *Ільничок*, мотивованого, найімовірніше, іншим суміжним ойконімом *Ільник* на Турківщині (АТУ 2012: 229). Сучасна назва *Довжки*, найпевніше, мотивована місцевим оронімом *Довжка* (пор., зокрема, «pasmo górskie *Dołżki* (po rusku *Doużki*, na mapie ... *Dauszki*)», 1883 р.; SG IV, 766) – назва гори (ІМСУ Льв. 719). Пор. ще споріднені ойконіми *Довжка*, *Довжки* і под. в Івано-Франківській, Хмельницькій обл. (АТУ 2012: 152, 371).

Долинівка. Об'єднане з нп *Смо́же* (АТУ 2012: 226). Як *Долинівці* населений пункт відомий від 1968 р. (ІМСУ Льв. 719); пізніше – *Долинівка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Сучасна форма *Долинівка* модифікована за аналогією до пізніших географічних назв на *-ів-к-а*. Історична назва *Долинівці* – результат онімізації катойконіма *долинівці* 'переселенці з нп *Долинівка*'. Стосовно вірогідності цієї версії пор., наприклад, нп *Долинівка* (9 фіксацій) у різних регіонах України (АТУ 2012: 474).

Дубина. Об'єднане з нп *Ве́рхнє Синьови́дне* (АТУ 2012: 225). Зафіксоване як *Дубина* в 2012 р. (АТУ 2012: 225).

Відапелятивне похідне, пор., наприклад, ст.-укр. *дубина* 'дубовий гай, дубняк' (ССУМ І, 328), укр. *дуби́на* 'дубовий ліс, гай; дубова памолодь' (СУМ ІІ, 429). Щодо ареалу пор. ще: *Дубина* (12), *Дубини* (3) – ойконіми в різних областях України (АТУ 2012: 474), мікротопонім *Дуби́на* – куток у с. Миколаїв Радехівського р-ну Львівської обл. (запис наш), *Дубина* – урочище в с. Люча Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (Рибчанський, Лисишин 15) і под.

Жупа́ни. За даними укладачів "Історії міст і сіл Української РСР: Львівська область", ойконім уперше згадано в 1515 р. (ІМСУ Льв. 716); згодом він задокументований у словоформі *Жупанє* (*Żupanie*) у 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 116); *Żupanie*, 1883 р., *Żupanie*, 1895 р. (SG IV, 147; XIV, 163); *Жупанє*, *Жупання*, 1902 р. (Устиянович 206, 207); *Жупани*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). В основі назви поселення *Жупанє* – апелятив *жупання* – збірне від *жупа*. Пор., наприклад: укр. *жу́па* 'соляна копальня', 'область, округа', рос. *жу́па* 'соляна копальня', рос. (старе) 'селище, село'. Про інослов'янські відповідники див. (ЕСУМ 2, 209). Формальна структура сучасного ойконіма, найімо-

вірніше, вторинна стосовно первісних *Жупаннє* (*Жупання*) за аналогією до поширених топонімів у формі множини на *-и / -і* на зразок *Безброди*, *Берлоги*, *Жолоби*, *Погреби*, *Погрібці*, *Потереби*, *Стовпні* тощо. Тому зв'язок сучасної ойконімоформи *Жупани* з апелятивом *жупан* зі значенням 'теплий верхній чоловічий суконний одяг' малоймовірний з погляду логіки номінації географічної назви. Додамо також, що з ойконімом пов'язаний вторинний контактний гідронім *Жупанка* – ріка (ІМСУ Льв. 716).

За́вадка[3]. Первісно населений пункт відомий під назвою *Ільничок*, 1538 р. (ІМСУ Льв. 716); він же зафіксований як: *Завадка* (*Zawadka*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 120); «w *Zawadzce*», 1881 р., «w *Zawadce*», 1883 р., *Zawadka*; «przez ... *Zawadkę*», 1895 р. (SG II, 104; IV, 766; XIV, 255, 474); *Завадка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Топонім *Завадка*, без сумніву, лексико-семантичний дериват від апелятива *завадка*[4], спорідненого зі словом *завада*, пор., зокрема, *завá-да* 'те, що перепиняє рух, заступає шлях, закриває доступ кудинебудь; перепона', 'те, що заважає здійсненню чого-небудь; завада' (СУМ III, 34) і под. Ойконім пов'язаний з місцевим однойменним гідронімом [пор. «*Zawadka* albo *Ilnik* – potok», 1895 р. (SG XIV, 474)].

Заділ́ьське. Згадане від 1785–1788 рр. як *Заділ́ьське*, *Заділ́ьсько* (*Zadzielsko*) (ЙФМ 122); пізніше – *Zadiľśke*, *Zadiľśko*, *Zaďiľśkyj*, *Zaďiųśkyj* (Vasmer RGN III, 372); *Zadzielsko*, 1895 р. (SG XIV, 255); *Заділ́ьське*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Ойконім належить до словотвірного ряду на *-ськ-*, тобто мотивований твірним **Заділ* – контактний (мікро)топонім або префіксально-суфіксальний дериват від основи *Діл*. Пор. ще споріднені топоніми: *Заделы*, *Zadiłok* – поселення в Галичині, *Заделы* – в колишній В'ятській губ., *Заделье* – в колишній Новгородській губ. (Vasmer RGN III, 372) та ін.

Зимівки. Об'єднане з нп *О́рів* (АТУ 2012: 226). Відоме з 2012 р. (АТУ 2012: 226). Історичні відомості про ойконім відсутні. На нашу думку, топонім можна розглядати як форму множини від апелятива *зимівка*, пор., наприклад, укр. діал. *зимі́вка* 'зимова хата, зимівля' (Желехівський, Недільський 1, 299).

Кальне. Об'єднане з нп *Ximap* (АТУ 2012: 226). Ойконім засвідчений в історичних джерелах як: *Кальне* (*Kalne*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 138); *Kalne*, 1882 р., «granicy *Kalnego*», 1884 р. (SG III, 702; V, 613); *Kalne*, 1902 р. (Устиянович 205); *Кальне*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Результат онімізації прикметника *кальни́й* ‘брудний, нечистий’ (Грінченко 2, 211) у сер. роді (первісно *Кальне* поле, дворище тощо). Пор. ще аналогічні сучасні ойконіми: *Кальна* (2), *Кальне* (2) в різних регіонах України (АТУ 2012: 152, 319, 320, 366).

Кам’янка. Лексико-семантичне утворення від географічного терміна *кам’янка*, пор., зокрема, укр. *ка́м’янка* ‘кам’яниста місцевість’, ‘брукований шлях’ (СУМ ІІ, 359), діал. (кіровогр.) ‘кам’янистий берег’, ‘дорога, вимощена каменем’ (Громко 90) тощо. Щодо аналогів пор. ще *Кам’янка* (57 фіксацій) – сучасні назви поселень в Україні (АТУ 393).

Козьова́. Назва села відома з 1440 р. як *Козова* (Кісь 38); згодом – *Козьова* (*Koziowa*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 149); *Koziowa* (SG III, 110); *Козеве́*, 1968 р. (ІМСУ Льв. 717); *Козьова*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Очевидно, це суфіксальний дериват від антропоніма *Ki*(*o*)*з*(*ь*) (первісно *Козьова* земля, садиба, оселя тощо), про що свідчать власні особові назви: укр. *Кізь* (Редько 1, 464), (споріднене) *Козя* – сучасне прізвище на Харківщині (КБС 224) та ін.

Коро́стів. Відоме з 1518 р. (ІМСУ Льв. 717). Пізніше – *Коростів* (*Korostów*) у 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 155); «z *Korostowem*», 1882 р., *Korostów*, 1883 р. (SG III, 174; IV, 555); *Коростів*, 1902 р. (Устиянович 205); *Коростів*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Відантропонімне похідне, пор., наприклад, сучасне прізвище укр. *Короста* (Альманах 189).

Ко́рчин. Ойконім має давню історію. Уперше згаданий у 1446 р. (ІМСУ Льв. 717); згодом – у 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Корчин* (*Korczyn*) (ЙФМ 155); *Korczyn rustykalny* і *szlachecki*, «w *Korczynie*», 1883 р. (SG IV, 397); «до *Корчина*», 1884 р. (Сіменович 189); *Korczyn*, 1890 р. (SG XI, 744); *Корчин*, 1993 р. (Подорожі 16); *Корчин*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Назва *Корчин* – дериват із суфіксом належності *-ин* від антропоніма **Корка* / *Корча*. Щодо вірогідності цієї мотивації пор. ОН: укр. *Корча* (Чучка 288), ст.-блр. Семена *Корча*, 1552 р. (Бірыла 226). Див. ще (Козлова 203–234 – з літературою). За матеріалами М. Фасмера, на східнослов’янських теренах засвідчено 4 назви поселень *Корчин* (Vasmer RGN IV, 438). Пор. ще д.-руськ. *Корчинъ* – ойконім поблизу Углича (Козлова 211), *Karczyn* (3), *Korczyn* – ойконіми в різних воєводствах Польщі, нп *Krčin* (2) – у Сербії (SG III, 838; Козлова 211) і под.

Криве. Об'єднане з нп *До́вжки* (АТУ 2012: 226). У "Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках" досліджуваний ойконім засвідчений як *Криве* (*Krywa*, *Krywe*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 160); пізніше – «*Krywe* albo *Krzywe*», 1883 р. (SG IV, 766); *Криве*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Дериват від суміжного гідроніма *Криве* [пор. «potok *Dołżanka* ... albo *Krzywe*», 1883 р. (SG IV, 766)] ‹ прикметника *кривий*.

Крушельниця. Назва села відома від 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. як *Крушельниця* (*Kruszelnica*) (ЙФМ 163); пізніші фіксації: *Крушельниця*, 1843 р. (Вагилевич 104); *Kruszelnica*, «z małą doliną *kruszelnicką*», «*Kruszelnica rustykalna* i *szlachecka*», 1883 р. (SG IV, 397, 734); «з ... *Крушельниці*», 1884 р. (Сіменович 189); *Крушельниці*, 1902 р. (Устиянович 201); *Крушельниця*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Назва населеного пункту постала в результаті трансонімізації місцевого гідроніма, пор.: «najznaczniejszy jest potok *Kruszelnica*», 1883 р. (SG IV, 734; СГУ 298).

Ла́вочне. Давнє поселення, поблизу якого виявлено поховання епохи бронзи (ІМСУ Льв. 703, 717). Населений пункт відомий від 1591 р. (ІМСУ Льв. 717). У наступні століття назва села відзначена в незмінній словоформі: *Лавочне* (*Ławoczne*) у 1785–1788 рр., 1819–1820 (ЙФМ 168); *Ławoczne*, «na granicy *Ławocznego*», 1882 р., «*Ławoczne* albo *Lawoczne*», 1884 р., «w *Ławocznem*», 1888 р. (SG III, 702; V, 613; IX, 855); *Лавочне*, 1993 р. (Подорожі 15); *Лавочне*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). За народними переказами, ойконім мотивований тим, що навколо поселення в давнину були непрохідні багна й болота, тому «założyciel wsi [musiał] kłaść liczne kładki czyli ławki, a stąd poszła nazwa», 1884 р. (SG V, 613).

Либохора. Історично поселення відоме від XVI ст. як *Libochora* (Вербич 271); у 1785–1788 рр. і 1819–1820 рр. – як *Либохора* (*Libuchora*, *Lubochora*, *Libochora*) (ЙФМ 173); в 1884 р. – «*Libochora* albo *Libohora*, po rusku *Łybochora* – wieś», «*Łybochora* obacz *Libochora*» (SG V, 204, 847); 1902 р. – *Либохора*, *Lybochora* (Устиянович 204, 205); 2012 р. – *Либохора* (АТУ 2012: 226). Вважаємо, що ойконім *Либохора* доцільно розглядати у його зв'язку із суміжним гідронімом *Либохора*[5] та контактним (суфіксально похідним дериватом) *Либохірка*, 1902 р. – ріки (Устиянович 204, 205).

Гідронім не має однозначної етимології.

О.М. Трубачов пояснював його як молдаванізм, оскільки, на думку вченого, основа *-хора* – структурний варіант зменшувального суфікса *-шора*. Докладніше див. (Трубачев 159).

За версією В.П. Шульгача, *Либохора* ‹ **Лібохора* ‹ **Любохора* (делабіалізація ’*у* › *і* в основі *Люб-* › *Ліб-*) ‹ давньослов’янської особової назви **Любохор* (Шульгач 43–44).

Р.М. Козлова також вважає, що назва *Либохора* постала з історичної **Любохора*, причому остання, на її думку, розвинулася з первісної **L’ubogora* (результат діалектної зміни *г* › *х*) (Казлова 76).

Межибороди. Об’єднане з нп *Ве́рхнє Синьови́дне* (АТУ 2012: 225). На сторінках історичних документів ойконім засвідчений у 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. як *Межиброди* (*Międzybrody*) (ЙФМ 194); пізніше – «під *Межибродами*», 1839 р. (Головацький 31); «*Międzybrody* (po rusku *Meżybrody*)», 1885 р., *Międzybrody*, 1890 р. (SG VI, 370; XI, 744); *Межиброди*, 1902 р. (Устиянович 202); *Межиброди*, 2012 р. (АТУ 2012: 225).

На нашу думку, ойконім міг виникнути в результаті трансонімізації ймовірного (суміжного) (мікро)топоніма *Межиброди*. Водночас зауважимо, що аналізована назва населеного пункту могла постати і в результаті онімізації географічного апелятива *межибрід*, пор., наприклад, укр. діал. *межи́брід* ‘місце між двома бродами’ (Желехівський, Недільський 1, 433).

Мита. Об’єднане з нп *Росоха́ч* (АТУ 2012: 226). Історично поселення відоме як: *Myta*, 1578 р. (SG VI, 845); *Мита* (*Myta*), 1785–1788 рр. та 1819–1820 рр. (ЙФМ 197); пізніше – *Myta*, 1883 р., «wsi *Myty*», 1885 р. (SG IV, 766; VI, 845); *Mutna*, 2012 р. (АТУ 2012: 226). Очевидно, це результат трансонімізації суміжного однойменного гідроніма, пор., наприклад: «in ostio fluvii *Myta*», 1578 р. (SG VI, 845).

Нагірне. Об’єднане з нп *Смо́же* (АТУ 2012: 226). Первісно німецька сільськогосподарська колонія *Annaberg*, 1880 р. (SG I, 38). Воно ж згодом – *Annaberg*, 1889 р. (SG X, 916); *Нагірне*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Історичний ойконім *Annaberg*, на нашу думку, постав у результаті лексикалізації словосполучення жіночого імені нім. *Anna* та апелятива *Berg* (‘гора’) – *‘гора Анни’. Сучасна назва *Нагірне* утворена від прикметника укр. *нагі́рний* ‘розташований на горі, в горах’, ‘гористий, високий’ (СУМ V, 48) у сер. роді (первісно *Нагірне* поле, дворище, село тощо).

Ни́жнє Синьови́дне. Згідно з даними укладачів видання "Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область", населений пункт засновано в XIII ст. (ІМСУ Льв. 717–718). Первісно поселення відоме під назвою *Синєвідсько* (ІМСУ Льв. 704); пізніше – *Синеволодьско* (*синеводско*), 1425 р. (ЕСЛГНПР 143); *Синевідсько Нижнє*, *Синовідзько Нижнє* (*Synowódzko Niżne*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 276); *Synowudzko niżne*, 1885 р., *Synowódzko Niżne*, 1890 р. (SG VI, 370; XI, 744); «у *Синевідську*», «у *Синевідську Нижнім*», 1902 р. (Устиянович 200, 202); «через *Синєвидне*», 1993 р. (Подорожі 15); *Нижнє Синьовидне*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Стосовно походження ойконіма див. вище *Ве́рхнє Синьовидне*. Диференційний компонент *Нижнє* функціонує для розрізнення.

Ни́жня Рожанка. 1574 р. – рік першої документальної згадки назви населеного пункту (ІМСУ Льв. 717); згодом – *Рожанка Нижня* (*Rożanka Niżna*), 1785–1788 рр., 1819–1820 рр. (ЙФМ 261); *Rożanka niżna*, 1884 р., *Rożanka Niżna*, «do *Rożanki Niżnej*», 1888 р. (SG V, 204; IX, 855); *Нижня Рожанка*, 2012 р. (АТУ 2012: 226).

Складена назва. Компонент *Рожанка* – результат трансонімізації місцевого гідроніма *Рожанка* – ріка. Див. ще нп *Ве́рхня Рожанка*.

Таким чином, дослідивши частину ойконімікону Сколівщини Львівської області, ми доходимо висновку, що:

а) місцевий ойконімікон своєрідний своїми лексичними й фонетичними особливостями (на що має вплив, найімовірніше, сусідство польськомовного регіону);

б) історична топонімія Львівщини – це важливий складник повного історико-етимологічного словника ойконімів України загалом і Львівської області зокрема.

---

[1] Як адміністративно-територіальну одиницю район утворено в січні 1940 р. Він розташований на південному заході Львівської області і межує з Закарпатською та Івано-Франківською областями – на півдні і сході, зі Стрийським і Дрогобицьким районами – на півночі, з Турківським районом цієї області – на заході.

[2] Наголос в ойконімах подано за ІМСУ Льв. [див. скорочення].

[3] Вочевидь, правильно наголошувати *Зава́дка*.

[4] Зауважимо, що укладачі "Етимологічного словника української мови" розглядають лексему *зава́дка* 'значення, вага' як дериват від дієслова *зава́жувати*, *зава́жити* 'мати вагу; мати значення'. Докладніше див. (ЕСУМ 2, 216).

[5] К. Устиянович розглядає гідронім як фонетичний варіант від *limbofora*. Докладніше див. (Устиянович 205).

Скорочення

Адамовіч – *Адамовіч Я.М.* Мікратапанімічныя назвы. Мінск, 1971.

Альманах – Альманах пошани й визнання Полтавщини / Гол. ред. Л. Омельченко. Полтава, 2006.

АТУ – Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р. / Відп. ред. В.І. Кирненко, В.І. Стадник. К., 1987.

АТУ 2012 – Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Відп. ред. Г.П. Скопненко; упоряд. В.І. Гапотченко. К., 2012.

Бець, Бойчук – *Бець Д.*, *Бойчук М.* Гуцульське село Ільці. Історико-довідкове видання, гуцульський фольклор, народна спадщина. Верховина, 2002.

Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. Мінск, 1966.

Вагилевич – *Вагилевич І.* Берди – в Уричі // Подорожі в Українські Карпати: Збірник / Упор. і вступ. ст. М.А. Вальо. Львів, 1993. С. 102–113.

Вербич – *Вербич С.* Давньослов'янські антропоніми крізь призму топонімії Верхньо-Середньої Наддністрянщини // Тенденції розвитку української лексики та граматики / За ред.: І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк: Зб. наук. праць. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. ІІ. С. 267–278.

Веселовский – *Веселовский С.Б.* Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии. М., 1974.

Габорак – *Габорак М.* Назви гір Івано-Франківщини: Словник-довідник. Івано-Франківськ, 2005.

Головацький – *Головацький Я.* Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. // Подорожі в Українські Карпати: Збірник / Упор. і вступ. ст. М.А. Вальо. Львів, 1993. С. 22–101.

Грінченко – Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.

Громко – *Громко Т.В.*, *Лучик В.В.*, *Поляруш Т.І.* Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. К.; Кіровоград, 1999.

Данилюк – *Данилюк О.К.* Словник народних географічних термінів Волині. Луцьк, 1997.

ЕСЛГНПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О.С.Стрижак. К., 1985.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7-и т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Желехівський, Неділський – *Желехівський Є.*, *Неділський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. 1–2.

ІМСУ Льв. – Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область / Ред. колегія: В.Ю. Маланчук (голова), М.Я. Гнидюк, Б.К. Дудикевич та ін. К., 1968.

ЙФМ – Йосифінська (1785–1788) і Франциканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів / Відп. ред. П. Захарчишина; склали: П. Пироженко, В. Сіверська. К., 1965.

Казлова – *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2002. Т. ІІ.

КБС – Книга бойової слави Кролевеччини / Укл. Ф.С. Яковенко. 3-є вид., випр. і доп. Харків, 2004.

Кісь – *Кісь Я.* Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до середини XVII століть // Архіви України. 1968. № 1. С. 35–41.

Козлова – *Козлова Р.М.* Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. Гомель, 1997.

КП Твер. – Тверская земля в военной истории России. Книга памяти. Режим доступу: http://www.history.tver.ru

КПУ Льв. – Книга пам'яті України: Львівська область: У 4-х т. / Ред. колегія: М.В. Косів, Ю.В. Зима, Я.С. Лялька, В.М. Савчак (гол. ред.) та ін. Львів, 1995. Т. 1.

Марусенко – *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Отв. ред.: В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. М., 1968. С. 206–255.

ОАІУМ – Ономастичний архів Інституту української мови НАН України.

Подорожі – Подорожі в Українські Карпати: Збірник / Упор. і вступ. ст. М.А. Вальо. Львів, 1993.

Редько – *Редько Ю.* Словник сучасних українських прізвищ. Львів, 2007. Т. 1–2.

Рибчанський, Лисишин – *Рибчанський М.*, *Лисишин А.* Люча: Історико-краєзнавчий нарис. Львів; Полтава, 2002.

Рівненщина – Рівненщина: Новітня історія України / Автор-упоряд. В. Болгов. К., 2006.

СГУ – Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. К., 1979.

Сіменович – *Сіменович В.* Вандрівка руської молодіжі (3-тя кореспонденція у газеті "Діло") // Подорожі в Українські

Карпати: Збірник / Упор. і вступ. ст. М.А. Вальо. Львів, 1993. С. 187–198.

СКТК – Справочник квартирных телефонов г. Киева / Сост. Д.М. Циолек. К., 1976.

СММ – Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / Упор. Г.Л. Аркушин. Луцьк, 2006–2007. Т. 1–2.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л., С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. І–ІІ.

СУМ – Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід. К., 1970–1980. Т. І–XI.

Трубачев – *Трубачев О.Н.* Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. М., 1968.

Устименко – *Устименко В.Є.* До 5-ї річниці утворення регіонального відділення. Корюківське регіональне відділення товариства "Чернігівське земляцтво" в м. Києві. К., 2005.

Устиянович – *Устиянович К.* Путь за Бескид: "Святославіє" і традиція о Святославі 1015 р. // Подорожі в Українські Карпати: Збірник / Упор. і вступ. ст. М.А. Вальо. Львів, 1993. С. 199–219.

Чучка – *Чучка П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.

Шульгач – *Шульгач В.П.* Делабіалізація *'у › і* і її відображення в топонімії України // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Зб. наук. праць, присвячених пам'яті С.П. Самійленка. Запоріжжя, 1996. Ч. І. С. 43–45.

Im. m. – Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji / Sast.: B. Đorđević, M. Đukić, A. Kalderon. Beograd, 1956.

SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimierskiego. Warszawa, 1880–1902. T. I–XV.

Vasmer RGN – Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.

Л.В. Ящук
(Житомир)

СУФІКСАЛЬНІ ВАРІАНТИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН ЖИТОМИРЩИНИ XVI–XVII СТ.

Власні особові імена людей були предметом дослідження багатьох мовознавців. В Україні вивченню цієї антропонімійної категорії найбільше уваги приділяли Л.Л. Гумецька, М.О. Демчук, І.М. Желєзняк, Р.Й. Керста, Р.І. Осташ, І.Д. Сухомлин, М.Л. Худаш, П.П. Чучка та ін.

Із християнізацією з Візантії на Русь в обіг увійшло понад 300 (із кількох тисяч) канонізованих, тобто узаконених церквою й записаних у святці, імен грецького, латинського та староєврейського походження, з яких лише кілька десятків стали вживаними. Асемантичність та індивідуалізуюче призначення християнських імен сприяли перенесенню на них усіх способів східнослов'янського словотвору, майже кожне базове ім'я (а популярні передусім) швидко «обросло» багатьма похідними[1].

Словотворення варіантів імен на Житомирщині XVI–XVII ст., як і на інших теренах України цього періоду[2], здійснювалося регресивним (усічувальним, регресивно-безсуфіксальним), регресивно-суфіксальним (усічувально-суфіксальним) та суфіксальним способами. Досліджуваний антропонімікон містить значну кількість суфіксальних дериватів християнських чоловічих імен. Варіанти власних особових імен із найпродуктивнішим суфіксом **-*ко*** й похідні від них прізвищеві назви вже були предметом нашого спеціального дослідження*.

---

* Суфікс **-к(о)** в антропонімах Житомирщини XVI–XVII ст. // Філологічний вісник Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини: Зб. наук. праць / Гол. ред. Л.М. Полюга. Умань, 2011. С. 331–341.

© Л.В. Ящук

Мета пропонованої розвідки – схарактеризувати наявні в пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. інші суфіксальні деривати чоловічих християнських імен і прізвищеві назви (далі – ПН), похідні від них; визначити продуктивність суфіксів і частоту вживання суфіксальних варіантів в іменникý нижчих і привілейованих соціальних груп.

Специфіка суфіксального творення варіантів власних особових імен, як зазначає П.П. Чучка, полягає, по-перше, у самому інвентарі суфіксів: поряд із суфіксами для творення апелятивів часто використовують специфічні іменні суфікси; по-друге, іменні суфікси можуть приєднуватися як до повних імен, так і до їхніх усічених варіантів; по-третє, емоційна характеристика суфіксальних утворень досить швидко «вивітрюється»[3].

У чоловічому іменникý нижчих верств населення Житомирщини XVI–XVII ст., який містить 590 імен християнського походження, виявлено 31 дериват із суфіксом *-ець*, що становить 5,25 %, а в іменникý шляхти лише 1 – паничем *Фило*(*н*)*цо*(*м*), 1583 р. (АЖМУ 45) із 275 (0,36 %), пор.: із формантом *-к*(*о*) зафіксовано відповідно 140 : 25 імен, що становить 23,73 % : 9,1 %.

Формант *-ець*, який генетично пов'язаний з основами на *-ĭ-* (на праслов'янському ґрунті відбулася зміна *k* на *c* унаслідок третьої палаталізації)[4], поєднується з повними іменами: *А*(*в*)*ра*(*м*)*ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 66) (Зн. в.); Шве(ц) *Адаме*(*ц*), 1609 р. (ДМВН 130); *Га*(*в*)*ри*(*л*)*ца*, Миха(и)ла Савичо(в), 1587 р. (ЖК 1, 295); у *Ива*(*н*)*ца* у Бе(р)дниче(н)ка, 1587 р. (там само 271), *Jwanec* Prockiewicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 148), *Jwaneć* Maniukowicz, 1552 р. (там само 149); *Łukaneć* prychożyi, 1552 р. (там само 150), пор. Я(ц)ко *Лукъяне*(*ц*), 1609 р. (ДМВН 131); *Ма*(*т*)*фе*(*и*)*ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 76) (Зн. в.); *Минецъ*, 1583 р. (АЖМУ 54); *Миха*(*л*)*ца* (Зн. в.), 1584 р. (там само 125), *Michalec*, 1651 р. (АЮЗР VII/1, 467); *Наумецъ* Личикъ, 1649 р. (Р 195); ув *Оси*(*п*)*ца*, 1585 р. (ЖК 1, 82); *Paweł*eć Jlich, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149); у *Рома*(*н*)*ца*, 1606 р. (ЖК 4, 330 зв.); *Степанецъ*, 1587 р. (ЖК 1, 279 зв.); *Федоре*(*ц*), 1606 р. (ЖК 4, 302 зв.); *Якиме*(*ц*) Лысы(и), 1609 р. (ДМВН 130); *Яковца* Хоме(н)ка, 1650 р. (ЖК 13, 387 зв.) / на Хомє(н)ка на *Яковца*, 1650 р. (там само 400). У пам'ятках XVI ст. – 77 повних форм християнських імен із суфіксом *-ець*[5].

Нерідко цей афікс додається до скороченої основи імен: *Антонца*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 244); ѳнъ *Wasyleć* Pasynkowicz, 1552 р. (АЮЗР

VII/1, 149); *Га*(*н*)*ца* Нелата, 1606 р. (ЖК 4, 394). Припускаємо, що: 1. Це суфіксальний дериват від варіанта *Ганъ* ‹ а) усічення імені [*А*]*га*-[*фо*]*нъ*, пор. жін. *Ганя*, *Ганька*, *Ганюта* і под. ‹ *Агафія* (Трійняк 20), б) усічення імен *Га*[*лактио*]*нъ*, *Га*[*лио*]*нъ*; 2. Це усічено-суфіксальний дериват від імен на зразок [*А*]*га*[*питъ*], [*А*]*га*[*фангел*], утворений за допомогою однофонемного суфікса *-н- / -н'-* і суфікса *-ець*; а ще пор. у словнику І.І. Трійняка варіант *Ганько* ‹ *Євгеній* (Трійняк 118); *Гна*(*т*)-*ца* Сне(ж)кевича, 1586 р. (ЖК 1, 160); у *Зи*(*н*)*ца*, 1584 р. (АЖМУ 111), *Зѣнецъ* Зѣнъченъко, 1649 р. (Р 194), пор. *Зѣнь* (Осташ 514) ‹ *Зиновий* (Керста 112) або *Зенон* (Трійняк 138–139), пор. Курило *Зенцевичъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 248); *Макаре*(*ц*) Кушне(р) с Овручо(г)[о], 1586 р. (ЖК 1, 212 зв.), пор. Данила *Макарца*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 262); Дуброва *Ма*(*р*)*тине*(*ц*), 1609 р. (ДМВН 130); *Ѡста*(*п*)*цомъ* га(и)дукомъ, 1585 р. (ЖК 1, 85 зв.); *Пане*(*ц*) Бе(д)че(н)ко, 1587 р. (там само 305 зв.) – а) суфіксальне утворення від *Панъ* ‹ [*Ѡ*]*панъ*, *Пан*[*асъ*], *Панъ*[*телѣй*], *Пан*[*телеймон*] (Осташ 16, 419); б) усічено-суфіксальний дериват від *Па*[*вло*] + однофонемний суфікс *-н- / -н'-* і суфікс *-ець*; *Па*(*р*)*хомца*, 1611 р. (АЖГУ 212) (Зн. в.); *Са*(*н*)*ца* Зарубу, 1588 р. (ЖК 1, 365 зв.), пор. варіанти *Сань*, *Санько*, *Саньо*, *Саньок*, *Саньчик* ‹ *Олександр* (Трійняк 262); *Tarasiec* Niebotkowicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 60); у *Фа*(*л*)*ца*, 1590 р. (АЖГУ 1, 62), пор. ім'я *Фа*(*л*)*ко*, яке Р.І. Осташ і Л.Р. Осташ тлумачать: а) як утворення від *Фал*; б) як усічено-суфіксальний дериват від *Фалалей*; в) як усічено-суфіксальний дериват від імені [*Аї*]*фал*; г) як фонетичний варіант українського розмовного особового імені *Хвалько* ‹ *Хвалимиръ*, *Хвалиславъ* (Осташ 21, 239); *Феде*(*ц*) Томилови(ч), 1586 р. (ЖК 1, 145 зв.).

Іноді формант *-ець* приєднано до усічено-суфіксальних варіантів імен: «з *Гри*(*н*)*ца* Ковале(н)ковою нивою», 1605 р. (ЖК 4, 75), пор. Макара *Гри*(*н*)*цевича*, 1584 р. (АЖМУ 115); *Занъца* Полесченъка, 1611 р. (АЖГУ 87) ‹ *Занъ* ‹ *Захария* (Керста 112), пор. Ко(р)нѣй *Занецъ*, 1649 р. (Р 195); у *Про*(*н*)*ца* Ша(х)ты, 1584 р. (АЖМУ 112), *Proniec* Suchotycz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 60), пор. варіанти *Пронь*, *Пронько*, *Проник*, *Проньо* тощо ‹ *Прокіп* (Трійняк 305). Найпоширеніші варіанти із суфіксом *-ець* – *Иванець* (10 носіїв), *Гринець* (7), інші вживаються рідше.

Суфікс *-икъ* – типовий спільнослов'янський формант, основна функція якого демінутивна[6], – історично пов'язаний з індоєвропейськими основами на *-ī-* › **-ī-kŏ-s*[7]. Його засвідчено в 16 варіантах

імен Житомирщини XVI–XVII ст., які називають лише простолюдинів (2,7 %). Приєднується цей формант частіше до усічено-суфіксальних та усічених іменних варіантів: *Грици*(*к*) Ги(н)ко, 1609 р. (ДМВН 130); *Дацикови* Хаевому, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), пор. *Дацъ* (Осташ 514) ‹ *Дасий*, яке з XVIII ст. починає співвідноситися з *Данило*, *Богдан*, *Йордан*, *Давид* (Чучка 187); *Луцика* Ма(к)симе(н)ка, 1643 р. (ЖК 10, 280), «*Луцикъ*, Гаврило Горє(и)ченята», 1618 р. (ЖК 7, 683) ‹ *Лука* (Керста 118) або *Лукянъ*, пор. *Луцько* (Грінченко 4, 555) і ПН: Назара *Луцыковича*, 1587 р. (ЖК 1, 218); *Мици*(*к*) Ива(н), 1609 р. (ДМВН 130), пор. *Ми*(*ц*) Бере(з)ни(ц)ки(и), 1609 р. (там само 131) – це ім'я в українців співвідноситься з іменами *Михайло* та *Микола* (Чучка 387); у *Процика*, 1650 р. (ЖК 13, 329 зв.), *Процика* Дудъчєнъка, 1647 р. (ЖК 12, 65) ‹ *Прокопъ* або *Прохоръ* (Чучка 470), пор. Нико(н) *Проци*(*к*), 1609 р. (ДМВН 130); *Яцикови* Фуръчиновому зятеви, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), *Яцика* Цехмистра, 1647 р. (ЖК 12, 56). Варіанти з початковим *Яц-*, на думку І.І. Трійняка, можуть походити від імен *Яків*, *Іван*, *Ян* (Трійняк 414). Сюди ж: «*Васика* и Фе(с)ка Коваловы(х) сыновъ», 1650 р. (ЖК 13, 387 зв.), пор. *Вас* (Осташ 513); *Дмитрика* Шевца, 1650 р. (ЖК 13, 197); Ма(р)ко(в) *Кипри*(*к*), 1609 р. (ДМВН 130), пор. *Киприанъ* (Керста 116) та імена *Кипро*, *Кипря* (Трійняк 186); *Wгикови* Ма(н)дрыцє, 1650 р. (ЖК 13, 599 зв.), пор. *Аггей* › *Ог*[*ей*] (Керста 103); *Супруникови*, 1650 р. (АЮЗР VI/1, 565) (Д. в.). Лише в складі прізвищевих назв трапляється словотвірний варіант *Авдик* ‹ *Авдий* (Керста 102): Ивана *А*(*в*)*диковича*, 1606 р. (ЖК 4, 343 зв.), Трушови *Авдиче*(*н*)*кови*, 1650 р. (ЖК 13, 551 зв.).

Зрідка твірною основою для цього типу суфіксальних утворень слугують повні християнські імена: у *Лаврика* у Сала, 1586 р. (ЖК 1, 138 зв.), пор. Се(н)ко *Ла*(*в*)*рико*(*в*), 1609 р. (ДМВН 130); в *Павлика*, 1590 р. (АЖГУ 1, 61); *Пе*(*т*)*рика* Бо(н)дара, 1587 р. (ЖК 1, 269 зв.), пор. Грыцъка *Петрыченяти*, 1618 р. (ЖК 7, 727). Суфіксальний дериват такого ж типу мотивує прізвищеву назву дволексемного іменування Микиту *Янниче*(*нъ*)*ка*, 1611 р. (АЖГУ 87) / Микиты *Яниченъка*, 1611 р. (там само 93).

Переважну більшість імен із формантом *-икъ* зафіксовано в поодинокому вживанні, за винятком варіантів *Луцикъ* (10 носіїв) і *Процикъ* (5).

У досліджуваному антропоніміконі наявний і полісуфіксальний формант *-ч-икъ*: *Андрейчика* Малого, 1618 р. (АЮЗР III/1, 243), у

Матейчика, 1618 р. (там само). У дволексемних патронімних формулах засвідчено імена з цим складним формантом у ролі другого додаткового ідентифікаційного компонента – прізвищевої назви: **Ѡ**пана(с) *Дєми*(*д*)*чикъ*, 1650 р. (ЖК 13, 399), Стєфанови *Игна*(*т*)*чикови*, 1650 р. (там само 600), Юску *Куприя*(*н*)*чику*, 1650 р. (там само 381 зв.), Иванови *Савъчикови*, 1650 р. (там само 455), Евхиму *Сємє*(*н*)*чику*, 1650 р. (там само 381 зв.).

Суфікс *-укъ* (*-'укъ*) найчастіше додається до усічених варіантів імен: *Васюко*(*м*) Безручкомъ, 1584 р. (АЖМУ 103); *Га*(*в*)*ру*(*к*) Громыка, 1586 р. (ЖК 1, 167) ‹ *Гавро* або *Гавра* ‹ *Гаврило* (Чучка 130); *Евсука*, 1587 р. (ЖК 1, 218) (Зн. в.) / *Евъсюка*, 1587 р. (там само 220) (Зн. в.) ‹ *Євсевій* (Трійняк 257), пор. Ма(р)тина *Е*(*в*)*сюкового*, 1647 р. (ЖК 12, 80 зв.); *Ко*(*с*)*тука* Пловака, 1647 р. (там само 63 зв.) і *Ко*(*с*)*тю*(*к*) Ма(р)кови(ч), 1606 р. (ЖК 4, 320) ‹ *Кость* ‹ *Костянтин*, пор. Гурино(м) *Ко*(*с*)*туковичо*(*м*), 1587 р. (ЖК 1, 264 зв.), Ка(л)ко *Ко*(*с*)*тю*(*к*), 1609 р. (ДМВН 131), Я(ц)ка *Ко*(*с*)*тюковича*, 1587 р. (ЖК 1, 259 зв.), Хведору *Костюченъку*, 1643 р. (ЖК 10, 59); *Па*(*р*)*шука* Мицевича, 1606 р. (ЖК 4, 331 зв.) ‹ *Парх-* / *Парш-* ‹ *Парфений* (Керста 123), пор. «Максима, Романа, **Ѡ**лекса(н)дра *Па*(*р*)*шуковичо*(*в*) Белоши(ц)-ки(х)», 1606 р. (ЖК 4, 244); *Тасюкъ* Ушивє(н)ко, 1649 р. (Р 198) ‹ *Та*(*с*) + *-'ук*. Р.І. Осташ подає цілу низку імен, які могли слугувати твірною основою для варіанта *Та*(*с*): а) [**Ѡ***с*]*ма*[*пъ*], *Та*[*расъ*] + однофонемний суфікс *-с*; б) синкопа від *Та*[*ра*]*съ*; в) усічення від імен [*Анас*]-*тас*[*ій*], [*Анас*]*тас*, [*Нас*]*тас*; г) аферeза від [*Про*]*тас*; г) усічення від розмовних варіантів моделі [*Мики*]*тась* ‹ *Микита*; д) аферeза від [*С*]*та*(*с*) (Осташ 19, 163).

Зрідка цей формант приєднується до повних та усічено-суфіксальних імен: *Дашукомъ* Томашевичомъ, 1598 р. (ЖК 4, 1, 44 зв.) ‹ від імен на *Да-* (*Дасѣй*, *Давидъ*, *Данило*) (Чучка 187–188); *Лаврюка*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 247) (Зн. в.); с *Лешуком*, 1584 р. (АЖМУ 103) ‹ *Леш-* ‹ *Олександр* чи *Олексій* (пор. варіанти *Лешик, Лешко, Лешо*) (Трійняк 261, 264); також припускаємо, що твірною основою міг слугувати й усічено-суфіксальний дериват від імен з початковим *Ле-* (на зразок *Ле*[*оній*], *Ле*[*он*], *Ле*[*в*] і под.), утворений за допомогою однофонемного суфікса *-ш*; *Пасюка*, 1650 р. (ЖК 13, 328 зв.) (Зн. в.), пор. *Пасъ* (Осташ 515) ‹ *Павло* (Керста 122, 135; Чучка 432), у словнику І.І. Трійняка засвідчено варіанти *Пася*, *Паська*, *Пасько* ‹ *Панас* (Трійняк 283).

Деякі імена з формантом *-укъ* / *-'укъ* трапляються лише в складі прізвищевих назв: Демидъ *Павлюченъко*, 1630 р. (ЖК 8, 680); Сахъна *Ясюка*, 1650 р. (ЖК 13, 400), Павелъ *Ясюченъко*, 1649 р. (Р 194) ‹ *Ясюк* ‹ *Яс*(*ь*) ‹ *Ян*, *Яків* (Трійняк 416).

Перераховані 14 варіантів імен з афіксом *-укъ* / *-'укъ* засвідчено в іменуванні представників соціальних низів (2,37 %), серед них найуживаніший *Костюк* (23 носії). Крім того, імена *Ко*(*с*)*тю*(*к*) і *Хецу*(*к*) вжиті і для ідентифікації шляхти: возний *Ко*(*с*)*тю*(*к*) Мочу(л)ски(и), 1595 р. (ЖК 4, 1, 8 зв.) / *Костентинъ* Мочулский, 1595 р. (АЮЗР VII/1, 253), «сыны два **Ѡ**нофьрея Шваба Заста(в)ского, во(з)ного повету Кие(в)ского, *Хецу*(*к*) и Євхи(м)», 1586 р. (ЖК 1, 167), пор. *Феца* **Ѡ**нище(н)ка, 1605 р. (ЖК 4, 149 зв.) ‹ *Федоръ*, а також низку варіантів із твірною основою *Фец*(*ь*): *Фецак*, *Фецик*, *Фецина*, *Фецко*, *Фецула*, *Фецура*, *Фецюк*, *Фецюх*, *Фецьо* тощо (Трійняк 376).

Суфікс *-к*(*а*) виявлено в 11 варіантах імен, носії яких простолюдини, що становить 1,86 %, і в 2 – шляхта. Цей формант приєднується до чоловічих імен на *-а*: *Заха*(*р*)*цы*, 1643 р. (ЖК 10, 268 зв.) (Д. в.), *Захаръки* Плужъника, 1647 р. (ЖК 12, 62), пор. варіант із морфемою *-к*(*о*): Бо(н)дара *Заха*(*р*)*ка*, 1611 р. (АЖГУ 149); у *Куземки*, 1650 р. (ЖК 13, 198), *Кузе*(*м*)*ка* Малы(и), 1609 р. (ДМВН 132); *Лучку*, 1605 р. (ЖК 4, 163 зв.) (Зн. в.), *Лу*(*ч*)*це* Го(р)деевичу, 1586 р. (ЖК 1, 215 зв.), пор. варіант *Лу*(*ч*)*ко*, 1605 р. (ЖК 4, 164 зв.) і ПН: **Ѡ**ни(с)ко *Лучъченъко*, 1649 р. (Р 193); ***Ѡ****на*(*н*)*цє* Душє(н)кови, 1650 р. (ЖК 13, 600); *Савъки* Коваля, 1643 р. (ЖК 10, 263), паном *Савъкою* Лукарєвъски(м), 1635 р. (АЖГУ 1, 188), пор. *Савко* прихожій, 1552 р. (АЮЗР VII/2, 183) і Заха(р)и *Са*(*в*)*че*(*н*)*ку*, 1611 р. (АЖГУ 200); *Хо*(*м*)*ка* Кова(л), 1649 р. (Р 194), пор. **Ѡ**ме(л)яна *Хо*(*м*)*чичъ,* 1583 р. (АЖМУ 49).

Афікс *-к*(*а*) поєднується з іншими суфіксами в складі імен, утворюючи полісуфіксальні форманти: Я(ц)кевича *Ко*(*с*)*тю*(*ш*)*ки*, 1678 р. (ОК 15, 18); *Хацы*(*н*)*ку*, 1605 р. (ЖК 4, 130), *Хацы*(*н*)*ка* Дроне(н)ко, 1605 р. (ЖК 4, 174 зв.), пор. *Хацына* (Осташ 516) ‹ *Хацъ*, а ще варіанти *Хаць*, *Хацько*, *Хацюк*, *Хацюра* ‹ *Михайло* (Трійняк 239). Найбільше утворень із цим формантом від імені *Сава* › *Савка* (28 фіксацій).

У групі формантів із компонентом *-ш* (*-ашъ*, *-ошъ*, *-ушъ*) найпоширеніший у сполученні з основами імен (повними й усіченими) суфікс *-ашъ*. Досліджувані пам'ятки фіксують 13 варіантів імен із цим формантом, носії яких простолюдини (2,2 %), і 10 варіантів – привілейовані особи (до речі, це один із найбільших словотвірних рядів

в іменникý вищих соціальних груп, що становить 3,64 %). З-поміж них: їнъ *Гурия*(*ш*) Со(л)та(н), 1598 р. (ЖК 3, 7) / *Гу*(*р*)*яшу* Петровичу Со(л)тану, 1598 р. (там само 8); *Євлашъ*, 1586 р. (ЖК 1, 181 зв.) ‹ *Євлампий* (Керста 110; Трійняк 123); пану *Еремияшови* Тыши-Быко(в)скому, 1639 р. (ЖК 4, 1, 159 зв.) / панъ *Геремияшъ* Тыша-Быковъски(и), 1639 р. (там само 178); па(н) *Захария*(*ш*) Елови(ц)ки(и), 1606 р. (ЖК 4, 411 зв.) і *Захаряша* Ве(р)по(в)ско(го), 1605 р. (там само 109 зв.), пану *Заха*(*р*)*яшови* Кнегини(ц)кому, 1643 р. (ЖК 10, 76); *Иляшови* Животови, 1647 р. (ЖК 12, 88), панъ *И*(*л*)*яшъ* Ставе(ц)ки(и), 1586 р. (ЖК 1, 188 зв.), пор. Луцикъ *Иляше*(*н*)*ко*, 1649 р. (Р 194); *Klinasz* Szewcow, 1651 р. (АЮЗР VI/1, 577), пор. *Климови* Пинчуковому синови, 1650 р. (ЖК 13, 547); *Конаша* Ви(н)ника, 1586 р. (ЖК 1, 138 зв.) і панъ *Кунашъ* Сапега, 1606 р. (ЖК 4, 319 зв.), пор. у *Конона*, 1605 р. (ЖК 4, 183 зв.) і ПН: Томила *Кунашевича*, 1630 р. (ЖК 8, 675), Хвє(с)кови *Кунашє*(*н*)*кови*, 1650 р. (ЖК 13, 600); возний *Лука*(*ш*) Болотови(ч), 1585 р. (ЖК 1, 86 зв.), *Лукаша* Но(з)чинъско(го), 1630 р. (ЖК 8, 675 зв.), пор. *Лука*, 1552 р. (АЮЗР VII/2, 8) і ПН: Пєтра *Лукашєвича*, 1647 р. (ЖК 12, 80); «*Матияшо(м)* Каспе(р)ски(м), во(и)товичо(м) горошковски(м)», 1617 р. (ЖК 7, 54), «панове Себе(с)тия(н), *Матия*(*ш*), Ко(р)ни(и) И(с)коро(с)ти(н)ские», 1606 р. (ЖК 4, 438) і *Матя*(*ш*) Па(р)фенови(ч), 1585 р. (ЖК 1, 86 зв.), пор. *Мате*(*и*) Ли(т)ви(н), 1586 р. (там само 180) і ПН: Лукашъ *Матяшенъко*, 1649 р. (Р 198); *Микла*(*ш*) Подоле(ц)ки(и), 1586 р. (ЖК 1, 145 зв.); у *Петраша* Грабовика, 1647 р. (ЖК 12, 64), пор. Семена *Петраше*(*н*)*ка*, 1605 р. (ЖК 4, 149 зв.); пана *Томаша* Белецького, 1590 р. (ЖК 2, 9 зв.), *Томаша* Яси(н)ского, 1647 р. (ЖК 12, 80 зв.). На думку Р.І. Осташа, останній варіант може бути мотивований іменами *Тома* ‹ *Фома* та *Том* ‹ *Tom*[*islav*], *Tom*[*imir*] і под., де *Том-* ‹ *томити* ‘мучити’ (Осташ 19, 179–180), пор. *Томашєня*, 1650 р. (ЖК 13, 297 зв.), Дашукомъ *Томашевичомъ*, 1598 р. (ЖК 4, 1, 44 зв.) / Дашука *Тумашовича*, 1595 р. (там само 22); у *Хведораши*, 1584 р. (АЖМУ 112). Найуживаніші в цій групі імен серед простолюдинів і шляхти варіанти *Лукашъ* (відповідно 20 : 20 носіїв), *Томашъ* (7 : 17), *Илляшъ* (10 : 1).

Суфікси *-ошъ*, *-ушъ* малопродуктивні в аналізованому чоловічому іменникý Житомирщини XVI–XVII ст. Ці форманти характеризуються меншою продуктивністю в XVI ст. на всій території України[8].

Суфікс *-ошъ*: *Дорошови* Борисєнъку, 1650 р. (ЖК 13, 381 зв.), пор. *Дорофея* економа, 1643 р. (ЖК 10, 280) і ПН: Дашъка *Дороше*(*н*)*ка*

во(и)та, 1630 р. (ЖК 8, 692), Па(в)ла *Дорошовича*, 1586 р. (ЖК 1, 172); у *Е*(*р*)*моша*, 1606 р. (ЖК 4, 368 зв.), *Ярмошеви* Мелнику, 1618 р. (АЮЗР ІІІ/1, 243), пор. у *Е*(*р*)*молы*, 1618 р. (ЖК 7, 925), *Я*(*р*)*молу*, 1635 р. (АЖГУ 1, 161) (Зн. в.); пно(м) *Тимошо*(*м*) Дзе(р)би(ц)кимъ, 1606 р. (ЖК 4, 235 зв.), *Тымоша* Грыпе(н)ка, 1643 р. (ЖК 10, 140) ‹ *Тимофѣй* або *Тимъ* (Осташ 19, 169), пор. А(н)тона *Тимошевича*, 1587 р. (ЖК 1, 258). Варіант *Тимошъ* – один із найуживаніших: 48 носіїв із середовища простолюдинів, що становить 0,82 % від усіх імен, пор. шляхта – 3 носії.

Суфікс *-ушъ*: кн-за *Матуша* зе (З)баража Ворони(ц)кого, 1590 р. (АЖГУ 1, 44); ѣна *Миклуша* Кашпо(р)ского, 1605 р. (ДМВН 87); *Тимушъ* Раковє(ц), 1649 р. (Р 311) ‹ *Тимофѣй* або *Тимъ* (Осташ 19, 171); *Якушъ*, 1649 р. (Р 194) ‹ *Яків* або *Якуб* (Трійняк 414); «*Янушъ*, которы(и) ме(ш)кае(т) в Са(м)горо(д)ку», 1606 р. (ЖК 4, 290), «по(д)старости(и) ско(р)горо(д)ски(и) *Яну*(*ш*) Закровски(и)», 1605 р. (ЖК 4, 164 зв.). Найуживаніше в цій групі ім'я – *Янушъ* (12 носіїв серед шляхти).

Ще меншою продуктивністю на Житомирщині XVI–XVII ст. відзначаються суфікси *-ай*, *-ей*, *-ак* / *-'ак*, *-окъ*, *-анъ*, *-ин*(*а*), *-инъ*, *-онъ* / *-онь*, *-унъ* / *-'унъ*, *-ур*(*а*), *-асъ*, *-исъ*, *-осъ*, *-усъ*, *-'ут*(*а*), *-ехъ*, *-ухъ* / *-'ухъ*, *-ешъ*, *-ишъ*. Носії імен із цими формантами переважно представники нижчих верств населення.

Суфікси *-ай*, *-ей*: *Михай* Ду(д)ченъко, 1649 р. (Р 195); *Федея* Коваленъка, 1609 р. (ДМВН 161), пор. *Василе*(*и*) Есифови(ч) Чере(в)че(и), 1586 р. (ЖК 1, 194), «свеще(н)ни(к) покро(в)ски(и) *Григоре*(*и*) з Блудова», 1586 р. (там само 160 зв.).

Суфікси *-ак* / *-'ак*, *-окъ*: *Iowdak* Karmnego syn, 1651 р. (АЮЗР VII/1, 469) ‹ *Євдокимъ*, пор. фонетичні варіанти цього імені в прізвищах *Євдак*, *Явдаченко* (Трійняк 121); у *Е*(*р*)*мака*, 1606 р. (ЖК 4, 368 зв.), *Е*(*р*)*макъ* Чо(р)ны(и), 1611 р. (АЖГУ 88) і *Е*(*р*)*мяка* Быша, 1605 р. (ЖК 4, 228) ‹ *Єрмолай* (Керста 112), пор. Охрема *Е*(*р*)*маковича*, 1587 р. (ЖК 1, 246 зв.), Я(ц)ка *Е*(*р*)*мач*е(*н*)*ка*, 1605 р. (ЖК 4, 228), Анъдрусови *Яръмачєнъкови*, 1647 р. (ЖК 12, 88); *Mitok* Wakulicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149), пор. *Mitko* Szczerbinicz, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 149); «до двора *Пе*(*т*)*рокова* бондара», 1585 р. (ЖК 1, 111), пор. **Ѡ**ни(с)ко и Бо(г)да(н) *Петроко*(*в*)*ци*, 1606 р. (ЖК 4, 331 зв.); *Юрокъ*, 1630 р. (ЖК 8, 296).

Суфікс *-ул*(*а*): *Макула* Солони(н)ка, 1649 р. (Р 198) ‹ очевидно, від імен із початковим *Мак-*: *Макаръ*, *Македонъ*, *Маковѣй*.

Суфікси *-анъ*, *-ин*(*а*), *-инъ*, *-онъ* / *-онь*, *-унъ* / *-'унъ*: *Луканъ*, 1618 р. (АЮЗР III/1, 248); *Трухана*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 251) (Зн. в.) – усічено-суфіксальний дериват від імені *Трухим* ‹ *Трохим* або фонетичний варіант імен *Трофан* чи *Трифон* (Осташ 19, 189). На думку П.П. Чучки, це утворення від *Митрофан* (Чучка 560), пор. Semen *Truchań*, 1683 р. (АЮЗР VII/1, 512), Трошъкови *Труханови*, 1650 р. (ЖК 13, 336); *Устияна* Чоботара, 1587 р. (ЖК 1, 257 зв.), пана *Ѡ*(*с*)*тафияна* Халєцъко(го), 1635 р. (АЖГУ 1, 145), ѣно(в) Миха(и)ла и *Устимана* Кевличо(в) Бражи(н)ски(х), 1598 р. (ЖК 4, 1, 37 зв.); *Пацину* Витко(в)ско(го), 1605 р. (ЖК 4, 79) ‹ *Пацъ* ‹ *Павло*, *Пахомій*, *Пантелеймон*, *Іпатій* (Чучка 434); *Процина*, 1598 р. (ЖК 3, 14); пана *Викъторина* Рапъшъти(н)ского, 1650 р. (ЖК 13, 418 зв.); *Саву*(*н*) Бецъ, 1649 р. (Р 198); *Сезюнъ* Кузмичъ, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 252) – *Созонтъ* (Керста 126). Лише в складі прізвищевих назв виявлено імена *Васянъ, Мартиянъ*, *Влашинъ*, *Сачина*: Миха(и)ла *Ва*(*с*)*яновича*, 1611 р. (АЖГУ 38); Дєнисомъ *Мартияновичомъ*, 1598 р. (ЖК 3, 16 зв.) ‹ *Март*[*ир*]*ий* (Керста 119), Ку(з)мы *Влаши*(*но*)*вича*, 1587 р. (ЖК 1, 257 зв.) ‹ *Влашинъ* ‹ *Власъ* ‹ *Власий* або ‹ етн. *влашин* (у "Реєстрі ..." зафіксовано 5 імен *Улашинъ* (Осташ 516)); Малко *Сачиничъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 252) ‹ *Сачина* ‹ *Сак* ‹ *Исаакий* (Керста 115).

Суфікс *-ур*(*а*): *Мисура* Левко, 1618 р. (АЮЗР III/1, 249).

Суфікси *-асъ*, *-исъ*, *-осъ*, *-усъ* / *-усь*: *Томаса*, 1590 р. (АЖГУ 1, 67) (Зн. в.), па(н) *Тома*(*с*) Доброста(и)ски(и), 1587 р. (ЖК 1, 295 зв.); *Гаврыся* Шаръка 1647 р. (ЖК 12, 65 зв.); ѣна *Матыса* Хмарича, 1586 р. (ЖК 1, 183 зв.), шляхе(т)ны(и) *Мати*(*с*) Сули(к), 1611 р. (АЖГУ 322) / *Мату*(*с*) Суликъ, 1618 р. (ЖК 7, 790), пор. шляхе(т)ны(и) Федо(р) *Матысови*(*ч*), 1630 р. (ЖК 8, 503), Германа *Матусевича*, 1643 р. (ЖК 10, 106 зв.); *А*(*н*)*дроса* Проневича, 1586 р. (ЖК 1, 126 зв.), пор. Ю(с)ка *Анъдросенъка*, 1643 р. (ЖК 10, 59), Трохимъ *Андросивичъ*, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 248); *Анъдрусю* Руденъку, 1650 р. (ЖК 13, 381 зв.), *Анъдрусови* Яръмачєнъкови, 1647 р. (ЖК 12, 88), пор. Я(с)ко *Анъдрусе*(*н*)*ко*, 1649 р. (Р 199).

Суфікс *-'ут*(*а*): *Васюти* Ковалеви, 1650 р. (ЖК 13, 454 зв.), пор. Ивашко *Васюте*(*н*)*ко*, 1609 р. (ДМВН 132); *Грицютою*, 1611 р. (АЖГУ 149); *Iwaniuta*, 1683 р. (АЮЗР VII/1, 509), *Иванюту* Го(н)чара, 1630 р. (ЖК 8, 514); деся(т)ни(к) *И*(*л*)*юта*, 1609 р. (ДМВН 132); *Панюта* Микитич, 1605 р. (там само 51) ‹ *Панъ* (Осташ 16, 420).

Суфікси *-ехъ*, *-ухъ* / *-'ухъ*: Мелехъ, Тимошъ а *Демехъ* Гридковичи, 1595 р. (АЮЗР VI/1, 247) ‹ від імен на *Дем-*: *Дементий*, *Демид*, *Демянъ*

(Трійняк, 102–103); *А*(*н*)*друху* Скрипъчєняти, 1650 р. (ЖК 13, 386), пор. Тишка *А*(*н*)*друшевича*, 1606 р. (ЖК 4, 340); *А*(*р*)*тю*(*х*) Ла(п)ко, 1605 р. (там само 57 зв.), пор. Ѡни(с)ка *А*(*р*)*тюховича*, 1606 р. (там само 249).

Суфікс *-ишъ*: «Ивана Поло(ц)ко(г)[о], Па(р)хома а *Лавъриша*», 1586 р. (ЖК 1, 166) / «Поло(ц)кого, *Ла*(*в*)*рина* а Па(р)хома», 1586 р. (там само 166 зв.).

Синкретична морфема *-а* / *-'а*, що поєднує функції закінчення та суфікса, наявна в іменах: «его м(л) *Ко*(*н*)*дру* Якубови Бяле(ц)кому», 1635 р. (АЖГУ 1, 148) ‹ *Кондр*[*атъ*]; *Кузѧ* Бобро(в)никови(ч), 1586 р. (ЖК 1, 183 зв.), пор. у *Кузя*, 1587 р. (ЖК 1, 218 зв.); *Hrysza*, 1552 р. (АЮЗР VII/1, 61) (Н. в.); *Чура* Ѡстаповски(и), 1584 р. (АЖМУ 131), пор. пана *Чурыла* Бя(л)ко(в)ско(го), 1630 р. (ЖК 8, 320) ‹ *Чурило* ‹ *Кирило* (Трійняк 174; Чучка 614).

Найуживаніші варіанти в цих групах імен мають не більше 10 носіїв з-поміж представників нижчих верств суспільства: *Артюхъ* (6), *Андрус*(*ь*) (8), *Матисъ* (9), пор. серед шляхти – *Матисъ* (8).

У пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. виявлено імена із суфіксом *-ухн*(*о*): «Е(в)хима и *Яну*(*х*)*на* з села До(в)гое Воли», 1605 р. (ЖК 4, 134 зв.) (Зн. в.), пор. Nochim *Jakuchno*, 1651 р. (АЮЗР VI/1, 577), який не відзначають у своїх студіях Р.Й. Керста й Р.І. Осташ. Пор. зафіксовані М.В. Никончуком у с. Листвин (Овр. Жт.) назви спорідненості з іменниковим суфіксом *-ухн*(*о*): *брату́хно* 'двоюрідний брат', *деду́хно* 'дід', *з'ат'у́хно* (фам.) 'зять', *тату́хно* (фам.) 'батько'[9]. Варто відзначити, що цей формант не брав участі в деривації іменників на позначення особи за родинними стосунками та своячтвом у XVI–XVII ст.[10]

Отже, проаналізувавши суфіксальні деривати чоловічого іменника́ й похідні від них прізвищеві назви Житомирщини XVI–XVII ст., доходимо висновку: до продуктивних належать форманти *-ець*, *-икъ*, *-укъ* / *-'укъ*, *-к*(*а*), які наявні в іменах, що переважно ідентифікують простолюдинів. Продуктивний суфікс *-ашъ* зафіксовано в іменуваннях осіб різних соціальних груп. Непродуктивні форманти, зокрема *-ак* / *-'ак*, *-окъ*, *-анъ*, *-ина*, *-ура*, *-асъ*, *-усъ*, *-'ута*, *-ехъ*, *-ишъ*, належать переважно до іменника́ представників нижчих верств населення. У досліджуваних іменах виявлено суфікс *-ухно* (*Якухно*, *Янухно*), який не відзначено в іменника́х інших територій України XVI–XVII ст. Не засвідчено в аналізованому антропонімікон імен із формантами

-уг(*а*), *-ил*(*о*), *-енъ*, *-ахъ*, *-охъ*, *-ицъ*, *-ищ*(*е*). До частовживаних належать варіанти *Тимошъ* (48 носіїв)*, *Савка* (28), *Костюк* (23), *Лукашъ* (20 : 20), *Томашъ* (7 : 17).

---

[1] *Чучка П.П.* Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови: Лексика і фразеологія. К., 1983. С. 597, 607.

[2] *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984. С. 70–98; *Осташ Р.И.* Украинская антропонимия первой половины XVII века: Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г.): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. С. 10–13.

[3] *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття. Ужгород, 2008. С. 89–90; *Чучка П.П.* Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена): Конспект лекцій. Ужгород, 1970. С. 59.

[4] *Толкачев А.И.* К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке // Историческая ономастика / Отв. ред. А.В. Суперанская. М., 1977. С. 103.

[5] *Керста Р.Й.* Зазнач. праця. С. 79.

[6] *Бевзенко С.П.* Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород, 1960. С. 110.

[7] *Толкачев А.И.* Зазнач. праця. С. 99.

[8] *Керста Р.Й.* Зазнач. праця. С. 85–86.

[9] *Никончук Н.В.* Из лексики полесского села Листвин // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря / Отв. ред. Н.И. Толстой. М., 1968. С. 79–91.

[10] *Кровицька О.* Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст.: Семантика і словотвір. Львів, 2002. С. 52–53.

Скорочення

АЖГУ – Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / Підгот. до вид. А.М. Матвієнко, В.М. Мойсієнко. Житомир, 2002.

АЖГУ 1 – Акти Житомирського гродського уряду: 1590 рік, 1635 рік / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко. Житомир, 2004.

АЖМУ – Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / Підгот. до вид. М.К. Бойчук. К., 1965.

АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов [...]. К., 1859–1914. Ч. I–VIII.

---

* У дужках через двокрапку зазначено співвідношення кількості носіїв серед нижчих (перше число) і вищих (друге число) верств населення, одне число в дужках указує на кількість носіїв-простолюдинів.

Грінченко	– Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.
ДМВН	– Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Зб. актових документів) / Підг. до вид. В.В. Німчук (відп. ред.), В.М. Русанівський, К.С. Симонова та ін. К., 1981.
ЖК 1	– Актова книга Житомирського гродського суду (1582–1588 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 1.
ЖК 2	– Актова книга Житомирського гродського суду (1590–1644 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 2.
ЖК 3	– Актова книга Житомирського гродського суду (1598–1773 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 3.
ЖК 4	– Актова книга Житомирського гродського суду (1605–1606 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 4.
ЖК 4, 1	– Актова книга Підкоморского суду Житомирського повіту Київського воєводства (1584–1644 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 4, оп. 1, од. зб. 1.
ЖК 7	– Актова книга Житомирського гродського суду (1617–1618 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 7.
ЖК 8	– Актова книга Житомирського гродського суду (1630 р.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 8.
ЖК 10	– Актова книга Житомирського гродського суду (1643 р.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 10.
ЖК 12	– Актова книга Житомирського гродського суду (1647–1648 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 12.
ЖК 13	– Актова книга Житомирського гродського суду (1649–1650 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 11, оп. 1, од. зб. 13.
Керста	– *Керста Р.Й.* Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. К., 1984.
ОК 15	– Актова книга Овруцького гродського суду (1678–1680 рр.) // Зберіг. у ЦДІАК України: ф. 15, оп. 1, од. зб. 1.
Осташ	– *Осташ Р.І.*, *Осташ Н.Л.* Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту. К., 1995.
Осташ 16	– *Осташ Р.І.*, *Осташ Л.Р.* Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (*Павѣлъ – Панюта*) // И слово Ваше отзовется: Сб. науч. статей / Отв. ред. В.М. Калинкин. К., 2012.
Осташ 19	– *Осташ Р.І.* Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 19 // Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010.

Осташ 21 – *Осташ Л.*, *Осташ Р.* Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 21 (Ф / Ѳ) // Тенденції розвитку української лексики та граматики / За ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. ІІ.

Р – Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (голов. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода. К., 1995.

Трійняк – *Трійняк І.І.* Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Желєзняк. К., 2005.

Чучка – *Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів, 2005.

Розділ ІІ. ЕТИМОЛОГІЯ

С.О. Вербич
(Київ)

ЕТИМОЛОГІЧНІ СТУДІЇ З ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

Формування української діалектної лексики Прикарпаття відбувалося впродовж тривалого періоду – з часу розселення тут давніх слов'ян, предків українців. Різні її тематичні групи відбивають у своєму складі характерні риси як місцевого господарювання, побуту, рельєфу, так і умов проживання в пригірському регіоні, співіснування з іншими народами – слов'янськими та неслов'янськими. З огляду на це природний інтерес до прикарпатського словника української мови багатьох мовознавців – діалектологів, істориків мови, ономастів, а також інших дослідників. Із-поміж лексичного розмаїття Українського Прикарпаття на особливу увагу заслуговує місцева географічна номенклатура. Це зумовлено тим, що народні географічні терміни – один із найдавніших і найстабільніших лексичних шарів кожної мови в цілому й української зокрема, оскільки зберігає значною мірою зв'язок із її праслов'янською спадщиною, ілюструє результати мовних контактів місцевого українського населення з різними народами у більш давні й пізніші часи. У контексті викладеного привертає увагу народна географічна апелятивна лексика Івано-Франківщини. На становленні місцевої географічної термінології позначилися як її географічна, так і етнографічна й мовна характеристики. У цьому регіоні виокремлюємо три історично-географічні зони – Бойківщину, Гуцульщину та Покуття. Тут побутують бойківські, гуцульські, покутські й наддністрянські говірки, що входять до південно-західного наріччя української мови. Незважаючи на численні лінгвістичні студії з народної апелятивної географічної лексики Українського

© С.О. Вербич

Прикарпаття, зокрема Івано-Франківщини, дослідження цієї групи слів і сьогодні актуальне. Як слушно зазначає С.В. Личук, географічна апелятивна лексика Івано-Франківщини й досі потребує системного, ґрунтовного мовознавчого аналізу[1]. У пропонованій статті роглядаємо ряд прикарпатських апелятивів із топографічною семантикою, почерпнутих із дисертаційної праці С.В. Личук, цікаві з погляду їхньої етимології, пошуку відповідників і споріднених утворень у різних говорах української й інших слов'янських мов.

Боло́кє [*болок'е*] 'велике болото' (с. Стецева Снятинськ. р-ну; Личук 250), а також *болок'и* 'болота' (Піпаш 15) – місцеві утворення від *болотє*, *болотя* внаслідок діалектної зміни *т'* › *к'*, пор. аналогічний процес у структурі лексем *зли́кє* [*злик'е*] 'місце злиття річок, потоків' (с. Прокурава Косівськ. р-ну, с. Стецева Снятинськ. р-ну), *кежковата* 'важкодоступна гора, тяжка для сходження; крутий схил гори, який треба обходити' (с. Бистрець Верховинськ. р-ну; Личук 301, 312), *kieszko* 'тяжко' (Janów 237) тощо. В інших говорах української мови апелятиви *болотє*, *болотя* такої зміни не відображають, наприклад: бойк. *болотє* 'багно, болото', *болотя* 'т. с.' (Онишкевич 1, 65), закарпат. *боло́тє* 'багато калюж' (Сабадош 29). Перелічені факти – місцеві рефлекси псл. **boltьje* – деривата із суфіксом збірності *-ьje* від **bolto*. Зауважимо, що праформа **boltьje* не представлена на сторінках "Этимологического словаря славянских языков". Відновлене **boltьje* з погляду структури й семантики співвідносне з псл. **bagnьje* ‹ **bagno* + *-ьje* (ЭССЯ 1, 129).

Ґже́нда 'вершина гори' (с. Заріччя Надвірнянськ. р-ну; Личук 283). Фонетика цього апелятива переконливо свідчить про його польськомовну природу, пор. пол. *grzęda* 'підвищення' (SJP I, 934). В українській мові поширені форми на зразок *грядá* 'смуга гір', що мають аналоги в інших слов'янських мовах. В етимологічній літературі їх зводять до псл. **gręda* (ЕСУМ 1, 608).

За́сив [*засиў*] 'зсув, прірва' (с. Гринява Верховинськ. р-ну; Личук 301). Очевидно, це фонетично вторинна форма від *засів* (унаслідок ствердіння пом'якшеного *с'*) зі спорідненою семантикою: 'лавина; зсув снігу; крутий схил' (Піпаш 64), 'зсув землі' (Janów 276). Лексема *засів* розвинулася із *засов* у результаті звукових змін (чергування *о* › *і* в новозакритому складі), зумовлених занепадом зредукованого *ъ*: *засовъ* › *засів*. Пор. укр. діал. *за́сóв*, *за́сова* 'круча', похідне *за́совень* 'засув', *за́сува* 'місце, де засунуло берег; провал' (ЕСУМ 5, 341–342);

засува ‹ *засова* з лабіалізацією *о* › *оᵘ* › *у*. На підставі наведених фактів імовірна реконструкція праформ **zasova* / **zasovъ* ‹ **zasovati* за аналогією до відновлених **obsova* / **obsovъ* (зі значенням ‘зсув, прірва’ в сучасних слов’янських мовах) ‹ **obsovati* (ЭССЯ 30, 15).

Кри́кавець [*кр’ікавец’*] ‘вологий, болотистий ґрунт, у якому водяться жаби’ (с. Грабовець Богородчанськ. р-ну; Личук 325). Наведений апелятив етимологізуємо на основі гуцульських діалектизмів *кри́кати* ‘кричати, лаяти’ (Піпаш 87), *крікоти́ти* ‘скрекотати (про жаб)’ (ГГ 105), що постали з *крякати*, *крякотіти* (на основі місцевої зміни ’*а* › *і*): *кря́кати* ‘квакати’. Пор. ще похідні укр. *кря́ка* ‘жаба’, *кря́кавка* ‘т. с.’ (ЕСУМ 3, 115–116). Дієслівна основа *кряк-* поширена в всьому слов’янському просторі, що вказує на її формування в праслов’янський період – **krękati* (ЕСУМ 3, 115–116). З погляду словотвору аналізоване *крікавець* ‹ *крякавець* – дериват із суфіксом *-ець* від прикметника **крякавий*, реальність якого підтверджують похідні укр. *кря́кавка*, а також блр. діал. *кракавіна* ‘жабуриння’ (ЭСБМ 5, 108–109), болг. діал. *крякавица* ‘вереск, зойк, лемент’ (БЕР 3, 68). Фіксація ад’єктивної основи *крякав-* на несуміжних слов’янських територіях уможливлює реконструкцію псл. **krękavъjь* – утворення із суфіксом *-ав-* від **krękati*.

Про́пади ‘місця з ямами в болоті, де можна провалитися’ (с. Тишківці Городенківськ. р-ну), а також похідне *про́падень* ‘безодня, прірва, місце, де можна провалитися’ (с. Розтоки Косівськ. р-ну; Личук 376). Наведені лексеми містять твірну основу *пропад-* із споріднени значенням, відображеним в укр. діал. *впа́дина* ‘западина’, *запа́дина* ‘пастка’, *о́падок* ‘западина’, *попа́датися* ‘потріскатися’, *при́падень* ‘низинне місце’, *припа́дистий* ‘крутий, бездонний’, *ро́зпад*, *розпа́дина* ‘ущелина’, *спа́дина* ‘спадиста поверхня’ (ЕСУМ 4, 309–310). Ці апелятиви сформувалися в межах лексико-словотвірного гнізда *па́дати*, префіксально-суфіксальні континуанти якого розвинули багатогранну семантику, зокрема й географічну. Аналізоване *про́пади* – форма мн. від *пропад*(*а*) – безафіксний дериват від *пропадати*, *пропадень* – суфіксальне утворення (*-ьн-*) від основи *пропад-*. Прикметно, що апелятив *пропад*(*и*) має глибоку хронологію, на що вказують як морфологічно споріднені (основа *-ĭ-*) ст.-сл. *пропадь* ‘прірва, безодня’ (ССЯ ІІІ, 362), д.-рус. *пропадь* ‘т. с.’ (Срезневский ІІ, 1554), так і структурно-семантичні відповідники в інших слов’янських мовах, наприклад: серб., хорв. *propad* ‘занепад’, слвн. *propad*

‘т. с.’ (ЭСБМ 10, 31), чеськ. *propad* ‘провал землі’ (Jungmann III, 681). Архаїка основи *пропад-*, поширення похідних від неї апелятивів у словникові несуміжних слов’янських мов – переконливе свідчення її праслов’янського характеру й еволюції з праформ **propadъ / *propadь* ‹ **propadǫ* (ЭСБМ 10, 31), які є органічними складниками ряду споріднених (спільнокореневих) утворень на зразок псл. **obpadъ*, **obpadь*, **obpada*, **orzpadъ*, **orzpadь*, **orzpada*, **otъpadъ* (ЭССЯ 28, 140–141; 34, 107–108; 37, 242–243).

Сутýга ‘пасмо, смужка лісу’ (с. Яворів Косівськ. р-ну; Личук 403). Географічне значення цієї лексеми сформувалося в результаті розширення семантики ‘пасмо, смуга’, пор. гуцул. *sutúha* ‘пас, пасмо, смуга’ (Janów 223). Апелятив *сутýга* відомий також і в інших говорах української мови, щоправда, з відмінними значеннями: укр. *сутýга* ‘турбота, труднощі’ (ЕСУМ 5, 668), зх.-укр. ‘мотузка з пруття, лози’ (Желеховський II, 937–938), бойк. ‘речовина білого кольору на поверхні розсолу, що утворилася в бочці від квашення’ (Матіїв 448), які розвинулися на основі базової семантики, представленої коренем *туг-* ‹ псл. **tǫg-* ‹ **tęg-* ‘тягти’ (ЕСУМ 5, 668; Фасмер III, 811). Пор. ілюстративні в цьому контексті рос. діал. *сутýга* ‘дріт’, ‘пружина’, ‘тятива рибальської сіті’, *сутýгий* ‘натягнутий, тугий’ (СРНГ 42, 321–322). В етимологічній літературі лексему *сутуга* кваліфікують як дериват із префіксом *су-* й основою *туг-* ‹ псл. **tǫgъjь* (ЕСУМ 5, 668; Фасмер III, 811). Таке пояснення загалом правильне, однак не з’ясовує способу творення цього апелятива. З погляду деривації *сутуга* – утворення з архаїчним іменним префіксом *су-* ‹ псл. **sǫ-* від дієслівної основи *стяг-* ‹ псл. **sъtęg-*, а не від іменникової основи **tǫg-*: **sǫtǫga* ‹ **sъtęgt’i.* В.П. Шульгач відновлює також праантропонім **Sǫtǫga*[2].

Упéка ‘скала’ (с. Липовиця Рожнятівськ. р-ну; Личук 411; Марусенко 252). Структурно-семантичний аналіз цієї лексеми дає підстави пояснювати її в колі таких споріднених апелятивів, як наприклад: ст.-укр. *опока* ‘скеля, стрімчак’ (Тимченко 2, 47), укр. *опóка* ‘тверда легка гірська порода’, діал. *опýка* ‘скеля’ (ЕСУМ 4, 201), ст.-блр. *опока* ‘камінь, кам’яна скеля’, слвн. *Opoka* – назва скелі, чеськ. *opoka* ‘скеля, камінь’, ст.-пол. *opoka* ‘т. с.’ ‹ псл. **obpoka / opoka* (ЭССЯ 28, 245–249). На основі цього порівняльного матеріалу робимо висновок, що *упека* – фонетично вторинна форма від *опека* з лабіалізованим *о* › *у* перед наступним губним *п*. Словоформу *опека* можна характеризувати як видозмінену від *опока* внаслідок впливу діал. (гу-

цул.) *оресок* ‘камінь під підвалину’ (Janów 149), яке вважають запозиченням (з огляду на фонетику) з польської мови (ЕСУМ 4, 199). З іншого боку, імовірний також безпосередній зв’язок *опека* із *о*(*б*)*пека* ‹ *о*(*б*)*пекти*, пор. з цього приводу формально співвідносне закарпат. *упе́ка* ‘здорова і повна людина’ (Сабадош 381) ‹ *опека* ‹ (*о*)*пеку* ‘турбуюся, піклуюся’ (ЕСУМ 4, 199).

Це́кіт ‘розбите дрібне каміння’ (с. Космач Косівськ. р-ну; Личук 416). Пор. також зх.-укр. *це́кіт* ‘поле, покрите рінню’ (Желеховський ІІ, 1052), гуцул. ‘щебінь; дрібне каміння; місцевість, укрита дрібним камінням’ (Hrabec 34), карпат. ‘дрібне каміння на схилах; схил, покритий щебенястим матеріалом’ (Габорак 523). На наш погляд, апелятив *цекіт* можна етимологізувати як фонетично вторинну форму щодо **чекіт*. Стосовно зміни *ц*/*ч* пор., зокрема, укр. *чо́катися* ‘цокатися (чарками) під час бенкету’ і *цо́катися* ‘т. с.’ (ЕСУМ 6, 338), пол. *ceckać się* ‘пеститися’ і кашуб. *čečkac są* ‘поводитися як дитина’ (SP 2, 104). **Чекіт* – дериват із суфіксом *-от* (*-от* › *-іт* на власне українському ґрунті) від основи дієслова **чекати* ‘колоти (відколювати), бити, вдаряти’, вірогідність якого підтверджують інослов’янські відповідники, як-от: болг. діал. *че́кам* ‘тикати, колоти’ (ЭССЯ 4, 36), *чекнъ* ‘рубати, ламати’ (SP 2, 123), серб. (схв.) *čeknuti* ‘скубнути, щипнути’ (SP 2, 123), рос. діал. *че́кать*, *чо́кать* ‘стукати, бити’ (Даль IV, 586–587). Перелічені лексеми виводять від псл. **čekati II* (ЭССЯ 4, 36). На підставі наведеної лексики відновлюємо ймовірну семантику для **чекіт* ‹ **чекот* – *‘те, що відбите, відламане; шматок, уламок’, на базі якої постали семеми ‘щебінь’, ‘дрібне каміння’ → ‘місцевість (поле, схил), покриті камінням’.

Ча́ква ‘земля, розм’якшена водою’ (м. Калуш; Личук 417). Прикарпатська лексема має паралелі на Правобережному Поліссі – *ча́ква* ‘невелике місце із стоячою прогнилою водою і гряззю’ (Никончук 50), гідронім *Ча́ква* (р., л. Горині п. Прип’яті п. Дніпра; Ровенськ. обл.; СГУ 601). Ці апелятиви лишилися поза увагою укладачів “Етимологічного словника української мови”. На нашу думку, їх можна аналізувати як вторинні (метатезні) форми щодо **чвака* – безафіксного утворення від звуконаслідувального дієслова *чва́кати* ‘хлюпати’ (ЕСУМ 6, 287). Стосовно такої структурно-семантичної моделі пор. ще рос. діал. *чва́ка* ‘їжа’ (Дилакторский 552) ‹ рос. *чва́кать* ‘плямкати’. На підтримку етимології *чаква* як **чвака* вказує також прикарпат. *чва́кавка* зі спорідненою семантикою – ‘болото з напівстопле-

ним снігом у час відлиги’ (с. Стецева Снятинськ. р-ну), ‘земля, розм’якшена водою’ (с. Більшівці Галицьк. р-ну; Личук 417), а також співвідносні за мотивацією (словотвірною і змістовою) укр. діал. *хля́павиця* ‘сльота’, *хля́павка* ‘дощ, мокра погода’, похідні від основи звуконаслідувального дієслова *хля́пати* (ЕСУМ 6, 186).

Лінгвістичний аналіз фрагмента народної географічної апелятивної лексики Івано-Франківщини уможливлює такі висновки:

1. Усі розглянуті лексеми мають слов’янське походження.

2. Більшість із них сформувалася на ґрунті української мови в межах місцевих говорів, на що промовисто вказують діалектні фонетичні ознаки, відображені в структурі проаналізованих апелятивів: зміна *т’* › *к’*, ствердіння м’якого приголосного перед голосним *і* з етимологічного *о*, перехід *’а › і* незалежно від наголосу.

3. Фонетичне оформлення лексеми *ґжéнда* відбиває польськомовний вплив.

4. Деякі з досліджуваних апелятивів мають відповідники серед інших лексико-семантичних груп із негеографічною семантикою (*сутуга*, *упека*), що свідчить про складні процеси еволюції значення таких лексем залежно від середовища їхнього побутування.

5. Апелятиви *крíкавець* ‹ *крякавець*, *цéкіт* відзначені лише в досліджуваному ареалі.

6. Етимологічна характеристика аналізованих народних географічних номенів указує на праслов’янську природу значної їх частини, яку ілюструють праформи: **boltьje*, **gręda*, **zasova* / **zasovъ*, **krękavъjь*, **propadъ* / **propadь*.

7. На підставі структурно-семантичного аналізу апелятивів *цéкіт* і *чáква* зроблено спробу їх тлумачення як фонетично вторинних утворень щодо **чекіт* і **чвака*.

---

[1] *Личук С.В.* Семантика та структура народних географічних назв Івано-Франківщини: Дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2015. С. 7.

[2] *Шульгач В.П.* Нариси з праслов’янської антропонімії. К., 2008. Ч. І. С. 133.

Скорочення

БЕР – Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1971–. Т. 1–.

Габорак – *Габорак М.М.* Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Вид. третє, доповн., переробл., уточн. Івано-Франківськ, 2015.

ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.

Даль – *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. Репр. воспр. изд. 1881 г. М., 1981–1991. Т. I–IV.

Дилакторский – Словарь областного вологодского наречия. По рукописи П.А. Дилакторского 1902 г. / Изд. подг. А.Н. Левичкин, С.А. Мызников. С.-Петербург, 2006.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Желеховський – *Желеховський Є.*, *Недільський С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1886. Т. I–II.

Личук – *Личук С.В.* Семантика та структура народних географічних назв Івано-Франківщини: Дис. канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2015.

Марусенко – *Марусенко Т.А.* Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / Отв. ред. Н.И. Толстой, В.В. Мартынов. М., 1968. С. 206–255.

Матіїв – *Матіїв М.* Словник говірок центральної Бойківщини. К.; Сімферополь, 2013.

Никончук – *Никончук М.В.* Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). К., 1979.

Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2-х ч. К., 1984.

Піпаш – *Піпаш Ю.*, *Галас Б.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл.). Ужгород, 2005.

Сабадош – *Сабадош І.* Словник закарпатської говірки с. Сокирниця. Ужгород, 2008.

СГУ – Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. К., 1979.

Срезневский – *Срезневский И.И.* Материалы к словарю древнерусского языка. Репр. изд. М., 1989. Т. I–III.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1966. – Вып. 1–.

ССЯ – Словарь старославянского языка. Репр. изд. СПб., 2006. Т. I–IV.

Тимченко – *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підгот. до вид. В.В. Німчук та Г.І. Лиса. К.; Нью-Йорк, 2003. Кн. 1–2.

Фасмер – *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. М., 1964–1973. Т. I–IV.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун. Мінск, 1978–. Т. 1–.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.

Hrabec – *Hrabec S.* Nazwy geograficzne Huculszczyzny. Kraków, 1950.

Janów – *Janów J.* Słownik huculski / Oprac. i przygot. do druku J. Rieger. Kraków, 2001.

Jungmann – *Jungmann J.* Slovník česko-německý. Praha, 1835–1839. D. I–V.

SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1901–1927. T. I–VIII.

SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–. T. 1–.

І.В. Єфименко
(Київ)

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПЛОТІВ
(етимологічний коментар)

Предметом нашого розгляду стали східнослов'янські назви плотів, походження яких на сьогодні остаточно не з'ясоване.

Блр. діал. (поліськ., заст.) **бендю́га** 'великий пліт сплавного лісу' (Масленникова 166) можна порівнювати з пол. *binduga* 'прибережний пліт у гавані' (ЕСУМ 1, 162). Назва плоту, очевидно, походить від назви матеріалу, з якого його виготовлено. Щодо сказаного пор., зокрема, укр. *бендю́га*, *биндю́га* 'ломака, дрюк' (Грінченко І, 49), *биндю́г*, *биндю́га* 'товстий кий' (Ніковський 35), укр. діал. (бойк.) *биндю́ги* 'два довгі дрюки, зв'язані на кінцях мотузкою, для перенесення вантажу' (Онишкевич І, 52), рос. діал. (донськ.) *бендю́г* 'кроква, жердина, колода' (СРДГ 1, 25). Оскільки плоти, як відомо, складаються з колод, зв'язаних між собою та покладених упоперек, то первісну семантику назви сплавного засобу можна відновлювати як *'пліт, зв'язаний з окремих *бе*(*и*)*ндюг* (колод, ломак, дрюків, жердин тощо)'.

Цікаво, що в східнослов'янських мовах засвідчено однойменні назви на позначення *сухопутних* транспортних засобів, пор., напр.: ст.-укр. *бындю́гъ* 'великий віз' (Білецький-Носенко 66), укр. діал. (гуцул.) *бендюги́* 'двоколісний віз, подовжений розворою, для перевезення колод; великі сани для перевезення дров, сіна' (ГГ 23), (слобож.) *биндю́г* 'віз, пристосований для перевозки лісоматеріалів' (Паламарчук 23), блр. діал. (могил.) *біньдзю́г* 'парокінний віз, який можна

© І.В. Єфименко

розтягувати за потреби’ (Крывіцкі 121), рос. діал. (півд.) *бендю́ги* ‘прості сани для перевезення соломи, гною тощо’, (смол.) *би́ндюг* ‘великий фурманський віз, на який можна накладати близько ста пудів вантажу’ (СРНГ 2, 241, 292)[1].

Щодо етимології лексеми *бендюга* / *биндюга* нині відомо кілька версій. Якщо українські дослідники залишають питання походження слова відкритим[2], то російські етимологічні джерела тлумачать його на іншомовному ґрунті, вважаючи переоформленням ср.-н.-нім. *binding* ‘вузол, зв’язка, зв’язок’[3]. Це слово, очевидно, слід зіставляти з лексемами на зразок англ. *bind* ‘зв’язувати’, нім. *binden*, д.-англ. *bindan* ‹ герм. **bindan* (‹ **bendan*-) ‘зв’язувати’ (Левицкий I, 103). Семантична ідея зв’язування, що об’єднує наведену германську лексику й почасти відбита в аналізованому слов’янському матеріалі (див. вище), цілком може бути підтримана самою технологією виготовлення плотів.

Водночас лінгвістично обґрунтованою вважаємо й слов’янську етимологію лексеми *бендюга* / *биндюга* (запропонована білоруською дослідницею Р.М. Козловою) як континуанта псл. **bъlď uga* (‹ псл. **bъld*- ‘щось опукле, округле’ + суф. -*uga*)[4]. У цьому разі загальна семантика опуклості / округлості могла природно розвинутися в більш вузьку ‘предмет округлої форми’, звідки конкретніше ‘колода (ломака, дрюк, жердина)’ → ‘частина плоту зі з’єднаних колод (ломак, дрюків, жердин)’ → ‘пліт’, що не суперечить реконструйованій семантиці аналізованої лексеми *‘колоди (дрюки, ломаки, жердини), зв’язані разом у пліт’.

Укр. діал. (н.-наддніпр.) **гребьо́нка** ‘великий пліт’ (Чабаненко 1, 249), (дніпр.) ‘назва плоту будь-яких розмірів’ (Нікуліна 121) корелює з подібними білоруськими назвами, пор.: блр. діал. (поліськ.) *гребенка*, *греб’о́нка* ‘вид плоту зі сплавного лісу: колоди викладаються впоперек на довгі жердини’ (Масленникова 167), (могил.) *грабёнка* ‘пліт’ (Бялькевіч 138) – демінутив від *гребінь*, що сягає псл. **grebene* (род. відм. від **greby*) (ЭССЯ 7, 112; ЕСУМ 1, 589) ‹ **grebti* ‘гребти’ (там само).

Назва плоту зумовлена назвою його частин або особливостями конфігурації, а саме, способом укладання колод, з яких його виготовлено, пор. укр. діал. (поліськ.) *гребі́нка* ‘плениця дров; складається з трьох рядів їх; ... останній ряд – це «гребінка»’ (ЗМБНТ 53), укр. діал. (поліськ.) *гребі́нка* ‘складова частина плита; має в собі 30–40

колод’ (Миколаєнко 42), блр. діал. (гомел.) *грябёнка* ‘частина плоту’ (Рагаўцоў 123)[5].

Укр. діал. (карпат.) **дара́ба** ‘пліт зі сплавного дерева’ (ЕСУМ 2, 12) має аналоги: *daráb* ‘пліт (із колод, при лісосплаві)’ (СКТГ 72), (буковин.) *дара́ба* ‘пліт при лісосплаві; ланка плоту’ (СБГ 89), (гуцул.) *дара́ба* ‘пліт, збитий з кругляків, який сплавляють по річці’ (ГГ 56), ‘пліт’ (Піпаш, Галас 45), ‘пліт із круглих колод для сплаву лісу по річці’ (Неґрич 60), ‘пліт ковбків водосплавних’ (Горбач 21), ‘пліт, колоди разом з’єднані та приготовлені до сплаву’ (Головацький 507), (бойк.) *дара́ба* ‘пліт’ (Онишкевич І, 204), ‘скріплені колоди, приготовлені до сплаву’ (Матіїв 119), ‘декілька збитих разом бревен спливлювати річкою’ (Кміт 56). Для наведених лексем одні дослідники припускають угорську[6], інші – румунську[7] етимологію.

Водночас у науковій літературі висловлювалася думка про давнє запозичення назви плоту зі східнослов’янських мов до мов сусідніх зі слов’янами народів, зокрема, угорської[8], де з часом назва сплавного засобу стала сприйматися як питома. Про належність лексеми *дараба* до слов’янізмів писав свого часу й І.В. Сабадош, не зупиняючись однак на її етимології[9]. Небезпідставність висловленого припущення підтверджують, зокрема, споріднені східнослов’янські лексеми, поширені в іншій сфері ремісницької термінології, пор., напр.: блр. діал. (могил.) *дарабо́к* ‘короб’ (Бялькевіч 148), рос. діал. (смол.) *дарабо́к* ‘короб, корзина’ (Добровольский 158); також із кореневим *о*-вокалізмом: рос. діал. (смол.) *доро́бка* ‘виріб із лубу, берести тощо; короб’, *дороб6о́к* ‘двоколісний дерев’яний візок із ручками’ (ССГ 3, 132), що в спеціальній літературі зводяться до псл. **dorbъ*[10].

Наведену термінологічну лексику на позначення різних об’єктів матеріальної культури об’єднує спосіб виготовлення – зв’язування. З огляду на те, що плотові одиниці зв’язували між собою так само, як кошики, але зі значно товстішого та міцнішого матеріалу, вважаємо, що лексему *дараба* правомірно розглядати на слов’янському ґрунті як континуант псл. **dorba* із загальною семантикою *‘зв’язані разом в один або декілька рядів колоди, призначені для сплаву або для переправи водою’.

Укр. діал. **плетенце́** ‘невеликий пліт (пором)’ (Желехівський ІІ, 658) розглядають як контамінацію неспоріднених основ *плести́* ‘вити’ і [*плит*] ‘пліт’[11]. На наш погляд, аналізовану лексему правомірніше тлумачити як суфіксальне похідне від основи *плетьн*(*ь*)- (пор. ст.-рос.

плетный ‘той, що стосується чогось, створеного шляхом переплетіння або з’єднання однорідної частини в одне ціле’ (СлРЯ XI–XVII вв. 15, 91), рос. діал. (арх.) *плётный*: *плётный мастер* (СРНГ 27, 128), укр. діал. *плете́нь* ‘плетена огорожа, плетені ворота; плетений виріб; матеріал для плетіння’ (ЕСУМ 4, 440), (зах.-поліськ.) *плитня´* ‘тин з лозових прутів’ (Аркушин II, 55), рос. діал. (томськ.) *плетня´* ‘тин’ (СРНГ 27, 128), блр. *плетня´* ‘сплетений з лози гуж для зв’язування плотів’ (ЭСБМ 9, 246), пол. *pletnia* ‘канат, товста мотузка, джгут [...]’ (SJP IV, 234), слвц. діал. *pletňa* ‘пліт для переправи через ріку’ (SSN II, 831), болг. *пле́тньѫ* ‘батіг’ (Геров IV, 42), схв. *плѐтња* ‘в’язання’ (PCKJ IV, 469), *плѐтна* ‘дрібний річковий транспорт’ (там само))[12] ‹ псл. **pletьnъ / *pletьnь*, мотивованої псл. **plesti* ‘плести’. Щодо словотвірної аналогії пор., напр., укр. *суке́нце* ‹ укр. *сукно́* (*су́кня*), рос. *сукно*, пол. *sukno*, чеськ. *sukno* ‹ псл. **sukъno* ‘різновид тканини’, мотивованого псл. **sukati* ‘скручувати, намотувати нитки’[13].

Назва плавзасобу пов’язана зі способом його виготовлення[14].

Укр. діал. **та́льба** ‘пліт сплавного дерева’ (ЕСУМ 5, 509–510), очевидно, мотивоване назвою його складової частини, секції, пор., напр., укр. діал. (гуцул.) *та́лба* (*та́льба*) ‘окрема частина дараби; секція огорожі між двома стовпами’ (ГГ 180), *та́л’ба* ‘ряд ковбків плота (одна частина плота)’ (Горбач 85), *та́бла* ‘секція плота’ (там само 85), *talba* (*tabla*) ‘частина сплаву’, ‘один ряд кругляків, з’єднаних разом гужвою’ (Janów 234).

Цю лексему в етимологічних джерелах розглядають як імовірне румунське запозичення, пов’язане з рум. *tăiá* (‹ **tal’a* ‘різати, рубати, колоти’) від лат. *tālio* ‘т. с.’[15]. Проте наведена етимологія не видається переконливою, оскільки не пояснює передусім структуру слова. На наш погляд, укр. діал. *та́льба* доцільніше розглядати як запозичення зі східнороманських мов, зіставляючи з молд. *та́блэ* ‘жерсть; дошка (з дерева, каміння тощо)’ (МРС 633), рум. *táblă* ‘дошка’ (УРС 228), в яких після адаптації на східнослов’янському ґрунті відбулася метатеза: *табла* > *тал*(*ь*)*ба*. Зрештою, наведені східнороманські факти пов’язані з лат. *tabula* ‘пласка частина деревини, дошка, товста дошка’ – терміном, який також позначав дошку, плиту як деталь судна (OLD 1898). Щодо функціонування лат. *tabula* на східнослов’янських теренах пор., напр., укр. діал. (львів.) *та́бул’а* ‘секція в плоті’, яке дослідники вважають запозиченням (через західнослов’янське посередництво) від лат. *tabula*[16]. Із певним застереженням до спорід-

нених зараховуємо й рос. діал. (арх.) *тёлбас* ‘настил із дощок на дні човна, кладка’ (СРНГ, 43, 343), яке могло бути занесене на територію функціонування доволі архаїчних північноросійських говорів з інших регіонів.

Укр. діал. **то́рок** ‘пліт невеликого розміру’ (Шевченко 197), (с.-наддніпр.) ‘невеликий пліт із 3–5 колод’ (Манжура 193), (дніпр.) ‘найменший з плотів, сплавлюваних через пороги’ (Нікуліна 122), (н.-наддніпр.) ‘невеличкий пліт’ (Чабаненко 4, 129) споріднене з укр. діал. (поліськ.) *торки́* мн. ‘невеликий пліт на 5–10 колод’ (Миколаєнко 43), блр. діал. (туров.) *торо́к* ‘невеликий пліт для переправи через озеро, воду в паводок’ (ТС 5, 146), (поліськ.) ‘вид плоту сплавного лісу: на дві довгі колоди кладуть упоперек короткі колоди й закріплюють їх’ (Масленникова 189), рос. діал. (дніпр.) *то́рок* ‘малий пліт із поздовжних колод’ (Даль IV, 420), (смол.) *торо́к* ‘невеликий пліт’ (СРНГ 44, 281). Указані східнослов’янські лексеми одні дослідники розглядають як похідні утворення від *тор* ‘колія’, ‘вторована дорога’ з пізнішою видозміною значення [17], інші – вважають неясними, відзначаючи, однак, зв’язок їхньої семантики з *тара́к*, *таро́кі* ‘мотузка, шнур’[18].

Наведений лексичний матеріал доповнює інформація з етнографічних джерел, із яких, зокрема, дізнаємося, що на *торки* розбивається і підганяється до берега великий пліт (Манжура 193). Окрім того, дніпровські лоцмани *торками* називали зв’язані між собою декілька маленьких плотів, що складають із дерев, покладених уздовж ніби сторчма (Афанасьев-Чужбинский 65, 84). Отже, вважаємо, що аналізована назва плоту мотивована, вочевидь, назвою частин, із яких його виготовлено, пор., зокрема, блр. діал. *таро́к* ‘зв’язка плоту’ (ЭСБМ 13, 244), діал. (поліськ.) *таро́к* ‘один ряд скріплених колод у плоті’ (Гайдукевіч 74), й сягає псл. **torъkъ*[19] – демінутива від псл. **torъ* (пор., напр., блр. *тар* ‘пором; перевізний, зроблений із колод пліт’; Носович 633) ‘пробита, прокладена дорога’ ‹ **terti* ‘терти’[20].

Щодо семантичного зв’язку *тор* ‘пліт’ і *тор* ‘прокладена, вторована дорога’ припускаємо, що значення ‘пліт’ може бути пов’язане з плетеними настилами, помостами, щитами, які використовували для *проходу* через бездоріжжя, болота тощо. Відповідно лексема *тор* у давнину могла позначати поняття, семантично близьке до географічного терміна *гать*[21], а саме – *‘перехід (настил, кладка) через мокрі місця, виготовлений зі скріплених (з’єднаних) колод, дощок, гілок

тощо'. Щодо сказаного пор. блр. діал. (могил.) *тарóк* 'кладка через річку з колод' (Бялькевіч 441). Очевидно, з часом цю семантику лексеми *тор* було втрачено, натомість *тором* почали називати спеціальний транспортний (с)плавзасіб, виготовлений подібним способом.

Проведений аналіз дав змогу довести питоме слов'янське походження переважної більшості розглянутих лексем на позначення назв плотів, що побутують у східних слов'ян, а також простежити принципи номінації аналізованих назв (с)плавзасобів, передусім пов'язаної з матеріалом, із якого їх виготовлено, і технологією виробництва.

---

[1] Щодо паралелізму в номінації водного та сухопутного транспортних засобів пор., напр., ст.-укр. *берли́на* 'велика карета; колимага' (Білецький-Носенко 54) і укр. діал. (поліськ.) *берли́на* 'закрите вантажне судно на Дніпрі' (Миколаєнко 41).

[2] Див.: Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982. Т. 1. С. 166; Етимологічний словник української мови / Опрацював Ярослав Б. Рудницький. Вінніпеґ, 1962. Т. I (Ч. 1–5). С. 122.

[3] Див.: *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. М., 1986. Т. I. С. 150, 166; *Добродомов И.Г.* Из булгарского вклада в славянских языках. I // Этимология. 1967 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1969. С. 252–270.

[4] Реконструкцію без урахування назви сплавного засобу див.: *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. I. С. 28.

[5] Аналогічний термін засвідчено у сфері рибальської лексики, пор., зокрема, рос. діал. (арх.) *гребёнка* 'ость із зазублинами для ловлі великої риби', 'поперечний поручень над кріслами для лоцмана на розшиві' (СРНГ 7, 121).

[6] Етимологічний словник української мови. К., 1985. Т. 2. С. 12.

[7] Етимологічний словник української мови. Вінніпеґ, 1982. Т. II (1). С. 9.

[8] *Лимаренко В.С.* Лексика лісосплаву у буковинських і гуцульських говірках // Научный ежегодник Черновицкого университета за 1959 год. Отдельный выпуск. Чернівці, 1960. С. 201.

[9] *Сабадош И.В.* Лексика лесосплава украинских говоров района Карпат: Автореф. ... дисс. канд. филол. наук. Ужгород, 1974. С. 17.

[10] Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. М., 1978. Вып. 5. С. 74. До генетично споріднених зараховуємо й форми зі ступенем редукції голосного в основі, пов'язані з основою *дороб-* кількісним аблаутом, пор.: рос. діал. (урал.) *да́рба* 'мішок із вовни для дров', *да́рба́* 'двоколісний віз' (СРНГ 7, 272).

[11] Етимологічний словник української мови. К., 2003. Т. 4. С. 441.

[12] Продуктивність основи *плетьн*(ь)- у творенні назв (с)плавзасобів засвідчують також споріднені лексеми, оформлені іншим суфіксом, зокрема, укр. діал. *плетеня́к* 'пліт' (Желехівський II, 658), (гуцул.) *płeteniak* 'пліт плетений зі смерекового гілля (суччя)' (Janów 168), (наддністр.) *плетня́к* 'пліт із хмизу' (Шило 208).

[13] Реконструкцію праформ див.: *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 2005. S. 586.

[14] Щодо типології номінації пор. *дараба*.

[15] Детальніше див.: Етимологічний словник української мови. К., 2006. Т. 5. С. 509–510.

[16] *Сабадош І.В.* Лексика лісосплаву українських говорів району Карпат // Мовознавство. 1974. № 3. С. 71.

[17] Див.: Етимологічний словник української мови. К., 2006. Т. 5. С. 606; *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. М., 1987. Т. IV. С. 84.

[18] Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. В.Ў. Мартынаў, Г.А. Цыхун. Мінск, 2010. Т. 13. С. 221.

[19] Реконструкцію праформи див.: *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2015. Ч. ІІ. С. 134.

[20] Детальніше про гніздо **terti*, що об'єднує дієслова та віддієслівні іменники різної огласовки та розгалуженої семантики, див.: *Варбот Ж.Ж.* Праславянская морфонология, словообразование и этимология. М., 1984. С. 34, 108.

[21] Щодо походження та семантики лексеми *гать* детальніше див.: Етимологічний словник української мови. Т. 1. С. 482; Этимологический словарь славянских языков. М., 1979. Вып. 6. С. 108–109.

Скорочення

Аркушин	– *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.
Афанасьев-Чужбинский	– Поездка в Южную Россию А. Афанасьева-Чужбинского. Т. I: Очерки Днепра. СПб., 1861.
Білецький-Носенко	– *Білецький-Носенко П.* Словник української мови / Підгот. до вид. В.В. Німчук. К., 1966.
Бялькевіч	– *Бялькевіч І.К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны. Мінск, 1970.
Гайдукевіч	– *Гайдукевіч І.М.* Некалькі слоў з мясцовай гаворкі // Народнае слова / Пад рэд. А.Я. Баханькова. Мінск, 1976. С. 65–75.
ГГ	– Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
Геров	– *Геров Н.* Речник на блъгарскый язык с тлъкувание речиты на блъгарскы и на русскы. Пловдив, 1901. Ч. IV.
Головацький	– Словник української мови Я.Ф. Головацького (Словарь украинского языка Я.Ф. Головацкого) // Науковий збірник музею української культури у Свиднику / За ред. І. Русинка. Пряшів, 1982. № 10. С. 311–612.
Горбач	– *Горбач О.* Південнобуковинська гуцульська говірка і діялектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія). Мюнхен, 1997.
Грінченко	– Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалів Б. Грінченко. К., 1958–1959. Т. 1–4.
Даль	– *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. I–IV.

Добровольский – *Добровольский В.Н.* Смоленский областной словарь. Смоленск, 1914.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Желеховський – *Желеховський Є.*, *Недільский С.* Малорусько-німецький словар. Львів, 1896. Т. I–II.

ЗМБНТ – З матеріалів бюро народної термінології ІУНМ // Вісник Інституту української наукової мови. К., 1930. Вип. II. С. 47–54.

Кміт – *Кміт Ю.* Словник бойківського говору // Літопис Бойківщини. Самбір, 1935. Ч. 6. С. 37–60.

Крывіцкі – *Крывіцкі А.А.* У слоўнік Мсціслаўшчыны // З народнага слоўніка / Рэд. А.А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. Мінск, 1975. С. 119–130.

Левицкий – *Левицкий В.В.* Этимологический словарь германских языков. Винница, 2010. Т. I–II.

Манжура – Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губерниях И.И. Манжурою // Сб. Харьковского историко-филологического общества. Харьков, 1890. Т. II. Вып. 2. С. 1–194.

Масленникова – *Масленникова Л.И.* Из полесской терминологии транспорта // Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря / Отв. ред. Н.И. Толстой. М., 1968. С. 161–192.

Миколаєнко – *Миколаєнко Я.* Плитницька термінологія с. Сварома на Київському Поліссі // Вісник Інституту української наукової мови. К., 1930. Вип. II. С. 39–44.

МРС – Молдавско-русский словарь / Ред. колл.: А.Т. Борщ, М.В. Подико, В.П. Соловьев. М., 1961.

Негрич – *Негрич М.* Скарби гуцульського говору: Березовúй. Львів, 2008.

Ніковський – *Ніковський А.* Словник українсько-російський. Фототип. вид. К., б. р.

Нікуліна – *Нікуліна Н.П.* Професійна лексика лоцманів дніпровських порогів: Дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1973.

Носович – Словарь белорусского наречия / Сост. И.И. Носович. СПб., 1870.

Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.

Паламарчук – *Паламарчук Л.С.* Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки (Вчорайшенського р-ну, Житомирської обл.)

// Лексикографічний бюлетень. К., 1958. Вип. VI. С. 22–35.

Піпаш, Галас – *Піпаш Ю.О.*, *Галас Б.К.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.

Рагаўцоў – *Рагаўцоў В.І.*, *Саскевіч М.А.* З лексікі в. Пагост Жыткавіцкага раёна // Жывое слова / Рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, І.Я. Яшкін. Мінск, 1978. С. 122–137.

РСКЈ – Речник српскохорватского књижевног језика / Уредн.: М. Стевановић, С. Марковић, С. Матић, М. Пешикан. Нови Сад, 1971. Кн. IV.

СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.

СКТГ – Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов / Отв. ред. А.Ф. Журавлев. М., 2001.

СлРЯ XI–XVII вв. – Словарь русского языка XI–XVII вв. / Под ред. Г.А. Богатовой. М., 1989. Вып. 15.

СРДГ – Словарь русских донских говоров / Отв. ред. В.С. Овчинникова. Ростов-на-Дону, 1975–1976. Т. 1–3.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1966–. Вып. 1–.

ССГ – Словарь смоленских говоров / Под ред. А.И. Ивановой. Смоленск, 1974–. Вып. 1–.

ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.

УРС – Українсько-румунський словник / Red. G. Cocotailo. Бухарест, 1964.

Чабаненко – *Чабаненко В.А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 1992. Т. 1–4.

Шевченко – *Шевченко Є.І.* Українська народна тканина. К., 1999.

Шило – *Шило Г.* Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Гал. рэд. В.Ў. Мартынаў, Г.А. Цыхун. Мінск, 1978–. Т. 1–.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.

Яшкін – *Яшкін І.Я.* Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 1971.

Janów – *Janów A.* Słownik huculski. Kraków, 2001.

Karłowicz – *Karłowicz J.* Słownik gwar polskich. Kraków, 1900–1911. T. 1–6.
OLD – Oxford Latin dictionary. Oxford, 1968.
SJP – Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. Warszawa etc., 1904–1927. T. I–VIII.
SSN – Slovník slovenských nárečí / Ved. red. I. Ripka. Bratislava, 1994–. T. I–.

Т.В. Шалаева
(Москва)

К ОПИСАНИЮ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ЭТИМОЛОГИЧЕСКОГО ГНЕЗДА ПРАСЛАВ. **gumati*

Реконструкция семантического развития отдельных лексем и целых этимологических гнезд на основе установления семантических параллелей давно считается признанным и надежным способом в этимологических исследованиях (см., например, Трубачев 34; Вербот 2012: 69–71). Его применение в сочетании с использованием лексики, ранее не привлекавшейся к анализу, дает возможность для новых этимологий, а кроме того, пересмотра и уточнения предлагавшихся ранее этимологических версий.

О продолжениях праславянских корней **gum-* / **gъm-* / **gym-* не раз писали в этимологической литературе: полный обзор толкований представлен в (Влајић-Поповић 212–215). В частности, данный корень подробно исследован Ж.Ж. Вербот применительно к происхождению названия места для молотьбы **gumьno* (Вербот 2012а: 243–247; Вербот 2012б: 459; Вербот 2012в: 520–522). В славянских языках он представлен в следующих основных глагольных формах: **gumati* / **gumiti* / **guměti*, **gymati*, **gъmat(v)ati*, **gъmyrati* / **gъmyriti*, **gъmъzati* / **gъmъziti* / **gъmъzěti*, **gъmьtati*, **gъmetiti* (ЭССЯ 7, 173, 193–195; ЕСУМ I, 533–534; Sławski I, 297–298; Вербот 2012а: 244, 246). В большинстве случаев дериваты перечисленных основ имеют схожую семантику, поэтому в данной статье они даются вместе, без оговорок об их структурных различиях.

Сопоставляя приведенный материал, Ж.Ж. Вербот формулирует первичную семантику корней **gum-* / **gъm-* / **gym-* как ‘давить, бить, толочь’ (Вербот 2012а: 245). Отсюда, в частности, автор делает

© Т.В. Шалаева

вывод о внутренней форме лексемы **gumьno* как утоптанном месте или месте, где толкут, молотят колосья (Там же, 246). Данная версия подтверждается семантическими параллелями в других названиях гумна: ср. производные от глагола **biti* (слвц. диал. *bojisko* ‘утрамбованный пол в риге, где молотят цепами, гумно’, пол. *bojisko* ‘ровная утрамбованная площадка’, ‘гумно, рига’, укр. диал. *бойішче* ‘ток, гумно’), а также от глагола **mo͡lti͡ti* (слвн. *mlatíšče* ‘место молотьбы’, чеш. диал. *mlatisko* ‘то же’, русск. диал. *молоти́льня* ‘то же’ (Слов. Аккад. 1847; ряз., калин.)) (Шалаева 169). К ним можно добавить и деривaты синонимичного глагола **telkti*: ср. русск. диал. ворон. *моло́к* ‘ток, где молотят хлеб’ (СРНГ 44, 198), *молока́* ‘то же’ (Там же).

Продолжения корней **gum-* / **gъm-* / **gym-* в славянских языка развивают следующие значения:

‘есть, жрать’ (ср. с.-хорв. *гу̀мати* ‘пожирать, лопать’, чеш. диал. *houmat* ‘ест’, блр. *гомзиць* ‘убирать, есть’, русск. диал. волог., свердл. *сгуме́тить* ‘съесть что-либо (все, много)’);

‘трогать, щупать’ (ср. ц.-слав. **погымати** ‘гладить, ласкать’, чеш. *hmatati* ‘щупать’, слвц. *hmatat’* ‘касаться руками’, блр. *гомзиць* ‘тискать коленями’);

‘собирать, нагромождать’ (ср. с.-хорв. *гу̀мати* ‘зарабатывать много денег; копить деньги’, кашуб. *gumac* ‘собирать, нагромождать’, русск. диал. курск. *гомзи́ть* ‘копить деньги’);

‘роиться, копошиться’ (ср. слвц. *hmyrit’sa* ‘роиться’, чеш. *hemzati* ‘ползать, копошиться’, в.-луж. *hemzać* ‘копошиться, покусывать’, русск.-цслав. *гъмъзати*, *гомьзати* ‘двигаться, шевелиться, ползти’, русск. диал. енис. *гомза́ть* ‘ползать’, болг. *гъмжи́* ‘кишит, изобилует’ и др.) (ЭССЯ 7, 173, 193–195; Варбот 2012а: 245).

Помимо перечисленных семантических моделей, развитие данного этимологического гнезда происходило и в других направлениях. Так, вероятно, из семантики ‘давить, сдавливать’ возникло значение ‘сгибать, складывать’ и ‘согнутый, сложенный предмет’: например, чеш. диал. *hemzat se* ‘скручиваться (о нитях)’ (ЭССЯ 7, 193), русск. диал. *загу́мжить* ‘свернуть, сложить небрежно, кое-как’ (АОС 16, 168), арх. *го́мза* ‘сложенная кольцом веревка’ (СРНГ 6, 353). Возможно, та же внутренняя форма присуща и русск. диал. урал. *гума́к* ‘воротник’ (СРНГ 7, 227), поскольку эта часть одежды расположена вокруг шеи и имеет округлую форму. J. Влајић-Поповић предполагает отдаленный семантический параллелизм данной формы с хорв.

чак. *гумац* ‘петух с густым длинным оперением на шее’ и *гумица* ‘курица с густым длинным оперением на голове’ (Влајић-Поповић 220–221). Подобные значения в сербском и хорватском языках, по-видимому, связаны с семантикой ‘выпуклый, круглый’, которая появилась на основе ‘давить’ и далее ‘надавливать, делать выпуклым’, ср. серб. *гума* ‘выпуклость, шишка на коже, костях, мышцах и т. д.’, *гум* ‘куст’ и др. (Там же, 218–221). Однако в русском языке дериваты рассматриваемого корня не имеют значения ‘круглый, выпуклый’, а только ‘свернутый, сложенный кольцом’, что, как представляется, позволяет выводить значение лексемы *гума́к* ‘воротник’ из последнего.

Приводимый здесь русский диалектный глагол *загу́мжить* ‘свернуть, сложить небрежно, кое-как’ (АОС 16, 168), вероятно, является преобразованием неотмеченной формы **загу́мзить* под влиянием формы настоящего времени (*я загу́мжу*) или как результат воздействия фонетики финно-угорских языков (ср. твер. *ку́жня* ‘кузница’ из *ку́зня* (СЭЛЕ 191)).

“Словарь русских народных говоров” приводит перм., киров. *гумзи́ть* ‘баловаться’ (?) (*Ой, да как гумзят малолетки, как гусенки, из воды не лезут*. Перм.) (СРНГ 7, 229). Кажется, значение этого глагола можно определить как ‘копошиться’ (см. выше), поскольку речь идет о скоплении маленьких существ.

От глагола **gumati* ‘толочь, давить’, по-видимому, образованы укр. диал. *гумачка* ‘толченая черника с сахаром и сметаной’ (Аркушин 1, 113) и *гумочка* ‘топленое неснятое молоко, разведенное сметаной’ (Там же). Аналогичные производные отмечены и у синонимичного глагола **męti* ‘мять, толочь’: ср. русск. диал. костром. *мяки́шка* ‘кушанье из сметаны, молока и творога’ (СРНГ 19, 79).

“Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей” приводит глагол *загу́моветь* ‘заплесневеть’ (*Морошку ино ушатьями берут, ее как расшевелишь, так сразу есть надо, а то загумовеет*) (СРГК 2, 111) (разрядка моя. – *Т. Ш.*). Судя по контексту, значение лексемы здесь толкуется неверно, так как называемый ею процесс происходит после того, как емкость с ягодами приводят в движение, а не в результате продолжительного хранения в ненадлежащих условиях, от чего образуется плесень. Известно, что морошка обладает водянистой мякотью и собранные в один сосуд ягоды при неосторожном обращении легко превращаются в однородную смесь. По-

этому, скорее, значение глагола в этой фразе следует толковать как ‘стать однородной массой, месивом’. Таким образом, карел. (русск.) *загу́моветь* достаточно надежно можно возвести к корню **gut-* ‘толочь, давить’. Семантическими параллелями здесь могут служить приведенные выше украинские существительные *гумачка* и *гумочка*, а также дериват **męti* – русск. диал. влад. *мя́тево* ‘что-либо смявшееся, превратившееся в бесформенную массу; месиво’ (СРНГ 19, 90).

Что касается структуры глагола *загу́моветь*, то можно предположить его производность от незафиксированного прилагательного **гумовый*, поскольку *-ов-* – адъективный суффикс.

Ж.Ж. Варбот считает семантической параллелью для ц.-слав. **погыматѝ** ‘гладить, ласкать’ русское диалектное олон., ряз. *гуме́ть* ‘ласкать, приголублива́ть кого-либо’ (СРНГ 7, 229) с общей для них первичной семантикой ‘щупать, трогать’, представленной продолжениями корней **gut- / *gъt- / *gyt-* и выводимой из ‘давить, сжимать’ (см. выше) (Варбот 2012б: 459). Однако, кажется, приводимый в словаре контекст напрямую не подтверждает значения *гуме́ть* ‘ласкать’: ср. *Михайлушка гуметь пойдет, Настасьюшку с собой возьмет.* Олон. (СРНГ 7, 229) (разрядка моя. – *Т. Ш.*). По-видимому, если бы он использовался здесь как переходный, то был бы назван объект действия, при том, что упоминаемая Настасьюшка, очевидно, им не является, поскольку фигурирует как сопровождающее лицо. Возможно, значение глагола *гуме́ть* в данном предложении имеет смысл сформулировать по-другому, а именно на основе русск. диал. пск. *погуми́ться* ‘прогуляться’ (СРНГ 27, 319). Возможность развития у деривата корня **gut-* ‘давить, толочь’ значения ‘ходить’ подтверждается производными его синонимов **telkti* и **biti*: ср. русск. диал. пск., твер. *толочи́ться* ‘топтаться, толкаться на одном месте’ (СРНГ 44, 205), *толо́чь* ‘плясать’ (новг.) (Там же), *толо́ча* ‘топтание’ (Даль) (СРНГ 44, 204), *толо́ча ногами* ‘пустая бесполезная ходьба’ (Даль) (Там же), брян. *бить* ‘танцевать’ (СРНГ 2, 301). Таким образом, *гуме́ть* в приведенном контексте можно толковать как ‘гулять’ или ‘плясать’.

Основываясь на семантике ‘давить’, Ж.Ж. Варбот восстанавливает значение русского диалектного глагола *погимать* (удар.?) как *‘подавлять’ в отрывке из свадебного причитания: *Уж он утушку ведь ту да догоняет, Мою волюшку ведь он да погимает*. Север. (СРНГ 27, 291) (Варбот 2012а: 244) (разрядка моя. – *Т. Ш.*). Предположительно

это значение можно понимать и шире как ‘уничтожать’, судя по следующим формам, представленным в русских говорах: *гума́ть* ‘приводить (привести) к гибели, смерти’ (АОС 10, 150), *гумони́ть* ‘то же’ (Там же), *гумори́ть* ‘то же’ (Там же). Подобная семантика вполне выводима из ‘давить, бить’: ср. русск. литер. *уби́ть* (от **biti*), диал. пск. *мя́кнуть* ‘убить’ (СРНГ 19, 79) (от **męti*).

Сходная обобщенная семантика ‘лишить кого-либо чего-либо’, производная от ‘давить, бить’, выражена в русск. диал. волог. *сгу́мить* (?) ‘украсть, утащить что-либо’ (Даль, с вопросом) (СРНГ 37, 48). Она вписывается в семантическую структуру рассматриваемого этимологического гнезда еще и потому, что лексика, обозначающая кражу, регулярно образуется от корней со значением ‘бить’: ср. ст.-русск. *отбити* ‘украсть’ (от **biti*), др.-русск. **лоупити** ‘красть, воровать’ (от **lupiti* ‘бить’), русск. диал. урал. *стебану́ть* ‘украсть’ (от **stebati* ‘хлестать, бить’), яросл. *сту́пать* ‘то же’ (от **tepti* ‘бить’) (Муратов 216–217).

Семантика ‘давить, сдавливать’ может развиваться в значение ‘искажать, делать поверхность чего-либо неровной, негладкой’ (ср. слав. **męti* ‘мять, делать неровным, негладким, комкать’, болг. диал. *кържѐ* ‘кукурузное зерно, сморщившееся и почерневшее при жарении’ от праслав. *(*s*)*krъrg-* ‘согнутое, сжатое’, родственного *(*s*)*kręg-* / *(*s*)*krǫg-* (Вабот 2012г: 305)). В частности, оно характерно для слов, обозначающих искаженное, неровное лицо – или от природы, или мимически: например, русск. литер. *мя́тое лицо́* ‘со следами утомления, изнуренное’. Дериваты корней **gum-* / **gъm-* ‘давить, сдавливать’ также имеют подобные значения: ср. русск. диал. влад. *гумзёра* ‘человек «с малым седловатым личиком и торчащими губками»’ (СРНГ 7, 229) и арх. *гмарь* ‘искаженный предмет; лицо, изуродованное язвой’ (СРНГ 6, 233).

Значение ‘некрасивый, имеющий изъян (о лице)’ можно предположить для русского диалектного прилагательного *гумо́зный* в контексте: *Робята у нас все пить дать, все боевыё, красивыё, а девки плохиё, гумозныё* (СПГ 2, 101) (разрядка моя. – *Т. Ш.)*. Вероятно, в том же ключе можно толковать происхождение болгарского диалектного наречия *гума̀зно* ‘неприятно’, то есть первоначально ‘некрасиво, отталкивающе’, происхождение которого в “Болгарском этимологическом словаре” характеризуется как неясное (БЕР 1, 294).

Семантика ‘исказиться в лице’ в гнезде **gum-* / **gъm-*, возможно, преобразуется в значение ‘насупиться, нахмуриться’. Например, оно

выражено в русских диалектных глаголах киров. *нагуми́риться* ‘насупиться, стать сердитым’ (СРНГ 19, 219), новг. *нагмы́риться* ‘придать лицу угрюмое выражение’ (НОС 592) и *гмы́рить* ‘сердито молчать’ (НОС 167). То же значение, по-видимому, является основой и для болг. диал. *загумѝл’ам* ‘хныкать, готовиться заплакать’ (Гълъбов 79) и русск. диал. *гмы́рить* ‘плакать, хныкать’ (Словарь Мордовии 1, 141), так как при плаче лицо сморщивается, искажается.

Однако, в “Этимологическом словаре славянских языков” русск. диал. *гмы́рить* дается как продолжение праслав. **gmyriti* / **gmuriti* и связывается с корнями **xmyr-* / **xmur-* и **smur-* (ЭССЯ 6, 163–164). В “Праславянском словаре” для глагола **gmuriti* также утверждается родство с **xmuriti* / **smuriti*, хотя, в отличие от ЭССЯ, не признается его праславянское происхождение (SP 7, 170). Надо сказать, что лексемы типа русского *гмы́рить*, действительно, в разных славянских языках имеют значения ‘хмуриться’, ‘морщиться’ (Там же). Но, кроме того, имеются такие глаголы, как слвц. *hmyrit’ sa* ‘роиться’, ст.-пол. *gmerać*, *gmyrać* ‘то же’, пол. *gmerać* ‘рыться, копаться’, укр. диал. *ґмерати* ‘что-либо долго делать’, *ґмúрати* ‘раздумывать, копаться, рыться’ (Sławski I, 298; ЕСУМ 1, 533–534; Вабот 2012а: 244), русск. диал. *гмы́рить* ‘делать что-либо медленно, вяло; мешкать, возиться’ (пск., твер.), ‘говорить протяжно, нараспев, вяло, в нос’ (южн.-сиб.) (СРНГ 6, 234). Подобные значения трудно связать со значениями ‘хмуриться, насупливаться’, в то время как для дериватов корня **gum-* / **gъm-* они вполне закономерны. Кажется, здесь стоит говорить о гетерогенных омонимах, а именно о производных корня **gmyr-* / **gmur-*, с одной стороны, и дериватах корня **gum-* / **gъm-* с суффиксом *-yr-* – с другой. В (ЭССЯ 6, 164) высказывается предположение о вторичном сближении их формы и семантики, что вполне вероятно.

Фиксация представленной семантики у производных гнезда **gum-* / **gъm-*, по-видимому, дает возможность отнести к нему русск. диал. *загмы́шка* в контексте: *Я уж зна́ю яво́ з а г м ы́ ш к у*, *пригото́влю фсё*, *глаза́ насу́пит* (ПОС 11, 123) (разрядка моя. – *Т. Ш.*). Словарь толкует эту лексему как ‘привычка’ (Там же), но контекст, кажется, позволяет трактовать ее значение и как ‘недовольная гримаса, искаженное от недовольства лицо’. Структура слова вполне допускает выделение в нем корня *-гм-* и суффикса *-ышк-*.

Таким образом, исследование семантических параллелей как в рамках одного этимологического гнезда между дериватами разных

вариантов одного корня, так и между самостоятельными синонимичными гнездами позволяет этимологизировать новые слова, а также верифицировать и уточнять существующие версии. Как было сказано вначале, этот способ не является новым в этимологических исследованиях, но до сих пор очевидно не теряет своей продуктивности.

Сокращения

АОС – Архангельский областной словарь / Под ред. О. Г. Гецовой. Вып. 1–. М., 1980–.

Аркушин – *Аркушин Г.* Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1– 2.

БЕР – Български етимологичен речник / Сост. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. София, 1962–. Т. 1–.

Варбот 2012 – *Варбот Ж.Ж.* Из семантического опыта этимологии // Варбот Ж.Ж. Исследования по русской и славянской этимологии. М.; СПб., 2012. С. 69–75.

Варбот 2012а – *Варбот Ж.Ж.* Вокруг славянского гумна // Варбот Ж.Ж. Исследования по русской и славянской этимологии. М.; СПб., 2012. С. 243–247.

Варбот 2012б – *Варбот Ж.Ж.* Русские диалектные дополнения к праславянским реконструкциям и этимологиям // Варбот Ж.Ж. Исследования по русской и славянской этимологии. М.; СПб., 2012. С. 453–465.

Варбот 2012в – *Варбот Ж.Ж.* Болгарские этимологии (*ратя̀*, *ратя̀вам*; *подгѝма се*, *по̀дгим*, *подгимна̀л*) // Варбот Ж.Ж. Исследования по русской и славянской этимологии. М.; СПб., 2012. С. 519–523.

Варбот 2012г – *Варбот Ж.Ж.* Заметки по славянской этимологии (слав. **koristь*, слав. *(*s*)*kręga*) // Варбот Ж.Ж. Исследования по русской и славянской этимологии. М.; СПб., 2012. С. 301–310.

Влајић-Поповић – *Влајић-Поповић Ј.* Идиоглотија или алоглотија: још једном о сх. *гумати* ‘јести, ждерати’ // Јужнословенски филолог. Београд, 2000. LVI/1–2: Посвећено П. Ивићу / Уред. С. Реметић. С. 211–226.

Гълъбов – *Гълъбов Л.* Говорът на с. Доброславци, Софийско // Българска диалектология: Проучвания и материали. София, 1965. Кн. 2. С. 3–118.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Муратов – *Муратов Ю.М.* Генетическая и мотивационная характеристики лексико-семантического поля ‘присвоение чужого’ в русском языке: Дисс. ... канд. филол. наук. М., 2015.

НОС – Новгородский областной словарь / Изд. подг. А.Н. Левичкин, С.А. Мызников. С.-Петербург, 2010.

ПОС – Псковский областной словарь с историческими данными / Под ред. И. С. Лутовиновой, М. А. Тарасовой. Л. (С.-Петербург), 1967–. Вып. 1–.

Словарь Мордовии – Словарь русских говоров на территории республики Мордовия / Сост. Т. В. Михалева, Р. В. Семенкова, Л. К. Чикина. С.-Петербург, 2013. Ч. 1–2.

СПГ – Словарь пермских говоров / Ред. А. Н. Борисова, К. Н. Прокошева. Пермь, 2000–2002. Вып. 1–2.

СРГК – Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А. С. Герд. С.-Петербург, 1994–2005. Вып. 1–6.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Гл. ред.: Ф.П. Филин (вып. 1–24), Ф.П. Сороколетов (вып. 25–46), С.А. Мызников (вып. 47–). М.; Л. (С.-Петербург), 1965–.

СЭЛЕ – *Михайлова Л.П.* Словарь экстенциальных лексических единиц в русских говорах. Петрозаводск; М., 2013.

Трубачев – *Трубачев О.Н.* Задачи этимологических исследований в области славянских языков // Трубачев О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. М., 2004. Т. 1. С. 25–35.

Шалаева – *Шалаева Т.В.* Об обозначении круга в славянских языках // Труды Института русского языка им. В.В. Виноградова. М., 2014. Вып. 8. С. 166–174.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О.Н. Трубачева (вып. 1–31), О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева (вып. 32), А.Ф. Журавлева (вып. 33–). М., 1974–.

Sławski – *Sławski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków, 1952–1982. T. I–V.

SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Warszawa etc., 1974–. T. 1–.

В.П. Шульгач
(Київ)

УКРАЇНСЬКІ ЕТИМОЛОГІЇ. 99–109*

99. Діал. *кр'і(и)ну́тис'а*, *кр'і(и)ну́ти собоў* ‘повернутися на другий бік (про хворого)’ віднесено до групи слів із коренем, невідомим в українській мові (Бандрівський 5). Пор., однак, укр. діал. *кринýтися* ‘взятися до чогось’, ‘заходитися біля чогось’ (Онишкевич 1, 389), *кр'а́нути* ‘рушити’, ‘луснути’, ‘вдарити’ (там само 392 – стаття *кря´тати*), *крянýтися* ‘дітися; ворухнутися; повернутися’ (Сабадош 154), які свідчать про вторинність кореневого вокалізму заголовного слова (*-i- / -u-* ‹ *-ę-*) і про належність наведеного фактичного матеріалу до гнізда похідних від **krętnǫti* – дієслова на *-nǫti*, співвідносного з **krętati*, **krętiti* (ЭССЯ 12, 147–148).

100. Діал. *омал'íти* ‘стати меншим’, *перен.* ‘зубожіти’ (Бандрівський 9) – один із рідкісних рефлексів псл. **obmalěti*, як і блр. діал. *амалéць* ‘поводитися по-дитячому’: *Што ты амалеў*, *такоя робідзь будзіш* (Крыўко 104), пропущених в (ЭССЯ 40, 41: **obmalěti*).

101. Діал. *мілля´*, *міля´* ‘мілина’ (СУГО 128), а також семантично близьке рос. діал. *мялье´* ‘дріб'язок (про маленьку рибу)’ (СРНГ 18,

---

*Продовження. Початок див.: Wiener Slavistisches Jahrbuch. Wien, 1995. Bd 41. S. 175–181 (1–6); Мовознавство. 1996. № 1. С. 33–37 (7–14); Rocznik Slawistyczny. 1998. T. LI. S. 95–103 (15–20); Мовознавство. 1997. № 2–3. С. 19–27 (21–28); Мовознавство. 1998. № 6. С. 40–46 (29–36); Мовознавство. 1999. № 6. С. 16–22 (37–45); Мовознавство. 2001. № 4. С. 28–33 (46–55); Slavia. 2003. Roč. 72. Seš. 3. S. 301–304 ([56–65]); Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2004. С. 276–282 (66–73); Мовознавство. 2009. № 3–4. С. 12–15 (74–81); Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: Зб. наук. праць до 90-річчя з дня народження. К., 2012. С. 92–100 (82–91); Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 167–177 (92–98).

© В.П. Шульгач

104) можна кваліфікувати як континуанти первісного **mělьje*, співвідносного з **mělьjь*, **měl-*. **Mělьje* – потенційний праслов'янізм, відсутній в ЭССЯ.

102. Діал. *бувíти* 'розвиднятися': *був'íйе*, *хýтко бýде св'íт*, зафіксоване в українських говірках Підляшшя (Аркушин 1, 35), можна розцінювати як праслов'янський регіоналізм, континуант псл. **bъlvěti*, пропущений в ЭССЯ і SP. Пор. ще генетично споріднені (похідні) блр. діал. *заболвéць* 'розвидніти' (ТС 2, 81), рос. діал. *оболбéть* 'остовпіти' (СРНГ 22, 163) ‹ **оболвéть*. Стосовно семантики останнього пор., наприклад, укр. діал. *забовванíти* 'остовпіти, заціпеніти' (Негрич 71) ‹ **zabъlvaněti*.

103. Діал. *чустри́ти* 'смикати вовну, повісмо' (Бевка 144) можна порівнювати з укр. діал. *чи́стрити* 'чухрати вовну', *чíстрити* 'чухрати на гребені прядиво, вовну' (ЕСУМ 6, 328), в якому вокал *-у-* вторинний – результат лабіалізації. В ЕСУМ *чустри́ти*, *чíстрити* кваліфікують як результат видозміни слова *чи́стити* внаслідок зближення з *черса́ти*.

По-іншому розглядувані вище факти української мови тлумачать й в ЭССЯ (4, 91 ‹ **česriti*).

На наш погляд, наведена дієслівна лексика континує псл. **čestriti* – дериват на *-iti* від незасвідченого **čestra*, яке генетично споріднене з **kostra*. Стосовно структури **čest-r-*, **kost-r-* пор. **byst-r-*.

104. Діал. *хами́лете* 'довго, з трудом жувати (при відсутності зубів)' (Корзонюк 249) ‹ **хами́лити* (ненаголошені *-е-* ‹ *-и-* у місцевих говірках) можна порівнювати з лексикою, зібраною під гаслами **xmyliti* (*sę*), **nag*(*a*)*myliti sę*, **obmyliti* (*sę*) (ЭССЯ 5, 45; 22, 24–25; 28, 100–101),**obskomyliti* (Меркулова 41), **pomyliti* (*sę*) і т. п., пов'язаними з безпрефіксним **myliti* (*sę*) (ЭССЯ 21, 39–40 ‹ і.-є. **mel-* 'молоти'; Куркина 2003: 115–125 ‹ і.-є. ‹ **(s)meu-* + *-l-*). Пор. ще рос. діал. *мамы́литься* 'насуплюватися, сердитися' (СРНГ 17, 354) ‹ **mamyliti* (sę), якщо це оригінальна лексема, а не вторинна форма з асиміляцією *-н- — -м-* › *-м- — -м-*.

У такому разі укр. діал. *хами́лете*, а також блр. діал. *хамыліць* 'іти хитаючись, припадаючи то на одну, то на другу ногу' (Крыўко 127) можна кваліфікувати як континуанти псл. **xamyliti* (*sę*). Пор. ще рос. діал. *хамыльну́ть* 'ударити' (СРГСУ 6, 145). Стосовно префікса *ха-* пор., наприклад, **xaxolъ*, **xaxuliti*, **xamordь*, реконструйовані укладачами ЭССЯ.

105. Діал. *ятри́ця* ‘рана, яка не загоюється’ – демінутив від *ятра*, пор. укр. діал. *ятра́* ‘почервоніння і висипка на шкірі’ (ЕСУМ 6, 562). Пор. ще слов’ян. *Ятрица* – антропонім, запозичений чувашами, найімовірніше, від волзьких болгар (Магницкий 101). До псл. **ętrica*.

Крім цієї праформи, пропущеної в ЭССЯ, можна відновити ще:

**ętrędь*: блр. діал. *я´трась*, *я´трысь* ‘запалення, почервоніння навколо нарива’ (СБГ 5, 560), *я´траць* ‘почервоніння шкіри’ (ТС 4, 366), *я´тразь* ‘почервоніння навколо рани, прища’ (Арашонкава 22), *ятрать* у замовлянні: *Було в Бога трі дєвіці. / Нічого нє рабілі: / ні ткалі, ні пралі / только ятрать угаваралі* (Мойсієнко 51). Джерелом безпосередньої мотивації могло послугувати псл. **ętrъ*.

**ętrakъ*: серб. діал. *jетра́к* ‘баран без одного чи двох яєць’ (Златковић 1, 361), ‘одномудий’ (Динић 315).

**ętrunъ*: укр. діал. *ятруни́* мн. ‘наїзники, Ichneumonidae’ (ЕСУМ 6, 562).

**ętristъ*(*jь*): укр. діал. *ятри́стий* ‘той, що легко ятриться’ (ЕСУМ 6, 562).

**ętrostь*: блр. діал. *я´тросць* ‘почервоніння (біля рани)’ (Яшкін 211), *й'атрост*’ ‘вогник (почервоніння на шкірі)’ (Никончук, Мойсієнко 77).

106. Діал. *паю´х* ‘лист, в якому росте качан кукурудзи’ зафіксоване в буковинських говірках (СБук. Г 395).

Імовірно, це формально модифікована форма, яка сягає первісного **пав’юх* – деривата з префіксом *па-* і коренем **в’юх*, який можна було б зіставити з рос. діал. *вью´ха* ‘завірюха’, *перен.* ‘лукава, підступна людина’, ‘валок у ткацькому станку, на якому крутиться дерев’яний циліндр із пряжею’, *вьюх* ‘човник для плетіння сіток’ (СРНГ 6, 69). Ці лексеми можна об’єднати на основі більш загального значення ‘вити, звивати(ся)’, властивого для континуантів псл. **po-viti*, **po-vьjǫ*.

Таким чином, *паюх* ‹ **пав’юх* можна було б кваліфікувати як рефлекс псл. **pavьjuxъ*.

107. Діал. *ро́зплуг* ‘борозна’ зафіксоване в с. Байківці Ковельського р-ну Волинської обл. (Анкета). Воно генетично споріднене з укр. діал. *ро́зплуг* ‘жолобок в олійниці, по якому витікає олія’ (Онишкевич 2, 187), а також *ро́зплуга* ‘борозна’ (Онишкевич 2, 187; Неґрич 152), *ро́сплуга* ‘т. с.’ (Шило 231). До псл. **orzpluga*, **orzplugъ* – поєднання префікса **orz-* і **pluga* › рос. діал. *плу́га* ‘плуг’ (СРНГ 27, 163), **plugъ*

(ЕСУМ 4, 455; ЭСБМ 9, 214–215). В ЭССЯ (вип. 33) реконструкцію пропущено.

108. Діал. *дат* ‘кількість молочних продуктів, що віддають як податок’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **datъ* – дієприкметник пасивного стану від дієслова **dati*. В ЭССЯ пропущено. Див. ще (Журавлев 1, 48).

Фактичний матеріал, наведений в “Етимологічному словнику української мови” (т. 3, стаття *дати*) та інших джерелах, свідчить про потенційність ще деяких пралексем. Пор.:

Да́та ‘порція корму для дійної корови’ (ЕСУМ 2, 13), пол. діал. *data* ‘видаток’ (SP 2, 339) ‹ **data*.

Да́тка ‘подачка’ (ЕСУМ 2, 14), ‘розплата молочними продуктами’ (Піпаш, Галас 46; Ястремська 292) ‹ **datъka*. Співвідносне зі ст.-укр. *датокъ* ‘подарунок, плата’, ‘внесок, плата’, ‘дача, віддача’ (Тимченко 1, 199), слвц. *datok* ‘данина’ (HSSJ I, 233) – як доповнення до словникової статті **datъkъ* в (ЭССЯ 4, 197).

Да́тель ‘подавець, жертвуватель’ (ЕСУМ 2, 13–14) ‹ **datelь*. В ЭССЯ (4, 193) без укр.

Дава́ч ‘подавець, жертвуватель’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **davačь*. В ЭССЯ (4, 197) без укр.

Ст.-укр. *давца* ‘давальник, доброчинець’ (СУМ XVI–XVII ст. 7, 162), рос. діал. *даве́ц* ‘хто завжди подає милостиню’ (СРНГ 7, 260), ст.-блр. *давецъ*, *давца* ‘добродій’ (ГСБМ 7, 223, 226) та ін. Див. (SP 2, 366: **davьca*, **davьcь*).

Дадíй ‘подавець’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **dadějь*.

Да́на ‘доля’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **dana*. Пор. **danь*.

Ст.-укр. *даньца* ‘фундатор’, 1609 р. (Тимченко 1, 199) ‹ **danьca*. Співвідносне укр. діал. *да́нець* ‘той, хто платить дань’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **danьcь*.

Ст.-укр. *данка* ‘данина’, 1545 р. (Тимченко 1, 199), укр. діал. *да́нка* ‘дар, жертва’ (ЕСУМ 2, 13) ‹ **danъka*. Співвідносне з *да́нок* ‘т. с.’ (ЕСУМ 2, 13) та ін. Див. ЭССЯ (4, 187– 188: **danъkъ*).

Ст.-укр. *дань* ‘данина’, 1375 р., 1502 р. (ССУМ I, 280; СУМ XVI–XVII ст. 7, 172), укр. діал. *дань* ‘місце годівлі худоби’ (Ястремська 292), а також ст.-блр. *дань* ‘те, що віддане кому-н.; податок, мито, побори’ (ГСБМ 7, 242–243), блр. діал. *дан’* – іменник жін. роду від дієслова *даты* (Климчук 30), *дань* ‘данина, милостиня’, наведене в додатках А.Ф. Журавльова (Журавлев 1, 46), ст.-слвц. *daň* ‘грошовий або натуральний податок’, 1462 р. (HSSJ I, 228) – як доповнення до словникової статті **danь* в (ЭССЯ 4, 187–188).

109. Діал. *пóт'ê*, *-т'êти* ‘пташеня’ (Жеґуц, Піпаш 120), а також *пóт'а*, *-ати* ‘мале курча’ (Горбач Поляни 308), *пóт'е*, *-ети* ‘курча, пташеня’ (Горбач Бродина 205), *пітя´* ‘курча, пташеня’, *пíтя* ‘молодий півник’ (ЕСУМ 4, 419), *пóтя*, *-ати* ‘пташка; пеніс у маленького хлопчика’ (Сабадош 268) можна кваліфікувати як місцеві рефлекси псл. **рьтę*, *-ęte*. Можливо, до його континуантів належать і рос. діал. *пóтя* – прізвисько чоловіка, *потя´* у виразі *потя´ шутоломный* ‘розумово обмежений чоловік’ (СРНГ 30, 324).

До списку однокореневих можна віднести також:

**рьтętjьjь*: укр. діал. *пот'êчий* ‘пташиний (дзьоб)’ (Жеґуц, Піпаш 120), *потя´чий* ‘стосовний пташеняти, курчати; курячий’ (ЕСУМ 4, 545), (вторинне) *пóтячка* – прізвисько (Сабадош 270).

**рьtьka*: укр. діал. *пóтка* ‘жіночий статевий орган’ (ЕСУМ 4, 539 – з інослов'янськими відповідниками), рос. діал. *пóтка* ‘пташка’ (СРНГ 30, 284).

**рьtakъ*: укр. діал. *пóтáк* ‘чоловічий статевий орган’ (ЕСУМ 4, 539).

**рьtikъ*: рос. діал. *пóтик* ‘чоловічий статевий орган’ (СРНГ 30, 281).

**рьtičь*: укр. діал. *потич* ‘пташеня’ (Ступінська, Битківська 286).

Корінь **рьt-* належить до апофонічного ряду **put-* : **рьt-* : **pyt-*, і.-є. **pōu-* : **pəu-* : **pū-* ‘здуватися; здуття’. Найповніше цей ряд чергувань описано в (Куркина 1992: 101–102).

Скорочення

Арашонкава – *Арашонкава Г.У.* У слоўнік народнай мовы // Народнае слова / Рэд. А.Я. Баханьков. Мінск, 1976. С. 16–22.

Аркушин – *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2000. Т. 1–2.

Бандрівський – *Бандрівський Д.Г.* Матеріали до діалектного словника Бориславського і суміжних районів Львівської області // Дослідження і матеріали з української мови / Відп. ред. І.П. Крип'якевич. К., 1961. Т. IV. С. 3–14.

Бевка – *Бевка О.* Словник-пам'ятник: Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату / Ред. І. Удварт. Ніредьгаза, 2004.

Горбач Бродина – *Горбач О.* Південнобуковинська гуцульська говірка і діялектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія). Мюнхен, 1997.

Горбач Поляни – *Горбач О.* Мармароська говірка й діялектний словник села Поляни над р. Русковою (Румунія) // Горбач О.

Зібрані статті. VIII: Історія мови. Діялектологія. Лексикологія. Фотопередрук. Мюнхен, 1997. С. 276–323.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы / Склад.: Т.І. Блізнюк, Р.С. Гамзовіч, А.П. Груца і інш. Рэд. А.М. Булыка. Мінск, 1982–. Вып. 1–.

Динић – *Динић Ј.* Тимочки дијалекатски речник. Београд, 2008.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Жегуц, Піпаш – *Жегуц І.*, *Піпаш Ю.* Словник гуцульського говору в Закарпатті. Мюнхен, 2001.

Журавлев – *Журавлев А.Ф.* К уточнению представлений о славянских изоглоссах. Дополнения к лексическим материалам «Этимологического словаря славянских языков». М., 1990. Ч. 1–2.

Златковић – *Златковић Д.* Речник пиротског говора. Београд, 2014. Т. 1–2.

Климчук – *Климчук Ф.Д.* Специфическая лексика Дрогичинского Полесья // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря / Отв. ред. Н.И. Толстой. М., 1968. С. 20–78.

Корзонюк – *Корзонюк М.М.* Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць / Голова ред. колегії І.Г. Матвіяс. К., 1987. С. 62–267.

Крыўко – *Крыўко М.Н.* Так гавораць на Дзісеншчыне // Народнае слова / Пад рэд. А.Я. Баханькова. Мінск, 1976. С. 101–130.

Куркина 1992 – *Куркина Л.В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. Ljubljana, 1992.

Куркина 2003 – *Куркина Л.* К реконструкции этимологических связей слав. **myliti* (*sę*) ‘обманывать, вводить в заблуждение’ // Studia etymologica Brunensia. 2 / Ed. I. Janyšková, H. Karlíková. Praha, 2003. S. 115–125.

Магницкий – *Магницкий В.К.* Чувашские языческие имена // Известия Общества археологии, истории и этнографии при имп. Казанском университете. 1905. Т. 21. № 2–4. С. 1–102.

Меркулова – *Меркулова В.А.* Восточнославянские этимологии. (*желунища*, *хмылить*, *хаут*, *шквора*, *скрень*) // Этимология. 1972 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. М., 1975. С. 30–47.

Мойсієнко – *Мойсієнко В.М.* Поліські замовляння // Древляни: Зб. статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю

/ Ред.: С. Павлюк, В. Скуратівський, Р. Омеляшко. Львів, 1996. Вип. 1. С. 121–166.

Неґрич – *Неґрич М.* Скарби гуцульського говору: Березовú. Львів, 2008.

Никончук, Мойсієнко – *Никончук М.В.*, *Никончук О.М.*, *Мойсієнко В.М.* Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир, 2001.

Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.

Піпаш, Галас – *Піпаш Ю.О.*, *Галас Б.К.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.

Сабадош – *Сабадош І.В.* Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008.

СБук. Г – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.

СРГСУ – Словарь русских говоров Среднего Урала / Под ред. А.К. Матвеева. Свердловск, 1962–1988. Т. 1–7.

СРНГ – Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина, Ф.П. Сороколетова, С.А. Мызникова. М.; Л.; С.-Петербург, 1965–. Вып. 1–.

Ступінська, Битківська – *Ступінська Г.Ф.*, *Битківська Я.В.* Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль, 2013.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. К., 1977–1978. Т. І–ІІ.

СУГО – Словник українських говорів Одещини / За ред. О.І. Бондаря. Одеса, 2011.

СУМ XVI–XVII ст. – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1994–. Вип. 1–.

Тимченко – *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підг. до вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. К.; Нью-Йорк, 2002–2003. Кн. 1–2.

ТС – Тураўскі слоўнік / Рэд. А.А. Крывіцкі. Мінск, 1982–1987. Т. 1–5.

Шило – *Шило Г.Ф.* Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Рэд. В.У. Мартынаў. Мінск, 1978–. Т. 1–.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева и А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.

Ястремська – *Ястремська Т.* Традиційне гуцульське пастухування. Львів, 2008.

Яшкін – *Яшкін І.Я.* Словы з наваколля і самой Тураўшчыны // Жывое наша слова: Дыялекталагічны зборнік (Да 90-годдзя Ю.Ф. Мацкевіч) / Рэд. Л.П. Кунцэвіч, І.Я. Яшкін. Мінск, 2001. С. 191–211.

HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka / Ved. red. M. Majtán. Bratislava, 1991–2008. T. I–VII.

SP – Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–. T. I–.

Розділ III. ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Wenzel W. Atlas niedersorbischer Zunamen (Nach Quellen des 14. bis 18. Jahrhunderts). Bautzen: Domowina-Verlag GmbH Ludowe nakładnistwo Domowina, 2015. 159 S.

Дослідження власних назв передбачає застосування різних методів – описового, зіставного, порівняльно-історичного, кількісного аналізу, а також прийомів – етимологічного та структурно-типологічного аналізу та ін. Один із методів вивчення онімної лексики – картографічний, що дає змогу проаналізувати просторово-часову організацію власних назв. В українській ономастиці праць, побудованих на методиці лінгвістичного картографування різних власних назв, небагато. Можливо, це пов'язано з нереалізованістю таких проектів у межах України, як "Антропонімний атлас", "Гідронімний атлас", "Ойконімний атлас" тощо. В інших слов'янських регіонах такі студії більш поширені (див., наприклад, праці з цієї проблеми польського ономаста С. Роспонда). Особливо інтенсивно методику лінгвістичного картографування застосовують німецькі ономасти. Промовистим свідченням цього є праця німецького антропоніміста В. Венцеля "Атлас нижньосорбських прізвищ (за джерелами від XIV до XVIII ст.)", що вийшла друком 2015 р. у Будишині (нім. Bautzen) – місті, яке вважають столицею лужицьких сербів (сорбів).

Робота містить передмову, вступ, списки: а) опрацьованої літератури; б) умовних скорочень; в) скартографованих прізвищ, а також коментарі до карт.

У передмові викладено засади опису антропонімного матеріалу, поданого в Атласі. В. Венцель слушно зауважує, що завдання дослідження антропонімікону певного регіону полягає не лише в тому, щоб з'ясувати походження конкретних власних особових назв, проаналізувати їхню будову й доонімну семантику. Важливо також описати їх поширення в просторі й часі, охарактеризувати їхній ареал, що можна досягти способом нанесення антропонімів різних структурних типів на карти. Це завдання послідовно реалізовано в «Атласі», на картах якого показано поширення різних нижньосорбських

прізвищ, які функціонували на території Нижньої Лужиці з кінця XIV до кінця XVIII ст. Зафіксовано 553 прізвища, якими користувалися 12393 особи. Відповідні антропоніми нанесено на 67 карт. Окремо на 3-х спеціальних картах подано кілька суфіксальних типів прізвищ. Зауважимо, що чимало антропонімів (прізвищ) із досліджуваного регіону вже було скартографовано й прокоментовано в різних наукових збірниках, опублікованих раніше, на що, власне, вказує сам автор.

У вступі, крім іншого, наголошено на тому, що історичні джерела відображають як різне написання власних особових назв, так і деякі зміни в їхній морфемній будові. Наявні також випадки, коли в тієї самої особи поряд із прізвищем (прізвиськом) можуть бути ще й два імені, наприклад: *Hans Noacke sons Kupka*. Нерідко трапляються й інші антропонімні формули на зразок *Jan Gertener* (1501 р.), *Hanss Richter oder Scholtka* (1681 р.) та ін.

В основу Атласу покладено окремі авторські праці, як-от "Студії із сорбських особових назв" (ідеться про нижньолужицькі прізвища), "Нижньосорбські особові назви з церковних книг із XVI до XVIII ст." (63500 назв). Крім цього, долучено також антропоніми з Котбуських джерел (із 1543 р.) та ін. Проте не всі прізвищеві назви, почерпнуті з цих праць, нанесено на карти. Скартографовано лише ті прізвища, які засвідчено принаймні в трьох населених пунктах й підтверджені не менше ніж шістьма фіксаціями. Кожна карта містить коментар, у якому, залежно від потреби, може бути три пункти. У 1-му – подано просторову характеристику прізвищ. У 2-му – вміщено антропоніми з нечастотними (рідковживаними) основами або ж ті, що з технічних причин не були внесені на карти. У 3-му – наведено всі нижньолужицькі топоніми, від яких утворилися відповідні прізвища.

Крім лінгвогеографічного опису нижньолужицьких прізвищ, зазначає автор, необхідний також і короткий їх стратиграфічний огляд. У цьому контексті звернуто увагу на поширення в давніх слов'ян імен-композитів, які виражали так званий побажальний мотив номінації особи, а також гіпокористиків, оформлених різними суфіксами. До архаїчного шару власних особових назв належать і захисні імена, які первісно виконували функцію прізвиськ.

Як відомо, важливий вплив на процес становлення прізвищ слов'ян мала християнізація їхнього іменника́. В. Венцель зазначає, що

у XVIII ст. із генетично різних груп імен формуються прізвища. Прикметно, що на основі слов'янських імен утворювалися не лише прізвиська (пізніше прізвища), а й топоніми. До речі, основну увагу в Атласі приділено тим прізвищам, які структурно пов'язані з топонімами.

Як відомо, у слов'янському антропоніміконі одну з найдавніших груп імен становлять двохосновні утворення. У лужицьких сербів, зокрема, таких антропонімів збереглося небагато. Це зумовлено і наслідками завоювання цих слов'янських територій східними франками, і процесами християнізації.

В. Венцель відзначає, що в іменнико́ві нижньолужицьких сербів повні (з погляду структури) особові імена творять незначну групу. Проте похідних від їхніх основ (скорочених форм) значно більше, наприклад: від основи *Sul-* (у композитах *Suligost*, *Sulimir*) утворилися *Sul*, *Sula*, *Sulac*, *Sulik* та ін.

Роботу з нижньолужицьким антропоніміконом полегшує покажчик скартографованих прізвищ. Із 70 карт Атласу на 67 із них подано 553 різні прізвища, про що вже йшлося, наприклад: *Babjenic* 69, *Badak* 60, *Cybola* 60, *Dal* 4, *Gjargula* 35 та ін. Цифра поряд із назвою вказує на кількість осіб із таким прізвищем.

Основну частину рецензованої праці становлять самі карти й коментарі до них. Усі коментарі зібрано в п'ятому розділі, який має п'ять підрозділів. У підрозділі 5.1 прокоментовано прізвища із слов'янських імен-прізвиськ на зразок *Boguń*, *Cechan*, *Lutoš* тощо, поміщені на 16 картах. На кожній карті відображено окремий лексико-структурний тип антропонімів, наприклад: К. № 1: прізвища з основою *Бог-*; К. № 2: короткі форми імен, похідних від двохосновних особових назв; К. № 3: прізвища з основою *Буд-* і т. д. У підрозділі 5.2 звернуто увагу на прізвища, мотивовані назвами професій, наприклад: *Kołoźej*, *Wojt*, *Župan*. На кожній карті (К. № 17–К. № 24) показано поширення певних лексико-семантичних типів прізвищ, наприклад: К. № 19: прізвища з основами *Zelez-* і *Kosar-*; К. № 20: прізвища *Woznik*, *Kuchař*, *Rybak*. Підрозділ 5.3 найбільший за обсягом. Тут розглянуто відпрізвиськові прізвища на зразок *Groch*, *Huchac*, *Wuchac*. Усього прокоментовано 41 карту (К. № 25–К. № 66), наприклад: К. № 26: прізвища з твірною основою н.-луж. *guba* 'губа', *mula* 'рот' (*Gubala*, *Gubjela*, *Mulak* та ін.), К.№ 29: прізвища з основою *Brjuch-*, *Nog-*, *Žyl-* (*Brjušk*, *Brjuchac*, *Nožka*, *Žylan* та ін.), К. № 34:

прізвища з основами *Star-* і *Młod-* (*Starych*, *Staroš*, *Młoduš*), К. № 43: прізвища з основою *Muž-* (*Mužak*, *Mužyš* та ін.), К. № 62: прізвища з основами *Wugel-* і *Smol-* (*Wuglaŕ*, *Smolaŕ* та ін.) і т. д.

У підрозділі 5.4 ідеться про прізвища, основи яких указують на місце проживанння найменованої особи. Тут прокоментовано лише 1 карту (№ 67), на якій показано ареал прізвищ *Wolšyna*, *Wolšnik*, *Wolška / Wolško*, *Dubak*, *Dubik*, *Dubran* та ін.

Підрозділ 5.5 присвячено антропонімним суфіксам. У цій частині роботи прокоментовано 3 карти: К. № 68: прізвища із суфіксом *-ota*, *-ac* (‹ псл. **-ačь*) – *Drogota*, *Lubota*; *Drogac*, *Kubac* та ін., К. № 69: прізвища із суфіксом *-eńc* (‹ псл. **-en* + *-ьсь*) – *Maleńc*, *Pawoleńc*, *Šymjeńc* та ін., К. № 70: прізвища із суфіксами *-ula*, *-ica* (*Bogula*, *Domula*, *Jurica*, *Libica* та ін.).

Підсумовуючи огляд рецензованої праці В. Венцеля, вважаємо за доцільне наголосити на її важливості не лише для подальших антропонімічних студій у різних слов'янських країнах (ідеться насамперед про авторський підхід до аналізу значного за обсягом онімного матеріалу), але й для пришвидшення процесу укладання оригінальних томів "Слов'янського антропонімного атласу" на базі антропонімікону інших слов'янських територій.

С.О. Вербич

Hladký J., **Závodný A. Hydronymia Žitného ostrova. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogicka fakulta, 2015. 318 s., 1 mapa.**

У серії "Hydronymia Slovaciae" побачила світ чергова монографія, присвячена етимологічному дослідженню гідронімії Житнього острова – словацького регіону в межиріччі Дунаю, Малого Дунаю і Вагу. Це 14 за ліком студія (після робіт Л. Сичакової – з гідронімії басейну Солоної; К. Римута і М. Майтана – з гідронімії басейнів Дунайцю й Попраду, а також Орави; К. Римута і П. Жига – з гідронімії басейну Іпелі; Я. Кршка – з гідронімії басейнів Турця, Грону, Вагу; Ю. Гладкого – з гідронімії басейнів Нітри і Дудвагу; А. Заводного – з гідронімії словацької частини басейну Морави; Я. Кршка і Д. Велички – з гідронімії басейну Кисуці; А Ґотшової, А. Хомової, Я. Кршка – з гідронімії словацької частини басейну Горнаду; М. Белякової – з гідронімії півн. частини басейну Малого Дунаю) у згаданій серії.

Дослідження Ю. Гладкого і А. Заводного містить вступ; огляд стану розвитку гідрографічної ситуації на території Житнього острова, історично-етнічних відношень в ойконімії та гідронімії цього регіону; засади укладання словникових статей; історично-етимологічні словники: 1) назв протічних водойм і каналів; 2) мочарів, джерел, водних поверхонь; резюме німецькою мовою; перелік: а) умовних скорочень; б) назв поселень; список опрацьованої літератури та джерел, зокрема картографічних, карту басейну Дунаю між Братиславою і Комарном в XI–XIV ст.

У вступі йдеться про те, що дослідження "Гідронімія Житнього острова" виконане в межах грантового проекту "Аналіз гідронімії Житнього острова". Ю. Гладкий і А. Заводний зауважують, що їхня праця – результат кількарічних систематичних студій над гідронімією Житнього острова (від найдавніших часів до сучасності). Монографію підготовано на засадах уже опублікованих (див. вище) досліджень зі словацької гідронімії. Об'єкт лінгвістичного аналізу – назви протічних і непротічних водойм річкового острова (Житнього) в межиріччі Дунаю, Малого Дунаю і Вагу. Коротко описано стан досліджень зі словацької гідронімії, починаючи з відомої праці В. Шмілауера "Vodopis starého Slovenska" (1932).

У наступній частині "Огляд розвитку гідрографічної ситуації на Житньому острові" докладно схарактеризовано гідрографічну мережу Житнього острова – найбільшого річкового острова в Європі (довжина – 84 км, ширина – від 15 до 30 км у різних його частинах). Особливу увагу приділено гідрографії досліджуваного регіону в часи середньовіччя й аж до першого військового картографування (1782–1784 рр.), згодом у періоди другого (1810–1868, 1837–1840 рр.) і третього (1875–1884 рр.) військових картографувань гідрооб'єктів і аж до рубежу XIX–XX ст. Насамкінець описано зміни в гідрографії басейну Житнього острова, що відбулися внаслідок меліораційних заходів у 1-й пол. XX ст.

Для розуміння особливостей становлення топонімної системи Житнього острова надзвичайно важливий параграф «Історично-етнічні відношення в ойконімії та гідронімії Житнього острова», у якому запропоновано огляд мовно-етнічної ситуації в різні періоди історії цього краю, що позначилася на формуванні топонімікону Житнього острова. Це регіон на південному заході Словаччини, який упродовж тривалого часу межує з Угорщиною. У минулому одна його

частина називалася *Великий Житній острів*, друга – *Малий Житній острів*. До речі, сучасна назва не пов'язана з прикметником *житній* ‹ *жито*. Найімовірніше, припускають Ю. Гладкий і А. Заводний, інсулонім *Житній острів* – це результат слов'янської адаптації давньої німецької назви цього гідрооб'єкта *Schütt* (*Schüttinsel*) ‹ с.-в.-н. *schüte*, *schüt* ~ нім. *schütten* 'сипати'. Автори наголошують на виразних словацько-угорських контактах у досліджуваному регіоні, які спричинили появу численних гібридних форм на зразок *Csollóköz* (назва Малого Дунаю) ‹ слц. **Čalov* (Малий Дунай) + угор. *köz* 'між'. Важливо, однак, що найдавніша історія терену *Житнього острова* слов'янська. Це, зокрема, підтверджують дані археології. У цьому контексті варто відзначити, що значна частина місцевих ойконімів походить від давніх слов'янських імен, наприклад: с. *Dobrohošt'* (1237 р. – *Dobrogoz*) ‹ двохосновного антропоніма **Dobrogost* (с. 41), с. *Radovaň* (1272 р. – *Raduan*) ‹ антропоніма *Radovan*; гідроніми *Časta* (угор. *Császta*) ‹ слвц. *častý* 'частий', *Žitava* (угор. *Zsitva*) ‹ слвц. *žito* + *-ava*. Крім угорського, у топонімії Житнього острова наявний також німецькомовний пласт, пов'язаний із німецькою колонізацією цього регіону, що розпочалася тут після татарського нашестя 1241–42 рр. Її наслідки відбиті, зокрема, у таких назвах, як гідронім *Oberufer* (брід через Малий Дунай) ‹ нім. *ober* 'верхній', *Ufer* 'берег', ойконім *Sása* (1241 р. – *Zazwaros*) ‹ етноніма *sas* 'сас' тощо. Проте, незважаючи на різноетнічні впливи на мову населення Житнього острова, аналіз історичної топонімії цього регіону свідчить про слов'янську природу його найдавніших назв поселень і гідрооб'єктів. У цьому контексті автори зазначають, що угорські назви водойм на цій території з'явилися з XIII ст. (це пов'язано зі зміною етнічної структури тутешнього населення); вони позначали переважно незначні за розміром гідрооб'єкти. Німецькі назви Житнього острова закріпилися здебільшого в місцевій ойконімії.

Обов'язковим для лексикографічних праць історично-етимологічного спрямування є розділ, у якому описано принципи укладання словникових статей. Наявний він і в рецензованій роботі. Ю. Гладкий і А. Заводний у цій частині своєї студії наголошують, що дослідження «Гідронімія Житнього острова» виконано за методикою відомого проекту "Гідронімія Європи". Опрацьований матеріал подано у формі словника, що складається з двох частин: 1) назви (сучасні або ж такі, що були відомі раніше, а тепер зникли) протічних

водойм; 2) назви (сучасні або історичні) непротічних гідрооб'єктів. Кожну статтю розпочинає гідронім у стандартизованій, відповідно до норм сучасної словацької мови, формі. Якщо ж слов'янська (словацька) назва має угорську або німецьку форму (результат адаптації словацької назви до структури відповідної мови), то гідронім позначено зірочкою (*). Знак † (хрестик) стоїть поряд із гідронімом або мікротопонімом, які зникли із сучасного вжитку. Для кожного гідроніма вказано локалізацію відповідного гідрооб'єкта. Наведено також варіанти (якщо такі наявні). У деяких випадках указано також назви співвідносних із гідронімом суміжних топооб'єктів.

У наступній частині словникової статті наведено історичні словоформи (ороніми, мікротопоніми, етноніми, антропоніми), почерпнуті з монографії В. Шмілауера ("Vodopis starého Slovenska"), з різних дипломатичних збірників, наприклад "Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae". Хронологічно пізніші форми перенесено з військових карт (1782–1784 рр., 1837–1840 рр.). Сучасні гідронімні форми взято з різних водогосподарських карт (наприклад, Vodohospodárska mapa SSR 1: 50000). Завершальну частину кожної словникової статті становить короткий етимологічний аналіз гідроніма. В окремих випадках запропоновано огляд етимологічної літератури, дотичної до встановлення мотивації конкретної назви.

Більшість назв протічних і непротічних водойм проетимологізовано на належному науковому рівні. Проте інформативну частину деяких словникових статей можна було б, на нашу думку, зробити докладнішою, наприклад:

1. У статті *Hamuliakovo-Dobrohošt'* указано гідронімний варіант *Gutor* (С. 124), який лишився поза увагою авторів. Можливо, це видозмінена в письмових джерелах форма від нім. *Güter* ‹ *Gut* 'маєток' (НУС 434). У цьому разі йдеться про ойконімну (мікротопонімну) мотивацію. Версія про німецьку природу оніма *Gutor* цілком імовірна, якщо брати до уваги наслідки німецької колонізації, відображеної в місцевій топонімії.

2. Деякі назви, які Ю. Гладкий і А. Заводний відносять до незрозумілих, можна пояснювати на слов'янському ґрунті з огляду на їхню формальну структуру, наприклад **Odolov* (С. 19). Припускаємо, що це утворення з посесивним формантом *-ов* від антропоніма *Odol*, на реальність якого вказують ст.-пол., 1404 р. *Odol* (Rymut II, 173), чеськ. *Odol* (Beneš 107).

3. Назву рибної тоні **Kormunto* (тепер неідентифікована), 1268 р. – *Kormuntu*, витлумачено як двохосновний дериват із другим компонентом *-tu* ‹ угор. *tó* ‘озеро’. Однак нічого не сказано про перший складник *Kormun-* (С. 272). Вважаємо, що його можна пов’язувати з антропонімом *Кормун*, пор. формально споріднені власні особові назви пол. *Kormann*, *Kormon* (Rymut I, 379). Відповідно *Kormunto* – *‘Кормунове озеро’. Пор. схожу мотивацію гідронімів **Martinovo jazero* (1893 р. – *Mártin tó*, с. 277), **Pavlovo jazero* (1268 р. – *Paultou*, с. 283).

Викладені міркування не применшують наукового значення дослідження Ю. Гладкого і А. Заводного, а лише доповнюють етимологічні розвідки докладнішим аналізом конкретних гідронімів. Праця “Гідронімія Житнього острова” закриє одну з прогалин в історично-лінгвістичному дослідженні цілісного гідронімікону Словаччини й буде важливим джерелом для подальших студій зі слов’янської гідронімії.

Скорочення

НУС – Німецько-український словник / Укладачі: В.М. Лещинська, О.Г. Мазний, К.М. Сільвестрова. К., 1959.

Beneš – *Beneš J.* O českých přijmeních. Rejstříky / Sest. V. Doležalová. Praha, 1970.

Rymut – *Rymut K.* Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków, 1999–2001. T. I–II.

С.О. Вербич

Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка: навчальний посібник. К., 2014. 239 с.

Публікація навчального посібника Л.О. Кравченко “Українська ономастика: антропоніміка” зумовлена не тільки необхідністю такої важливої наукової праці для викладання курсу “Ономастика” в університетах, але й новим попитом сьогодення на вивчення власних назв людей. Зауважимо, що цього ж 2014 р. вийшла у світ ще одна подібна праця – “Курсова та дипломна робота з ономастики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів” І.Д. Скорук (Луцьк, 2014).

Розглядуваний навчальний посібник Л.О. Кравченко має чіткий, добре продуманий зміст і структуру викладу матеріалу. Він складається з двох частин: більшої – теоретичної і меншої – практичної. При цьому відзначимо, що авторка, будучи саме науковцем-антропонімістом, логічно поділила перші два розділи теоретичної частини на підрозділи, не випускаючи з поля зору жодного з аспектів вивчення пропріальної лексики взагалі і, що властиво саме для друкованого видання такого жанру, всі особливості антропонімічних пошуків.

У першому розділі "Ономастика", який має один підрозділ "Онімна лексика. Її місце в складі сучасної української мови" докладно схарактеризовано пропріальний складник як частину лексикону будь-якої мови взагалі. Л.О. Кравченко доступно описала особливості власних і загальних назв; зупинилася на аналізі основних функцій пропріальної лексики; фахово зібрала та зреферувала інформацію про відомі теорії власних назв; докладно і професійно розкрила питання семантики онімів та їхніх системних зв'язків; описала специфіку пропріативів на різних мовних рівнях (лексичному, морфологічному, словотвірному та синтаксичному); стисло, але водночас досить компактно висвітлила проблему вивчення власних назв від початків зародження ономастики як науки аж до сьогодення.

У другому, найбільшому, розділі "Антропоніміка", який містить такі базові підрозділи, як-от: "Особове ім'я людини", "Ім'я по батькові", "Прізвище", "Прізвисько", авторка посібника наголошує на основних аспектах вивчення українських антропонімів. Так, у першому з чотирьох підрозділів "Особове ім'я людини" викладено суть власного особового імені та роз'яснено склад сучасного іменника́ українців. Л.О. Кравченко слушно розподіляє його на дохристиянський (язичницький) і християнський.

Авторка рецензованої праці звертає увагу на те, що український антропонімікон має свої основні етапи й процеси становлення. Розглядаючи специфіку формування та динаміки українського іменника́, Л.О. Кравченко відзначає, що науковці виокремлюють три основні стадії розвитку вітчизняного антропонімікону: І. Дохристиянський період (його ж називають ще спільнослов'янським дописемним) (до 988 р.), ІІ. Християнський період (від 988 р. до поч. ХХ ст.), ІІІ. Сучасний період розвитку (ХХ–ХХІ ст.).

Підсумовуючи викладене в першому підрозділі, авторка доходить аргументованого висновку, що іменни́к українців – цілком рухома

система, яка, з одного боку, намагається відродити й законсервувати все генетично українське, а з другого – входить у світову глобалізаційну систему, піддаючись її лінгвальним і позалінгвальним впливам (с. 56).

На окрему увагу заслуговує підрозділ "Ім'я по батькові", теоретичний виклад якого дуже актуальний і потрібний нині насамперед для службовців, паспортистів, працівників різних підприємств, установ, організацій, а також – для вчителів, студентів і викладачів. Такий навчально-довідковий матеріал, без сумніву, важливий якраз тому, що останнім часом в українському суспільстві поширюється тенденція до ідентифікації особи за допомогою двокомпонентної антропонімної моделі: ім'я + прізвище. Тому показово, що авторка посібника під час висвітлення цього питання часто покликається на основні результати ґрунтовного науково-теоретичного дослідження з історичних проблем еволюції антропонімних формул у слов'янських мовах відомої української антропонімістки С.М. Медвідь-Пахомової. Л.О. Кравченко, погоджуючись із аргументованими висновками цієї дослідниці слов'янських антропонімосистем щодо традиційної трикомпонентної антропонімної структури, зауважує, що «звичай називати особу за її батьком бере початок ще з праслов'янських часів», тому, з огляду на такий типовий у давнину спосіб ідентифікації особи, згодом такі найменування переросли в назви родів (с. 57).

У підрозділі "Прізвище" розглянуто та проаналізовано процеси становлення і стабілізації українських прізвищ. Виклад основного змісту цього підрозділу авторка розпочала з визначення давності особових назв, залучаючи при цьому найпоширеніші в наукових колах версії дослідників стосовно виникнення людських прізвищ.

Л.О. Кравченко окремо розглядає такі два важливі питання, як "Лексична база прізвищ" та "Словотвір прізвищ". Стосовно першого, то авторка цілком виправдано класифікує прізвища на: похідні від антропонімів, похідні від християнських імен, похідні від давньослов'янських автохтонних власних імен і прізвиськ, похідні від апелятивних означень особи, похідні від іншомовних лексем та прізвища, походження яких не встановлено. Описуючи класифікаційні розряди прізвищ, Л.О. Кравченко наголошує на тому, що більшість українських антропонімістів дотримується класифікації прізвищевих назв, запропонованої М.Л. Худашем, і тільки окремі дослідники

(зокрема, Г.Д. Панчук, Б.Б. Близнюк) видозмінюють її, виокремлюючи додаткові групи.

Наступний параграф "Словотвір прізвищ" Л.О. Кравченко розпочинає з інформації про основні способи творення прізвищ українців. Авторка, безсумнівно, правильно відзначає, що серед двох груп прізвищ, утворених лексико-семантичним і морфологічним (афіксальним) способами, основну частину становлять ті, що сформовані лексико-семантичним способом творення, який превалює над іншими способами творення прізвищ у багатьох слов'янських народів (с. 101). Цей параграф містить огляд основних способів творення українських прізвищ із найпродуктивнішими формантами. Також тут порушено важливу практичну проблему – правопис і вимова прізвищ. Розглянуто акцентуаційні варіанти прізвищ, оскільки це питання, на думку авторки посібника, нині теж непросте.

У підрозділі "Прізвисько" основну увагу Л.О. Кравченко сконцентрувала на історії питання вивчення українських прізвиськ як своєрідного лексичного шару й органічного складника антропонімікону України (с. 164). За спостереженнями дослідниці, в українській ономастиці можна чітко виділити три хронологічні етапи вивчення цього різновиду власних особових назв: 1) кінець XIX ст.; 2) 70-і роки XX ст.; 3) початок XXI ст. У цьому підрозділі наголошено на відомих ознаках прізвиська, запропоновано дефініцію самого терміна *прізвисько*, визначено найосновніші завдання в процесі дослідження прізвиськ, виокремлено чотири види прізвиськ.

Привертає увагу й те, що рецензований навчальний посібник дуже часто проілюстровано численними онімними прикладами, діаграмами, схемами й таблицями, які полегшують сприйняття викладеного матеріалу.

Про те, що Л.О. Кравченко ґрунтовно обізнана з питаннями не тільки української, а й слов'янської антропоніміки, свідчить великий реєстр опрацьованої фахової літератури, на яку покликається авторка рецензованого посібника.

Завершується робота Л.О. Кравченко цікавим і цінним "Практикумом", який уміщує важливий дидактичний матеріал із переліку наукових тем для дослідження, вдало підібраної фахової літератури, оригінальних самостійних завдань, різноманітних питань для обговорення, кросвордів тощо та "Коротким словником ономастичних термінів", зручним для користування.

У кінці рецензованої праці предстaлено досить повну “Рекомендовану літературу”[1], “Список умовних скорочень” та “Відповіді на кросворди”.

Вивчаючи навчальний посібник Л.О. Кравченко “Українська ономастика: антропоніміка” й акцентуючи основну увагу на необхідності такої роботи, можна з упевненістю зробити висновок, що пропонована праця обов’язково матиме свого читача серед науковців, викладачів, учителів і студентів.

---

[1] Ми свідомі того, що “Рекомендована література” в посібникові могла б містити значно більше ономастичних праць (для порівняння див. довідник “Українська ономастика: бібліографічний покажчик” / Відп. ред. С.О. Вербич. К., 2013. 366 с.) відомих мовознавців, однак авторка, вочевидь, вирішила обмежитися найдоступнішими і найбазовішими дослідженнями теоретичних і практичних питань антропоніміки.

В.О. Яцій

Александар Лома. **Топонимија Бањске хрисовуље**: **ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именословних образаца**. **Београд**: **САНУ**, **2013**. **386 с**. (= **Библиотека ономатолошких прилога**. **Књ**. **2**).

Нова книга відомого сербського етимолога й ономаста академіка А. Ломи присвячена аналізу топонімікону однієї з найдавніших сербських пам’яток писемності та історичної географії XIV ст. – Банського хрисовула (жалуваної грамоти, виданої сербським королем Стефаном II Банському монастирю). Монографія вже отримала схвальну оцінку в наукових колах[1], тому детально зупинятися на її структурі і композиційних характеристиках недоцільно.

Основу книги становить **Словник** топонімів (651 одиниця), який охоплює понад 200 сторінок. Зупинимося на окремих нюансах паралельного бачення генезису ономастикону Банського хрисовула.

С. 23. Топонім *Балван* зводять до псл. **balъvanъ*. По-іншому див. (Шульгач 1996: 92–94: **Bъlvanъ* / **bъlvanъ*). Розлоге словотвірне гніздо з коренем *bъlv-*, яке свідчить про питомість і псл. **Bъlvanъ*, відновлено в (Казлова I, 61–70; Шульгач 2008: 310–314 – на матеріалі антропонімії).

С. 38–39. *Будимља* виводять із псл. **Budiml'ъ* ‹ особового імені **Budimъ* ‹ **budimъ* – дієприкметник пасивного стану від **buditi*. Стосовно потенційності апелятива пор., наприклад, укр. *будим* ‘півень’ (Яворницький 1, 55). Щодо континуантів псл. **Budimъ* на антропонімному рівні див. (Шульгач 2008: 204–205).

С. 45. *Вл̥ков поток*. Перший компонент виводять із псл. **Vьlkovъ* ‹ особового імені **Vьlkъ* – за традицією з *-ь-* у корені. По-іншому див. (Казлова ІІ, 222–223). На думку Р.М. Козлової, факти на зразок стадіально вторинного пол. *wilk* (із давнішого *wyłk*, яке ще зустрічається в діалектах та пропріальній лексиці) чи лит. *vilkas*, лтськ. *vilks* – пізні запозичення з суміжних польських чи білоруських говірок (у литовців для називання *вовка* є питоме слово – *velnias*) свідчать на користь реконструкції праформи **vьlkъ* – з кореневим голосним непереднього ряду.

Сказане стосується й архетипу **Vьlčьja* (див. с. 46 – *Вл̥чjā*, *Вл̥чja пољяна*).

С. 53. Стосовно ареалу континуантів псл. **gvozdъ* / **Gvozdъ*, особливо на східнослов’янських теренах, доречно було б використати фактичний матеріал, зібраний у (Карпенко 52–60).

С. 75. Перший компонент топонімів *Дл̥гē луке*, *Дл̥гы луг* виводять із **dьlgъ*(*jь*), з чим ми цілком погоджуємося. Традиційно праформу реконструюють із голосним переднього ряду *-ь-*. Див., наприклад (ЭССЯ 5, 208–209; SP 3, 265).

С. 84. Щодо оригінальності форми *Жажево* як деривата від питомого *слов’янського* особового імені *Жаж* пор. антропоніми хорв. *Žaže* (Leksik 758), чеськ. *Žaža* ‹ **Žagja* як похідні з *a-* ‹ *ē-* вокалізмом кореня в гнізді і.-є. **geg-* › слов’ян. **žegti*. Лексико-словотвірну мікросистему з усіма апофонічними варіантами описано в (Козлова 2013: 109–142).

С. 97. Щодо авторської реконструкції **elěn’jь*(*jь*) пор. ЭССЯ 6, 20–21 – **elenь*(*jь*).

С. 119. *Кривотуља*. Автор рецензованої книги справедливо вбачає тут зв’язок з антропонімом **Кривотул*. Стосовно ойконімної паралелі – укр. *Кривотули* в Івано-Франківській обл., – то М.Л. Худаш тлумачив її як родову назву зі значенням ‘рід (або піддані) *Кривотула*’ (Худаш, Демчук 75–76). А. Лома зрозумів цей пасаж (в електронній версії монографії М.Л. Худаша і М.Л. Демчук) дещо по-іншому.

С. 121. Топонім *Крушево* може бути й відантропонімного походження. Пор. укр. *Круш* (РУС 219), хорв. *Kruš* (Leksik 341), слвн. (вторинне) *Krušec* (ZSSP 310), пол. *Krusz* (SN V, 312), чеськ. *Kruš* (ЧП), слвц. *Kruš* (TZ Trnava 118), луж. *Kruš* (Wenzel II/1, 222) ~ укр. діал. *круш* ‘усе ламке, крихке’, блр. діал. *круш* ‘крихке залізо’ (ЕСУМ 3, 113) та ін. споріднену лексику, зібрану під гаслом **krušьcь* (ЭССЯ 14, 49–50).

С. 138. *Љубшина лука*. Перший компонент виводять із незасвідченого особового імені **Љубша*. Це цінне доповнення до словникової статті **l’ubъša* в (ЭССЯ 15, 184). Пор. ще (Шульгач 2008: 333), зокрема чеськ. *Libša* – особове ім’я.

С. 143. *Медвѣћа глава* ‹ псл. **medvěd’ь(jь)* ‹ **medvědь*, f. *-d’a* + **golva*. Як ойконімну паралель наводять рос. *Медвежья голова* – назва поселення поблизу Новгорода. Формально близьку праформу – **medvědjь(jь)* – подано й в (ЭССЯ 18, 64). Як альтернативу пор. **Medъědjьja* (*Gora*, *Jama*) (Казлова 86, 281). Стосовно другого компонента, то він, на думку О. Ломи, функціонує як праслов’янська метафора. Проте це важко довести.

С. 148. *Млиниште* виводять із **mъlinišče*. Пор. однак (ЭССЯ 19, 66 – **mlinišče*).

С. 184. *Радовић(е)*. Зі списку споріднених слід прибрати рос. *Радовеж*, у якому другий компонент із **vědj-*.

С. 189. *Рѣдобра̄ди*. Стосовно споріднених пор. ще, наприклад, ст.-укр. *Редобородъ*, 1552 р. ~ д.-руськ. *рѣдобрадыи* ‘хто має рідку бороду’. Див. (Шульгач 2008: 257). Про компонент **Rěd-* і його суфіксальний варіант **Rěd-ъk-* на матеріалі антропонімії див. (Шульгач 2005: 251–252).

С. 205. *Србања* тлумачать як adj. poss. від **Србани* ‹ румун. *Sîrbani* pl. ‘Серби, Сербляни’. Щодо праформи **Sьrbi* (так у автора), то в науковій літературі обстоюють первісну форму **Sъrbi*. Див. (Козлова IV, 50).

С. 209. Для топоніма *Стл̥п* єдино правильний архетип – **Stъlpъ*; варіант **Sъtъlpъ* неможливий. Пор. структурно близьке (різниця лише в детермінативі) псл. **Stъlbъ* – форма з *s*-mobile.

С. 219. *Тушимља* виводять із псл. **Tušiml’ь* ‹ особового імені **Tušimъ* ‹ **Tušimirъ / -měrъ*. Зауважимо, що особове ім’я **Tušimъ* пояснюють і по-іншому – як відапелятивне похідне – part. passiv. praes. (пор. **Budimъ*) – від дієслова **tušiti*. Див. (Казлова I, 205; Казлова II, 190; Шульгач 2008: 225).

С. 222. Перший компонент топоніма *Хвалча глава* міг виникнути лише від особового імені *Хвальць*. Від **Xvalьkъ*, **Xvalьko* – супутня версія автора – могли творитися (за Р. Мароєвичем) лише деривати на зразок *Хвалков*, *-а*, *-о*.

С. 245. Стосовно словотвору *Борислав → Борис* (так у автора) пор. альтернативне *Борис* ‹ **Borysъ*, пов'язане суфіксальною варіантністю з **Borasъ*, **Boresъ*, **Borosъ*, **Borusъ*. Детальніше див. (Козлова 2014: 36–37).

З-поміж поодиноких технічних огріхів пор., наприклад, укр. *Кам'яніця* (замість *Кам'яниця*, с. 101); реконструкцію **sitьnъ* + *-ica* (: *Ситница*, с. 201) замість **sitьnъ*. [Щодо ареалу, то для *Ситница* (крім *Ситница* – в Боснії, пол. *Sitnica* – двічі) ще можна додати укр. *Ситниця* – ойконіми на Волині і Ровенщині (за адміністративно-територіальним поділом 1946 р.), рос. *Ситница*, *Ситницы* – ойконіми в колишніх Новгородській і Владимирській губ., блр. *Ситница* (2 фіксації) – у колишніх Вітебській і Мінській губ. (Vasmer VIII, 293, 294), *Nižná Sitnica*, *Vyšná Sitnica* – на терені Словаччини (Majtán 374), на основі чого можна реконструювати праойконім **Sitьnica*]; укр. *Лисец* (замість *Лисець*) – с. 131; укр. *нагіря* (замість *нагір'я*) – с. 159; укр. *сіножать* (замість *сіножать*) – с. 200; укр. *стримголов* (замість *стрімголов*) – с. 211; блр. *веска* (замість *вёска*) – с. 217; укр. *Шумьск* (замість *Шумськ*) – с. 237; окремі огріхи в бібліографії: *образовани* (замість *образования*), *Велики* Новгород (замість *Великий* Новгород (с. 302 – Васильев); *původ* замість *původní význam* (с. 308 – Profous).

Монографія А. Ломи цінна з погляду реконструкції праслов'янського апелятивного (пор. **byrъ*, **golda*, **kučь*, **kyjeřězъ*, **litъ* та ін.) та пропріального (пор., наприклад, антропоніми **Gorazdъ*, **Gostivarъ*, **Dorgočajь*, **Xъtětъ*, **Čьrninъ* та ін.) лексикону. Зауважимо лише, що для цієї процедури слід залучати фактичний матеріал з усієї Славії, а не обмежено чи вибірково.

Рецензована книга – **зразок** для дослідження ономастикону історичної пам'ятки (як і пропріальної лексики пам'ятки будь-якої іншої мови загалом). Це один із важливих кроків до створення майбутнього етимологічного словника старосербської онімної лексики.

---

[1] Див., наприклад: *Јасна Влајић-Поповић*. [Рец. на:] А. Лома. Топонимија Банске хрисовуље // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. Нови Сад, 2015. XVIII/2. С. 245–253, а також: Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2015. № 1 (18). С. 231–232.

Скорочення

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Казлова – *Казлова Р.М.* Айканімія Беларускага Палесся. Генэзіс назваў. Гомель, 2009. Ч. 1.

Казлова I, II – *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія: Праславянскі фонд. Гомель, 2000. Т. I; 2002. Т. II.

Карпенко – *Карпенко О.П.* Гідронімікон Центрального Полісся. К., 2003.

Козлова IV – *Козлова Р.М.* Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск, 2006. Т. IV.

Козлова 2013 – *Козлова Р.М.* Отражение аблаута в славянской ономастике // Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. С. 108–142.

Козлова 2014 – *Козлова Р.М.* Античная этнонимия: Βορά̃νοί, Ἀβορά̃κη, Βοροῦσκοι (лингвистический комментарий) // Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 26–45.

РУС – Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. Т.С. Пристайко, І.С. Попова, І.І. Турута, М.С. Ковальчук. Дніпропетровськ, 2007.

Худаш, Демчук – *Худаш М.Л.*, *Демчук М.Л.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). К., 1991.

ЧП – Чоловічі прізвища громадян Чеської Республіки за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР станом на 1.04.2004. Режим доступу: http://www.mvcr.cz

Шульгач 1996 – *Шульгач В.П.* Псл. **bъlvanъ* / **Bъlvanъ* (етимологічний аспект) // Ономастика східних слов'ян: Тези доп. наук. семінару. К., 1996. С. 92–94.

Шульгач 2005 – *Шульгач В.П.* Реконструктивні можливості антропонімії // Актуальні питання антропоніміки: Зб. матеріалів наук. читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька / Відп. ред. І.В. Єфименко. К., 2005. С. 251–258.

Шульгач 2008 – *Шульгач В.П.* Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. I.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. М., 1974–. Вып. 1–.

Яворницький – *Яворницький Д.І.* Словник української мови. Катеринослав, 1919. Т. I.

Leksik	– Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1976.
Majtán	– *Majtán M.* Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, 1972.
SN	– Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. Kraków, 1992–1994. T. I–X.
SP	– Słownik prasłowiański / Pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc., 1974–. T. 1–.
TZ Trnava	– Trnava. Telefónny zoznam. 2004–2005. Trnava, 2004.
Vasmer	– Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. Wiesbaden, 1962–1980. Bd I–X.
Wenzel	– *Wenzel W.* Studien zu sorbischen Personennamen. Bautzen, 1987–1994. Bd I–III.
ZSSP	– Začasni slovar slovenskih priimkov / Odg. red. F. Bezlaj. Ljubljana, 1974.

В.П. Шульгач

Milan Majtán. Naše priezviská. Bratislava: VEDA, 2014. 196 s.

Нова книга відомого словацького дослідника, багаторічного голови Словацької ономастичної комісії професора Мілана Майтана присвячена словацьким прізвищам. І хоча автор книги знаний у наукових колах передусім завдяки своїми працями з гідронімії [1], підготовку цього видання, за його словами, спонукав брак монографічних або лексикографічних описів словацьких прізвищ.

Загалом рецензована праця – це збірка вибраних наукових розвідок дослідника, опублікованих у наукових виданнях різних років і присвячених різним аспектам побутування та вивчення словацьких прізвищ. Антропонімні нариси М. Майтана оформлено як окремі розділи книги, викладені в науково-популярній формі, що робить її доступною широкому колу читачів.

Книга складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаної літератури та покажчика прізвищ.

У першому розділі (сс. 7–11) розглянуто питання виникнення та поширення словацьких прізвищ, які стабілізовувалися протягом XVII–XVIII ст., а остаточної кодифікації зазнали наприкінці XVIII ст. Фактично мова йде про формування антропонімної системи в словаків.

Із розділу дізнаємося, яка кількість прізвищ за статистикою побутує нині в Словаччині, які з них найпоширеніші. Також у ньому йдеться про слов'янські та інослов'янські впливи різних мов і народів на словацький антропонімікон: угорський, румунський, німецький, польський, хорватський, український, турецький тощо.

Не оминув М. Майтан і суто лінгвістичні аспекти функціонування словацьких прізвищ, зокрема граматичний: відмінювання прізвищ, утворення жіночих форм прізвищ тощо.

Другий розділ (сс. 12–50) присвячено мотивації та структурі словацьких прізвищ. Насамперед розглянуто прізвища, утворені від хресних імен та їхніх різноманітних форм. Детальніше дослідник зупиняється на найпоширеніших хресних іменах, від яких утворювалися словацькі прізвища, та на їхньому словотворі.

Відапелятивні прізвища М. Майтан розподіляє за традиційними для слов'янської антропоніміки лексико-семантичними групами: за назвами професій; за родинними стосунками; за соціальним статусом; за назвами жителів; за назвами населених пунктів, насамперед місцевих; за етнічними і національними назвами; за назвами властивостей людини. Окрему увагу в цьому розділі приділено суфіксам, за допомогою яких утворено словацькі відапелятивні прізвища.

Особливу увагу, на наш погляд, привертають третій і четвертий розділи книги.

Третій, найбільший, розділ (сс. 51–111) праці М. Майтана присвячено історії майже 200 словацьких прізвищ, поміж яких, до речі, й прізвище самого дослідника. Фактичний матеріал згруповано не за алфавітним принципом, а розподілено тематично за семантикою твірних основ із вибраними історичними коментарями до деяких із аналізованих прізвищ.

У четвертому розділі (сс. 113–124) розглянуто прізвища мешканців словацького міста Турзівка [2]. Аналізований матеріал представлено у формі коротких словникових статей, де не лише встановлено походження прізвищ, а й визначено частотність їхнього вживання в Турзівці та загалом у Словаччині.

Завдяки п'ятому розділу «Прізвища та генеалогія», який містить підрозділ «Прізвища та родовід» (сс. 127–139), рецензована праця цікава не лише в лінгвістичному, а й у культурно-історичному плані, оскільки в ньому розглянуто прізвища родин, відомих в історії Словаччини, тобто родові прізвища.

Розділ «Бібліографія» (сс. 141–145) містить дві частини: у першій подано праці самого М. Майтана, присвячені особовим іменам і прізвищам; у другій – зібрано лексикографічні та ономастичні джерела, зокрема монографії та словники особових імен і прізвищ інших, передусім слов'янських, дослідників.

Завершує книгу алфавітний покажчик аналізованих прізвищ (сс. 147–194), що робить її зручною для користування.

Представлений та проаналізований М. Майтаном антропонімний матеріал дає можливість виявити низку типологічних ознак словацьких прізвищ, спільних із прізвищами інших слов'янських народів, зокрема з українськими.

Поодинокі спірні моменти книги словацького дослідника вбачаємо в семантичній характеристиці твірних основ розглянутих прізвищ. Так, наприклад, прізвище *Gereg* (с. 41; зараховано до прізвищ за етнічними і національними назвами) можна безпосередньо пов'язувати не лише з угор. *Görög* 'грек', а й з укр. діал. *réper* 'торговець' (Онишкевич 1, 166) або укр. діал. *repéra* 'дзиґа, дерев'яне колесо в хлоп'ячій грі; вид гри в кості; шашки' (ЕСУМ 1, 499) й відповідно розглядати в інших лексико-семантичних групах. Основа прізвища *Švikruha* (с. 100) (‹ *Švihruka*), яке М. Майтан виводить від двох основ: **švih-* (‹ *švihať* 'розмахувати') + *ruka*, може бути й фонетично трансформованою формою від укр. *свекру́ха* 'мати чоловіка' (СУМ ІХ, 68) або пол. діал. *świekrucha* 'т. с.' (Karłowicz V, 366), що дозволяє його розглядати в лексико-семантичній групі 'родинні стосунки', а не 'властивості людини'.

Незважаючи на висловлені застереження, цінність опублікованої праці не викликає жодного сумніву. Загалом для читача, насамперед словацького (навіть спеціально не обізнаного з предметом), книга Мілана Майтана, на наш погляд, дає достатній обсяг інформації та доволі добре загальне уявлення про історію, походження, словотвір, поширення словацьких прізвищ тощо. У цьому полягає заслуга автора, який у стислій та, повторимося, доступній формі зумів охопити і подати практично всю потрібну інформацію про сучасну словацьку прізвищеву систему в її ретроспекції. Вважаємо, що опубліковане видання стане в нагоді не лише дослідникам, а й усім, хто цікавиться історією та походженням прізвищ.

---

[1] Див. праці М. Майтана, присвячені дослідженню басейнів річок Орави, Дунайця та Іпля: *Majtán M.* Hidronimia dorzecza Oravy. Wrocław etc., 1985; *Majtán M.*

Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec. Stuttgart, 1998 (spoluator K. Rymut); *Majtán M.* Hidronimia povodia Ipl'a. Bratislava, 1999; *Majtán M.* Hidronimia povodia Oravy. Bratislava, 2006 (spoluator K. Rymut).

[2] Місто в Північній Словаччині, засноване в кін. XV ст. вельможею Ю. Турзо.

СКОРОЧЕННЯ

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. К., 1982–. Т. 1–.

Онишкевич – *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок: У 2 ч. К., 1984.

СУМ – Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід. К., 1970–1980. Т. I–XI.

Karłowicz – *Karłowicz J.* Słownik gwar polskich. Kraków, 1900–1911. Т. 1–6.

І.В. Єфименко

Скорук І.Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 296 с.

Навчальний посібник І.Д. Скорук "Курсова та дипломна роботи з ономастики" – важлива та необхідна нині ономастична праця для студентів вищих навчальних закладів з напряму підготовки «Філологія».

Рецензована робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами до них та словника ономастичних термінів.

У Вступі авторка наголошує на необхідності набуття елементарних знань студентами з написання курсової та дипломної робіт. Характеризуючи специфіку навчального процесу студентів одного з провідних українських університетів – Інституту філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (де, власне, працює авторка рецензованого посібника), І.Д. Скорук принагідно відзначає, що студенти цього освітнього закладу виконують курсову роботу з дисципліни мовознавчого циклу вже з другого курсу (с. 5). Водночас авторка подає базовий перелік необхідної методичної літератури, до якої студенти можуть звернутися під час написання курсової (дипломної) або кваліфікаційної магістерської роботи (згідно зі спеціалізацією).

У першому розділі "Курсова та дипломна роботи як різновиди наукової творчості студентів" І.Д. Скорук акцентує увагу на особливостях наукових досліджень студентів із проблем ономастики, наголошуючи, зокрема, на тому, що для ґрунтовних ономастичних студій важливі насамперед реально засвідчені фактичні дані: зібраний пропріальний матеріал – антропоніми (особові імена, прізвища та прізвиська), топоніми, мікротопоніми (назви місцевостей, регіонів, населених пунктів, об'єктів рельєфу), зооніми (назви тварин) тощо. Авторка зазначає, що в Україні є два основні ономастичні центри, фонди яких містять фактичні онімні дані, – Відділ ономастики (Інститут української мови Національної академії наук України) та Ономастико-діалектологічна лабораторія (Інститут філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки). Відповідно до тематики розділу І.Д. Скорук подає також важливу інформацію про основні завдання курсової (дипломної) роботи та загальні вимоги до її написання, оскільки, за словами самої авторки, «вона [курсова (дипломна) робота] передбачає глибше вивчення конкретної наукової проблеми, формує вміння працювати самостійно, творчо, розвиває логічне мислення й наукове спостереження, виявляє здібності у грамотному написанні та оформленні результатів власного дослідження» (с. 8).

Для кращого розуміння викладених у рецензованій книзі теоретичних положень стосовно написання й оформлення курсової (дипломної) та магістерської робіт І.Д. Скорук наводить зразки оформлення титульних сторінок, плану (змісту) наукової роботи; акцентує увагу на обов'язкових структурних компонентах, які має містити "Вступ", зокрема: актуальність теми, новизна, мета, завдання дослідження, джерельна база, об'єкт і предмет дослідження, методика роботи (з методами дослідження мовного матеріалу), теоретичне значення, практична цінність праці й апробація дослідження. При цьому авторка посібника подає зразки вступної та висновкової частини для курсових, дипломних і магістерських робіт студентів.

"Список використаної літератури" – обов'язковий структурний компонент наукового тексту, насамперед реферату, курсової чи дипломної роботи – має також чіткі вимоги стосовно оформлення. За словами І.Д. Скорук, такий "Список ...", як правило, містить «усі цитовані й аналізовані наукові джерела, дотичні до теми, незалежно від того, де вони надруковані: в окремому виданні, у збірникові, журналі, газеті тощо» (с. 37). Крім поданих зразків оформлення бібліо-

графії, авторка наголошує також і на обов'язкових вимогах щодо оформлення Додатків до курсової (дипломної) роботи.

Безсумнівно, що захист кваліфікаційного наукового дослідження – не менш вагомий процес, ніж саме його написання. Адже якраз під час захисту курсової (дипломної) роботи, що передбачає логічний виклад основних спостережень у науковому аналізі того чи іншого мовного явища, переконливу аргументацію, обґрунтованість зроблених висновків, можна об'єктивно оцінити вміння і навички, обізнаність та фахову підготовку студента, який захищає наукову роботу з конкретної ономастичної проблеми.

У найбільшому другому розділі "Ономастика як лінгвістична наука та її основні розділи" подано інформацію про ономастику – науку про власні назви, її основні методи дослідження, базові ономастичні класи тощо. У цьому розділі на особливу увагу заслуговує підрозділ "Становлення української ономастики як науки". У ньому І.Д. Скорук кваліфіковано розглядає три основні етапи становлення ономастичної науки: а) донауковий (початковий) (приблизно від XIII ст. до початку XIX ст.); б) становлення ономастики як науки (XIX – початок XX ст.); в) науковий, або ономастичний (початок XX с.) (с. 67–68). Докладно описуючи такі ономастичні класи, як антропоніміка, топоніміка, космоніміка, зооніміка, конотоніміка та ергоніміка, авторка посібника водночас подає до кожного з них вичерпні списки ретельно підібраної основної рекомендованої літератури, що, на наше переконання, значно допоможе молодим дослідникам написати курсову та дипломну роботи.

У третьому розділі "Тематика наукових робіт з ономастики" містяться списки тем курсових і дипломних робіт з ономастики. І.Д. Скорук фахово розділяє ці теми за ономастичними класами – теми з антропоніміки, теми з топоніміки й теми наукових робіт із літературної та фольклорної ономастики. Знову ж таки для зручності користування кожен підрозділ цього розділу супроводжується чималим списком рекомендованої літератури.

Сподіваємося, що навчальний посібник І.Д. Скорук "Курсова та дипломна роботи з ономастики" буде належно оцінений фахівцями і стане в пригоді не лише студентам-філологам, а й ширшому загалові – усім, хто цікавиться власними назвами, їх історією та походженням.

В.О. Яцій

Словник мікротопонімів та мікрогідронімів Ровенщини / Упоряд. С.В. Шийка; відп. ред. О.П. Карпенко. Тернопіль: Астон, 2016. 452 с.

"Словник мікротопонімів та мікрогідронімів Ровенщини" С.В. Шийки – важлива й необхідна для української ономастики книга, оскільки аналогічних праць з інших регіонів України, на превеликий жаль, дуже мало. З-поміж опублікованих дотепер можна назвати хіба що такі: "Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья" Є.О. Черепанової (Суми, 1984), "Словник мікрогідронімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина" (за ред. О.П. Карпенко; К., 2004), "Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель": У 2 т. (упоряд. Г.Л. Аркушин; Луцьк, 2006–2007), "Словник власних географічних назв Хмельницької області" Н.М. Торчинської та М.М. Торчинського (Хмельницький, 2008), "Словник мікротопонімії Черкащини" (укладачі: Т.О. Гаврилова, З.М. Денисенко; Черкаси, 2010), "Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини" С.О. Павленка (Чернігів, 2013) та ін.

Актуальність рецензованої роботи зумовлена тим, що цей ґрунтовний словник репрезентує оригінальний топонімний матеріал – понад 12 000 сучасних назв географічних мікрооб'єктів Ровенщини, опрацьованих на належному науковому рівні. Словник демонструє лексичне багатство дослідженого регіону й увиразнює його поміж інших. Поява такої праці має важливе практичне значення для вивчення мікротопонімії, увага до якої останнім часом серед ономастів помітно зростає.

Джерельною базою для цього Словника стали місцеві географічні назви, засвідчені в наукових і науково-популярних дослідженнях Я.О. Пури, В.П. Шульгача, у "Словникові гідронімів України" (редкол.: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко) (К., 1979), "Словникові мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель: У 2 т." (упоряд. Г.Л. Аркушин; Луцьк, 2006–2007), рукописних матеріалах, зібраних за "Програмою збирання матеріалів для вивчення топоніміки України" К.К. Цілуйка, які зберігаються в Державному архіві Ровенської області, а також власні записи С.В. Шийки, зібрані експедиційним шляхом і способом анкетування респондентів цієї області, що, без сумніву, забезпечує достовірність поданого топонімного матеріалу.

Рецензована праця має чітку й умотивовану структуру: авторська передмова, списки умовних скорочень назв районів, інших скорочень, список опрацьованих джерел і власне словникова частина, яка, по суті, й охоплює всю книгу.

У передмові дослідниця слушно відзначає, що лексична група назв географічних мікрооб'єктів Ровенської області входить до складу загальнонаціональної лексики й тому підпорядковується законам її розвитку (с. 3), що й підтверджує зібраний фактичний матеріал. Водночас упорядник Словника подає стислу інформацію про географічні мікрооб'єкти, їхні характерні особливості тощо. Крім того, С.В. Шийка ознайомлює читача з опублікованими останнім часом роботами з цієї проблематики.

Заслуговує на позитивну оцінку насамперед обізнаність укладача цієї праці з необхідною фаховою літературою та джерелами (26 позицій).

Рецензований "Словник мікротопонімів та мікрогідронімів Ровенщини" чіткий і зручний для читання. Важливо, що чимало заголовних слів у словникові мають затранскрибовані відповідники з наголосами, що дає змогу користувачеві простежити не тільки фонетичні, але й акцентуаційні особливості лексики досліджуваного регіону.

Оригінальність цього видання полягає передусім у пропонованому топонімному матеріалі, який подекуди містить важливі оніми, не засвідчені в інших подібних словниках, що, власне, підтверджує їхню вузьку регіональність, наприклад: *Б'е́га* – хутір (с. 32); *Водрí* – ліс (с. 94); *Глодь* – пасовисько (с. 117); *Дачмир* – озерце (с. 151); *За́кло* – ліс, лука, нива (с. 216); *Охýшка* – куток (с. 342); *Радíж* – куток (с. 380); *Скузе́худ* – болото (с. 399); *Спрач* – урочище (с. 404); *Тебень* – долина (с. 414) та ін. Частотні загальновідомі апелятиви, які мають порівняно більшу географію поширення, утворюють значну кількість похідних від них топонімоформ. Сюди можна віднести, зокрема: *Бе́рег* – болото, вигін, горб тощо (с. 24–25); *Ви́гін* – луг, пасовисько, вигін і под. (с. 78–79); *Гора́* – горб, острів, пасовисько та ін. (с. 123–125); *Доли́на* – болото, вулиця, долина (с. 170–172); *Кар'єр* – місце, де беруть глину, урочище, яма (с. 257–258); *Рів* – озеро, канава, рукав, струмок (с. 382–383); *Село́* – хутір, куток, центральна дільниця (куток) (с. 393–394) тощо.

Топонімічні словники здебільшого містять надзвичайно багато цілком зрозумілих одно-, дво- або трислівних місцевих назв із чіткою та прозорою апелятивною семантикою, яка, вочевидь, через це рідше стає центром уваги досліджень з етимології (виняток становлять хіба що такі мовні явища, як метафоризація чи метонімізація в окремих назвах). Водночас лексикографічні праці з топоніміки часто-густо містять оніми з непрозорою апелятивною семантикою, у яких, на перший погляд, буває важко встановити імовірну мотивацію. Яскравим прикладом цього в рецензованому словникові С.В. Шийки можуть стати такі оригінальні мікротопоніми й мікрогідроніми, як: *Аблучі́* – поле, урочище (с. 8); *Го́пша* – урочище (с. 123); *Жучва́* – болото (с. 195); *Зу́льня* – куток (с. 252); *Ква́ни* – луг, хутір (с. 259); *Кирні́* – урочище (с. 260); *Корнова́те* – ліс, *Корого́д* – болото (с. 275); *Кра́гель* – луки (с. 278); *Либо́ні*, *Либо́шня* – поле (с. 297); *Матшула* – луг (с. 311); *Мижа́ль* – ліс (с. 313); *Нежари* – болото (с. 328); *Нетуш* – хутір (с. 328); *Обицьк* – урочище (с. 333); *О́счиха* – ліс (с. 342); *Па́дох* – вигін (с. 343); *Перня́* – болото (с. 351); *Скрибкі́* – озеро, урочище, *Слепето́к* – ліс (с. 399); *Товпи́жин* – куток (с. 417) і под.

На нашу думку, не зовсім доцільне в рецензованому словникові повторення в поодиноких статтях заголовних слів, зокрема: *Балага́н / Балаган* – с. 15; *Гости́нець / Гостинець* – с. 133; *За Чугу́нкою / За Чугункою* – с. 245; *Ки́ївська / Київська* – с. 260; *Ло́нки / Лонки* – с. 302; *На́бережна / Набережна* – с. 322; *Ни́вка / Нивка* – с. 329; *Очере́тне / Очеретне* – с. 342; *Рудка / Ру́дка* – с. 387; *Холо́дна Доли́на / Холодна Долина* – с. 427 і под., у яких варіанти заголовних онімів здебільшого не мають акцентуаційних чи словотвірних відмінностей, що, наприклад, простежуються в інших статтях рецензованого словника: *Гра́би́на́* (*Грабина́*, *Грабина́* – с. 134); *Гу́зьке́* (*Гу́зьке*, *Гузьке́* – с. 144); *Дво́ри́ще* (*Дво́рище*, *Дворище* – с. 152); *Дубо́ви́к* (*Дубо́вик*, *Дубови́к* – с. 182); *За Горо́дами* (*За Городами* – с. 206); *Лу́ка́* (*Лу́ка*, *Лука́* – с. 303); *Пірчи́на́* (*Пірчина*, *Пірчина́* – с. 360); *Пі́ски* (*Піскі́* – с. 360); *Ско́чи́ще* (*Ско́чище*, *Скочи́ще* – с. 399); *Слобо́да́* (*Слобо́да*, *Слобода́* – с. 400); *Теребу́та́* (*Теребу́та*, *Теребута́* – с. 415) та ін.

Робота буде корисною для дослідників топонімікону обстеженого регіону, зокрема відкриє нові перспективи для історико-етимологічних студій з мікротопонімії та мікрогідронімії цієї адміністративної області України. Безперечно, “Словник мікротопонімів та мікро-

гідронімів Ровенщини" С.В. Шийки належно оцінять фахівці, а також краєзнавці, студенти й усі, хто цікавиться слов'янським топоніміконом.

В.О. Яцій

Шийка С.В. Словник народних географічних термінів Ровенщини / Відп. ред. О.П. Карпенко. Тернопіль: Астон, 2016. 118 с.

Дослідники неодноразово звертали увагу на особливе значення народної географічної номенклатури для лінгвістичних студій – топоніміки, етимології, історії мови. Специфіка цієї групи апелятивної лексики, порівняно з іншими складниками народного словника, полягає в тому, що народна географічна термінологія формувалася в процесі тривалого проживання певного народу на чітко окресленій території і є результатом його багатовікових спостережень за навколишньою природою. Прикметно, що місцеві апелятиви з географічною семантикою позначають не тільки характер якогось топооб'єкта, але й свідчать про особливості заселення того чи іншого краю, дають змогу зазирнути в його етнічну історію, зафіксовану в загальних і власних географічних назвах. Саме тому народні географічні терміни справедливо вважають одним із найдавніших і найстабільніших пластів лексики кожної мови, зокрема й української. Вони "значною мірою зберігають зв'язок з праіндоєвропейськими коренями української мови і затримують свідчення мовних контактів українців у віддалені історичні епохи"[1].

В українському мовознавстві, на жаль, немає праці, у якій би було систематизовано народну географічну лексику з усіх регіонів України. Натомість наявні словники регіональних географічних термінів, наприклад: Чернігівсько-Сумського Полісся (*Є.О. Черепанова*), Західного Полісся (*Г.Л. Аркушин*), Волині (*О.К. Данилюк*), Кіровоградщини (*Т.В. Громко*, *В.В. Лучик*, *Т.І. Поляруш*) та ін. Час від часу з'являються й дисертаційні дослідження, присвячені народній географічній лексиці певної української території (зокрема: *Шийка С.В.* Народна географічна термінологія Ровенщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2013; *Личук С.В.* Семантика та структура народних географічних назв Івано-Франківщини: Дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2015).

Свою спробу укласти місцевий (регіональний) географічний лексикон зробила і С.В. Шийка, підготувавши "Словник народних географічних термінів Ровенщини", який, сподіваємося, стане частиною майбутнього загальноукраїнського словника народної географічної номенклатури.

Пропонована праця становить реєстр народних (місцевих) географічних апелятивів Ровенської області, укладений за узвичаєними принципами діалектної лексикографії. Словник ґрунтований на наукових засадах, про що свідчать як його характер і завдання, так і склад, і структура (див. передмову). Вагомою науковою базою для словника стали опрацьовані авторкою архівні матеріали та спеціальні дослідження. Ця праця, безсумнівно, вартісна, оскільки в ній систематизовано місцеву географічну термінологію з давно заселеного архаїчного ареалу. Вона, безперечно, займе своє належне місце в колі вже виданих словників українських регіональних географічних термінів. Уважаємо за доцільне, однак, звернути увагу автора на деякі неточності в семантизації термінів, а також окремі огріхи в оформленні цілісного тексту. На підтвердження цього наведемо такі міркування:

1. Варто скоригувати тлумачення семантики деяких географічних апелятивів, щоб вона точно характеризувала їхній зміст, наприклад: *іржа́* 'болото, подібне до іржі' (С. 50). На нашу думку, семантика 'іржаве болото' чіткіша, пор., наприклад, спільнокореневі апелятиви з географічним значенням: *ижа́вець* 'болото, іржава річка', *ижа́вина* 'місце з іржавою водою' (ЕСУМ 2, 316).

2. Бажано запровадити систему відсилань у тих статтях, де терміни дублюють значення один одного, наприклад: апелятиви *буряко́ве по́ле*, *буря́чиське*, *буря́чниське* мають те саме значення 'поле, на якому вирощують буряки' (С. 17–18), пор. також інші лексеми *пле́сень*, *пле́сня*, *пле́снява*, *пліснява* 'ділянка із застояною водою' (С. 87) та ін. У багатьох словниках у таких випадках для уникнення семантичних дублетів, винесених в окрему статтю, після терміна з аналогічним значенням подано ремарку *те саме*, *що...*, наприклад: *буря́чниське* 'те саме, що *буря́чиське*', *плє́сна* 'те саме, що *плє́сень*' і т. д.

3. У передмові варто пояснити особливості графічних позначень у лексемах на зразок *брід* і *бр'ід* (С. 15), *рівчак* і *р'івчак* (С. 97), *стійло* і *ст'ійло* (С. 105), *галага́н* (С. 38). Без такого пояснення незрозумілі відмінності артикуляції фонем *р* і *р'* перед *і*, українського *й* та його

латинського відповідника *j*. Також постає питання: чому латинське *g* замінює українське *г*?

4. Можливо, фонетичні варіанти на зразок *грабина* (*граб'ина*) і *граб'іна* (С. 33–34) з ідентичною семантикою варто подавати в одній статті, так як, наприклад, *виворот* і *в'иворот* (С. 21), а не в окремих статтях.

5. Лексичний матеріал треба подавати за алфавітом. Цей принцип дотримано непослідовно (див., наприклад: *бєро́за*, потім *бе́ття* (С. 12), *ве"ршо́к*, потім *вели́ке по́ле* (С. 19), *гать*, потім *гарь* (С. 29), *грец'ковка*, потім *грецковйе* (С. 35) тощо).

Викладені міркування стосуються не концепції самого словника, тобто принципів його укладання чи структури, а лише оформлення. Врахування авторкою наведених зауважень і побажань покращить, на нашу думку, сприйняття словникового матеріалу читачем. Сподіваємося, що "Словник народних географічних термінів Ровенщини" С.В. Шийки стане в пригоді не лише фахівцям, але й усім, хто цікавиться історією Ровенщини. Важливо відзначити, що більшість із наведених у словникові лексем має слов'янську етимологію, яка в багатьох апелятивах сягає ще праслов'янської глибини.

---

[1] *Чеховський І.Г.* Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології): Дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 1996. С. 5.

Скорочення

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. За ред. О.С. Мельничука. К., 1985. Т. 2.

С.О. Вербич

СПИСОК
наукових праць Романа Івановича Осташа

1. Білорусистика на сторінках “Жовтня” (1960–1972 рр.) // Тези доп. і повід. Другої наук. конф. по вивченню білорусько-українських літературних зв’язків, присвяченої 50-річчю утворення СРСР (29–30 вересня 1972 р.) / Ред. колегія: М.М. Олексюк (відп. ред.), П.П. Охріменко, Ф.М. Неборячок, П.П. Гонтар, Д.Г. Гринчишин, Р.І. Осташ. Львів, 1972. С. 63–65.

2. Подвиг під тихими зорями // Вільна Україна. 1972. 30 січня (у співавторстві з Ф.М. Неборячком).

3. З любов’ю до людини // Жовтень. 1973. № 11. С. 151–152.

4. Про українсько-білоруські культурні зв’язки // Радянське літературознавство. 1973. № 1. С. 50 (у співавторстві з І.Л. Моторнюком).

5. Заради життя // Вільна Україна. 1973. 20 березня (у співавторстві з Т.Ю. Салигою).

6. Влучним пером сатири // Друг читача. 1974. 7 лютого.

7. Нова книжка гумориста // Друг читача. 1974. 22 серпня.

8. “Тавріка” – повість про сучасність // Друг читача. 1974. 12 грудня.

9. Боевой жанр публицистики // Львовская правда. 1975. 14 сентября (у співавторстві з Т.Ю. Салигою).

10. По страницам героической летописи // Радуга. 1975. № 12. С. 180–182 (у співавторстві з Т.Ю. Салигою).

11. Заради життя // Жовтень. 1975. № 2. С. 150–151.

12. Мовою публіцистики // Україна. 1975. № 25. С. 8 (у співавторстві з Т.Ю. Салигою).

13. Дебют гумориста // Друг читача. 1976. 5 серпня.

14. Успіхи і невдачі гумориста // Прапор. 1976. № 3. С. 105.

15. Смійтеся на здоров’я! // Соціалістична Харківщина. 1977. 3 грудня.

16. Чому так говоримо // Друг читача. 1979. 15 березня.

17. [Рец. на:] Чабан Г. Прогрессивная социологическая мысль России и Украины второй половины XVIII – начала XIX вв. и французское Просвещение. К.: Наукова думка, 1979. 119 с. // Друг читача. 1980. 26 лютого.

18. Результат спільних досліджень // Друг читача. 1981. 30 квітня.

19. Славянские древности // Книжное обозрение. 1982. 8 января. С. 6.

20. Західно і південнослов’янські елементи в українській антропонімії першої половини XVII століття // Лексика української мови в її зв’язках з

сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доп. Ужгород, 1982. С. 169–171.

21. Поширення найтиповіших чоловічих імен на Хмельниччині у першій половині XVII ст. // Тези доп. обласної наук. конф. "Проблеми історичної географії Поділля". Кам'янець-Подільський, 1982. С. 137.

22. Словник української мови XVI – І пол. XVII ст. Пробний зошит. К., 1983. 160 с. (у співавторстві з Д.Г. Гринчишиним, Я.В. Закревською, О.Т. Захарків, Р.Й. Керстою, Б.С. Крисою, Н.Л. Осташ, Л.М. Полюгою, М.І. Сенів, О.С. Федик).

23. Этнические контакты западных и южных славян на Украине в XVI – первой половине XVII в. (по данным антропонимии) // Всесоюзная сессия по итогам полевых этнографических и антропологических исследований 1982–1983 гг. : Тезисы докл. Черновцы, 1984. Ч. І. С. 90–91.

24. До питання про професії та ремесла на Брацлавщині в першій половині XVII ст. (у світлі антропонімії) // Тези доп. Другої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. Вінниця, 1984. С. 8–9.

25. Імена в козацьких реєстрах // Жовтень. 1984. № 4. С. 105–107.

26. Світ її любові [Рец. на:] Булычева А.А. Брат из другого дома: Повести. Львов: Каменяр, 1982. 287 с. // Жовтень. 1984. № 9. С. 116–117.

27. Життєствердження [Рец. на:] Книш Г. А. Імення: Поезії. К.: Радянський письменник, 1983. 79 с. // Жовтень. 1984. № 12. С. 111–112.

28. Давні слов'янські імена на Брацлавщині у першій половині XVII ст. // Тези доп. Третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. Вінниця, 1985. С. 59.

29. Заселення Поділля в XVI – першій половині XVII ст. // Тези доп. VI Подільської історико-краєзнавчої конф. Кам'янець-Подільський, 1985. С. 72–73.

30. Семантичні групи демінутивної лексики // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Л.М. Полюга. К., 1985. С. 64–73 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

31. Тюркські елементи в українській антропонімії // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Л.М. Полюга. К., 1985. С. 124–137.

32. Украинская антропонимия первой половины XVII века. Мужские личные имена (на материале Реестра Запорожского Войска 1649 г. : Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Специальность 10.02.02: Языки народов СССР (украинский язык). Ужгород, 1986. 16 с.

33. Молдавани на Брацлавщині у першій половині XVII ст. // Тези доп. Четвертої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. (Вінниця, 4 вересня 1986 р.). Вінниця, 1986. С. 90–91.

34. Рідкісні чоловічі особові імена на Поділлі в першій половині XVII ст. // Проблеми етнографії Поділля: Тези доп. наукової конф. Кам'янець-Подільський, 1986. С. 199–201.

35. Давньоруські традиції у творенні чоловічих імен в українській антропонімії І пол. XVII ст. // Молоді учені-суспільствознавці УРСР – 70 річчю Великого Жовтня: Тези Республіканської науково-теоретичної конф. Львів, 1987. С. 198–199 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

36. Про подвійні етимології деяких чоловічих імен подолян у І половині XVII ст. // Тези доп. VII Подільської історико-краєзнавчої конф. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 73–74.

37. Славянские автохтонные личные имена в памятниках украинской письменности XVI – первой половины XVII в. // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков : Тезисы докл. II Всесоюзн. научн. конф. Днепропетровск, 1988. Ч. II. С. 100–102.

38. Назви професій, зафіксованих в антропонімії Східного Поділля XVI – першій половині XVII ст. // Проблеми економічної географії Поділля: Тези доп. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 1988. С. 160–162.

39. Слов'янські автохтонні імена в духовній культурі українців в XVI – першій половині XVII ст. // Прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції та католицько-уніатської експансії на Україні: Тези Республіканської науково-теоретичної конф. Львів, 1988. С. 87–89.

40. Територія Брацлавського й Кальницького полків 1649 р. у зіставленні з сучасною географічною картою // Тези доповідей Шостої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. Вінниця, 1988. С. 15.

41. Чоловічі особові власні імена на Чернігівщині в І половині XVII ст. / / Друга Чернігівська наук. конф. з історичного краєзнавства (Чернігів, грудень 1988): Тези доп. Чернігів; Ніжин, 1988. С. 95–96.

42. З історії видання Реєстру Запорізького Війська 1649 р. // Тези доп. Восьмої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. Вінниця, 1989. С. 29–30.

43. Сліди давньоруської лексичної спадщини в сучасних говірках Наддністрянщини // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови: Тези доп. республіканської наукової конф. (Ужгород, листопад 1989 р.). Ужгород, 1989. С. 106–107.

44. Словотворча структура // Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. ("Реєстри всього Війська Запорозького" 1649 р. і мовно-територіальні контакти) / Відп. ред. А.П. Непокупний. К., 1989. С. 124–132.

45. Типи імен за походженням // Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. ("Реєстри всього Війська Запорозького" 1649 р. і мовно-територіальні контакти) / Відп. ред. А.П. Непокупний. К., 1989. С. 118–124.

46. Чисельність козаків у Брацлавському і Кальницькому полках 1649 р. // Тези доп. Дев'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф., 5 вересня 1990 р. / Відп. ред. М.М. Кравець. Вінниця, 1990. С. 29–30.

47. Власні особові імена у функції прізвищевих назв // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах / Відп. ред. Р.Й. Керста. К., 1991. С. 155–163.

48. Давні слов'янські імена з Вінниччини на фоні всієї української антропонімії XVII ст. // Тези доп. Дванадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф., 7 вересня 1993 р. / Відп. ред. М.М. Кравець. Вінниця, 1993. С. 63.

49. Власні особові імена в антропонімії Холмщини // Проблеми регіональної ономастики: Тези доп. і повід. наук. семінару. К., 1994. С. 38–39 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

50. Звук і літера *г* в антропонімах з Вінниччини XVII ст. // Тези доп. Тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. Вінниця, 1994. С. 23–25 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

51. Словотвір козацьких власних особових імен у XVII ст. // Словотвір як вияв динаміки мови: Тези доп. наук. конф., присвяченої пам'яті проф. Теодозія Возного (12 квітня 1994 р.). Львів, 1994. Ч. ІІ. С. 38–39 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

52. Антропонімія і питання етносу // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Наук. збірник, присвяч. 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького. Хмельницький, 1995. С. 118–119.

53. До етимології прізвищевих назв козаків із Вінниччини XVII ст. // Тези доп. Чотирнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф., 5 вересня 1995 р. / Відп. ред. М. Кравець та ін. Вінниця, 1995. С. 17–19 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

54. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. 592 с.

55. Ідентифікація особи в Реєстрі // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 505–512.

56. Індекс власних особових імен // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 513–516 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

57. До походження прізвищевих назв Реєстру (Спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 517–567.

58. З історії дослідження "Реєстру Війська Запорозького 1649 року" // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до дру-

ку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 574–581.

59. Матеріали до бібліографії // Реєстр Війська Запорозького 1649 року: транслітерація тексту / Підг. до друку: О.В. Тодійчук (головн. упоряд.), В.В. Страшко, Р.І. Осташ, Р.В. Майборода; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К., 1995. С. 582–585.

60. Чоловічі слов'янські автохтонні імена в козацькій антропонімії // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Л.М. Полюга. К., 1995. Вип. 2. С. 132–137.

61. Антропонімія наддністрянського села Стриганці // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 1996. Вип. 3. С. 200–207 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

62. Власні особові імена в антропонімії Бойківщини // Бойківщина. Історія та сучасність. М-ли історико-народознавчої конф. "Минуле і сучасне Бойківщини" (Самбір, 6 березня 1995 р.). Львів, 1996. С. 104–106 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

63. Динаміка власних особових імен на Наддністрянщині // Ономастика східних слов'ян: Тези доповідей наукового семінару. К., 1996. С. 56–57 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

64. Порівняльна характеристика картотеки "Історичного словника українського язика" і картотеки "Словника української мови XVI – першої половини XVII ст." // Українська історична та діалектна лексика / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 3. Львів, 1996. С. 133–137.

65. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 3 / Уклад. Р. Осташ (*боклага – бо҃чийсѧ*; *в – весъ-ной*) та ін. Львів, 1996. С. 13–46, 157–251.

66. Загадка імені // Перемиські дзвони. Перемишль, 1997. № 2. С. 27–28.

67. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 4 / До вид. підг. Р. Осташ та ін. Львів, 1997. 260 с.

68. Сліди лексики періоду Київської Русі і Галицько-Волинської держави в сучасному діалектному мовленні галичан // Галич і Галицька земля у державотворчих процесах України: М-ли міжнарод. ювілейної наук. конф. Івано-Франківськ; Галич, 1998. С. 202–207 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

69. Деривація розмовних варіантів особових власних імен у мовленні наддністрянців // Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної деривато-логії) / Відп. ред. В.О. Горпинич. Дніпропетровськ, 1999. Вип. 7. С. 166–171 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

70. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 6 / До вид. підг. Р. Осташ і ін. Львів, 1999. 256 с.

71. Внесок А. Вінценза в дослідження гуцульських власних особових імен // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів, 2000. С. 55–66.

72. Із життя сучасних українських прізвиськ. 1 // Українська пропріальна лексика: М-ли наук. семінару 13–14 вересня 2000 р. / Відп. ред. І.М. Желєзняк. К., 2000. С. 115–121.

73. Із життя сучасних українських прізвиськ. 2 // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Українське і слов'янське мовознавство. Ужгород, 2001. Вип. 4. С. 534–537.

74. Корінні і некорінні прізвища: постановка проблеми // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 54–57.

75. Оніми як свідки давніх міграційних процесів // Іншомовні елементи в ономастиці України: М-ли наук. семінару 12–13 вересня 2001 р. / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2001. С. 76–79.

76. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 9 / Уклад. Р. Осташ (*ж–жовотъ*; *з–загонити*) та ін. Львів, 2002. С. 112–172, 185–255.

77. Власні особові імена з однофонемними суфіксами в українській антропонімії середини XVII століття // Linguistica slavica. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Желєзняк / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2002. С. 104–115.

78. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімійному просторі України // Студії з ономастики та етимології. 2002 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2002. С. 159–174 (у співавторстві з Н.Л Осташ).

79. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 10 / Уклад. Р. Осташ (*загонъ–замылєти*; *запрашати–заслонѧтисѧ*; *затврѣдилый–затрачаючій*) та ін. Львів, 2003. С. 3–109, 163–200, 246–255.

80. Корінні і некорінні прізвища // Українська історична та діалектна лексика. Львів, 2003. Вип. 4. С. 342–352.

81. Реєстр Війська Запорозького 1649 року як джерело для етимологізації українських прізвищ // Наук. записки Тернопільського держ. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. Ономастика. Тернопіль, 2003. Вип. І. Ч. 2. С. 63–70.

82. Суфікс *-к-о* в козацькій антропонімії першої половини XVII ст.: лінгвогеографічний погляд // Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2003. С. 84–110.

83. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 11 / Уклад. Р. Осташ (*затраченє–заѳорати*) та ін. Львів, 2004. С. 3–37.

84. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії [1. А] // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 392–410.

85. Хроніка [2–3 жовтня 2003 року: Десята Всеукраїнська ономастична конференція (Тернопіль)] // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 559–562 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

86. Чеські прізвища в мові і суспільстві [Рец. на:] Knappová Miloslava. Naše a cizí příjmení v současné češtině. Liberec: TAX AZ KORT, 2002. 256 s. // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 527–536 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

87. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Вип. 12 / Уклад. Р. Осташ (*зъєдноченє–зѧть*) та ін. Львів, 2005. С. 218–244.

88. X Всеукраинская конференция "Украинская ономастика на пороге III тысячелетия: состояние и перспективы развития" (Тернополь, 2–3.10.2003) // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2005. № 2. С. 165–167 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

89. Механізми взаємодії індивідуальних, родових і родинних прізвиськ / / Традиційне і нове у вивченні власних імен: Тези доп. Міжнарод. ономастичної конф. Донецьк; Горлівка; Святогірськ, 13–16 жовтня 2005 р. Горлівка, 2005. С. 106–109.

90. Фонетична адаптація християнських особових імен в українській мові середини XVII століття: зміни голосних у середині імені // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2005. С. 87–94 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

91. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 2 [Б] // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 14. Слово і доля: Зб. на пошану Уляни Єдлінської. Львів, 2005. С. 97–121.

92. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 3 [В] // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2005. С. 120–144.

93. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 5 [Ґ (Кг)] // Актуальні питання антропоніміки: Збірник матеріалів наук. читань пам'яті Юліана Костянтиновича Редька / Відп. ред. І.В. Єфименко. К., 2005. С. 174–185.

94. Кольори в чеських власних назвах [Рец. на:] Štěpán Pavel. Označení barev a jejich užití v toponymii Čech / Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Praha, 2004. 158 s. // Діалектологічні студії. 5: Фонетика, морфологія, словотвір / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2005. С. 362–367.

95. [Рец. на:] Libuše Olivová-Nezbedová, Jitka Maleninská. Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek. Praha: Academia, 2000. 171 s. // Студії з ономастики та етимології. 2005 / Відп. ред. В.П. Шульгач . К., 2005. С. 250–254.

96. Із життя сучасних українських прізвиськ. 3 // Діалектологічні студії 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2006. С. 293–302.

97. Рукописна ономастична спадщина Ю.К. Редька в контексті сучасної епохи // Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали. Львів, 2006. С. 397–414 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

98. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 8 [Ж] // Студії з ономастики та етимології. 2006 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2006. С. 100–112.

99. Українці XVI–XVII ст. крізь призму власних імен // Актуальные вопросы славянской ономастики: М-лы III Международ. научн. конф. "Славянская ономастика в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах", 6–7 октября 2006 г. / Отв. ред. Р.М. Козлова. Гомель, 2006. С. 199–204.

100. Скарбниця імен [Рец. на:] Трійняк І.І. Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Желєзняк. К.: Довіра, 2005. 509 с. // Українська мова. 2006. № 3. С. 117–121.

101. До питання про онімізацію апелятивів при виникненні ойконімів у XVI–XVII ст. // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. Тернопіль, 2007. Вип. 1 (16). С. 222–235.

102. Нові тенденції у дослідженні української історичної антропонімії // Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze / Pod red. Aleksandry Cieślikowej, Barbary Czopek-Kopciuch i Katarzyny Skowronek. Kraków, 2007. S. 203–209.

103. Онімізація апелятивів у процесі ойконімотворення // Студії з ономастики та етимології. 2007 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2007. С. 211–219.

104. Українські прізвища у світлі історичної антропонімії // Ономастика і апелятиви: Ювілейний випуск на пошану 80-річчя від дня народження професора В.О. Горпинича. Дніпропетровськ, 2007. Вип. 30. С. 329–337 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

105. Холмські прізвища в антропонімійному просторі України // Волинь філологічна: текст і контекст. Луцьк, 2007. Вип. 4: Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах / Упорядкування Г.Л. Аркушина. С. 250–258 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

106. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 7 [Є] // Українська історична та діалектна лексика. Львів, 2007. Вип. 5. С. 201–224.

107. Українські прізвища у світлі історичної та діалектної антропонімії // Наук. вісник Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. Вип. 354–355: Слов'янська філологія. С. 50–54.

108. Вагомий здобуток славістики [Рец. на:] Пахомова С.М. Історія російської антропонімії: Посібник для спецкурсу / Ужгородський націона-

льний університет. Ужгород, 2006. 64 с. // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Ужгород, 2007. Вип. 16. С. 162–166.

109. [Рец. на:] Недялка Иванова, Пенка Радева. Имената на българите: Домашни имена. Заети имена. Празничнокалендарен именник. Велико Търново: Изд-во "АБАГАР", 2005. 248 с. // Студії з ономастики та етимології. 2007 / Відп. ред. В.П. Шульгач . К., 2007. С. 411–416.

110. Варіантність у діалектному мовленні // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка: Тези доп. Міжнарод. наук. конф. (5–7 березня 2008 р., Київ) / Відп. ред. П.Ю. Гриценко. К., 2008. С.154–157 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

111. Прізвища жителів с. Стриганці Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. // Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. С. 280–282.

112. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 4, 6 [Г, Д] // Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2008. С. 227–300.

113. Українські власні особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 14 [Н] // Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. С. 111–144.

114. Життя, закарбоване в назвах [Рец. на:] Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк: РВВ "Вежа" Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006–2007. Т. 1–2 // Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2008. С. 356–366 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

115. [Рец. на:] Slovník pomístních jmen v Čechách. I (A). Pod vedením Jany Matúšové zpracovali: Libuše Olivová-Nezbedová, Jitka Malenínská, Milan Harvalík, Martina Mackovičová. Praha: Academia, 2005. 110 s.; II (B–Bau). Pod vedením Jany Matúšové zpracovali: Jitka Malenínská, Miriam Giger, Martina Hamplová, Pavel Štěpán, Martina Mackovičová. Praha: Academia, 2006. 166 s. // Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. С. 264–268.

116. Історія слова *Осада / осада* в українській мові // Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2009. С. 130–138.

117. Гуцульські прізвища: запозичення і псевдозапозичення // Studia Slovakistica. Ужгород, 2009. Вип. 9: Ономастика. Антропоніміка / Упоряд. і відп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоґаник. С. 55–61 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

118. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 9 [З] // Волинь Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2009. № 19. С. 165–183.

119. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 10 [И/І, Й, Ї] // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2009. С. 282–310.

120. [Рец. на:] Шульська Н.М. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 164 с. // Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач . К., 2009. С. 296–304.

121. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області [А, Б, В] // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2010. С. 347–410 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

122. До питання про етимологізацію гуцульських прізвищ // Вісник Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника. Серія: Філологія. Івано-Франківськ, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 63–67 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

123. Роль позамовних факторів у діалектному мовленні (ситуація, контекст) // Мовознавчі студії. Вип. 3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (За матеріалами Міжнарод. наук. конф. на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила) / Упоряд.: Л. Баранська, Н. Грицик, К. Іваночко та ін. Дрогобич, 2010. С. 230–237 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

124. Соціальне в українській ономастиці XIV–XVIII ст. // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2010. № 22. Т. І. С. 276–282 (у співавторстві з Н.Л. Осташ).

125. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 11–13 [К, Л, М] // Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2010. С. 447–535.

126. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 19 [Т] // Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. С. 157–198.

127. [Рец. на:] Пахомова С.М. Історія російської антропонімії: Посібник для спецкурсу / Ужгородський нац. ун-т. Ужгород, 2006. 64 с. // Вопросы ономастики. Екатеринбург, 2010. № 2 (9). С. 155–160.

128. [Рец. на:] Словник варіантів власних імен північно-західної України / Упоряд. Г.Л. Аркушин. Луцьк: Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки. 2009. 372 с. // Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. С. 311–317.

129. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання [Ґ] // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації / Відп. ред. І.В. Сабадош. Вип. 24. Ужгород, 2011. С. 150–155 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

130. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання (Ж) // Лінгвістика. Луганськ, 2011. № 3 (24). Ч. 1. С. 101–108 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

131. Лексикографічне опрацювання історичної антропонімії як назріла проблема часу [Ч] // Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник / Відп. ред. І.С. Гнатюк. К., 2011. С. 485–493 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

132. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 15 (ѡлефвир–ѡни(ц)ко) // Наук. записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / Кіровоград, 2011. Вип. 100. С. 143–149 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

133. Відіменні прізвища села Ковалівки на загальноукраїнському фоні / / Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія: Філологія. 2012. Івано Франківськ, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 181–186.

134. Михайло Лукич Худаш // Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. К., 2012. Вип. 1 (16). С. 104–106.

135. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Г. 1 (ГА–ГЛЯ-ГЛЯ) // Наук.вісник Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича. Вип.: 648–649: Слов'янська філологія. Чернівці, 2012. С. 279–287 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

136. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Г. II (ГНАТ–ГОРІ́ШНИЦІ) // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. 2012. Вип. 57. С. 291–301 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

137. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Г. 3 (ГО́РЛИЧКО–ГРИМОТІ́ТИ) // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). Вінниця, 2012. Вип. 16. С. 307–312 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

138. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Г. 4 (ГРИНІ́ХА–ГУЩЬЙК) // Українське мовознавство. К., 2012. Вип. 42/1. С. 316–321 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

139. Мовний світ поліської дитини (на матеріалі повісті Віталія Нечитайла "Хліб від зайця" // Лінгвістика. Луганськ, 2012. № 3 (27). Ч. II. С. 30–48 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

140. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: варіант лексикографічного опрацювання // Книжкова та рукописна культура: історія, методологія, джерельна база: тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції (Львів, 17–18 травня 2012 р.) / Упоряд. і наук. редакція Л. Головатої. Львів, 2012. С. 58–62 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

141. Українські особові імена XVII ст. як об'єкт лексикографії. 15 (Овдєй–Олє(с)ко) // Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. С. 180–193 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

142. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 15 (Онопко–Охрємъ) // Філологічний вісник Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Умань, 2012. Вип. 2. С. 136–154 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

143. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (Павєлъ–Панюта) // И слово Ваше отзовется / Отв. ред. В.М. Калинкин. К., 2012. С. 409–427 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

144. Роздуми про львівську ономастику // Повідомлення Української ономастичної комісії. Нова серія. К., 2012. Вип. 1 (16). С. 17–41.

145. [Рец. на:] Словник мікротопонімії Черкащини / Укл. Т.О. Гаврилова, З.М. Денисенко. Черкаси: Вид. В.Ю. Чабаненко, 2010. 494 с. // Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. С. 320–329.

146. Время осмысливать: М.Л. Худаш в истории украинской ономастики // Λογος όνομαστική. 2013. № 5. С. 125–134.

147. Думка і слово Олеся Гончара в сучасних тлумачних словниках // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства / Гол. ред. М.І. Степаненко. Полтава, 2013. С. 249–253 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

148. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 1 (ДАВА́ТИ–ДВІЙНИ́Й) // Наук. вісник Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. 2013. № 1 (250). С. 79–84 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

149. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (*Петро–Петрушко*) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства / Гол. ред. М.Є. Скиба. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 1. С. 183–193 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

150. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 17 (Р) // Studia Ucrainica Varsoviensia. 1 / Red. nacz. Irena Mytnik. Warszawa, 2013. S. 207–221 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

151. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 20 [У] // Мовні обрії: Збірник пам'яті Левка Полюги / Відп. ред. О. Сімович. Львів, 2013. С. 111–117 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

152. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 26 (Ю) // Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П.Карпенко, В.П.Шульгач. К., 2013. С. 143–160 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

153. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д 2 (Двíйочник–Додýматисі) // Studia Ucrainica Varsoviensia. 2 / Red. nacz. Irena Mytnik. Warszawa, 2014. S. 121–138 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

154. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (Пєтръ–Потапъко) // Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 59–73 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

155. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії. 16 (Потєй–Пронъко) // Філологічний вісник Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Умань, 2014. Вип. 5. С. 50–56 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

156. [Рец. на:] Желєзняк І.М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / Відп. ред. В.П. Шульгач. К.: Кий, 2011. 288 с. // Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. С. 204–213.

157. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 3 (доживáти–дюхувáти) // Тенденції розвитку української лексики та граматики / Ред. І. Кононенко, Ірена Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. ІІ. С. 162–187 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

158. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. К. 1 (КАБА́К–КАПЕЛЮ́Х) // Філологічний часопис Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Умань, 2015. Вип. 1. С. 87–94 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

159. Українські особові імена середини XVII століття як об'єкт лексикографії 16 (Па(р)фєнъ–Пєтрикъ) // Україна XX століття: культура, ідеологія, політика / Відп. ред. В. Даниленко. Львів, 2015. Вип. 20. С. 182–195 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

160. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 21 (Ф / Ѳ) // Тенденції розвитку української лексики та граматики / Ред. І. Кононенко, Ірена Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. ІІ. С. 238–266 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

161. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 24 (Ш, Щ) // Лінгвостилістичні студії / Гол. ред. С.К. Богдан. Луцьк, 2015. Вип. 2. С. 106–115 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

162. Українські особові імена середини XVII ст. як об'єкт лексикографії. 22 (Х) // Studia Ucrainica Varsoviensia. 4. / Red. nacz. Irena Mytnik. Warszawa, 2016. S. 217–239 (у співавторстві з Л.Р. Осташ).

Підготувала Л.Р. Осташ

ЗМІСТ

Осташ Л.Р., *Митнік І.* Життя, віддане науці 3

Розділ І. **ОНОМАСТИКА**

Аркушин Г.Л. Мотиваційні групи сучасних зоонімів північно-західної України.....15

Багамольнікава Н.А. Спалучэнне сінхраніі і дыяхраніі ў сістэме геаграфічных назваў Гомельшчыны 23

Wenzel Walter. Das Land der *Nisane* im Licht der Ortsnamen. Mit zwei Karten.....34

Вербич С.О. Історія Вінниччини в назвах поселень 47

Hladký J., *Závodný A.* Z historickej toponymie Žitného ostrova 59

Іваненко О.В. Імена кіммерійських вождів. *Sandakšatru* 71

Карпенко О.П. Зі старожитньої ойконімії Київщини 89

Пахомова С.М. Транспозиція словацьких антропонімів в українській мові 99

Петріца Н.М. Посесивний компонент у складі чеських антропонімних формул допрізвищевого періоду 109

Садова Л.О. Прізвища півдня Волинської області, похідні від діалектизмів українського та білоруського Полісся 118

Скляренко О.Н. Ономастический этюд: апеллятивные мифонимы (типологические параллели) 126

Шоля І.С. Антропонімні вподобання ужгородців у першій половині XX століття.....136

Шульгач В.П. До праслов'янського антропонімного фонду (деривати з коренем **Goj-*) 156

Шульгач В.П. Похідні з коренем **Vъrg- / *Svъrg- // *Vъrž- / *Svъrž-* (на матеріалі антропонімії) 168

Яцій В.О. Топонімія Сколівського району Львівської області (матеріали до історико-етимологічного словника ойконімів України). І.....186

Ящук Л.В. Суфіксальні варіанти християнських чоловічих імен Житомирщини XVI–XVII ст. 199

Розділ II. **ЕТИМОЛОГІЯ**

Вербич С.О. Етимологічні студії з діалектної лексики Івано-Франківщини 212
Єфименко І.В. Східнослов'янська лексика на позначення плотів (етимологічний коментар) 220
Шалаева Т.В. К описанию семантической структуры этимологического гнезда праслав. **gumati*.....230
Шульгач В.П. Українські етимології. 99–109 238

Розділ III. **ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ**

Wenzel W. Atlas niedersorbischer Zunamen (Nach Quellen des 14. bis 18. Jahrhunderts). Bautzen: Domowina-Verlag GmbH Ludowe nakładnistwo Domowina, 2015. 159 S. (*Вербич С.О.*).....246
Hladký J., *Závodný A.* Hydronymia Žitného ostrova. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogicka fakulta, 2015. 318 s., 1 mapa (*Вербич С.О.*).....249
Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка: навчальний посібник. К.: Знання, 2014. 239 с. (*Яцій В.О.*) 253
Лома А. Топонимија Бањске хрисовуље: ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именословних образаца. Београд: САНУ, 2013. 386 с. (= Библиотека ономатолошких прилога. Књ. 2) (*Шульгач В.П.*) 257
Majtán M. Naše priezviská. Bratislava: Veda, 2014. 195 s. (*Єфименко І.В.*) 262
Скорук І.Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закдалів. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 296 с. (*Яцій В.О.*).....265
Словник мікротопонімів та мікрогідронімів Ровенщини / Упоряд. С.В. Шийка; відп. ред. О.П. Карпенко. Тернопіль: Астон, 2016. 452 с. (*Яцій В.О.*).....268
Шийка С.В. Словник народних географічних термінів Ровенщини / Відп. ред. О.П. Карпенко. Тернопіль: Астон, 2016. 118 с. (*Вербич С.О.*).....271
Список наукових праць Романа Івановича Осташа 274

Наукове видання

Бібліотека української ономастики

СТУДІЇ
З ОНОМАСТИКИ ТА ЕТИМОЛОГІЇ
2015–2016

Відповідальний редактор
О. П. Карпенко

Комп'ютерна верстка *І. А. Перехрест*

Здано на складання 02.01.2016. Підписано до друку 14.04.2016.
Формат 60x84$^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 16,0. Обл.-вид. арк. 19,5.

У СЕРІЇ «БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ» ОПУБЛІКОВАНО:

Вербич С.О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. К., 2007. 120 с.

Дослідження з ономастики: Збірник наукових праць пам'яті Олексія Сильвестровича Стрижака / Відп. ред. І.М. Желєзняк. К., 2008. 168 с.

Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2008. 296 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2008. Ч. І. 413 с.

Студії з ономастики та етимології. 2009 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2009. 318 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2009. 234 с.

Студії з ономастики та етимології. 2010 / Відп. ред. І.В. Єфименко. Луцьк, 2010. 452 с.

Желєзняк І.М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті) / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2011. 288 с.

Студії з ономастики та етимології. 2011–2012 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2012. 352 с.

Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 2012. 344 с.

Вербич С.О. Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк, 2013. 155 с.

Українська ономастика: бібліографічний покажчик / Відп. ред. С.О. Вербич. К., 2013. 364 с.

Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2013. 932 с.

Студії з ономастики та етимології. 2013 / Відп. ред. О.П. Карпенко, В.П. Шульгач. К., 2013. 320 с.

Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. Вид. 2-е, випр. і доп. Луцьк, 2013. 148 с.

Желєзняк І.М. Київський топонімікон / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. 224 с.

Студії з ономастики та етимології. 2014 / Відп. ред. В.П. Шульгач. К., 2014. 256 с.

Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Вид. третє, доп., перероб., уточн. Івано-Франківськ, 2015. 604 с.

Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. К., 2015. Ч. ІІ. 504 с.

Скляренко А.М., *Скляренко О.Н.* Типологическая ономастика. Одесса, 2016. Кн. 3. Ч. 2. 416 с.

Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії . К., 2016. Ч. ІІІ. 472 с.

Студії з ономастики та етимології. **2015–2016** / Відп. ред. О.П. Карпенко. К., 2017. 291 с.
ISBN 978-966-02-8128-8

Щорічник присвячено актуальним проблемам слов'янської ономастики та етимології. Він містить також рецензії на нові ономастичні видання.

Для ономастів, істориків мови, етимологів.
ББК 81.2-3я5

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК